document
Vasile Harea
BASARABIA PE DRUMUL UNIRII
Amintiri şi comentarii
Ediţie îngrijită O „Cuvânt înainte” de din VLAD BEJAN – IAŞI
Editura Eminescu 1995
Vasile Harea Basarabia pe drumul unirii
Amintiri şi comentarii
Carte finanţată de Ministerul Culturii. ISBN 973 – 22 – 0423-O

CUVÂNT ÎNAINTE

Lucrarea de faţă este o prezentare a îndelungatului proces social, economic şi ideologic parcurs de românii de peste Prut, proces ce a alimentat cauza naţională şi a dus la victoria din anul 1918 prin unirea Basarabiei cu România.

Pregătită în condiţii vitrege de documentare şi redactare de-a lungul perioadei cuprinse între ¿mii 1975 – 1985, rămânând multă vreme „literatură de sertar”, lucrarea a putut fi realizată prin convingerea sfântă că va veni o zi când va putea fi scoasă la lumină, că va fi necesară, că se va pune deschis chestiunea Unirii şi că acea zi a Unirii nu este aşa de departe.

Primele capitole au văzut lumina tiparului la scurt timp după revoluţia din decembrie 1989 în paginile revistei *Nistru*, graţie înţelegerii arătate de domnul Nicolae Negru, redactor la revista *Literatura şi Arta* din Chişinău.

Cartea nu s-a dorit un studiu de istoriografie, deşi evenimentele, faptele, eroii şi detractorii din cercurile locale conexate cu cele de la Petersburg, Odessa, Moscova sau Kiev, vizibile sau oculte, sunt prezentate de un martor ocular, participant la lucrările Sfatului Ţării sau redate după documente originale.

Nu s-a dorit o cercetare sociologică, deşi autorul

avea pregătirea de specialitate şi a analizat fenomenele şi faptele din interiorul lor, ca martor ocular.

Nu este o operă politică, deşi – aduce în scenă, chiar în prim-plan, platforme politice, formaţiuni militante şi partide care în perindarea lor au lăsat multă suferinţă în limitatul interfluviu basarabean.

Ca să se înţeleagă mai bine ce a vrut să se scrie despre unirea Basarabiei să evocăm circumstanţele în care această lucrare a fost proiectată şi apoi realizată.

Ne aflam în perioada când la Moscova stăpânea L.I. Brejnev, omul care fiind mult timp la cârma Republicii Sovietice Socialiste Moldova şi-a exersat aici cu mult zel doctrina suveranităţii limitate şi a sugerat crearea naţiunii sovietice ca rezultat al coexistenţei, amestecului şi conlucrării multor neamuri aflate în necuprinsa tară a Sovietelor. În Basarabia şi Bucovina de Nord se reuşise deja stabilirea unui raport demografic convenabil pentru sovietici, ca urmare a refugiului, a intenselor deportări, a sângeroaselor execuţii şi marginalizării populaţiei autohtone. Brejnevismul a însemnat adâncirea deznaţionalizării moldovenilor prin încurajarea migraţiei în zone îndepărtate ale U.R.S.S. şi colonizarea masivă cu populaţie rusofonă a oraşelor basarabene, în primul rând pe calea industrializării, deci a cererii de mână calificată. Concomitent se desfăşoară o operaţie complexă, abilă şi tenace de deznaţionalizare prin reducerea drastică a numărului de biserici şi şcoli moldoveneşti, reprimarea intelectualilor autohtoni, falsificarea istoriei, poluarea lingvistică a literaturii naţionale şi a tuturor sectoarelor mass-media. În sfârşit cea mai puternică lovitură care urmărea îndepărtarea definitivă a moldovenilor de fraţii lor din România a constituit-o masiva *Istorie a Moldovei* apărută sub redacţia acad. A.M. Lazarev. care ne-a parvenit în anul 1975. Această gravă mistificare antinaţională elaborată minuţios de colective largi de cercetători, adăugită, adaptată şi copios comentată de conclavuri de partid şi activişti zeloşi, a trezit multă

îngrijorare în ţară şi în special în rândul basarabenilor. În ţară, ca reacţie se intensifică contactele între basarabenii reprezentativi aflaţi în Bucureşti, Iaşi, Craiova, Cluj, Suceava. Au loc întruniri şi se iniţiază acţiuni la care se adună grupuri de soroceni, orheeni, băjeni, tighiceni, promoţii de seminarişti şi eparhialiste de la Chişinău. Ani în şir întâlnirile foştilor elevi ai liceului B.P. Haşdeu au polarizat elevi din majoritatea liceelor basarabene.

În Basarabia, după 1970 se declanşase un asalt imens împotriva a tot ce era românesc. Inventarea istoriei, aberaţia celor două limbi şi popoare, legitimitatea ocupării Basarabiei au depăşit cadrul academiei şi institutelor de cercetare, devenind propagandă în şcoli prin manifestări culturale, reuniuni politice, publicistică, radio, televiziune, administraţie.

În vara anului 1975 prof. Vasile Harea, fiind suferind, s-a aflat mai multă vreme în staţiunea balneară Strunga – Iaşi unde funcţionam ca medic. Pentru definitivarea proiectului *Istoriei Basarabiei din perioada Uni*-Tiz am avut două întâlniri la Bucureşti cu patriarhul luptei naţionale a basarabenilor – Pan Halippa. Părerea sa a fost aceeaşi, că problema Basarabiei se va redeschide cât de curând şi este necesară rememorarea DRUMULUI UNIRII aşa cum a fost prefigurat de către SFATUL ŢĂRII în principalele sale etape: trezirea* conştiinţei naţionale pe baza dreptului istoric şi de neam, independenţa Moldovei pe temeiul dreptului popoarelor la autodeterminare, Republica Democrată Moldovenească declarată în ziua de 2 decembrie 1917 în cadrul Republicilor Federative, declararea după 52 zi-le a Republicii Democrate Moldoveneşti (24 ianuarie 1918) şi, în sfârşit, Unirea Basarabiei cu România (27 martie 1918), Era necesar să fie reamintite experienţele anterioare economice, sociale, politice şi subiective ce au impus unirea ca unică soluţie de supravieţuire şi progres a românilor de peste Prut.

Trebuie remarcat că unii termeni folosiţi frecvent ca „revoluţie, cooperativizare”, raportaţi la epocă şi transpuşi în plan basarabean, nu au accepţiunea actuală. Revoluţia trebuia să aducă în Basarabia exproprierea fără plată a moşiilor; etatizarea altor mijloace de producţie era fără obiect în Basarabia de aceea niciuna din formaţiunile politice nici măcar nu o postulează. Cooperativizarea în agricultură înseamnă, de asemenea, altceva decât colectivizare. O altă realitate politică proprie timpului şi locului o reprezintă aderarea moldovenilor la partidele de stânga. Această opţiune trebuie înţeleasă ca o concesie faţă de Centru, pentru a se reuşi extinderea, adâncirea şi afirmarea principalului obiectiv: naţionalizarea vieţii în Basarabia. Este impresionant şi înălţător consensul care a existat între românii din diferitele grupări politice când era vorba de problema naţională; de la socialiştii radicali până la naţionaliştii militanţi idealul Unirii nu a cunoscut adversari notabili în rândul moldovenilor. Scrutinul din 27 martie 1918 în favoarea unirii este convingător. Tot raportat la epocă şi la aspiraţiile popoarelor neruse să adăugăm că socialismul moldovenilor nu exprima atât o ideologie cât modalitatea unei disidenţe faţă de autarhia ţaristă, unica formă de protest a intelectualilor din republicile federaţiei.

În lucrare episoadele sunt redate întotdeauna în succesiunea lor cronologică. Aceasta s-a datorat în mare măsură faptului, că obţinerea datelor necesare redactării unui anumit capitol şi în special la completarea numeroaselor biografii incluse în text se realiza după săptămâni şi chiar luni de la primirea din partea prof. V. Harea a listei cu titluri, când autorul lucra deja la un alt capitol. Astfel expunerea firească era mult îngreunată de întârzierile în procurarea menţiunilor solicitate, sursele de informare nu erau întotdeauna uşor şi în timp accesibile. Amintindu-le îmi fac datoria să mărturisesc abnegaţia şi profundul lor ataşament: Pan Halippa, EI

Sinicliu (fost deputat), Nina Mateevici (sora poetului Al. Mateevici) (Bucureşti), fam. Lăpuşanu (Timişoara), prof. L.T. Boga, I. Aniţei (Vaslui), prof. Gh. Năstase, Glj. Lupajşcu, S. Harbore, pr. Paul Mihail (Iaşi) şi mulţi alţii. Faţă de evocările şi scrierile închinate Basarabiei apărute în perioada interbelică datorate dr. P. Cazacu, prof. I. Nistor, prof. Ştefan Ciobanu ş.a., memoriile prof. V. Harea aduceau argumente împotriva tezelor elaborate de colectivele de istorici sovietici, cu referire specială la studiul lui A.M. Lazarav.

Cititorul trebuie să ştie că multe pagini redactate azi, nu mai erau întru totul valabile a doua zi, dar împreună am sperat că ansamblul lucrării va putea fi dat publicităţii într-o bună zi şi în circumstanţe de liberă exprimare. Din păcate în ziua când acest lucru ar fi fost posibil, după decembrie 1989, se împlineau trei ani de la moartea profesorului.

Această zi, după mutaţiile survenite în viaţa socială şi de stat a marelui vecin şi în ţara noastră, abordarea destinului Basarabiei a devenit posibilă. Evenimentele petrecute în urmă cu trei sferturi de secol sunt relevante în multe episoade ce se reeditează acum în Basarabia. Opera prof. Harea apare ca un mesaj patriotic de trezire a conştiinţei naţionale şi ca un îndreptar ce luminează calea către Unire prin numeroasele similitudini de situaţii:

— După Pacea de la Brest-Litovsk, Rusia se constituie ca stat independent, despărţit de Moldova prin Ucraina, republică suverană, agitând ideea unei Federaţii de state independente, năzuind în realitate la menţinerea imperiului de odinioară;

— Înglobarea Moldovei într-o comunitate de state independente îi garanta materii prime, monedă asigurată şi o cultură superioară – sunt argumente ce se regăsesc în tezele din 1918 la fel ca şi în cele din 1992;

— Incongruenţa formelor agrare din Republica Moldova şi România, spectrul moşierilor români, lipsa

pieţii de desfacere în ţară şi generoasa piaţă din vasta Rusie sunt argumente de o izbitoare similitudine;

— În concepţia rusofonilor, astăzi, ca şi odinioară, basarabenii nu se pot uni cu România fiind două popoare diferite ca origine, limbă, cultură. Arsenalul propagandistic confecţionat în atelierele xenofobe din capitala imperiului rus şi sovietic avea acelaşi lexic denigrator antiromânesc;

— Sfatul Ţării a întreprins demersuri pentru patria unică, România Mare, în baza dreptului istoric şi a conştiinţei de neam, factori hotărâtori fiind ogorul, cartea şi adevărul.

Dacă multe aspecte sociale, economice, naţionale ori subiective se reeditează după prăbuşirea imperiului sovietic, consecinţele Pactului Ribbentrop-Molotov au deviat: şi mai mult cărările ce duc spre limanul firesc. Sfârtecarea Basarabiei prin ocuparea părţii de nord şi de sud de către Ucraina, inventarea unor republicii – pirat la răsăritul şi sudul Moldovei au deschis noi răni în trupul acestei mult pătimite provincii.

De luat în consideraţie că, dezvăluind adevărata faţă a ţarismului, expunerile ce urmează nu au niciunde accente xenofobe. Sunt evocate deopotrivă şi împrejurările în care ruşii aflaţi în Basarabia s-au manifestat în favoarea intereselor majore şi drepturilor populaţiei autohtone. Nici polemica cu istoricii sovietici – ca răspuns la susţinerile lor aberante şi jignitoare – nu s-a apropiat de limita etichetărilor şi altercaţiei pe care ei le foloseau atunci când le lipseau argumentele.

Marea tăcere care s-a aşternut în problema Basarabiei în decenii de vigilenţă, teamă, ameninţare, opresiune, copleşind învăţământul, cercetarea, cultura, până şi viaţa particulară a cunoscut prin Vasile Harea un protest temerar. În redactarea acestui protest, autorul a adoptat stilul memorialistic asumându-şi astfel întreaga responsabilitate şi neimplicând pe nimeni. Ca urmare, la corectarea unor texte au fost îndepărtate mărturiile unor

persoane şi nume de persoane care ar fi avut de suferit consecinţele cunoscute. În acest mod, capitolul consacrat reuniunilor basarabenilor din perioada 1975 – 1983, fiind păstrat în condiţii nesigure s-a pierdut parţial.

Menţionez totodată cu recunoştinţă că am cunoscut persoane de onoare chiar din rândul aparatului de ordine care nu au dezvăluit nici într-un fel natura preocupărilor noastre. În aceeaşi ordine trebuie să amintesc îngăduinţa arătată de unele organe de anchetă în timpul interogărilor şi percheziţiilor, ceea ce a şi făcut posibilă salvarea unui exemplar din cele patru şi care vede acum lumina tiparului. La reconstituirea unor cuvinte indescifrabile şi la traducerea textelor în limba rusă am primit sprijinul domnului prof. Al. Anidronic, de la Institutul de Arheologie din Iaşi.

Prin tot ceea ce am reuşit să adunăm în contenciosul basarabean am dorit să completăm patrimoniul cauzei româneşti, iar prof. Vasile Harea, dotat cu o remarcabilă memorie şi previziune, a dat la iveală un capitoi al istoriei naţionale în care s-au îmbinat valenţele sale de pedagog, filosof şi literat.

Dr. VLAD BEJAN – IAŞI

Partea I

MIŞCAREA UNIONISTĂ DIN BASARABIA ÎN ANII 1917 – 1918

CAPITOLUL I

primăvara revoluţiei ruseşti

Revoluţia creează valori noi/” P. ANDREI

1 martie 1917, seara, ora 10. Colectivul redacţiei ziarului *Cuvântul Moldovenesc* – singurul ziar al românilor din Basarabia, Transnistria şi din insule şi insuliţe de români inseraţi printre celelalte populaţii de pe întinsul Rusiei ţariste, în total un popor de peste 3 milioane de oameni – îşi încheiase lucrările zilei, pusese la punct materialul pentru numărul curent al periodicului şi se pregătea de despărţire.

Deodată o bătaie nervoasă în geam. Pan Halippa,

redactor principal şi, de fapt, director al ziarului, deschide obloanele geamului şi se aude o voce emoţionantă, spunând în limba rusă: „Domnule Halippa, la Petrograd e revoluţie!”

Era domnul Ianovski, un moşier din Vadul lui Vodă de pe malul Nistrului, lideer al partidului cadeţilor (Partidul democrat-constituţional) din Chişinău. A fost invitat imediat înăuntru şi asaltat cu întrebări: în ce împrejurări s-a declanşat revoluţia, cum se desfăşoară evenimentele, cine sunt conducătorii mişcării revoluţionare etc.

Dar oaspetele nu cunoştea prea multe amănunte. A putut comunica numai că funcţionarii de la poştă şi telegraf au primit o telegramă – al cărei text ni l-a dat să-l citim. Era un ordin circular al noului comisar pentru căile ferate, A. Bubnov – retransmis apoi în toată Rusia – de a bloca trenul imperial şi de a nu-i permite lui Nicolae al II-lea să ajungă în capitală. Altceva nu se ştia nimic. Ordinul – aveam să aflăm mai târziu din ziare – ar fi fost dat lui Bubnov de către noul ministru al Transporturilor şi Căilor de Comunicaţie, Poştă şi Telegraf – Nekrasov!

Revoluţia n-a venit cu totul pe neaşteptate. Într-adevăr, situaţia din cele două capitale şi din alte oraşe mari ale imperiului rusesc devenise, în ultimele luni, dezastruoasă. Lipsa de alimente revolta lumea, din ce în ce mai tare. Autorităţile ţariste erau învinovăţite de incapacitate. De bună seamă, mecanismul administrativ rudimentar al Rusiei ţariste şi mijloacele de transporturi nu mai puteau face faţă deodată celor două sarcini de importanţă vitală: războiul şi organizarea temeinică a spatelui frontului. De aceea se ajunsese la o situaţie de-a dreptul revoluţionară. La aceasta se adăugase şi atmosfera creată de critica deputaţilor din opoziţie a Dumei imperiale, care destăinuiau intrigile de la curtea ţarului şi rolul nefast jucat de Rasputin în răsturnarea şi instalarea guvernelor ţariste, incorectitudinea miniştrilor ţarişti, delăsarea şi dezorganizarea care se instalase în

toată viaţa Rusiei, în loc de a se mobiliza toate forţele active pentru război şi asigurarea victoriei.

De fapt, încă înainte de anul nou 1917 se făcea tot mai mult simţită starea prerevoluţionară care era constatată de toată lumea, până şi în Chişinăul veşnic liniştit şi veşnic adormit.

E caracteristică din acest punct de vedere o discuţie a mea cu „ureadnicul” (un fel de subcomisar de poliţie rurală) din satul meu natal, în vacanţa Crăciunului. În

1 Menţionăm însă că a Bubnov făcea parte din Comitetul central al Partidului social-democrat bolşevic. Probabil că el a avut iniţiativa de a da ordinul respectiv, iar Nekrasov numai l-a confirmat. Ziarele burgheze – singurele care apăreau în mod legal, au prezentat însă altfel lucrurile, pentru a atribui meritul unui ministru cadet.

trebat de el ce mai nou se aude la oraş – i-am spus că lumea e foarte nemulţumită şi se aşteaptă la izbucnirea revoluţiei. – „Nu se poate – a replicat el. Suntem 3.000.000 de poliţişti şi de jandarmi şi ţinem bine în frâu poporul”. – „Dar – i-am răspuns eu – poporul e de 150.000, 200 oameni, din care o bună parte – şi tocmai bărbaţi valizi, sunt sub arme! în orice caz, vom trăi şi vom vedea!”

Totuşi, deşi cei din jurul ziarului *Cuvântul Moldovenesc* vorbeau mereu de iminenţa revoluţiei, în provincie nu se ştia aproape nimic din ceea ce se produsese ca manifestări revoluţionare, în primele luni ale anului 1917. Ori, revolte de asemenea însemnătate avuseseră loc şi la Petrograd şi la Moscova, dar ele au fost înăbuşite în sânge.

Cei din redacţia ziarului *Cuvântul Moldovenesc* ştiau din relatările unui tânăr soldat mitralior – Ştefan Stihi – fugit, deci dezertat, din Moscova – că unitatea sa participase la un început de răscoală pe străzile vechii capitale ruseşti, ale unităţilor de mitraliori, cu mitralierele instalate pe camioane, dar că încercarea a

dat *greş*, cea mai mare parte dintre cei răsculaţi căzuseră în luptele de stradă sau au fost arestaţi, iar unii, printre care şi tânărul basarabean, au reuşit să dispară.

Şi după ce trecuse pe la redacţia ziarului moldovenesc, unde s-a întâlnit cu fratele său, redactorul, Stihi Petre, tânărul dezertor se ascundea mereu, fie la ţară, fie la Chişinău. Numai după izbucnirea revoluţiei a plecat la unitatea sa, dar nu s-a mai întors acasă; trimisese scrisori până în toamna lui 1917, iar după aceea s-a aflat că a căzut în luptele din timpul războiului civil. Fireşte, noi, cei de la redacţie, nu puteam destăinui nimic din povestirile tânărului mitralior, pentru a nu divulga sursa ştirilor.

17

Mai înainte, aflasem despre răzvrătirea unui întreg regiment la Cetatea Albă, în luna decembrie 1916, care nu acceptase să fie trimis pe front, pusese stăpânire pe tot oraşul şi a produs dezordini, omoruri şi tulburări *à la russe*! A trebuit să se trimită o divizie specială ca să-l dezarmeze şi să restabilească ordinea.

CXU 40162 ooala 2

Un alt fapt semnificativ prevestea însă furtuna ce va veni. În ultimele săptămâni ziarele din Petrograd şi Moscova veneau cu mare neregularitate, iar cele care ajungeau la Chişinău în chioşcurile presei erau pline cu coloane albe în urma intervenţiei cenzurii. Singurul indiciu că se petrecea ceva în străfundurile clasei muncitoare din Petrograd fusese un comunicat ameninţător al ministrului de Interne, Protopopov – o creatură a lui Rasputin, om nu prea perspicace, dovadă însuşi faptul publicării comunicatului – prin care se interzicea muncitorilor să constituie comitete în fabrici!

În depărtata provincie din sudul Rusiei domnea însă o linişte somnolentă, întreruptă doar, la ţară, de plansetul vreunei văduve la primirea plicului îndoliat, cu ştirea că soţul ei a căzut pe front. În noaptea când am

aflat despre revoluţia din Petrograd, Chişinăul era scufundat în somnul profund de copil nevinovat!

Discuţiile înfrigurate la redacţie n-au dus la niciun rezultat pozitiv, afară de singura propunere a lui Ianovski, la care probabil se gândise în timp ce era încă pe drum spre „moldoveni”, şi anume, că a doua zi, în localul redacţiei *Cuvântul Moldovenesc* să se întrunească o seamă de intelectuali din Chişinău pentru a examina situaţia şi eventualele acţiuni ce trebuiau întreprinse.

La 2 martie (stil vechi), tot seara, s-au întrunit în cabinetul domnului Pan Halippa (care era şi dormitorul său – o cameră de vreo 20 – 25 m²), vreo câteva persoane din partea redacţiei şi colaboratorilor ziarului – Pan Halippa, bătrânul N. Alexandri, director titular al periodicului. Pavel Grosu, medic veterinar, Daniil Ciugureanu, medic, director al spitalului din târgul Hânceşti, chemat telefonic, V. Ghenzul, cooperator, precum şi cei doi tineri redactori ai ziarului. Intelectualii ruşi au fost reprezentaţi de Ianovski, taciturnul primar al Chişinăului – I. Leviński, magistrul Stankevici, procurorul Lujański şi alte 2 – 3 persoane, al căror nume nu le-am reţinut.

Discuţiile iniţiate de dl. Ianovski au pus pe primul plan problema stăpânirii şi dirijării evenimentelor în Basarabia, pentru ca rolul revoluţiei ce ar ajunge în această provincie mărginaşă să nu se transforme într-un cataclism anarhic.

Cei din redacţie au avut însă o atitudine de rezervă. După ce oaspeţii în afară de Ianovski, Stanchevici – cu un tic asemănător celui al lui Petru I –, şi procurorul Lujański, şi-au deşertat sacul de vorbărie fără obiective precise, fiindcă nu se desemna încă nimic la orizontul liniştitei provincii – a luat cuvântul Pan Halippa, care a spus în esenţă că, desigur, revoluţia va fi o descătuşare a tuturor popoarelor din Rusia. Dar în faţa poporului moldovenesc din Basarabia se vor pune, evident, probleme speciale. De aceea intelectualii moldoveni vor

trebui să se gândească la crearea unor forţe active care să răspundă tuturor nevoilor ce se vor ivi. Aşa că intelectualii ruşi să nu se supere dacă moldovenii nu se vor încadra în organizaţiile politice şi revoluţionare ce se vor crea. Se vor pune probleme şi vor apărea revendicări în care moldovenii vor avea acelaşi drum cu ruşii şi cu celelalte naţionalităţi din Basarabia şi din Rusia, şi în acest caz, de la sine se va ajunge la o colaborare. Dar vor apărea probleme şi revendicări specifice ale moldovenilor, care, poate, nu vor coincide cu cele ale ruşilor şi ale celorlalte naţionalităţi conlocuitoare şi pe care vor trebui să le rezolve ed înşişi.

Cuvântarea lui Pan Halippa, susţinută prin consideraţii suplimentare de dr. D. Ciugureanu şi de ceilalţi participanţi mai vârstnici dintre moldoveni, i-a dezamăgit oarecum pe oaspeţi.

În felul acesta s-a terminat prima şi cea din urmă consfătuire comună a intelectualilor ruşi cu intelectualii moldoveni. Burghezia rusească din Basarabia – căci pe aceasta o reprezenta partidul prezidat de Ianovski – n-a reuşit să ataşeze la carul ei politic pe moldovenii basarabeni prin intelectualii lor. Aceştia le-au dat a înţelege că nu sunt dispuşi să se resemneze la rolul de zestre politică şi, eventual, electorală, a liberalilor ruşi. Dar acest efect nul al consfătuirii a avut un ecou în cele două capitale ruseşti despre care vom vorbi mai departe.

În zilele de după consfătuirea de la redacţia ziarului *Cuvântul moldovenesc* nu veniseră deloc periodicele din

Petrograd şi Moscova. În oraş începuse totuşi să se răspândească fel de fel de zvonuri. Telegrama lui Bubnov circula din mână în mână. Un singur lucru se ştia precis la Chişinău, de la tâmplarii chemaţi în casa guvernatorului Basarabiei, Voronovici, carelucrau de zor la împachetarea lucrurilor sale: s-a isprăvit cu administraţia ţaristă a provinciei moldoveneşti.

Abia la 5 martie au apărut în oraş ediţii speciale ale ziarelor locale1, printre care şi cea a ziarului *Cuvântul*

Moldovenesc, cu primele ştiri sumare despre „cea mai puţin sângeroasă revoluţie” (care totuşi a avut peste 1.000 de căzuţi în luptele din Petrograd), despre abdicarea ţarului Nicolae al II-lea în favoarea fratelui său Mihail, despre abdicarea şi a acestuia, despre constituirea Guvernului provizoriu şi a Sovietului deputaţilor soldaţi şi muncitori din Petrograd. Se şi pusese în aplicare, comunicau ziarele, înlocuirea telegrafică a tuturor guvernatorilor ţarişti cu comisari guberniali, posturi în care au trecut, de drept, preşedinţii Zemstvelor guberniale, în timp ce preşedinţii Zemstvelor judeţene au devenit în mod automat comisari ai judeţelor.

*

Eşecul intelectualilor ruşi din Chişinău, mai exact al partidului cadeţilor, de a remarca mişcarea naţională moldovenească din Basarabia a avut însă un rezultat surprinzător pentru moldovenii basarabeni.

În a doua jumătate a lunii martie s-a declanşat o campanie de presă pe motivul că ei ar fi reacţionari şi că Basarabia este pe cale de a deveni o „Vandee” rusească. În Basarabia, chipurile, se pregăteşte o răscoală armată, de aceea ea tace!... Liniştea ei este numai o pauză înainte de dezlănţuirea furtunii.

Campania de presă au inaugurat-o aproape simultan ziarele liberale din centru, ca *Birjevâje Vedomosti* (*Buletinul Bursei*), *Reci* (*Cuvântul*, ziarul lui P. Miliukov, preşedintele partidului cadeţilor), iar la Moscova ziarul *Russkoje Slovo* (*Cuvântul rusesc*). Şi fiindcă această campanie de presă a avut motivaţia amintită deja – refuzul moldovenilor basarabeni de a merge ea oile după politicienii ruşi – ea a constituit în acelaşi timp un răspuns la acest refuz, urmărind şi o serie de alte obiective: 1) neîncrederea ruşilor faţă de moldoveni; 2) învinovăţirea acestora că sunt „reacţionari” şi „separatişti44, care vor să aducă Basarabia sub jugul „boierilor români”; 3) ea a folosit această sperietoare ca

să despartă ţărănimea basarabeană, în majoritate covârşitoare moldovenească, de conducătorii ei fireşti, intelectualii moldoveni, ieşiţi aproape în totalitatea lor din sânul acestei ţărănimi.

Ecourile acestei ostilităţi contra intelectualilor moldoveni au pătruns şi în presa bolşevică. *Pravda*, în nr. 16 din 23 martie (5 aprilie) 1917, vorbeşte despre „agitaţia sutelor negre" în Basarabia (aşa se numea „Liga adevăraţilor ruşi" întemeiată în 1905 – 1906 de către doi reacţionari basarabeni: VI. Purişkevici şi P. Cruşevan, cu care cei de la *Cuvântul Moldovenesc* nu aveau nici în clin nici în mânecă, dimpotrivă, ei fiind mereu denunţaţi de către „adevăraţii ruşi" autorităţilor ţariste ca separatişti cu ochii aţintiţi spre România). Propaganda – comunica ziarul *Pravda* – se duce mai ales în judeţul Cetatea Albă şi în târguşoarele Călăraşi şi Rezina din judeţul Orhei.

A doua notă, din 28 martie (10 aprilie), apărută în acelaşi ziar, vorbeşte despre agitaţia antiguvernamentală a elementelor care vor să provoace pogromuri în diferite târguşoare şi sate din judeţul Orhei.

Cât de fantastice erau aceste informaţii se poate constata din faptul că târguşoarele Călăraşi şi Rezina, menţionate în notă, erau populate în exclusivitate de evrei. Putea printre ei să se facă propagandă „pogromistă44? Iar judeţul Cetatea Albă era locuit de o populaţie amestecată – moldoveni, ucraineni, ruşi, germani, francezi, armeni, greci, tătari, găgăuţi – o populaţie levantină, care în ce priveşte starea spiritului era foarte mobilă şi pronunţat receptivă la idei noi, predominând simpatiile pentru ideologia revoluţionară rusească.

Campania de presă pe tema „Vandeei basarabene" s-a menţinut în tot timpul primăverii, în lunile aprilie şi mai, ba chiar şi iunie 1917. E interesant de relevat că după ce în ziarul *Cuvântul Moldovenesc* a apărut la 9 aprilie Programul Partidului Naţional-Moldovenesc, în

care la punctul 8 se prevedea interzicerea colonizării Basarabiei cu elemente străine, campania aceasta a fost preluată şi de ziarele nou înfiinţate ale democraţiei ruseşti revoluţionare.

Căci această demonstraţie „socialistă” şi „internaţionalist a”, lansând cele mai radicale lozinci, printre care şi pe aceea a dreptului popoarelor din Rusia de a dispune liber, ele însele, de soarta lor, până la separarea de Rusia, nu-şi închipuia că aceste popoare vor interpreta în sensul cel mai strict principiul autodeterminării naţionale, că-l vor lua în mod serios în considerare şi vor căuta să-l şi pună în aplicare. Iar trăinicia imperialismului rusesc îi făcea să reacţioneze imediat, în chipul cel mai violent împotriva oricăror încercări reale de autodeterminare, strigând că Rusia trebuie păstrată „una şi nedespărţită”, cel puţin până la terminarea victorioasă a războiului, şi în orice caz nicio separare de Rusia nu va avea „nicio valoare fără acceptarea generoasă a Rusiei”.

Democraţii ruşi nici nu-şi dădeau seama cât de contradictorie şi chiar ridicolă apărea pălăvrăgeala lor. „Îţi dau libertatea de a te separa de Rusia”, dar în acelaşi timp – „stai pe loc, Rusia trebuie să fie una şi nedespărţită”. Şi nici astăzi Uniunea Sovietică nu vrea să înţeleagă contradicţia flagrantă între prevederea Constituţiei sovietice, că popoarele care constituie federaţia Uniunii Sovietice – mai ales cele mărginaşe, au dreptul de separare, şi între acuzaţia de „separatism” şi de „trădare” faţă de oricine încearcă să lupte pentru a se dispensa de dragostea excesivă a ruşilor pentru popoarele pe care le-au cucerit prin forţă, le-au menţinut şi le menţin în cadrul Rusiei sovietice – tot cu forţa! Şi asta cu toate că ruşii constituie numai 43% din populaţia ţării lor imense, pe când celelalte naţionalităţi întrunesc 57%!

*

Dar în primăvara şi vara din 1917, lucrurile nu

avansaseră până acolo. Toată lumea savura aerul de libertate ce se instalase, se simţea într-adevăr liberă, discuta şi lua hotărâri dintre cele mai cutezătoare.

Însă cu toată seninătatea şi cinstea relativă din Basarabia, bănuielile permanente ale ruşilor exprimate în presa lor, că moldovenii din Basarabia vor începe o răscoală armată, au determinat autorităţile locale să ia unele măsuri de pază şi vigilenţă.

Şi ca să se vadă lipsa de experienţă a noilor autorităţi e de-ajuns să citǎm o singură măsură. La Chişinău, s-a decis ca elevii ultimelor două clase secundare să stea câte o jumătate de zi, câte doi, la intersecţia străzilor principale şi să observe dacă nu cumva elementele reacţionare încearcă vreo manifestaţie sau vreo tulburare a ordinii publice. Iar dacă vor constata ceva suspect, respectivii elevi trebuia să alerge şi să anunţe imediat Sovietul soldaţilor sau prima secţie de miliţie (care înlocuise poliţia ţaristă), sau direcţia şcolii secundare proxime.

Semnatarul acestor rânduri a stat împreună cu colegul său de clasă, George Fotescu, la încrucişarea străzilor Jukovski şi Feodorov (Podolskaja). Este inutil să insistăm că niciuna dintre perechile de elevi-sentinele n-a observat nici măcar un singur tentacul al „hidrei contrarevoluţionare”.

Dacă erau atunci oameni nemulţumiţi şi chiar duşmani ai revoluţiei, aceştia constituiau o minoritate atât de infimă, încât nu îndrăzneau să ridice capul. Se poate spune că revoluţia a fost acceptată de cvasi-unanimitatea populaţiei basarabene.

Printre intelectualii basarabeni era cu atât mai nefiresc să se găsească adversari ai noului regim, cu cât ei, pentru prima oară după 105 ani, respirau aerul libertăţii şi puteau să vorbească cu mândrie „moldovenească” lor, fără să fie luaţi în râs sau să fie dispreţuiţi de către ruşi sau supuşi rusificării forţate. Deşi, excepţii au fost şi despre ele vom vorbi mai

departe, arătând şi care a fost reacţia moldovenilor.

Ţăranii moldoveni aşteptau de la revoluţie îmbunătăţiri imediate şi anume: 1) încetarea războiului care a adus atâta jale în numeroase familii moldoveneşti; 2) exproprierea pământurilor de la moşieri şi a celor închínate mănăstirilor străine din Orientul Apropiat etc. Şi împărţirea lor între cei ce le muncesc cu braţele; 3) lumină, cât mai multă lumină propagată prin şcoală şi biserică naţională moldovenească, prin alte mijloace culturale.

Acestea au fost reacţiile imediate ale ţăranilor moldoveni prin numeroasele scrisori primite la redacţia ziarului *Cuvântul Moldovenesc* în prima lună după triumful revoluţiei.

La 19 martie, în ziarul rusesc local a fost publicat un articol care viza pe arhiepiscopul rus Anastasie, rusificator, cerându-se un titular moldovean al mitropoliei Basarabiei. Articolul era semnat: „Un moldovean”. Articolul fusese scris de mine, fiind pe atunci seminarist.

Căderea ţarului nu a impresionat prea mult pe moldovenii basarabeni. Mulţi autori vorbeau despre un cult al moldovenilor pentru ţar. Ei se înşelau, fiindcă vedeau imaginea ţarului în multe case ţărăneşti. Dar nimeni nu lua seama că această imagine nu era un portret încadrat în ramă sau măcar izolat, ci era tipărit în foile mari de calendar de perete care se vindeau prin sate de către „coropcarii” ruşi. În aceste calendare ţarul ocupa locul central. Chiar calendarele bisericeşti, tipărite la tiparniţele episcopale, nu erau lipsite de acest portret. Doar ţarul era capul bisericii ruseşti! Asupra lui trecuseră funcţiile împăraţilor bizantini, împăraţii celei de-a doua Rome, Rusia fiind considerată de ruşi ca a treia Romă! în general, cultul ţarului în Basarabia era mult mai redus decât, de exemplu, cultul „împăratului” la ţăranii ardeleni, dar care totuşi, în timpul războiului s-au predat prizonieri cu zecile de mii, de la primele contacte

cu trupele ruseşti.

Aceste lucruri nu interesau îndeaproape populaţia moldovenească din Basarabia, al cărei orizont ideologic se limita doar la o permanentă bănuială faţă de ruşi, care sistematic îi încălcau drepturile şi o tratau cu dispreţ. Această atitudine se transforma deseori în adversitate, dar cu caracter mai mult pasiv.

Ştiindu-se, din experienţă, neputincioasă, ea se plângea în cântece de jale:

„Foaie verde fir sucit, Fire-ar rusu-afurisit. Că de când el a venit Peste noi şi ne-a robit Casa parcă nu ni-i casă, Masa parcă nu ni-i masă, Vremea parcă-i tot pe dos şi pământu-i mânios!

Foaie verde lozioară, Prutul plânge de s-omoară şi cu noi toţi grămăgioară! *De-acuma cine mai ştie Slobod când are să fie / Foiieană de prin vie, Păsărică vişinie, Tu de jale să tot cânţi şi să mi te duci la nunţi. C-am picat robi rusului, Rusului, muscalului*!…"

Sau în alt cântec popular, cântăreţul se adresează râului despărţitor al moldovenilor: *„Prutule, râu blestemat, Că de când ne-ai înstreinat Lumea s-a întors pe dos şi pământu-i mânios*! *u*

Şi numai în caz de extremă enervare, câte un moldovean basarabean îi spunea rusului în faţă:

„Rus, babarus
De unde dracu' te-a adus.
De la apă rece.
Acolo dracul să te înece/…"

Singura tradiţie orală puternică, „trainică", singurul cult în Basarabia moldovenească era acela al lui Ştefan cel Mare, voievodul mazililor, răzeşilor şi al ţăranilor. Era un cult transmis din tată în fiu în toate familiile moldoveneşti de la sate. Când lumea era înşirată pe deal la prâşitul porumbului, dacă cineva intona balada lui

D. Bolintineanu *Pe o stâncă neagră* – care se răspândise în Basarabia prin lăutari şi prin psalţi – cântăreţi vocali la petrecerile boiereşti – cântecul era

reluat din om în cm şi răsuna cu accentele lui grave şi maiestuoase, generând şi o redresare fizică în urma trudei pe ogoare, dar şi o uşurare a durerii sufleteşti de a se şti apăsaţi şi desconsideraţi. Pentru moment în sufletul oamenilor se instala mândria trecutului glorios al Moldovei.

Dar pentru inspiratorii campaniei de presă împotriva moldovenilor pe tema, Vandeei" basarabene, adică pentru intelectualii ruşi din Chişinău, tocmai această izolare a moldovenilor li se părea suspectă. Iar când a mai apărut şi o nouă grupare politică, Partidul Naţional-Moldovenesc, care-şi propusese apărarea intereselor populaţiei moldoveneşti, scopul denigratorilor a devenit acela al compromiterii din capul locului a mişcării naţionale moldoveneşti. Trebuia s-o facă bănuită de toată lumea rusească, să se vorbească mereu despre tendinţele „separatiste" ale acestei mişcări, trebuia să-i aţâţe pe ruşi şi pe cei rusificaţi contra moldovenilor. Ţarismul căzuse, dar nu dispăruse imperialismul rusesc ca stare de spirit, chiar al democraţilor ruşi, mândri că „Rusia-mamă" („Matuşca-Rusi") stăpâneşte atâtea popoare şi le stoarce de vlagă pentru gloria marelui popor rus!…

Revoluţia rusească a fost, într-adevăr, un eveniment istoric de o importanţă mondială covârşitoare. Consecinţele ei, cum spunea adeseori C. Stere, sunt incalculabile pentru viitorul omenirii. Dar în acelaşi timp, revoluţia rusească a constituit o desfăşurare de evenimente atât de complexe şi totodată contradictorii, încât şi-au putut arăta trăinicia multe dintre prejudecăţile, îngustimile de spirit, sentimentele de orgoliu rusesc, de mândrie de a fi un popor cuceritor de atâtea alte popoare…

E de relevat că A.I. Gucikov, ministru de Război în Guvernul provizoriu al Rusiei după 26 februarie 1917, în drum spre frontul românesc, fiind întâmpinat în gara Chişinău de autorităţi şi ziarişti, în convorbirea cu

aceştia din urmă şi-a exprimat mirarea că atacurile de presă împotriva Basarabiei continuau, în timp ce el s-a convins că în provincie e linişte şi că lumea nu se gândeşte câtuşi de puţin la manifestări contrarevoluţionare.

Aceste declaraţii au fost făcute pe data de 12 aprilie. Dar tema „Vandeei sudice" a continuat să ocupe paginile ziarelor din cele două capitale ruseşti şi în lunile următoare. Ea avea, de fapt, o nouă menire: să determine Guvernul provizoriu şi Sovietul din Petrograd să ignore revendicările moldovenilor pentru autonomia Basarabiei.

Într-adevăr, ziarul *Cuvântul Moldovenesc* în nr. 36 din 7 mai 1917 comentează un comunicat al Guvernului provizoriu, care enumera revendicările de autonomie ale tuturor popoarelor neruse, le recunoaşte dreptatea şi promite măsuri în acest sens. Dar comunicatul respectiv nu aminteşte nimic despre revendicarea autonomiei de către moldovenii din Basarabia, ca şi cum mişcarea respectivă n-ar exista. Ori, întrunirile a zeci de mii de ostaşi şi civili moldoveni la Qiişinău, Odessa, Bălţi, Soroca, Bender, Bolgrad, Cahul, Sevastopol, Balta, s-au pronunţat pentru autonomie şi au trimis Guvernului provizoriu şi Sovietului din Petrograd telegrame în acest sens! Şi ziarul întreabă: „De ce această tăcere? Cine ar putea să ne răspundă la această întrebare?"

*

Pentru a contracara bănuita „reacţiune basarabeană" s-au trimis prin satele basarabene propagandişti, în special dintre marinarii ruşi ai flotei din Marea Neagră şi dintre soldaţii ruşi. Aceştia vorbeau moldovenilor într-o limbă pe care ascultătorii nu o înţelegeau, de aceea nici nu-i aprobau, nici nu-i dezaprobau, ci tăceau. Şi atunci, ca să convingă poporul de deplinele lor puteri, deşi nu le aveau, marinarii ruşi se apucau să izgonească imediat pe funcţionarii administraţiei locale, în special pe notari, dezorganizând

serviciile publice. Dar când aceştia răspundeau în ruseşte, cu hotărâre, răspicat, că ei nu vor pleca fără ordin scris de la superiori şi fără ca să li se trimită înlocuitori, cărora să le predea cancelaria cu toate actele şi gestiunea, cu proces-verbal în regulă şi când, din tonul răspunsului ferm al slujbaşului şi din mutra prostească, zăpăcită a marinarului, oamenii pricepeau că „nacealnicul 44 improvizat a fost pus la locul lui adevărat, atunci ei începeau să râdă şi să-şi bată joc de aceşti propagandişti neîndemânatici, lipsiţi de abilitatea de-a face faţă împrejurărilor.

Numai când au reînceput să apară în satele moldoveneşti soldaţii şi marinarii moldoveni, care vorbeau pe înţelesul oamenilor, şi când ei explicau ce înseamnă autonomie, atunci imediat adunarea obştească se asocia într-un singur glas la această revendicare naţională şi trimitea telegrame în acest sens la Petrograd şi la Chişinău.

Într-un târziu, atât Guvernul provizoriu, cât şi Sovietul deputaţilor soldaţi şi muncitori din Petrograd s-au convins că propagandiştii, trimişi soldaţi şi marinari ruşi, produc printre moldoveni numai reacţii negative, transformate uneori în manifestări zgomotoase în timpul întrunirilor, urmate de refuzul lor de a aproviziona oraşele cu alimente – abia atunci s-au decis să recurgă la propagandişti moldoveni.

Astfel s-a născut ideea de a trimite în Basarabia un grup de peste 50 propagandişti moldoveni sau care ştiau limba ţăranilor moldoveni, în frunte cu I. Inculeţ şi P. Erhan, delegaţi de către Sovietul deputaţilor soldaţi şi muncitori din Petrograd, ca să „adâncească” revoluţia, adică să facă cunoscute maselor moldoveneşti noile libertăţi şi scopurile revoluţiei. E de notat că propagandiştii aceştia, odată ajunşi în Basarabia, cu excepţia a doi-trei dintre ei, în cele din urmă s-au alăturat mişcării naţionale moldoveneşti.

CAPITOLUL II

TREZIREA „VITEAZULUI DIN POVESTE”.

(Elaborarea Programului Partidului Naţional-Moldovenesc)

„Limba noastră-i foc ce arde într-un neam ce far* Ide veste S-a trezit din somn de moarte la viteazul din poveste”.

ALECU MATEEVICI

La 5 martie, când lumea a aflat din ziare despre căderea vechiului regim opresor şi instaurarea unei guvernări de libertate, era o zi călduroasă de primăvară. Zăpada se topise de vreo săptămână, străzile erau uscate, lumea era îmbrăcată mai lejer, fără căciuli, paltoane de iarnă şi galoşi; se simţea deci mai liberă şi în mişcări, pe lângă starea de euforie sufletească generală care îi cuprinsese pe toţi. Căci toţi simţeau că odată cu primăvara Rusia renaşte spre o viaţă nouă, frumoasă, de libertate, de manifestare a forţelor creatoare, toţi erau stăpâniţi de speranţe asupra viitorului.

Oamenii de rând nu se gândeau la faptul că revoluţia înseamnă apariţia la suprafaţă a tuturor contradicţiilor sociale şi naţionale, că desfăşurarea revoluţiei abia a început, că ea înseamnă lupte grele, că victime ale revoluţiei nu vor fi numai cei peste o mie de morţi, căzuţi în luptele de stradă din Petrograd, că vor fi pretutindeni numeroase, foarte numeroase victime, printre altele şi în Basarabia, chiar şi în Chişinău.

Atmosfera era peste tot în Chişinău sărbătorească. Cu atât mai mult trăiau într-o permanentă elevaţie festivă tinerii moldoveni grupaţi în jurul ziarului *Cuvântul Moldovenesc*, desemnând prin termenul „grupaţi” nu numai pe cei ce lucrau în redacţie, ci şi pe aceia care împărtăşeau vederile ziarului, frecventau redacţia, iar uneori, incidental, deveneau şi colaboratori.

Redacţia a început să fie vizitată încontinuu de tineri basarabeni – generaţie a cărei vârstă varia între 18 – 25 ani, dar şi bărbaţi între 24 – 40 de ani; veneau mereu să afle noutăţi, să discute, să facă planuri, să manifeste

dorinţa de a acţiona. Proaspeţii absolvenţi ai şcolilor secundare din Chişinău, ale căror cursuri s-au închis la 1 aprilie, studenţii veniţi în vacanţă, militarii mobilizaţi veniţi în concediu, slujbaşii moldoveni din Chişinău şi din regiunile apropiate – constituiau un flux continuu de oameni. Deseori se adunau în încăperile redacţiei peste 100 de oameni, cu care redactorii se întreţineai: cu toată bunăvoinţa. *Cuvântul Moldovenesc* considera aceste întruniri spontane ca „adevărate sărbători naţionale”.

În mod spontan se formau grupuri şi grupuleţe în diferite localităţi – nucleele viitoarelor organizaţii moldoveneşti: la Odessa – din studenţi, militari, funcţionari moldoveni şi din locuitorii moldoveni ai frumosului oraş sudic – o suburbie, „Moldovanca”, era locuită în exclusivitate de moldoveni; – iniţiatorii fiind căpitanul de stat-major E. Catelli şi studentul A. Crihan, la Bălţi, la Soroca, la Orhei, la Bolgrad (iniţiatori I. Pelivan şi preotul I. Andronic) şi în alte localităţi basarabene.

Generaţia mai vârstnică a cercului de la *Cuvântul Moldovenesc* îşi dădea seama însă că moldovenii vor trebui să iniţieze o luptă grea pentru recunoaşterea drepturilor lor naţionale. Cel dintâi a fost Pan Halippa, cu 11 – 12 ani mai în vârstă decât media anilor tineretului (între 22 – 23 de ani). Din primele momente, fără a părăsi ocupaţiile redacţionale, el a intrat în contact cu intelectualii care colaborau la *Cuvântul Moldovenesc*: I. Pelivan, care făcuse un drum până la redacţia de la Bolgrad, unde lucra în cadrul „Crucii Roşii”, D. Ciugureanu, medic şi director al spitalului Zemstvei din târguşorul Hânceşti, P. Grosu, medic veterinar în Chişinău, poetul A. Mateevici, care-şi luase un concediu de la divizia de pe front, în care funcţiona ca preot militar, o serie de cooperatori moldoveni ca V. Ghenzul, VI. Chiorăscu, Gh. Buruiană, A. Groapă, P. Coropceanu, apoi S. Murafa, care, de asemenea, se repezea pe o zi-două la Chişinău, luându-şi permisii de la

unitatea sa sanitară de pe frontul românesc, şi alţii.

Dreptul de întruniri fiind declarat liber din primele zile ale revoluţiei, nefiind nevoie de nicio formă legală, pentru convocarea şi ţinerea lor, în redacţia ziarului *Cuvântul Moldovenesc* ele se ţineau lanţ.

La atmosfera sărbătorească ce se instalase în cercul ziarului moldovenesc a contribuit într-o măsură simţitoare şi faptul că au început vizitele românilor din Ardeal şi Bucovina, refugiaţi la Chişinău din cauza războiului. Unul dintre primii a fost O. Ghibu, fost inspector general al şcolilor româneşti din Ardeal, după 1920, profesor de pedagogie la Universitatea din Cluj.

Pe la mijlocul lunii martie a venit din Petrograd la Chişinău, profesorul şi scriitorul Romulus Cioflec, martor ocular al evenimentelor revoluţionare din 26 februarie – 3 martie 1917. Evident, povestirile lui despre luptele revoluţionare erau interesante, ca ale unui om care vedea lucrurile „din afară”, nu totdeauna pricepând sensul lor, dar, în general, le accepta ca pe ceva firesc. Amintirile sale despre răsturnarea vechiului regim au fost publicate în două foiletoane ale ziarului *Cuvântul Moldovenesc*.

Dar evenimentul cel mai important, mai ales pentru noi, tinerii, a fost venirea la Chişinău a cântăreţului „pătimirii noastre”, O. Goga, împreună cu sora sa, soţia generalului Râşcanu, ei fiind găzduiţi la familia Râşcanu, cu care erau înrudiţi şi care aveau o casă impunătoare cu etaj pe strada Sinadino, colţ cu strada Fedorov (Pedolskaja).

Pentru tineretul din cercul ziarului moldovenesc, O. Goga apărea drept cel mai autentic reprezentant al Ardealului şi totodată cel mai mare poet în viaţă al românilor.

Ne-a produs o mare mulţumire faptul că era un om simplu – deşi conştient de valoarea sa – că stătea de vorbă cu noi, tineretul, nu numai în grup, ci şi individual, fără să-şi dea aere de superioritate. A citit câteva poezii

ale lui *Rouă* (P. Stihi) şi i-a recunoscut un real talent poetic, spunându-i că va deveni un poet de seamă dacă va persista pe acest drum, ceea ce însă din păcate, nu s-a întâmplat.

O. Goga a avut o intuiţie justă a evenimentelor din Rusia şi a fost de părere că în ce priveşte revendicările sociale ale mulţimii şi mai ales ale ţărănimii moldoveneşti, intelectualii moldoveni să meargă pas în pas cu celelalte naţionalităţi din Rusia. O. Ghibu, într-o lucrare a sa, se miră cum de a putut avea O. Goga o asemenea idee năstruşnică!…

Îmi permit să redau o discuţie a mea cu O. Goga, fiindcă în timpul ei au fost abordata problemele majore ale viitorului României şi din ea se vede ce atitudine avea atunci poetul şi luptătorul ardelean.

Odată, după ce fusesem la poştă şi achitasem taxa pentru expediţia ziarului pe luna curentă, la întoarcere l-am văzut de departe pe O. Goga plimbându-se în grădina publică, pe aleea principală, împreună cu sora sa.

Peste 2 – 3 minute, d-na Râşcanu s-a despărţit de fratele său şi atunci când am ajuns la el l-am salutat. M-a întrebat cu multă bunăvoinţă de unde vin şi ce mai fac. I-am răspuns ce am făcut şi i-am spus că pe lângă sarcini redacţionale, ca secretar de redacţie, mai am şi obligaţii administrative, contabile şi de casier. Apoi ne-am aşezat pe o bancă şi am stat de vorbă, aproximativ o oră şi jumătate, despre starea lucrurilor din Basarabia, despre aspiraţiile ţărănimii, despre atitudinea ruşilor faţă de mişcarea naţională din Basarabia. I-am dat lămuririle necesare şi, printre altele, i-am spus că de la ruşi, cu toate libertăţile proclamate, nu exclud să încasez ani de închisoare, fiindcă de fapt sunt intoleranţi faţă de „alogeni”, apoi mi-am exprimat dorinţa ca ruşii să fie definitiv zdrobiţi de germani, pentru că numai aşa, noi> moldovenii din Basarabia, ne vom putea rupe de la „sânul maicii Rusia”, la care ne înăbuşim – reunindu-nt? cu ceilalţi români.

Mai mult, mi-am exprimat speranţa că acest lucru ¿se va întâmpla, deoarece prin declanşarea revoluţiei Rusia, virtual, a încetat de a fi combatantă în război. I-am spus despre Ordinul nr. 1 al Sovietului deputaţilor soldaţi şi muncitori din Petrograd, care a avut ca efect o zdruncinare totală a disciplinei militare în armata rusă.

I-am povestit cele văzute de mine cu două săptămâni înainte, în Piaţa Nemţească, denumită după revoluţie, Piaţa Libertăţii. Un batalion de infanterişti fusese adus şi aşezat în careu, pentru ca după Te-Deum, cum se făcea şi înainte – să plece mai departe, la gară, pentru a fi trimis spre front. După slujbă, locotenent-colonelul comandant al batalionului a ţinut o scurtă cuvântare în care a evocat curajul cunoscut al soldatului rus şi a încheiat cu afirmarea că Rusia va continua războiul până la victoria finală.

În piaţă veniseră însă şi reprezentanţii „democraţiei sovietice" de curând constituite. După comandant, un muncitor, Krîlov, pe care-l cunoşteam fiindcă fusesem coleg cu fratele său mai mic, a cerut cuvântul. În climatul de libertate nu putea fi refuzat. Şi vorbitorul le-a comunicat soldaţilor că după Ordinul nr. 1 ei nu mai sunt obligaţi să asculte de ofiţeri, nu trebuie să le spună „Vaşeblagorodie" („nobleţea-voastră"), că nu au îndatorirea de a-i saluta etc. Cât a vorbit tov. Krîlov, l-am auzit şi pe lt.-colonelul rus spunând tare ofiţerilor: „Ne-a stricat totul" („vseo propalo"). Într-adevăr, masa ascultătorilor de până atunci, a soldaţilor, pornind încolonată împreună cu manifestanţii civili, a rupt rândurile şi s-a împrăştiat, refuzând să plece pe front.

Or – continuam să-i vorbesc domnului O. Goga – asemenea fapte de indisciplină au fost semnalate pretutindeni de către presa rusă şi ele se generalizează tot mai mult, aşa că armata rusă poate fi considerată ca şi învinsă definitiv în războiul acesta, dacă ruşii nu vor încheia pace. Şi cum Guvernul provizoriu nu o face, probabil că nemţii vor distruge armata rusă şi vor înainta

spre capitalele ruseşti.

33

O. Goga a ascultat cu atenţie cele povestite, punându-mi din când în când câte o întrebare, iar după ce am terminat, a început să vorbească cu multă însufleţire, convingere şi căldură, demonstrând că eşecul pe Frontul

40162 coala 3 de Răsărit nu va avea nicio influenţă asupra rezultatului final al războiului şi e bine că se va produce acest eşec. Căci războiul va fi câştigat pe Frontul de Apus, şi mai ales că din momentul intrării în război a Statelor Unite ale Americii (cu câteva zile înainte de această întâlnire), cu imensul lor potenţial economic, deci şi militar, forţele coaliţiei anitigermane au devenit virtual covârşitoare şi nu va trece mult timp ca ele să se manifeste pe Frontul de Apus.

Această expunere a lui O. Goga, care a durat vreo 20 de minute, îmi dădeam seama, era însăşi durerea şi speranţa Ardealului, care aştepta ca războiul să se termine cu înfrângerea Germaniei şi a Austro-Ungariei pentru a se integra în noul stat român unificat.

De aceea i-am răspuns că, desigur, e preferabil ca să fie create, în urma războiului, condiţii cât mai largi pentru realizarea unui stat român care să cuprindă întreg teritoriul locuit de români, şi i-am povestit atunci cum. Încă la 12 ianuarie 1917, aflându-mă de ziua Tatianei la o onomastică sărbătorită în familia Ivanov, pe strada Moscovscaia nr. 16, atunci când s-a pus problema sfârşitului războiului, fireşte victorios pentru ruşi, eu, care de obicei nu prea vorbeam, am spus că nu ştiu dacă aşa va fi, dar în orice caz e posibil ca să se realizeze o seriede state naţionale.

Şi cum pe peretele sudic din camera domnişoarei sărbătorite era o mare hartă a Europei (ea şi cu sora sa mai în vârstă erau studente la Institutul de învăţământ superior „Rumianţev”, care pregătea profesoare pentru învăţământul liceal), am trasat pe ea aproximativele

hotare a doua state naţionale: România, între Tisa, Nistru, Marea Neagră şi Dunărea şi Serbia (denumirea de Jugoslavia a apărut abia după război), cuprinzând Bosnia. Herţegovina şi Croaţia până la Trieist, adăugând că şi Cehia va fi independentă şi Polonia îşi va recăpăta suveranitatea în graniţele ei istorice, reunind cele trei părţi – rusească, austro-ungară şi germană.

Ieşirea mea nu tocmai politicoasă faţă de gazde, care se considerau ruşi (după tată, după mamă erau români!) a revoltat mai alels pe fiul gazdei, profesorul de matematici Nicolae Ivanov. El m-a acuzat de „şovinism44, de „naţionalism zoologic", de „îngustime de vederi" etc. I-am răspuns cu o simplă întrebare: „Cum să taxăm atunci politica de rusificare dusă de Rusia şi tendinţa ei de a ajunge stăpână peste toate popoarele balcanice, cu dorinţa de a se instala la Constantinopol?" Fireşte, peste câtva timp, în care a domnit o atmosferă jeinantă, ne-am despărţit destul de rece.

„Ai avut mata o bună intuiţie atunci şi mult curaj".

— M-a felicitat O. Goga. Cu aceasta s-a încheiat convorbirea noastră.

La redacţia ziarului *Cuvântul Moldovenesc*, O. Goga

— Care a rămas atunci la Chişinău mai bine de o lună de zile – n-a fost doar un oaspete scump şi drag, ci şi un colaborator foarte preţios. I s-au arătat mai multe poezii primite prin poştă de la prizonierii ardeleni din Rusia, care îşi exprimau în ele dorul de patrie şi speranţa revenirii acasă, unii formulând şi idealul unirii. Şi poetul ardelean le-a făcut retuşările necesare pentru a le putea publica în ziarul nostru.

De asemenea, a fost rugat să vadă o poezie a lui *I. Buzdugan* (Nică Romanas), scrisă pentru numărul de Paşte al ziarului (2 aprilie) şi care se termina cu o aluzie străvezie la unire. Dar poezia scrisă în grabă, între o sosire şi o plecare chiar a doua zi pe front, avea un început nefinisat; în primele 4 sau 5 strofe se repeta de câteva ori sintagma „cântecul cocoşilor" sau „au cântat

cocoşii”.

O. Goga a comprimat strofele de început ale poeziei lui

1. Buzdugan în două:

„Azi au cântat cocoşii

De zori ele zi în ţară Din zori ele sânge *roşii*.

O rază se coboară.

Ne-aduce buna veste că *ziua libertăţii Ne bate la ferestre cu zvonul dimineţii*”.

Şi mai departe au continuat celelalte strofe aşa cum le-a scris I. Buzdugan, pe care le reproducem fiindcă în final există trimiterea directă la unire:

Fiţi binecuvântate Voi, zori de primăvară, Cu iar guri depărtate şi cânturi de izvoare.

Ce sui lot nu zâmbeşte cu *dulcea-nduioşare, Văzând cu* anilor *este Pe câmp întâia îl oare*!

Ce ochi nu râd în zare, Ce suflet nu suspină, Văzând cum vin cocoare Iri ţara lor bătrână!

O, scumpă Maică Ţară, Ah, dă-ne-aripi măiestre să ne întoarcem iară la *cuiburile noastre*!

La sfârşitul lui aprilie sau începutul lunii mai, O. Goga a plecat cu o delegaţie compusă din reprezentanţi ardeleni şi regăţeni înspre Petrograd. În cursul lunii mai, delegaţia a fost primită de membrii desemnaţi ai Guvernului provizoriu rusesc şi a obţinut aprobarea de a se forma detaşamente speciale de voluntari dintre prizonierii ardeleni, care, ca şi cehii, să ia parte la eliberarea teritoriului naţional de sub jugul austro-ungar. În vara anului 1917, la Darniţa, lângă Kiev, a început constituirea batalioanelor ardeleneşti.

O. Goga a mai trecut peste un an prin Chişinău, dar după Pacea de la Buftea, cu un nume schimbat, călătorind apoi prin Rusia în plin război civil, până la Petrograd, de unde, prin Finlanda, a plecat spre Apus. Acolo a activat apoi în calitate de membru al Comitetului Naţional Român, constituit la Paris, dar cu filiale la Londra, în America şi în Italia, ducând o veritabilă

propagandă pentru recunoaşterea unirii provinciilor româneşti din afara vechilor graniţe ale României, la ţara patrie.

Atmosfera de primăvară, de reînnoire, nu numai în natură, ci şi în trăirile noastre sufleteşti, ne-a dat impulsuri puternice de lucru.

Ziarul *Cuvântul Moldovenesc* a fost înscris la tribunalul din Chişinău pe numele lui Pan Halippa, adevăratul său conducător şi director. S-a decis ca ziarul să apară de trei ori pe săptămână, iar mai târziu a apărut câtva timp şi de 4 ori. Se strânseseră destui bani, atât prin economisire, cât şi prin donaţii, care curgeau din toate părţile după starea fiecăruia, de la 1.000 de ruble până la o rublă şi chiar mai puţin. Redacţia a avut grijă să-şi procure hârtia necesară tipăririi ziarului pentru mai multă vreme, iar cu donaţia unui vagon de hârtie primită de la V. Stroiescu – toată hârtia fiind depozitată în magazia din curtea redacţiei, s-a asigurat imprimarea pe cel puţin un an de zile. A fost angajat încă un redactor tânăr (Alexandru Lungu). Se lucra cu mult curaj, cu mult entuziasm şi cu multă perseverenţă.

La început fluxul de vizitatori la redacţie s-a transformat în întruniri oarecum neorganizate. Veneau câţiva prieteni şi cunoscuţi şi se înfiripa o discuţie asupra necesităţii de a făuri nişte organe care să reprezinte interesele poporului moldovenesc din Basarabia. Dar asupra naturii acestor organizaţiuni, în primele zile convorbitorii nu erau decişi.

În curând s-au cristalizat însă două tendinţe. Întâi a apărut ideea de a reînvia vechea *Societate culturală moldovenească*, înfiinţată în primii ani după 1900 sub preşedinţia lui C. Dicescu, care însă îşi încetase existenţa datorită reacţiunii după revoluţia din 1905. Ideea era susţinută în special de P. Gore, şi privită cu simpatie de O. Ghibu, care-şi aducea aminte şi ne povestea despre rolul societăţii culturale „Astra” din Ardeal. A doua concepţie a avut paternitatea lui Pan Halippa, care

susţinea necesitatea de a organiza un partid politic al moldovenilor. La această idee s-au raliat de altfel, peste câteva zile, şi O. Ghibu şi R. Cioflec. Erau, probabil, şi reminiscenţe ale acelei organizaţiuni politice efemere, denumită Partidul Naţional-Democratic Moldovenesc, ce luase fiinţă în 1906, având ca nucleu cercul redacţiei primului ziar naţional-moldovenesc, *Basarabia*, iar ca preşedinte pe directorul ziarului, Em. Gavriliţă, partid care îşi încetase existenţa odată cu interzicerea ziarului de către autorităţile ţariste şi cu întemniţarea directorului şi a redactorilor I. Pelivan şi Pan Halippa.

În cele din urmă a prevalat concepţia lui Pan Halippa, pentru că evenimentele din Rusia revoluţionară se succedau în mod vertiginos şi apăreau, chiar în Chişinău, una după alta, organizaţiile diverselor partide politice ruseşti, toate „revoluţionare”. Însemna ca moldovenii să dea posibilitatea ruşilor să acapareze conştiinţele puţinilor moldoveni culţi din Chişinău şi din alte oraşe ale Basarabiei, ca şi ale intelectualilor moldoveni de la ţară.

Ideii lui Halippa i s-au alăturat Pavel Grosu, cooperatorii V. Ghenzul, VI. Chiorăscu, A. Groapă, Gh. Buruiană şi P. Coropceanu, iar dintre ardeleni, întâi R. Cioflec, pentru ca la sfârşit şi O. Ghibu să accepte această propunere.

În aceste prime luni ale revoluţiei, persoana care s-a remarcat prin acţiuni şi iniţiative a fost Pan Halippa – păstrătorul tradiţiilor de la ziarul *Basarabia* – dar care era prin firea lui un om prea modest şi prea devotat cauzei naţionale ca să aibă ambiţii personale, mai ales pe aceea de a avea rolul de conducător politic. Numai treptat, în timpul acţiunii, domnia-sa s-a convins că ar putea conduce mişcarea, dar tot mai ceda, adeseori, locul altora.

Aşa de exemplu, el l-a convins pe I. Inculeţ: „În câteva convorbiri ce au avut loc la redacţie (la unele fiind prezent şi eu) –, ca să nu se limiteze în Basarabia la rolul

de propagandist al revoluţiei – calitate în care venise trimis de Sovietul din Petrograd, ci să se înhame la muncă serioasă pentru organizarea politică a basarabenilor, ceea ce a fost destul de dificil s-o facă, deoarece Inculeţ îşi făcuse o situaţie de docent, corespunzător situaţiei de conferenţiar la Universitatea din Petrograd, cu perspectiva de a deveni profesor, având în acelaşi timp şi un post de cercetător la Observatorul Pulkovo.

Tot aşa, la rugămintea sa, I. Pelivan, cel mai în vârstă dintre naţionaliştii moldoveni, a părăsit serviciul său la

Crucea Roşie" rusă din Bolgrad şi s-a stabilit la Chişinău. În sfârşit, tot el l-a adus pe D. Ciugureanu, un talentat orator, de la Hânceştii lui, în postul de preşedinte al Zemstvei jud. Chişinău, deci şi comisar judeţean şi apoi, în 1918, l-a propus ca prim-ministru al Republicii Democrate Moldoveneşti.

Fapt e că Pan Halippa, până la înfiinţarea Sfatului Ţării, a fost iniţiator şi, în mare parte, înfăptuitor al tuturor obiectivelor urmărite de mişcarea naţională moldovenească. Dar şi atunci, el a indicat candidatura lui! Inculeţ (pe aceea a lui I. Pelivan nu o acceptau gruparea ţărănească şi minorităţile parlamentului basarabean) şi, tot el a propus în ianuarie 1918, candidatura lui D. Ciugureanu, la postul de prim-ministru.

E adevărat că Pan Halippa a cedat primele locuri de conducere altora, poate şi pentru motivul că la Chişinău se cunoştea de toată lumea că el îşi făcuse studiile la Universitatea din Iaşi şi pe această temă era ţinta atacurilor, că urmăreşte separarea Basarabiei de Rusia şi alipirea ei la România, atacuri începute de avocatul M. Stepanov, (care, totuşi, în România îşi găsise azil politic ca să nu fie întemniţat în Rusia pentru ideile sale de socialist-revoluţionar!) şi continuate de oricine urmărea un succes ieftin şi sigur în faţa minorităţilor, a

intelectualilor rusificaţi.

Dar să trasăm un scurt istoric al creării Partidului Naţional Moldovenesc:

Prima şedinţă la care au participat vreo 15 persoane, s-a ţinut pe data de duminică, 12 martie. Cu acest prilej s-a pus problema organizării unui Partid Naţional al moldovenilor, a eventualului prezidiu; s-au fixat câteva puncte programatice şi s-a decis ca la o şedinţă viitoare să se discute pe larg aceste probleme. Tot atunci, pentru a grăbi organizarea, cum am arătat mai sus, la propunerea lui O. Ghibu, s-a decis, în unanimitate, ca preşedinţia partidului să fie oferită lui Vasile Stroiescu, care locuia la Odessa, iar pentru alte două locuri de vicepreşedinţi, au fost indicate candidaturile lui P. Gore şi VI. Herţa. Ca secretar general al partidului a fost ales, tot în unanimitate, Pan Halippa.

Pe data de duminică, 19 martie, în localul redacţiei *Cuvântul Moldovenesc* s-au întrunit peste 20 de persoane, dintre care îmi amintesc de următorii: P. Gore, VI. Herţa. Pan Halippa, N. Alexandri, D. Ciugureanu venit anume de la Hânceşti, P. Grosu, medic veterinar, cooperatorii V. Ghenzul, A. Groapă, Gh. Buruiană, P. Coropceanu, generalul Matei Donici, P. Anghel, comisarul şi preşedintele Zemstvei jud. Orhei, d-na dr. E. Alistar, R. Cioflec, O. Ghibu, dr. N. Siminel cu soţia sa, născută Dicescu, tinerii redactori de la *Cuvântul Moldovenesc*, P. Stihi şi V. Harea, precum şi alţii. A prezidat şedinţa M. Donici.

S-a discutat mai pe larg programul viitorului partid, stabilindu-se că el trebuie să fie cât mai concis şi accesibil înţelegerii maselor ţărăneşti, cuprinzând câteva puncte: autonomia Basarabiei, şcoli, biserici, justiţie şi administraţie în limba moldovenească, interzicerea colonizărilor în Basarabia cu elemente străine de provincie, pământ pentru sătenii săraci etc. Bineînţeles, preambulul programului afirma lupta partidului pentru menţinerea şi exercitarea reală a libertăţilor politice

proclamate1 de revoluţie. De asemenea, s-a ales o comisie compusă din P. Gore, Pan Halippa, A. Groapă, P. Coropceanu şi O. Ghibu pentru redactarea programului care va fi apoi discutat şi votat la şedinţa următoare. În sfârşit, s-a mai decis să se trimită o delegaţie la Odessa ca să ofere lui Vasile Stroiescu preşedinţia partidului. Şedinţa de constituire oficială a partidului a fost fixată pentru data de 5 aprilie.

La această şedinţă de constituire a partidului, au participat peste 40 de persoane, care abia au încăput în camera cea mare a redacţiei, aducându-se scaune şi de la o instituţie din apropiere. Pe lângă cei amintiţi la şedinţa precedentă, au luat parte la această nouă întrunire următoarele persoane: Simeon Murafa, redactor la ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, mobilizat pe frontul românesc şi venit anume pentru această ocazie; Vasile Dicescu, fiul preşedintelui primei societăţi culturale a moldovenilor, cele două surori ale sale, dintre care una era cântăreaţă şi mai târziu a fost angajată la Opera din Cluj, iar cealaltă s-a căsătorit cu doctorul N. Siminel; d-ra Adăscăliţei, cântăreaţă la Opera din Kiev, venită în vacanţă, iar din toamna 1917 stabilită la Chişinău, apoi căsătorită cu A. Groapă; învăţătorul C. Popescu, editorul primului volum literar tipărit la Chişinău în limba moldovenească cu litere chirilice, sub titlul *Carte moldovenească*; învăţătorul şi poetul Gh. Tudor, cu soţia sa, Nadejda Tudor, soră de caritate la un spital militar din Chişinău, moşieriţa Nadina Rusu, soră de caritate la un spital de răniţi din Chişinău, ulterior căsătorită cu Chiriţescu-Arva; doctorul Gh. Racoviţă de la Facultatea de medicină din Iaşi, practicant la spitalul de izolare din Chişinău; Antonina Gavriliţă, profesoară şi pictoriţă, fiica lui Emil Gavriliţă, director al primului ziar românesc *Basarabia* din Chişinău, în 1906 – 1907, A. Stârcea, fost administrator al revistei şi ziarului *Cuvântul Moldovenesc*, Teodor Neaga, profesorii secundari P. Arvinte, A. Ciubuc, T. Macovei, N. Gamer; A.

Bocănescu, directoarea unei grădiniţe de copii într-un cadru pitoresc din parcul de lângă gară, denumit „Debarcader”, care, în mai 1917 a înfiinţat prima grădiniţă pentru copiii moldoveni în limba maternă; preotul Andrei Murafa, văr cu Simeon Murafa; Sergiu Cujbă, cooperator în România, dar basarabean de origine (fiul scriitorului Crăsescu), venit la Chişinău pentru procurare de produse alimentare de care ducea mare lipsă, populaţia din Moldova, mărită cu o mulţime de rofugiaţi din teritoriul ocupat de trupele germane şi austro-ungare. Inginerul hotarnic A. Botezat, şeful unui birou de măsurători terestre şi ing. A. Hodorogea, ajutorul său, cooperatorul Pavel Harea, mobilizat, în uniformă de soldat. Au mai fost şi alte persoane, al căror nume nu mi-l mai amintesc-şedinţa a deschis-o Pan Halippa, printr-o cuvântare emoţionantă, arătând că noile condiţii politice şi sociale din Rusia dau posibilitate poporului românesc să-şi precizeze revendicările atât de numeroase în urma oprimării de un veac şi ceva de către politica ţaristă. Principalele revendicări specific moldoveneşti sunt autonomia Basarabiei, introducerea limbii moldoveneşti în şcoală şi biserică, în administraţie, justiţie; alegerea fruntaşilor moldoveni în posturile de conducere a provinciei.

O nouă împroprietărire a ţăranilor, interzicerea colonizării cu elemente aduse din Rusia etc.

Pentru traducerea în viaţă a acestor puncte programatice e necesară o forţă politică, şi moldovenii au pornit pe calea organizării ei în fiinţa Partidului Naţional-Moldovenesc. S-au făcut unele pregătiri pentru această şedinţă convocată în vederea constituirii partidului.

S-a redactat un proiect de program, s-au indicat persoanele ce vor fi propuse pentru conducerea partidului; domnia sa, împreună cu N. Alexandri şi A. Groapă au fost delegaţi să meargă la Odessa ca să obţină consimţământul marelui filantrop basarabean, cu vederi

largi, democratice şi minte luminată, de a fi propus în calitate de preşedinte al partidului. Dl. Stroiescu a acceptat această propunere, pe care a consemnat-o într-o scrisoare adresată domnului Halippa şi căreia vorbitorul i-a dat citire. La sfârşitul scrisorii, V. Stroiescu declară că el „stă la dispoziţia poporului moldovenesc din Basarabia, cu toată mintea şi inima sa şi cu toată averea sa”. Apoi oratorul a făcut cunoscut asistenţei că V. Stroiescu a adus o contribuţie substanţială la adunarea mijloacelor băneşti, donând noului partid 10.000 de ruble şi expediind la Chişinău un vagon de hârtie pentru ziarul partidului, *Cuvântul Moldovenesc*.

Adunarea a răsplătit prin aplauze entuziaste aceste gesturi de bunăvoinţă şi devotament ale bătrânului V. Stroiescu pentru cauza naţională.

A urmat o cuvântare potolită şi plină de înţelepciune a lui P. Jora. care a insistat asupra problemelor culturale în legătură cu programul partidului; o cuvântare plină de miez a lui D. Ciugureanu, care a pus problema raportului *poporul şi partidul*, socotind partidul ca un instrument în serviciul poporului, apoi o cuvântare înflăcărată a lui VI. Herţa, care a cerut trecerea imediată la acţiune; o cuvântare melodioasă şi poetică a avocatului Simeon Murafa, evocând durerile din trecut ale poporului basarabean, starea lui mizerabilă de astăzi, cu toate că este urmaşul glorioşilor daci şi romani, cu toate că în istoria lui a avut pagini de eroism neîntrecut, ca sub Ştefan cel Mare, Petru Eareş şi Ion Vodă cel Cumplit.

Într-o atmosferă de adevărată înălţare sufletească, şi-au expus opiniile şi alte persoane ca, de exemplu, Gh. Buruiană, într-o frumoasă limbă moldovenească ce amintea parfumul poveştilor lui I. Creangă, apoi a urmat cuvântarea lui S. Cujbă, plină de lirism, şi altele.

În continuare, s-a citit pe puncte şi s-a votat proiectul de program al Partidului Naţional-Moldovenesc, care astfel a devenit program omologat prin Adunarea generală a întemeietorilor partidului, fiind

apoi publicat în numărul 28/228 al ziarului *Cuvântul Moldovenesc* din 9.1V.1917.

La sfârşit s-a pus la vot alegerea preşedintelui partidului şi în unanimitate a fost desemnat V. Stroiescu, iar ca vicepreşedinţi au fost aleşi P. Gore şi VI. Herţa. Pan Halippa a fost desemnat ca secretar general al partidului, ca unul ce poate impulsiona acţiunile partidului, atât în această calitate, cât şi în aceea de director al ziarului *Cuvântul Moldovenesc*.

Iată Programul Partidului Naţional-Moldovenesc „redat rezumativ”:

În preambulul programului se spune că Partidul Naţional-Moldovenesc „nou constituit, se simte dator a păşi şi el pe calea dobândirii drepturilor cetăţeneşti şi naţionale pentru moldovenii din Basarabia şi de dincolo de Nistru”. Partidul va ajuta pe toţi aceia „care luptă pentru aşezareatemeinică a slobozeniilor (libertăţilor, *n.n.*) cetăţeneşti şi naţionale dobândite prin revoluţia rusească”.

Punctul 1. – Partidul va lupta „pentru slobozeniile naţionale ale tuturor, pentru înfăptuirea votului (glăsuirii) obştesc, deopotrivă, de-a dreptul şi tăinuit (votul universal, egal, direct şi secret *n.n.*) *y* pentru slobozenia cuvântului, a tiparului, a adunărilor şi a credinţei şi pentru aşezarea unui chip (formă, n.n.) nou de ocârmuire a ţării, care să înfăptuiască în măsura cea mai dreaptă întruparea acestor lucruri”.

Punctul 2. – P.N.M. „va lupta pentru dobândirea celei mai largi autonomii administrative, judecătoreşti, bisericeşti, şcolare şi economice a Basarabiei, rămânând legată şi de aici încolo de Rusia prin legile ei de interes de obşte, Basarabia va avea să-şi ocârmuiască singură viaţa ei dinlăuntru, ţinând seama de drepturile naţionale ale tuturor locuitorilor ei”.

Drept urmare:

Punctul 3. – „Toate legile care privesc viaţa dinlăuntru a Basarabiei să le întocmească *Dieta*

provincială (Sfatul Ţării) potrivit obiceiurilor vechi şi nevoilor de acum ale ţării”.

Apoi se arată că în Parlamentul Rusiei, Basarabia va fi reprezentată, după cum se va hotărî mai târziu, iar pentru legăturile cu Guvernul Rusiei va fi numit un însărcinat anume al Basarabiei.

Punctul 4. – „Administraţia (ocârmuirea locală) şi judecăţile să se îndeplinească de sus până jos de către slujbaşi ieşiţi din sânul poporului şi în limba poporului”. „Limba rusească să fie numai pentru legăturile cu stăpânirea de sus”.

Punctul 5. – „în şcolile de toate treptele, limba de predare să fie limba naţională a poporului. Limba rusească se va învăţa în şcoli ca obiect de învăţământ (ca învăţătură deosebita). În toate satele şi oraşele să se facă şcoli bune, cu mai mulţi ani de învăţătură şi toţi copiii să fie îndatoriţi a învăţa în acele şcoli”.

Pu%chil 6. – „Biserica să-şi aibă autonomia ei, adică să se ocârmuiască singură; ea să alcătuiască o mitropolie deosebită cu arhiereul moldovean în frunte. Preoţii să fie crescuţi în limba moldovenească şi toate slujbele bisericeşti să le facă în această limbă”.

Punctul 7. – „Moldovenii să nu mai fie duşi] la oaste afară din Basarabia şi să înveţe aici pe loc slujba ostăşească în limba moldovenească. Limba rusească să rămână numai pentru comanda mai înaltă”.

Punctul 8. – „Colonizarea, adică aducerea şi aşezarea străinilor pe pământul Basarabiei să se oprească şi să se dea pământ sătenilor plugari, care n-au pământ. ori n-au de-ajuns”.

Punctul 9. – „Să se întocmească cât mai bine viaţa economică a Basarabiei şi veniturile ţării să se întrebuinţeze pentru nevoile acesteia. Veniturile moşiilor închinate, dăruite de domnii şi boierii moldoveni din vechime, să fie întrebuinţate pentru aşezămintele de cultură şi de binefacere moldoveneşti”.

Punctul 10. – „Moldovenilor de dincolo de Nistru să

li se chezăşuiască aceleaşi drepturi pe tărâm cultural, bisericesc, politic şi economic, pe care le vor avea în Basarabia locuitorii de alt neam”.

Şi programul se încheia astfel: „Pe aceste temeiuri se aşază Partidul Naţional-Moldovenesc şi el nădăjduieşte tare, că sub steagul desfăşurat aici va izbuti să adune toată suflarea moldovenească şi s-o ducă la izbândirea sfintelor noastre drepturi, de care au fost lipsiţi până acuma”.

Programul Partidului Naţional-Moldovenesc din 1917 se deosebeşte mult de programul *Partidului Naţional Democratic* din *Basarabia*, elaborat şi publicat în ziarul *Basarabia* nr. 12, din 5 iulie 1906, de grupul moldovenilor din jurul acestui ziar.

Deosebirile constau, în principal, în modul în care este abordată mişcarea naţională a moldovenilor basarabeni, atât sub raportul revendicărilor naţionale, mai largi şi mai radicale, cât şi sub raportul revendicărilor sociale mai apropiate de năzuinţele ţăranilor moldoveni.

În Programul din 1906, după ce se dă o destul de largă motivare a necesităţii de a lupta pentru *autonomia Basarabiei*, se argumentează necesitatea introducerii limbii naţionale în dregătorii locale şi în şcoli, cu precizarea că „limba rusă, ca limbă de stat să se impună numai în organele centrale, în armată şi în marină”, fără a se consemna dacă e vorba de organele centrale ale Basarabiei sau cele ale Rusiei întregi.

În Programul din 1917 se cere însă ca limba rusă să fie folosită: 1) Numai în Rusia propriu-zisă, adică în teritoriile locuite cu predominanţă de către ruşi, cu alte cuvinte, numai în Rusia Centrală şi Nordică; 2) în relaţiile dintre autorităţile superioare din Basarabia şi cele din Petersburg; 3) Limba armatei din Basarabia, care va fi constituită numai din soldaţi şi ofiţeri originari din Basarabia, va fi cea moldovenească, iar limba rusă se va utiliza numai la nivelul Comandamentelor superioare,

comune, ale armatelor naţionale ce vor constitui, în ansamblul lor, armata federală.

Autonomia nu e numai locală, administrativă, ci şi teritorială, politică, statul rus fiind conceput ca o republică federativă, compusă din totalitatea statelor naţionale de pe teritoriile Rusiei federative. Între puterea centrală de stat şi puterea republicilor federative naţionale vor fi relaţii ca de la stat la stat, prin reprezentanţii diplomatici ai statelor naţionale pe lângă guvernul central. Mulţi fruntaşi moldoveni cunoşteau raporturile din trecut între Moldova şi Poarta Otomană. Ştiau că Moldova avea la Poartă un diplomat acreditat, capuchehaiţe. Aceleaşi raporturi şi le imaginaseră şi moldovenii din 1917, numai că luate în sensurile noi, moderne, nu feudale, şi anume ca de la stat federal particular la statul federal în totalitatea lui. Această situaţie presupune două prerogative ale statelor naţionale:

a) Asumarea în parte a suveranităţii naţionale;

b) Dreptul ca prin autodeterminare, eventual să se despartă de federaţia rusească, fie ca stat separat, independent, fie ca o provincie a unui stat vecin, de aceeaşi naţionalitate (în primul caz – Finlanda, în al doilea – părţile poloneze ale teritoriilor, locuite de polonezi şi cucerite de Rusia ţaristă, sau Basarabia, ruptă din trupul Moldovei – componentă a României, printr-un tratat în urma Păcii ruso-turee din 1812, cu violarea dreptului internaţional de atunci).

Programul din 1908 nu avea revendicări politice prea radicale. Statul rus viitor, în concepţia autorilor programului, era conceput ca o monarhie constituţională democratică, de tip burghez. Sub acest aspect, Partidul Naţional-Democratic din 1906 nu se deosebea de partidul burgheziei ruseşti, acela al cadeţilor.

Pe când în 1917, de fapt, fără să se fi ajuns la o sancţiune constituţională, rezultată din voinţa poporului exprimată în Adunarea Constituantă, statul rus era

imaginat totuşi ca o republică populară democrată şi federativă, iar baza electorală era admisă într-o măsură foarte largă, atât prin coborârea vârstei alegătorilor (18 ani), cât şi prin participarea la vot a femeilor. Şi Partidul Naţional-Moldovenesc a acceptat această realitate.

Referitor la revendicările de ordin social, ambele partide, şi cel din 1906, cât şi cel din 1917, se ocupau cu predilecţie de interesele clasei ţărăneşti, pentru care esenţial era programul agrar.

Dar programul agrar din 1906 era cu mult mai modest decât cel din 1017.

În 1906 nu se prevedea exproprierea masivă a pământurilor aparţinând moşierilor, mănăstirilor, cele de mână moartă etc. Şi împărţirea lor între ţărani, ci se vorbea de formarea unui fond funciar, prin cumpărarea moşiilor de către Banca Ţărănească, urmând ca din acest fond să se arendeze pământ ţăranilor săraci, celor lipsiţi cu totul de pământ sau celor ce nu aveau pământ suficient pentru subzistenţa unei familii.

În 1917, însă, prin completările aduse programului agrar în luna mai, se cerea trecerea tuturor moşiilor particulare, mănăstireşti, bisericeşti, ale statului şi de mână moartă, în mâinile plugarilor care-şi cultivă ei înşişi loturile lor.

În 1906 – deoarece se vorbea de arendări de moşii către ţărani, în program se recomanda înfiinţarea obştiilor de săteni în acest scop. Pe când în programul publicat în aprilie, termenul de arendă lipseşte. Excepţie trebuiau să facă numai moşiile închinate mănăstirilor străine, care, sau rămâneau mai departe în arendă permanentă, transmisibilă prin moştenire de la părinţi la descendenţii lor, sau, acolo unde această formă de arendă lipsea, se puteau arenda pe cale obişnuită. Dar prin completările programului agrar din luna mai 1917, şi această excepţie dispare.

O grijă specială şi o măsură contra rusificării provinciei o constituie prevederea programului din 1917,

ca să se interzică colonizarea Basarabiei cu elemente străine de provincie, adică cu ţărani ruşi şi ucraineni, care s-a practicat chiar de la data anexiunii provinciei.

În 1812, dar mai intens începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea. Această prevedere lipsea cu desăvârşire în programul elaborat în 1906.

Cu totul neavenită era pentru programul din 1917 prevederea din 1906, a tocmelilor de muncă între boieri şi ţărani. Căci, după programul din 1917, cu completările aduse în luna mai 1917, clasa „boierilor" era pur şi simplu desfiinţată.

În rezumat, programul din 1917 exprima aspiraţiile naţionale şi sociale, mai ales ale ţăranilor moldoveni din Basarabia, singura clasă socială moldovenească, reprezentând atunci categoria muncii, deci era un program mult mai radical faţă de cel din 1906, care nu depăşea concepţiile burgheziei liberale din Rusia.

Şi încă ceva merită să fie subliniat, ca semnificaţie generală. Atât în programul din 1906, cât şi în cel din 1917, în revendicarea autonomiei Basarabiei se pleca de la consideraţii istorice de două feluri:

1) Provincia Basarabiei a avut o istorie deosebită a sa, până la anexiunea din 1812, comună cu restul Moldovei, încorporată ulterior, prin unire benevolă în statul român, şi aceste deosebiri istorice trebuie respectate.

2) Drept recunoaştere a acestui fapt, din 1818 până în 1828, Basarabia a avut un statut de autonomie. De fapt, ambele consideraţii implicau şi concepţia că evoluţia istorică a Basarabiei cu restul populaţiei româneşti răspândite în teritoriul Daciei antice e normal să fi fost identică şi se cere restabilirea statutului ignorat în 1812.

Dar în programul din 1906, când ţarismul era zdruncinat în urma Războiului ruso-japonez, dar nu doborât, şi când el a fost sprijinit în mod eficace de

finanţa internaţională, posibilitatea separaţiei de Rusia apărea ca un vis nerealizabil. De aceea, programul Partidului Naţional-Democratic subliniază – contrar realităţii istorice – că moldovenii basarabeni niciodată n-au avut „nici dorinţă de separatism, nici de răscoală împotriva ocârmuirii legiuite”, pe când programul din 1917, pur şi simplu constată că Basarabia face parte din Rusia federativă, fără a nega existenţa separatismului, ceea ce înseamnă că de fapt ideea de separatism făcuse mari progrese şi era o potenţă mult mai apropiată de actualizare decât în 1906, intensificată şi prin declaraţia organelor revoluţionare din Rusia că ele recunosc dreptul de autodeterminare a popoarelor neruse, inclusiv până la separare.

În genere, în acest punct, programul din 1917 manifestă o prudentă explicabilă din cauza conjuncturii politice şi militare, dar simpla constatare a unui fapt nu înseamnă şi recunoaşterea legitimităţii lui, aşa cum reiese din programul Partidului Naţional-Democratic din 1906.

Aşa că şi în acest punct ajungem la concluzia că sub raportul aspiraţiei către unitate a poporului românesc de pretutindeni, a dorinţei lui de a se întemeia un stat naţional unitar al tuturor românilor, programul Partidului Naţional-Moldovenesc din 1917 făcuse evidente progrese faţă de programul din 1906. El oferea moldovenilor basarabeni o largă posibilitate de a se folosi de împrejurări şi de a se separa de Rusia, pentru ca apoi, în continuarea unui proces istoric firesc şi logic, să se ajungă la unire, împreună cu celelalte teritorii româneşti, într-un singur stat naţional al românilor.

Şi totuşi, programul din aprilie 1917 exprima starea nediferenţiată în sânul poporului moldovenesc şi a reprezentanţilor săi, a curentelor sociale şi politice. Ca popor mărginaş, la început problema luptei de clasă pe terenul libertăţii de manifestare politică nici nu se pusese în Basarabia. Lumea era arhimulţumită că nu o

pândeşte în orice moment, pentru o vorbă scăpată, Siberia sau Nordul de dincolo de Cercul polar, ori, în orice caz, închisoarea grea. Situaţia grea a ţăranilor o recunoşteau şi moşierii, în special cei care păstraseră conştiinţa de neam şi cunoşteau în ce mizerie trăiesc ţăranii moldoveni. Moşierii aceştia se aşteptau la o amputaţie a averilor lor, dar sperau totuşi că ea nu va fi totală. Primul program al Partidului Naţional-Moldovenesc era un compromis între ei şi intelectualii moldoveni proveniţi din pătura ţărănească datorat experienţei politice a acestor intelectuali şi stării nediferenţiate a ideologiilor diverselor categorii sociale la înceC-da 40162 ce-la 4 putui revoluţiei. Programul era susceptibil de atacuri pentru lipsa unei poziţiuni precise.

În timpul când la Chişinău se elabora acest program la Petrograd se discutau „Tezele din aprilie" ale lui Lenin, dar intelectualii moldoveni au aflat despre conducătorul aripii radicale a P.S.D. rus abia prin iunie, cel mai devreme pe la sfârşitul lunii mai, când presa liberală a socialiştilor revoluţionari şi a social-democraţilor de dreapta (menşevici) au început atacuri furibunde împotriva combatantului avizat pentru transformarea revoluţiei politice în revoluţie Socială.

Aşadar, deficienţele programului – lipsa unei precizări relativ la trecerea tuturor pământurilor cultivabile în mâna celor ce le lucrează şi noi prevederi pentru clasa muncitoare, de exemplu, ziua de muncă de 8 ore, şi altele – ofereau posibilitatea unor atacuri ale adversarilor mişcării naţionale moldoveneşti, cu toate că ei înşişi nu erau mai democraţi decât moldovenii. Începuse în timpul revoluţiei o supralicitare a radicalismului şi printre cei ce-l afişau mulţi mimau atitudinile fără o adâncă convingere. În special, unii moşieri ca A. Schmidt sau Ţiganko, care peste noapte s-au transformat în socialişti norodnici sau socialişti revoluţionari, numai pentru că fuseseră într-atâta rusificaţi încât nu mai concepeau existenţa Basarabiei

altfel decât în cadrul Rusiei.

Intelectualii moldoveni şi-au dat seama de1 slăbiciunea atitudinii lor teoretice abia după ce au fost aspru criticaţi. Atunci a trebuit să precizeze, în articole speciale, care este atitudinea lor în problema agrară – principalaproblemă politico-socială din Basarabia. S-au produs deci cristalizări de atitudini, care au făcut ca moşierii din partid să renunţe la activitate în cadrul lui, mărginindu-se numai la munca pe teren cultural. Aşa au făcut P. Gore şi VI. Herţa. V. Stroiescu însă, mai radical decât cei doi, nu mai intervenea în treburile partidului, fiindcă se îmbolnăvise grav şi în toată perioada 1917 – 1918 a trebuit să-şi îngrijească sănătatea la Odessa.

Şi acum să lămurim şi problema aceasta. Autorii sovietici critică în mod aspru faptul că în fruntea Partidului Naţional-Moldovenesc s-ar afla moşierii. Dar critica lor sare dincolo de obiect. Ei vorbesc ca şi cum aceşti moşieri ar fi rămas tot timpul în fruntea partidului sau cel puţin l-ar fi condus din umbră, ceea ce e cu totul lipsit de orice temei veridic.

Într-adevăr, prezenţa celor trei moşieri în partid, în primele două luni după constituirea lui, l-au expus unor critici aspre. Dar să ne ocupăm de aceşti moşiei, să vedem cine erau ei.

Am caracterizat pe V. Stroiescu ceva mai sus, ca mare filantrop, democrat şi minte luminată.

Într-adevăr, era un om foarte cult şi instruit nu numai fiindcă era titrat universitar, ci şi pentru că-i plăceau lectura şi călătoriile, pe care nu le considera numai ca mijloc de distracţie, ci şi ca posibilitate de instruire. A călătorit prin toate continentele Terrei Democratismul său provenea din marea lui dragoste de neam, pe care nu-l concepea compus numai de clasele suprapuse, ci de mulţimea oamenilor muncii.

Deşi a călătorit mult, el nu-şi uita niciodată Brânzenii lui din judeţul Bălţi, unde îşi avea reşedinţa principală (avea moşii şi în jud. Lăpuşna). Moşia sa din

Brânzeni a arendat-osătenilor, dar ca ea să le dea un randament mai mare a luat unele măsuri educative şi organizatorice. A înfiinţat în satul Brânzeni o şcoală agricolă, care să formeze cadre agronomice. Şi, în al doilea rând, i-a organizat pe oameni într-o obşte agricolă ca să lucreze moşia în comun, folosind maşinile şi tehnica agricolă respectivă.

Voind să dea un ajutor cât de modest acestui popor moldovenesc lipsit de conducători devotaţi, V. Stroiescu a făcut o propunere guvernatorului Basarabiei de a deschide la Chişinău un liceu al cărui local şi întreţinerea completă să cadă în seama lui personală, dar cu condiţia ca învăţământul să se facă în limba moldovenească. Propunerea i-a fost refuzată.

Atunci, V. Stroiescu şi-a îndreptat privirile spre o altă provincie în care elementul românesc era prigonit – Ardealul. Oricât de subjugaţi se simţeau ardelenii, ei totuşi puteau să-şi deschidă şcoli în limba maternă, chiar lieee şi academii teologice, în timp ce românii din Basarabia fuseseră lipsiţi de acest drept elementar. Aşadar, V. Stroiescu începe să susţină şcolile, biserica şi instituţiile de cultură din Ardeal.

Prima lui donaţie de300 mii de fiorini a produs atâta uimire, încât unii au considerat ca simplă ficţiune numele de V. Stroiescu, în dosul căruia ar patrona donaţia statului român. Curând însă au urmat o serie de alte donaţii din ce în ce mai mari. Suma totală donată ajunsese la izbucnirea războiului din 1914 să depăşească trei milioane de florini.

La acestea trebuie să adăugăm democratismul lui V. Stroiescu. Nicăieri el nu se simţea-atât de bine ca în Brânzenii lui, în mijlocul sătenilor, agricultori-cooperatori. Iar unul dintre absolvenţii şcolii agricole din Brânzeni, Ion Buzdugan, devenit apoi învăţător, a ajuns fruntaş al mişcării naţionale din Basarabia. Învăţător, poet şi om de drept (a terminat facultatea juridică şi a activat în cadrul baroului din Bucureşti, iar în 1939 şi-a

trecut doctoratul în ştiinţe juridice la Universitatea din Cernăuţi), I. Buzdugan a fost secretar al Sfatului Ţării din Chişinău, între anii 1917 – 1918, şi în această calitate a semnat actul Unirii Basarabiei alături de I. Încuieţ – preşedintele acestui for, ce-şi asumase atunci dreptul suveran al Basarabiei de a-şi decide soarta. În perioada următoare, I. Buzdugan a fost de mai multe ori deputat al Adunării Naţionale.

Revenind la V. Stroiescu, trebuie să mai menţionăm că singurul său copil, o fiică, s-a căsătorit cu un fiu de ţăran din jud. Hotin, Anatolie Moraru, şi el fost deputat în Sfatul Ţării.

Cât priveşte principiile sale etico-politice, concepţia cu privire la însuşirea principală a unui activist politic, se cunoaşte aforismul său pronunţat cu multă convingere în cuvântarea sa, când în calitate de cel mai în vârstă deputat, a deschis prima şedinţă a Parlamentului României întregite, în noiembrie 1919:

„În această incintă să nu intre nimeni dacă n-are mâinile curate” – cuvinte ce au constituit culmea discursului său şi care au fost citate şi de presa românească şi de cea străină. Aşa că nu calităţile sale personale puteau constitui un impediment în activitatea Partidului liaţional-Moldovenese. Însă în Basarabia, foarte puţini oameni îi cunoşteau democratismul şi marea lui dragoste faţă de neamul românesc, încât apartenenţa la clasa moşierilor putea fi speculată cu foarte mult succes. (Şi ne gândim că tatăl lui V.I. Lenin cumpărase o mică moşie în guvernământul Samara, unde tânărului Lenin – student, i se stabilise domiciliul forţat, dar nimeni în Rusia n-a speculat acest fapt!).

Alt moşier, Pavel Gore, de asemenea, avea însuşiri personale care impuneau respectul. În calitate de membru al comitetului de conducere a Zemstvei guberniale, unde era pus în fruntea secţiei culturale, P. Gore s-a dovedit un gospodar chibzuit, cheltuind cu maximum de eficienţă mijloacele băneşti pentru

activitatea culturală, fiind dublat şi de un pedagog inteligent.

Pe lângă aceasta, Pavel Gore era un erudit jurist şi mai avea cunoştinţe extraordinar de întinse într-un domeniu al istoriei – heraldica. În România întregită el era considerat drept cel mai mare cunoscător al acestei ramuri a ştiinţei istorice şi pentru acest merit a fost ales membru onorific al Academiei Române. Vasta sa bibliotecă a. donat-o bibliotecii „Fundaţia Ferdinand!” din Iaşi, iar după 1948, când fondul de cărţi al Fundaţiei a fost repartizat Bibliotecii Centrale a Universităţii din Iaşi, „M. Emine scu”, fosta bibliotecă a lui Pavel Gore este încorporată în această bibliotecă.

Pavel Gore era un orator care vorbea cu căldură şi cu dicţie desăvârşită. Avea deci calitatea principală care se cere unui bărbat politic. Dar el, în schimb, nu avea temperament politic. Prin firea sa el era un om prea potolit, era înclinat spre munca de cabinet, spre cercetarea ştiinţifică desfăjşurată în linişte.

În calitate de vicepreşedinte al Partidului Naţional-Moldoveneisc, dar şi în calitate de membru al Zemstvei, Pavel Gore n-a apărut la tribună decât în două rânduri: la Congresul general al învăţătorilor din Basarabia din 10 – 13 aprilie 1917 şi la Congresul învăţătorilor moldoveni din 25 – 28 mai 1917. În amândouă cazurile cuvintele lui au produs cea mai bună impresie.

Evident, în calitate de membru în Comitetul Zemstvei guberniale el şi-a dat tot concursul pentru măsurile de naţionalizare a şcolilor din Basarabia. Faptul că i s-au expropriat terenurile şi au fost împărţite ţăranilor l-a privit ca pe ceva normal, încât nu a fost descumpănit de această măsură.

Altul era însă portretul moral al lui VI. Herţa. Nu i se pot reproşa incorectitudini în ce priveşte averea obştească sau comportarea faţă de oameni; VI. Herţa era un om deschis, ospitalier, poate mai mult, îi plăceau şi petrecerile mondene. Fiu de răzeş îmbogăţit, care

acumulase multe moşii, livezi, vii, păduri, VI. Herţa era obsedat de inventarea unei genealogii nobile. De aceea îşi adăugase particula de semnând Vladimir de Herţa. Era o fire uşor influenţabilă şi aventuroasă. Până la moartea tatălui, a fost, împreună cu soţia sa, cântăreţ de operă (avea o voce frumoasă de bariton). După moartea tatălui a devenit stăpân al moşiilor acestuia. O vreme, înainte de 1905 – 1906, se stabilise la Bucureşti, unde înfiinţase o fabrică de porţelanuri, pe care a trebuit însă în curând s-o lichideze cu mari pierderi băneşti. A trecut apoi la Iaşi, unde şi-a cumpărat o casă în strada Lascăr Catargi (fotsta Romană), în care ulterior a stat D. Gusti. În apropiere de strada Gh. Asachi, casa avea o grădină destul de mare. Au urmat o serie de recepţii fastuoase, care însă curând au încetat, ca focul betngai.

După aceea s-a întors la Chişinău, unde-şi construise o casă frumoasă, în care, în sala de recepţie, puteau dansa câteva zeci de persoane. Şi casa aceea a pierdut-o, deşi i-a rămas până târziu denumirea de „Casa Herţa”, trebuind s-o ipotecheze şi trecând în alta mult mai modestă, deşi destul de spaţioasă, de pe strada Fontanului (după 1919 – V. Alecsandri). În 1917, din toate moşiile lui rămăsese numai cu viile (peste 150 ha), bine organizate încă de tatăl său. În general, VI. Herţa ducea o viaţă prea largă pentru mijloacele lui şi în cele din urmă, când a murit, copiii săi au rămas cu totul fără avere.

VI. Herţa vorbea înflăcărat, se entuziasma repede de o idee, dar nu avea stăruinţă, perseverenţă în realizarea ei. Fiu de moşier crescut deci fără grija de a-şi procura mijloacele de trai, eH nu se deprinsese cu munca. Numit în 1918 primar interimar al oraşului Chişinău, el venea la primărie foarte târziu şi nu-şi exercita cum trebuie atribuţiile de primar. În partid n-a desfăşurat nicio activitate, afară de o cuvântare la Congresul învăţătorilor din 10 – 13 aprilie 1917. Singurul loc unde prezida o dată pe săptămână şedinţele era comisia şcolară

moldovenească a Zemstvei guberniale.

Dar calitatea de clasă a celor trei moşieri era călcâiul lui Achile pentru partid, aşa că în curând el a trebuit să se debaraseze de ei şi să-şi refacă rândurile numai cu intelectualii proveniţi dintre ţărani sau dintre intelectualii satelor. S-a procedat, de fapt, fără multe forme, la regruparea lui şi la o altă conducere.

Până la stabilirea lui I. Pelivan în Chişinău, în mod tacit funcţiile de preşedinte al partidului le-a exercitat Pan Halippa. După aceea ei au conlucrat, iar după deschiderea Sfatului Ţării, Pan Halippa a trecut ca deputat din partea Sfatului Ţărănesc gubernial al ţăranilor, în timp ce I. Pelivan era delegat al Congresului militarilor moldoveni, devenind curând liderul „Blocului moldovenesc”; Pan Halippa, fiind ales vicepreşedinte al Sfatului Ţării, s-a raliat apoi, de asemenea, „Blocului moldovenesc”. Câtva timp funcţia de preşedinte al Partidului Naţional-Molăovenesc a exercitat-o Teofil Ioncu.

Şi ca să încheiem consideraţiile noastre critice cu privire la programul Partidului Naţional-Moldovenesc, notăm că punctul cefl. mai apreciat de către ţărănimea basarabeană a fost interzicerea colonizării cu elemente aduse din interiorul Rusiei, deci cu elemente ruseşti şi ucrainene.

În Basarabia, în afară de colonizări cu germani, francezi, bulgari şi găgăuzi, au fost trei faze de colonizări cu ruşi şi ucraineni.

Prima fază s-a întins pe o perioadă de aproape o jumătate de secol, începând imediat după anexiunea provinciei de către ruşi (1812). Statul rus a declarat teremirile neocupate, foarte întinse – mai ales în sudul Basarabiei, dar şi în nordul ei erau multe moşii părăsite de către moşierii moldoveni care n-au rămas în Basarabia, dar nici n-au venit să le vândă altora – ca fiind terenuri ale statului. Pe aceste terenuri au fost aduşi ţărani din Rusia şi Ucraina, în timp ce ţăranilor, răzeşilor

şi mazililor moldoveni li s-a interzis să se stabilească pe aceste pământuri. Datorită acestui fapt, în judeţul Hotin, care în momentul anexiunii, după cum arătau statisticile vremii, era locuit aproape exclusiv – cu extrem de rare excepţii – de către moldoveni, în urma acestei acţiuni de colonizare, ucrainenii au dobândit o pondere numerică tot atât de importantă ca şi moldovenii, dacă nu chiar majoritară[1].

Ţăranii aceştia colonizaţi erau consideraţi ca fiind ai statului, dar ei aveau o situaţie materială mult mai îmbelşugată nu numai faţă de ţăranii moldoveni, împovăraţi cu foarte multe obligaţii faţă de moşierii pe terenurile cărora erau aşezaţi, dar chiar şi faţă de răzeşii, şi mazilii moldoveni. După reforma agrară din 1868 – 1875, ei au devenit proprietari ai pământurilor pe care le lucrau

A doua fază a colonizării a început cam către ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea şi primul deceniu al secolului al XX-lea. Prin cumpărarea de moşii de la moşierii ce şi le ipotecau la Banca Ţărănească şi prin repartizarea terenurilor devenite disponibile ţăranilor care le cumpărau, de asemenea, au fost aduşi aproape 100.000 ţărani ruşi şi ucraineni. Metoda era aceea că ţăranilor veniţi de dincolo de Nistru li se cerea vărsarea unui aconto minim, restul preţului pe care-l valora pământul fiind repartizat în rate până la 15 ani, cu 1 – 2% dobândă. Iar ţăranilor moldoveni li se cerea vărsarea unei jumătăţi din suma cât valora tot terenul repartizat, sau cumpărat, iar restul trebuia să-l verse în 3 rate anuale cu 5 – 6% dobândidă. Această informaţie o ştiu atât de la un văr de-al meu, Gavriil Josanu, care a cumpărat un teren la nord de Orhei pe moşia Salcia „cât şi dintr-un articol publicat în *România Nouă* în anul

---

1 în privinţa aceasta se pot consulta datele citate în lucrarea lui I. Fraţiman, Studiul contributiv la istoricul Mitropoliei Prgi- lavci (Brăila), Chişinău, 1923, în partea lucrării care se ocupă de Episcopia Hotinului.

1917.

În sfârşit. În a treia fază colonizările s-au efectuat conform prevederilor legii lui Stolîpin, care preciza separarea loturilor ţărăneşti rezultate din comasarea diferitelor petice de pământ de pe moşia satului în care era dispersată proprietatea săteanului, şi construirea gospodăriei ţăranului pe acest teren comasat. Deci, trecerea la sistemul fermelor americane, dar mai mici ca întindere. Dar prevederea cea mai năstruşnică a acestei legi era că atunci când nimeni din sat nu vrea să-l părăsească, se aduceau pe terenurile comasate forţat ţărani din altă parte, fireşte ruşi sau ucraineni, nu moldoveni. În felul acesta au fost aduşi în Basarabia alte multe mii de ţărani străini.

În schimb, ţăranii, răzeşii şi mazilii moldoveni erau ademeniţi prin promisiuni mincinoase de împroprietărire, pe la sfârşitul secolului al XIX-lea, în Crimeea, la începutul secolului al XX-lea în Caucaz – unde deveneau, după ce îşi lichidau pământul şi gospodăria din Basarabia – simpli lucrători agricoli. Iar după Revoluţia din 1905 a început momeala moldovenilor în regiunea Amurului, în Siberia Orientală. Aceeaşi poveste cu lichidarea gospodăriilor în Basarabia, cu lipsa de credite, de unelte şi de vite în noile locuri, cu îmbrăcămintea improprie climei aspre şi în cele din urmă, oamenii se întorceau în Basarabia lor, cu mâinile şi picioarele degerate, deveniţi invalizi şi cerşetori.

Ţăranii moldoveni cunoşteau aceste lucruri şi erau foarte revoltaţi că li se ia pâinea de la gură şi sunt lăsaţi muritori de foame. Când spuneai aceste lucruri unui rus, indiferent că era om cult sau un simplu ţăran, răspunsul lui era: „Aceste pământuri le-am cucerit cu sângele rusesc! Ce pretenţii puteţi avea voi, nişte moldoveni bicisnicii!”

Deci, după concepţia ruşilor, toate teritoriile cucerite de ei cu forţa, le aparţineau în primul rând lor, nu autorităţilor. Iată de ce îi dădeam dreptate lui C.

Stere, care afirmase în *Viaţa Românească* că *setea de pământ a ţăranului rus este izvorul primordial al imperialismului rusesc*.

Dar pe ruşi acest stigmat al imperialismului nu-i împiedica să-i critice pe americani, care în acelaşi fel depose-aau de terenurile lor pe indienii din noul continent. Americanii erau vinovaţi de exterminarea unei populaţii, care era până la ei liberă, dar vedeţi, ruşii nu cucereau şi nu exterminau pe alogeni, ci-i „eliberau”. Numai dintr-o mică neatenţie, eliberându-i de alţi stăpâni şi substituindu-se acestora, ruşii mai eliberau populaţiile cucerite şi de pământurile lor şi de drepturile lor, lăsându-le în voia lui Dumnezeu şi a sorţii…

Iar după revoluţie?

— Ce să facem, aşa e situaţia creată de revoluţia istorică, mergem înainte pe baza situaţiei statornicite din trecut! E o „tradiţie” care trebuie păstrată…

Iată, aşadar, motivul pentru care moldovenii din Basarabia au apreciat în mod deosebit articolul 8 al Programului Partidului Naţional-Moldovenesc, care interzicea colonizările. Şi dacă astăzi s-ar pune în Basarabia aceeaşi problemă, cred că ea ar avea şi mai mult succes decât în 1917!

CAPITOLUL III
CRISTALIZĂRI
PARTIDUL NAŢIONAL-MOLDOVENESC FORŢA MOBILIZATOARE A MIŞCĂRII NAŢIONALE MOLDOVENEŞTI

Noi vrem pământ!”

G. COŞBUO

Programul publicat de Partidul Naţional-Moldovenesc a avut şi efecte pozitive, dar şi urmări negative.

Efectele pozitive s-au manifestat prin faptul că programul a dat un impuls viguros mişcării naţionale moldoveneşti. Numeroase întruniri ale moldovenilor din diferite localităţi urbane şi rurale din Basarabia, precum

şi din localităţile de aglomerare a militarilor moldoveni sau de pe front, au acceptat programul şi s-au constituit în organizaţiuni locale sau secţii; sau organizaţiuni de front ale Partidului Naţional-Moldovenesc.

Deci mişcarea naţională a moldovenilor basarabeni a câştigat enorm în extensiune, după cum un bulgăre de zăpadă rostogolit în stratul de omăt moale îşi măreşte volumul de câteva ori.

Telegrame sau scrisori de acceptare a programului şi de înfiinţare a unor organizaţiuni noi ale Partidului Naţional-Moldovenesc soseau la ziarul *Cuvântul Moldovenesc* din toate părţile Basarabiei, de pe Fronturile de război Nord-Vest, Sud-Vest şi mai ales cel românesc şi din localităţile de pe ste Nistru unde se aflau numeroşi ţărani moldoveni sau militari moldoveni mobilizaţi, ca Odeasa, Sevastopol, Cherson, Nicolaev, Balta, Novo-Gheorghievski etc.

În acest sens, ziarul *Cuvântul Moldovenesc* a avut un rol extrem de important, intensificând mişcarea naţională şi dându-i o unitate de concepţie şi de acţiune. În mic, se poate asemui acest rol cu acela al ziarului leninist „Iskra” în opera de activizare a mişcării muncitoreşti şi de organizare a social-democraţiei ruseşti cu tendinţe din ce în ce mai accentuate spre aripa bolşevică a partidului.

Dar curând s-au văzut şi efectele negative, care au constat în criticile din ce în ce mai violente aduse programului, pentru lipsurile şi imprecizia formulărilor în ce priveşte revendicările atât sociale, cât şi cele naţionale.

Relevăm unele din aceste manifestări, dintre care au fost şi critici de bună-credinţă dar şi atacuri de rea-credinţă, izvorâte din opacitatea minţilor ruseşti, care îi făceau pe ruşi incapabili să înţeleagă că un popor de alt sânge şi de altă limbă vrea să fie lăsat în pace, vrea să-şi determine el însuşi soarta. Tendinţele imperialiste ale ruşilor îi împiedicau să admită o asemenea eventualitate.

Pentru ei Rusia de după revoluţie devenise ţara cea mai umană, cea mai liberă, cea mai larg democrată şi atunci de ce nişte moldoveni nu se bucură şi ei de aceste „bunuri" ale „Maicii-Rusia" (*Maiuşca-Rusi*!).

Aşadar, vom începe cu o critică binevoitoare şi de bună-credinţă.

La 13 sau 14 aprilie 1917, a apărut la Chişinău ziarul în limba rusă *Svobodnaja Bassarabija* (*Basarabia liberă*) *y* având ca directori titulari pe A. Schmidt şi VI. Cristi!

1 A. Sclimidt şi VI. Cristi erau fraţi de la aceeaşi mamă, de origine moldoveană. Căsătorită întâi cu Schmidt senior, care a fost un merituos primar al Chişinăului în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, ea apoi s-a recăsătorit cu Cristi, care a fost guvernator civil al Moscovei. Amândoi redactori ai ziarului, erau moşieri. A Schmidt, care profesa şi avocatura, a avut o moşie în jud. Lăpuşna, în apropiere de târguşorul Călăraşi. VI.

Dar, în primele luni, redactor-şef efectiv al ziarului a fost profesorul N.A. Popovschi, moldovean, care colaborase în 1906 – 1907 la ziarul moldovenesc *Basarabia*, semnând *Vârstemicearvu* „după numele suburbiei Chişinăului – Visternieeni, unde tatăl său fusese preot paroh. Deci nu se poate spune că N.A. Popovschi era străin de interesele moldoveneşti, dimpotrivă, era conştient de originea sa română, cunoştea multe lucruri din România, în special citise multă literatură română. Mai târziu, el s-a integrat în mişcarea naţională, conducând acţiunea de răspândire a culturii naţionale în cadrul Zemsitvei guberniale, şi părăsind postul de redactor-şef la ziarul *Svobodnaja Bassarabija*. Iar după Unire a publicat un dicţionar ruso-român şi româno-rus, la îndemâna acelora dintre moldoveni care se înstrăinaseră prea mult de poporal lor şi nu-şi cunoşteau limba natală, precum şi a celor de alt neam care aveau nevoie's.au dorinţă să studieze limba română. De asemenea, a publicat două lucrări de

dimensiuni apreciabile: 1) despre rolul bisericii şi al clerului moldovenesc şi al mănăstirilor din Basarabia pentru păstrarea tradiţiilor naţionale româneşti; şi 2) cea mai completă operă asupra mişcării de la Balta, iniţiată de către călugărul Inochentie.

Qristi a avut o moşie mai întinsă în jud. Orhei, în apropiere de mănăstirea Curchi. Pe moşia sa era cultivată o mare întindere de vie şi VI. Cristi a fost primul podgorean care a fabricat în Basarabia şampanie. Mai puţin expansiv decât fratele său după mamă, VI. Cristi apărea uneori ca un timid. Poate că o datora faptului că în tinereţe a suferit o traumă psihică foarte violentă: surprinzându-şi soţia, din aristocraţia rusă, în delict de adulter, a trtes focuri asupra ei, omorând-o. A fost închis şi judecat de către Curtea cu Juri. Evident, tatăl său, deşi a trebuit să demisioneze din postul de guvernator al Moscovei în urma acestui caz cu mare răsunet, a avut totuşi suficientă influenţă ca să obţină achitarea fiului său. Între VI. Cristi şi L. Tolstoi, pe tema aceasta a avut loc un schimb de scrisori, pentru faptul că VI. Cristi se căsătorise a doua oară cu o rudă a lui Tolstoi. Din cele 3 sau 4 scrisori primite de la L. Tolstoi, VI. Cristi mi-a dat să citesc una, care cuprindea mai puţine detalii, dar mai mult apel la raţiune în viaţă.

A. Schmidt semna deseori articolele sale în ziar cu pseudonimul *A. Faur* (traducerea lui Schmidt), pentru a arăta – cu; n îmi spunea el – că şi în vinele lui curge sânge de moldovean.

N. Popovschi şi-a dat seama de deficienţa programului Partidului Naţional-Moldovenesc datorită minimalizării revendicărilor agrare ale ¡maselor ţărăneşti. Ca urmare, fără să se refere la acest program, el a publicat în ziarul amintit un articol de fond asupra caracterului revoluţiei ruseşti, insistând asupra faptului că ea va pune accentul în primul rând pe problemele sociale, celelalte probleme rămânând pe planul al doilea.

Cei de la *Cuvântul Moldovenesc* şi-au dat seama că

articolul vizează tocmai constituirea Partidului Naţional-Moldovenesc şi publicarea programului.

Pe N.A. Popovschi îl cunoşteam «mai demult. El era vizitat destul de des de către mai mulţi elevi ai Seminarului teologic, printre care eram şi eu. O dată discutasem cu el despre studiile mele, pe care voiam să le fac la Facultatea de Filologie, şi el mi-a dat îndrumări preţioase. Aşa că după ce i-am citit articolul, l-am căutat la redacţia ziarului unde lucra şi am angajat o discuţie în contradictoriu.

Eu mă bazam pe o lucrare a lui D. Moruzi, basarabean descendent dintr-o familie care a dat domnitori în Principate, dar refugiat în România, unde ocupa un post de inginer la C.F.R. Intitulată *Ruşii şi românii*, Bucureşti, 1906, în care se susţinea ideea că imperiul romanilor nu este decât un conglomerat de naţiuni şi popoare, mult mai numeroase decât ruşii (2/5 ruşii şi 3/5 celelalte popoare). Acest edificiu artificial, bazat pe forţă brutală se va descompune la cea dintâi zguduire în tot atâtea state, câte popoare mai însemnate îl constituie.

N. A. Popovschi recunoştea că problema naţională în Rusia nu va putea fi evitata, dar, credea el, problemele pivot vor fi cele sociale. De aceea, spusese el, deocamdată nu poate accepta Programul Partidului Naţional-Moldovenesc, dar speră că, în mod benefic acest prograim va fi revizuit, acordându-se importanţa cuvenită problemelor sociale.

Revenind la redacţia *Cuvântului Moldovenesc*, l-am pus la curent pe Pan Halippa asupra discuţiei avute. Dânsul a răspuns că-l apreciază pe N.A. Popovschi, pe care-l cunoaşte de la ziarul *Basarabia*, aşa că va ţine cont de comentariile1 îşi sugestiile sale.

Critici de rea-credinţă, atacuri violente chiar, au venit din partea ruşilor sau a rusificaţilor, adresate nu numai de partidele burgheze şi mic-burgheze moderate – cum erau de exemplu, cadeţii sau socialiştii poporanişti,

ci şi de Partidul Socialist-Revoluţionar, de cel socialist-democrat menşevic, iar mai târziu, în toamnă, când s-a înfiinţat în Chişinău, şi din partea Partidului social-democrat bolşevic.

Dar atacurile nu se reduceau la analiza programului, arătându-i defectele, ci ele erau formulate într-un cadru mai amplu cu referiri şi acuzaţii de „separatism”, adăugându-se că Partidul Naţional-Moldovenesc vrea să aducă Basarabia sub dominaţie română, cu instaurarea „boierescului” (trei zile pe săptămână!), cu „înrobirea” ţăranilor etc., urmărind – printr-o asemenea tactică – să înfricoşeze ţărănimea moldovenească şi, s-o dezbine şi separe de conducerea fruntaşilor ei naţionali.

O altă critică a venit chiar dinăuntrul mişcării naţionale. Pe la 10 – 12 aprilie au sosit la Chişinău doi delegaţi ai cercului studenţilor moldoveni „Deşteptarea”, din Kiev. Acest cerc fusese întemeiat prin 1909 – 1910 de către studenţii de atunci *Simeon Murafa*, *Ştefan Ciobanu* şi poetul *Ălecu Mateevici*, împreună cu regăţeanul *Ştefan Berechet*, trimis acolo ca bursier, la studii teologice. Cercul a reunit în curând pe toţi studenţii moldoveni de la toate instituţiile de învăţământ superior din Kiev. Cercul studia istoria şi literatura română, organizase câteva serate moldoveneşti. Informaţia o deţin din 1917 de la Ştefan Ciobanu, devenit ulterior membru al Academiei Române. Cercul a continuat să se manifeste şi după ce protagoniştii lui au terminat studiile. Prin 1915 – 1916 conducătorii lui erau: VI. Bogos şi Mihailoviei, medicinişti, VI. Cazacliu de la Institutul Politehnic, Facultatea de agronomie, şi Dumitraşcu, originar din Transnistria, de la acelaşi institut – Facultatea de mecanică, devenit ulterior inginer de căi ferate. Acest activ al cercului a trimis o telegramă, încă la data de 2 aprilie, ziarului *Cuvântul Moldovenesc*, în care saluta pe toţi „ostenitorii din redacţie”, ca singurii ce „înfăţişează de atâta vreme, cugetul moldovenesc” şi luptă cu statornicie pentru

„poporul nostru”, atâta vreme subjugat.

Cei doi delegaţi veniţi de la Kiev au adus o declaraţie redactată şi votată la adunarea Cercului, care preconiza că în baza dreptului de autodeterminare a popoarelor, proclamat de revoluţia rusească, basarabenii trebuie să declare de pe acum că la sfârşitul războiului *se* vor separa de Rusia şi împreună cu Tranjsiljvania, Banat şi Crişana, Maramureş şi Bucovina se vor uni cu regatul România într-un singur stat naţional român.

Problema pusă a suscitat vii discuţii, dar în cele din urmă s-a ajuns la concluzia că o asemenea declaraţie este prematură. Două au fost motivele care au făcut pe cei mai vârstnici să atragă atenţia că mişcarea naţională a moldovenilor trebuie să ţină seama de realităţile social-politice înconjurătoare.

În conştiinţa majorităţii basarabenilor, Rusia apărea încă drept un stat mare şi puternic. Date fiind antecedentele în relaţiile Rusiei cu românii, tendinţele ei de a anexa teritorii româneşti, dat fiind faptul că nu se poate vorbi încă de sfârşitul războiului, iar până atunci, statul român este redus la o singură parte din teritoriul Moldovei, şi aceasta ocupată de către armate ruseşti numericeşte mult superioare armatei române, o asemenea declaraţie poate provoca complicaţii mult mai periculoase decât cele pur diplomatice.

Al doilea motiv era că nici în Basarabia moldovenii nu sunt singuri. Basarabia a fost colonizată cu fel de fel de popoare, care nu sunt numaidecât prietene moldovenilor. Doar aceşti colonişti toţi au avut şi încă au o situaţie privilegiată faţă de moldoveni. Şi-apoi, însuşi poporul moldovenesc nu este pregătit în masa lui pentru o asemenea eventualitate, nu i s-a trezit până într-atâta conştiinţa naţională încât lupta pentru unire să aibă adeziuni unanime. Să nu se uite că ruşii au răspândit tot timpul informaţiile că în România ţăranii o duc foarte greu, că moldovenii din Basarabia n-au uitat încă răscoala din 1907, care a fost amplu difuzată prin presă

şi alte mijloace de către ruşi, şi mai ales trebuie să se ţină seama şi de dezertorii români care, ca să capete bunăvoinţa ruşilor, au răspândit informaţii groaznice, de cele mai multe ori foarte exagerate, despre regimul soldaţilor în armata română, care, în general, însă nu era mai aspru decât în armata ţaristă. Într-adevăr, ţăranul moldovean este speriat şi zăpăcit de toate aceste informaţii, pe care ruşii le-au difuzat cu multă „generozitate" şi în repetate rânduri.

Deci, în momentul actual nu trebuia să fie făcute publice toate scopurile mişcării naţionale moldovene, ci după cucerirea unor poziţii noi se vor putea formula şi revendicări noi. Trebuie evitată compromiterea marei cauze naţionale printr-o acţiune precipitată sau printr-o intransiigenţă neraţională.

Aşa că în cele din urmă delegaţii din Kiev au fost nevoiţi să admită argumentele celor mai vârstnici şi să amâne proclamarea programatică a unirii tuturor românilor, pentru împrejurări mai potrivite.

Începuturile acţiunii naţionale încă în numărul de Paşte al ziarului *Cuvântul Moldovenesc*, Pan Halippa a preconizat o metodă de luptă politică: moldovenii trebuie să fie prezenţi şi să propage ideile lor în toate prilejurile politice. Ei trebuie să folosească în acest scop toate întrunirile publice de masă, mitingurile, diferitele congrese, alegerile în diferite organizaţii politice şi profesionale, în administraţia locală şi centrală de stat şi, în sfârşit, alegerile în Adunarea Constituantă.

65

În numărul din 14 mai, directorul ziarului a revenit asupra problemei cum trebuie să se afirme moldovenii şi la cele publicate prima dată a adăugat că ei trebuie să-şi afirme revendicările şi prin mitingurile şi adunările lor naţionale, de fiecare dată trimiţând telegramele cuvenite Guvernului provizoriu şi Sovietului deputaţilor soildaţi şi muncitori din Petrograd, ca şi Co (miitetului

Oda 401G2 coala 5

Central al deputaţilor ţărani din toată. Rusiai. Acest adaos, după cât se vede, a rezultat şi din experienţa primelor mitinguri de la Odessa, Sevastopol şi alte oraşe.

E de notat că în timpul revoluţiilor se creează o anumită atmosferă socială, circulă anumite idei comune, se formează o anumită conştiinţă socială, se impun norme specifice de manifestare a acesteia. V.I. Lenin a înţeles foarte bine fenomenul psihologic de masă, construind cu abilitate arsenalul propagandistic al partidului comunist, subliniind că mitingurile sunt „un minunat mijloc de educaţie a maselor44 (V. V. Harea, *Pedagogia lui Lenin9* Revista *Ethos*, an III, nr. 3 – 4, Iaşi, 1946, pp. 238 – 239). La fel, el considera şedinţele – cu toate săgeţile lui VI. Maiakovski – dacă se evită vorbăria goală şi interminabilă. Cu atât mai mult aprecia Lenin congresele, care exprimă ideile păturilor celor mai ridicate şi mai conştiente ale clasei muncitoare şi ale ţărănimii, sau congresele profesionale. Tot aşa Lenin acorda multă importanţă activităţii politice propriu-zise a Partidului Comunist Rusesc.

Ori, ideile lui Lenin, în primele luni ale revoluţiei nu erau larg difuzate şi Lenin nu era cunoscut decât ca un revoluţionar din aripa cea mai radicală a social-democraţiei ruse şi ca un om care a fost „transportat" cu trenul închis de către germani şi adus plocon revoluţiei ruseşti în scopurile lor. Aşa era prezentată figura marelui revoluţionar de presa foarte răspândită liberală şi socialist-revoluţionară.

Am făcut aceste menţiuni ca să arăt că ceea ce preconiza Pan Halippa, pentru a contracara radicalismul social era în acord cu linia generală a formării unei noi conştiinţe a maselor poporului, în cazul moldovenilor a ridicării lor intelectuale, a conştiinţei lor naţionale, prin anumite mijloace care erau la îndemâna tuturor. i

1 Socialiştii revoluţionari ruşi – care au imprimat concepţiile lor. agrare mişcării ţărăneşti din timpul revoluţiei – nu acceptau denumirea de *Soviet* pentru

organele conducătoare ale acestei mişcări. Denumirea de comitet s-a menţionat în tot cursul anului 1917 şi la începutul, anului 1918.

Primejdiile pe care le indica Pan Halippa s-au ivit foarte curând, căci în Basarabia au început să se convoace diverse mitinguri, să se organizeze diferite congrese şi diferite organe reprezentative, profesionale şi de clasă, ca de exemplu, Sovietele soldaţilor şi ale muncitorilor, congresele şi comitetele ţăranilor, guberniale şi judeţene, congresele preoţilor, cooperatorilor, ale învăţătorilor etc.

Congresul general al învăţătorilor din 10 – 13 – aprilie 1917

Cel dintâi congres, în timp, a fost acela al învăţătorilor, care s-a ţinut la Chişinău în zilele de 10 – 13 aprilie 1917. Dar atmosfera la acest congres n-a, fost favorabilă unei propagande moldoveneşti. Cauza o constituia componenţa congresului. Din cei aproape 600 de învăţători la acest congres majoritatea zdrobitoare erau învăţătorii ruşi sau rusificaţi.

Nu trebuie să pară ciudat acest lucru. Accesul moldovenilor în şcolile pentru învăţători întâmpina fel de fel de piedici. Directorii şi inspectorii învăţământului primar din Basarabia, toţi ruşi, preferau să numească în posturile vacante învăţători ruşi sau în orice caz, nemoldoveni. Şi apoi, cei mai mulţi învăţători titulari au fost mobilizaţi pe front, printre ei toţi învăţătorii moldoveni mobilizabill în locul lor, directorul învăţământului primar din Basarabia şi ajutoarele sale – inspectorii şcolari, toţi ruşi, au căutat să pună suplinitori şi mai ales suplinitoare, tot dintre ruşi sau ucraineni şi polonezi rusificaţi, care depindeau deci în totul de şefii lor şcolari. Numai *in extremis*, când nu mai găseau asemenea elemente, se recurgea şi la moldoveni, în toamna 1916 mi se propusese şi mie de către inspectoratul şcolar rus din jud. Orhei (Seretoeański) ca să înlocuiesc pe directorii şcolii din sat, Krasnovski (deci

tot rus) mobilizat. Eram în ultima clasă de seminar teologic, făcusem un curs de pedagogie şi o practică pedagogică sumară la şcoala de aplicaţie de pe lângă seminar, dar nevrând să fiu unealtă a politicii de rusificare, am refuzatl.

În vederea pregătirii congresiştilor, cel puţin a micului număr de învăţători moldoveni, ziarul *Cuvântul Moldovenesc* a publicat în numărul din 12 aprilie (apărut însă la Chişinău în ziua de 11 aprilie), foiletonul intitulat „Către învăţătorii din Basarabia", semnat de I. Buzdugan.

De fapt, din momentul când a fost anunţat Congresul învăţătorilor, la începutul lunii aprilie, eu am început pregătirea materialului pentru un referat relativ la naţionalizarea şcolii. Am folosit un articol mai vechi din ziarul *Bassarabskaja jizni* (*Viaţa Basarabiei*), publicat de Ştefan Ciobanu, un articol al lui Pan Halippa din ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, din luna iulie 1916, precum şi datele statistice oficiale din care rezultă că numărul ştiutorilor de carte printre moldoveni nu trecea de 6 la sută, dintre care bărbaţii aproximativ 10%, iar femeile nici 2%.; Sittiaţia era dezastruoasă din cauză că în satele moldoveneşti numărul şcolilor era mai mic decât la celelalte populaţii basarabene – ruşi, ucraineni, bulgari, fără să mai amintim de nemţi şi evrei, care erau aproape toţi ştiutori de carte, căci existaţi sate moldoveneşti lipsite de şcoală, iar copiii care doreau totuşi să înveţe trebuiau să facă drumuri sau să stea în gazdă prin satele vecine.

Dar o şcoală cu învăţământ într-o limbă străină mai adăuga încă o plagă: recidiva analfabetismului, care coboară încă în mod sensibil numărul ştiutorilor de carte!

Am făcut şi calculul că dacă cei o mie de învăţători din Basarabia din satele moldoveneşti ar fi dat rezultate mulţumitoare în ultimii 20 de ani ei ar fi trebuit!

1 Cât de înfipţi şi de îndrăzneţi erau inspectorii

şcolari ruşi şi slugile lor rusificate se poate constata din faptul că în decembrie 1917, adică atunci când Basarabia se declarase Republică Autonomă, fratele meu mai mare, Mihail Harea, învăţător în satul natal Susleni, jud. Orhei, a fost transferat disciplinar în satul Caragau, jud. Cetatea Albă, pentru că înaintând o dezminţire în limba rusă împotriva unor acuzaţii de separatism – a făcut o greşeală de sintaxă rusească!

să scoată aproximativ 400.000 ştiutori de carte, ceea ce, i-aportat la totalul populaţiei moldoveneşti ar fi dat 20 % bărbaţi şi femei ştiutori de carte. Dar asta era tot insuficient. Aşadar, pentru Basarabia era nevoie urgentă de peste 6.000 până la 10.000 de învăţători!

I. Buzdugan a venit de pe front – i s-a acordat concediul care i se cuvenea de mult – numai cu două sau trei zile înainte, de congres. I-am dat materialul adunat de mine ca să redacteze referatul, fiindcă el, ca învăţător, putea lua parte activă la lucrările congresului. Apoi m-am dus la secţia şcolară a Zemstvei (cu ocazia aceasta am făcut cunoştinţă cu A. Schmidt, care conducea secţia) şi l-am înscris pe I. Buzdugan cu referatul respectiv în programul de lucru al congresului.

I. Buzdugan a folosit toate materialele adunate, adăugând şi altele, şi le-a adaptat la situaţia actuală. Din acest material de vreo 18 – 20 foi de hârtie scrise de mână, o parte a fost tipărită în ziarul *Cuvântul Moldovenesc*. Referatul nu-l avem la îndemână, dar s-a păstrat partea apărută în ziar, care cuprindea mai ales propunerile finale. Acestea le vom expune la locul cuvenit, atunci când vom vorbi despre referatul lui I. Buzdugan şi efectele lui.

În ziua deschiderii congresului – o surpriză: nu găsesc printre congresişti învăţători moldoveni! Abia într-un târziu, am dat peste un învăţător care după figură putea fi recunoscut ca moldovean. Era învăţătorul Bolocan, de la o şcoală bisericească dintr-un sătuc mic din nordul judeţului Orhei. El mi-a spus că mai sunt

câteva cunoştinţe de-ale lui, moldoveni. Cu această ocazie am făcut cunoştinţă cu mai mulţi învăţători moldoveni, ca Vasile Gaja, din satul Glinjeni, jud. Orhei, Vasile Săcară din satul Bacsani, jud. Soroca, Gavrilan din jud. Chişinău şi alţii.

Încetul cu încetul, din cunoştinţă în cunoştinţă, până la deschiderea congresului, dintre cei aproape 600 învăţători prezenţi în sală, s-au adunat vreo 30 – 35 de învăţători moldoveni, care şi-au luat locul în fundul sălii. S-au format doi poli: în faţă, în primul rând al băncilor, directorul general al învăţământului din Basarabia, S. Tromeatnikov, fost simplu funcţionar oarecare al Sinodului bisericii ruseşti (adus în Basarabia de către arhiepiscopul rusificator Serafim Ciceagov), flancat de inspectorii şcolari judeţeni, iar în fund, un mic grup de învăţători moldoveni, singurii ce reprezentau populaţia majoritară din Basarabia.

La deschiderea congresului, ca de obicei, au început cuvântările de salut şi de urare a succesului în lucrările congresului.

Primul a vorbit foarte culant, într-un limbaj revoluţionar rusesc, A. Schmidt, membru al Comitetului Zemstvei guberniale pentru problemele şcolare. După el au urmat câţiva oratori, toţi căutând să fie pe placul „luminătorilor poporului”.

A urmat la tribună Pan Halippa. El a atacat frontal problema naţionalizării şcolii, arătând că până la revoluţie, şcoala era numai un mijloc de rusificare. Oratorul a început să vorbească cu o revoltă abia stăpânită, care se intensifica din ce în ce, până când vocea sa a căpătat accente patetice.

Iată, redat pe scurt, conţinutul cuvântării sale, cât mi s-a întipărit în minte de atunci până astăzi:

„Doamnelor învăţătoare şi domnilor învăţători! Mulţi dintre dumneavoastră, învăţători în Basarabia moldovenească, v-aţi făcut iluzia că sunteţi luminători ai poporului. De fapt însă nu eraţi, fiindcă ţarismului nu-i

conveneau adevăraţii luminători ai poporului, el avea nevoie de întunecători ai poporului.

Moldovenii nu aveau şcoală în limba lor maternă, ci în limba rusă, complet străină lor, de care nu aveau nevoie în mediul lor. De aceea, bruma de carte pe care o învăţau în şcoală se uita foarte repede. Ca rezultat, în Basarabia, mai mult ca în orice ailtă gubernie rusească, era frecvent, foarte frecvent fenomenul recidivei analfabetismului, a celor ce treceau prin şcoala rusească.

Şi dumneavoastră n-aveţi voie nici măcar să folosiţi limba moldovenească pentru traducerea şi explicarea cuvintelor ruseşti. Iar pentru ca să fiţi supravegheaţi, ca să nu îndrăzniţi a călca aceste ordine, vi se trimiteau aici cei mai abominabili aventurieri (şi aici vocea lui Halippa s-a ridicat la un ton de supremă violenţă), începând cu fiara de episcop Pavei Lebedev câteva decenii în urmă, continuând cu acest soldafon în haine călugăreşti (un gest cu mâna spre portretul arhiepiscopului Serafim) care să sugrume şi puţinul moldovenism ce rămăsese, şi terminând cu acest mizerabil, mic funcţionăraş de la Sinodul rusesc, adus aici ca să fie director al învăţământului, împreună cu toată haita lui de lupi îmbrăcaţi în mindire de inspectori şcolari!” (Un gest spre banca întâi” unde stăteau oficialităţile şcolare ruseşti.)

Când învăţătorii ruşi şi cei rusificaţi l-au auzit pe orator şi l-au văzut arătându-i pe aceia care erau suprema autoritate pentru dânşii, în sală s-a produs un vacarm de nedescris. Cu foarte multă greutate A. Schmidt, care deschisese şedinţa şi o prezida, a putut restabili liniştea şi nu fără un zâmbet destul de perceptibil de maliţiozitate amestecată cu dispreţ, a invitat pe Halippa să continue.

Restul discursului său a fost însă foarte des întrerupt cu dezaprobări zgomotoase, spre satisfacţia oficialităţilor şi chiar a lui A. Schmidt.

Revoluţionarii ruşi au surprins această animozitate a sălii faţă de Pan Halippa şi, cum el a vorbit în numele

Partidului Naţional-Moadovenesc, au început unul după altul să atace mişcarea naţională.

Primul a urcat la tribună cu pas vioi socialistul revoluţionar M. Stepanov, venit de 2 – 3 zile din România, unde s-a bucurat ani de zile de situaţia de refugiat politic, exercitând avocatura, şi care cunoştea destul de bine limba română şi stările politice din România. Aceasta. aureolă de specialist în chestiunile româneşti

— Precizată de A. Schmidt, în prezentarea pe care a făcut-o oratorului şi apoi chiar de la acesta însuşi în cursul cuvântării, a contribuit foarte mult la succesul său oratoric.

„Ştiţi cine este Pan Halippa, antevorbitorul meu?

— Întreabă el sala. Să vă spun eu: A făcut universitatea la Iaşi şi e un agent al românilor, la noi în Basarabia. Iar în România domnesc boierii şi marea burghezie. Iată interesele cui serveşte acest naţionalist! e un separatist, care vrea să ne ducă pe toţi plocon boierilor români! Ştiţi voi cum o duce poporul român sub jugul boierilor? Cred că mulţi dintre voi aţi aflat şi din răscoala ţărănească de acolo, care s-a produs acum zece ani în urmă, dar puteţi afla fi de dezertorii români, destul de mulţi în Basarabia!”

Sala fremăta de bucurie. Iată, în faţa lor un revoluţionar rus care le vorbea limbajul pe care ei se obişnuiseră să-l audă de la ruşi! Acelaşi limbaj pe care învăţătorii aceştia se obişnuiseră să-l audă de la şefii lor ţarişti sau să-l parcurgă citind ziarul *Drug* (*Prieten* /... n. n), al „sutelor negre ruseşti”, redactat de un renegat şi reacţionar polonez Iacobovici, succesor al unui alt renegat şi revoluţionar moldovean, P. Cruşevan!

Am rămas consternat, şi nici nu-mi venea să cred că un socialist revoluţionar putea vorbi astfel. Şi fără voie mi-am amintit ceea ce-mi spusese Romulus Cioflec, coleg cu Pan Halippa la Universitatea din Iaşi: în luna mai 1912, la centenarul răpirii Basarabiei, regele Carol I

primise în audienţă un grup de basarabeni, printre care era şi Pan Halippa. Rând pe rând, fiecare membru al delegaţiei l-a asigurat pe rege că spiritul românesc mai trăieşte în Basarabia şi, în împrejurări prielnice, ea va reveni la matcă, se va reintegra în teritoriul românesc. Când i-a venit rândul să vorbească Pan Halippa, acesta singur din toată delegaţia i-a spus: „Maiestate, să ştiţi însă un lucru: ţăranul basarabean va consimţi la unire numai dacă veţi crea aici, în Regat, condiţii mai bune de trai ţăranilor români, dacă ei vor fi împroprietăriţi şi li se vor da înlesniri de a cultiva pământul cu mai mult folos”.

După M. Stepanov a urcat la tribună „soldatul” Alexandrov. Deşi îmbrăcat în uniforma de simplu soldat, se ved «a imediat după limbaj, gesturi şi mâinile curate, fără urmă de muncă fizică, un intelectual rus dintre cei ce înainte de revoluţie plecau „în popor” fără prea mulţi sorţi de izbândă şi care acuma îşi lua revanşa asupra insuccesului din trecut.

Tema oratorului: boierii din Basarabia au trădat poporul moldovenesc, asociindu-se cu ţarismul. Şi culmea cuvântării a fost exclamaţia: „Aceşti boieri să cadă în genunchi şi să ceară iertare de la poporul moldovenesc pentru crima ce au comis-o, trădându-l”.

În sală, delir.

Şi atunci, cum venisem mai aproape ca să iau note pentru ziar, m-am îndreptat spre Alexandrov care cobora de pe tribună, şi tot în numele Partidului Naţional-Moldovenesc şi ca ziarist moldovean i-am mulţumit pentru cuvintele calde la adresa poporului moldovenesc. Pe faţa lui – nedumerire! „Cum, dar în partidul acesta dictează moşierii!”, exclamă ei. „Nu este adevărat, i-am răspuns eu. Doi sau trei moşieri care au intrat la început şi care, desigur, curând îl vor părăsi, nu pot modifica caracterul partidului. Mişcarea naţională e a intelectualilor moldoveni, a tineretului moldovenesc mobilizat şi a ţăranilor moldoveni. Vă pot dovedi cu maldăre de telegrame şi scrisori din sate moldoveneşti

care acceptă programul partidului”.

Trec peste alţi oratori care nu s-au remarcat prin nimic altceva şi menţionez cuvântarea lui Pavel Gore, care a căutat să risipească atmosfera de adversitate din sală, faţă de moldoveni şi a izbutit s-o facă într-o mare măsură.

A doua zi şi-a prezentat referatul (în limba rusă) I. Buzdugan, care, prin citarea cifrelor statistice a demonstrat analfabetismul înspăimântător în mediul satelor moldoveneşti, fenomen datorat desfiinţării învăţământului în limba moldovenească ce exista în şcoli parohiale de pe lângă bisericile din satele moldoveneşti.

Referentul a demonstrat că cei aproape 1.000 de învăţători care funcţionează la şcolile ruseşti din satele moldoveneşti au de instruit, la o populaţie moldoveinească de peste 2.000.000 de suflete, o populaţie şcolară de aproximativ 350.000 de copii. Desigur, acest număr de învăţători este cu totul insuficient. Chiar dacă s-ar admite ca fiecare învăţător să aibă câte 50 de elevi, ceea ce este extrem de mult şi de împovărător şi nici nu dă rezultate satisfăcătoare, încă ar trebui peste 7.000 de învăţători.

Dar învăţătorii din Basarabia întreagă, şi asta încă în ultimii ani nu şcolarizează decât 65 – 66.000 elevi, dintre care nici măcar 40.000 moldoveni! Aceşti elevi, faţă de populaţia moldovenească totală de peste 2.000.000 oameni, nu reprezenta nici măcar 2%.

Cifrele sunt şi mai dezastruoase dacă le comparăm cu şcolarizarea la celelalte populaţii ale Basarabiei, care sunt mult avantajate prin şcoala rusească – rutenii, ruşii, bulgarii, sau prin şcoala naţională, ca nemţii, evreii, grecii, armenii…

Şcoala rusească din ultimii 20 – 30 de ani n-a produs alt rezultat decât că printre moldovenii basarabeni să fie cel mult 100.000 de ştiutori de carte, adică 5%, dintre care femeile sunt doar vreo 20.000, adică 1%.

Explicaţia acestui fenomen îngrozitor este nu numai

lipsa de şcoli şi de cadre învăţătoreşti, ci şi recidiva analfabetismului care la moldoveni este mult mai răspândită decât la celelalte populaţii ale Rusiei. Plaga aceasta socială se explică numai prin faptul că copiii moldoveni sunt siliţi să înveţe într-o limbă străină de care nu mai au nevoie în mediul lor social, pe care o uită foarte repede, după cum uită şi puţinele cunoştinţe învăţate la şcoală.

Aşadar, iată rezultatele acestei şcoli silnice: 95% analfabeţi! Sunteţi mulţumiţi, domnilor învăţători şi doamnelor învăţătoare de asemenea rezultate? Vă daţi seama ce crimă comitea ţarismul, punându-vă să vă străduiţi în deşert? Şi să siluiţi poporul moldovenesc cu o şcoală în care nenorociţii copii nu pricepeau aproape nimic?

Da, de asemenea rezultate pot fi mulţumiţi rusrficatori de seama lui Stromeninikov şi compania lui de inspectori şcolari! Tocmai pentru aceasta au fost aduşi ei în Basarabia, ca să ţină pe moldoveni în bezna întunericului, ca să-i poată zăpăci şi astfel clasele dominante din Rusia ţaristă, moşierii şi burghezii să-i poată exploata fără milă.

Iată de ce trebuie luate grabnice măsuri pentru naţionalizarea şcolii în satele moldoveneşti. E o ruşine pentru noi ca alături de germani, bulgari, evrei, polonezi, ruşi, ucraineni, armeni sau greci, toţi aduşi aici în procesul de colonizare perfidă şi toţi, sau cei mai mulţi, ştiutori de carte, singurul popor de baştină, moldovenii, să zacă într-un întuneric medieval!”

Şi raportul termină cu propunerile, pe care, după cum am arătat, le publicase în ziarul *Cuvântul Moldovenesc*.

Iată aceste propuneri:

1.» Şcoală în fiecare sat, chiar cătun, cu cel puţin 30 copii de vârstă şcolară l.

2. În şcolile moldoveneşti limba de predare va fi cea moldovenească. În genere, după naţionalităţi, limba de

predare va fi cea maternă, a copiilor. Bineînţeles că manualele respective trebuie alcătuite cât mai grabnic.

3. Elaborarea unui plan de învăţământ în limba moldovenească. În şcolile neruse, limba rusă se va preda ea obiect de învăţământ.

4. În fiecare sat se va organiza un sfat şcolar care va avea în sarcina sa grija şcolii.

5. Organizarea de cursuri de câteva săptămâni pentru învăţătorii moldoveni. Învăţătorii mobilizaţi, chiar cei de pe front, să fie demobilizaţi ca să-şi facă datoria.la şcoală, aşa cum au fost lăsaţi la vatră învăţătorii din alte ţări beligerante.

6. Să se înfiinţeze o revistă pedagogică *Şcoala moldovenească*.

7. Încă din toamnă să se înfiinţeze cel puţin 4 şcoli pedagogice – 2 de băieţi şi două de fete. Cărţile şcolare să fie tipărite după modelul celor din Transilvania sau din România.

] Ulterior am constatat că, chiar în cătunele cu 20 de copii, în timpul cât Basarabia a făcut parte din teritoriul statului român, au fost înfiinţate şcoli. În 1935 am vizitat o rucâăr învăţătorul Gheorghe Botnarencu, din satul Mihuleni, jud. Orhei. El preda la o şcoală cu vreo 22 – 23 copii, într-un cătun de vreo 16 – 18 case, la 3 km de satul natal. În Basarabia, numărul învăţătorilor ajunsese la 11.000. Nu e vina regimului românesc că încă mai existau aproximativ 40% analfabeţi. Erau rămăşiţele trecutului.

8. Un sfat şcolar pentru toată Basarabia, naţionalizat.

9. O salarizare demnă pentru învăţători.

De fapt, referatul lui I. Buzdugan, prin cifrele statistice oferite, mai elocvente decât orice oratorie iscusită, prin contra-argumentele aduse împotriva partizanilor şcolii ruseşti, prin măsurile propuse pentru naţionalizarea şcolii din Basarabia, a fost cel mai consistent la acest congres. Şi e de remarcat că

referinţele sale caustice la adresa conducătorilor ruşi ai şcolii basarabene n-au mai provocat proteste, ca primul şoc produs de cuvântarea lui Pan Halippa.

De aceea, când lui Pan Halippa i s-a reproşat că a fost prea crud şi că a produs un efect negativ faţă de cel scontat, el a răspuns: „Dimpotrivă, am provocat o reacţie straşnică în primul moment, dar veţi vedea că se vor deprinde cu această critică şi în cele din urmă o vor accepta”. Şi a avut dreptate!

Cu toate acestea, directorul ţarist al învăţământului din Basarabia, Sikomeninikov, a avut îndrăzneala să combată ideea naţionalizării şcolii moldoveneşti. Argumentul principal a fost acela că *limba moldovenească e o limbă săracă a unui popor primitiv care se afla în acelaşi stadiu de dezvoltare cu samoezii din nord*! *Ei nu au decât vreo suia sau două sute de cuvinte pentru uzul lor casnic şi pentru o agricultură rudimentară i*.

A fost culmea neruşinării şi a aroganţei unui funcţionar ţarist incult, care nici nu se interesase de poate cinci ani, cât a stat în Basarabia, de limba populaţiei

1 Comparaţia făcută ele Sikomeninikov, după care moldovenii nu se deosebeau de samoezi în ce priveşte civilizaţia şi cultura lor, a provocat o nespusă indignare a moldovenilor. Am auzit în vara 1917 pe mul (i preoţi moldoveni revoltaţi de această afirmaţie, preoţi care făcuseră peregrinări prin centrul şi nordul Rusiei, vizitând aşa-zisele locaşuri sfinte, din Kiev, Troitkaia de lângă Moscova, Optinskaia Pustâni din guvernământul Tuia, schitul Sarov din guv. Nijnii Novgorod, sau mergând la sfat şi binecuvântare către Ioan de Cronştedt, preot deosebit de stimat în lumea bisericească. Aceşti preoţi, ca N. Laşcu, I. Parthenie, I. Andronic şi alţii, toţi văzuseră cum trăiau ţăranii ruşi în casele lor (izba) de-a valma cu vitele. Iar în 1915, ţăranii ruteni din Polonia şi Galiţia, bejenarl spre sud în timpul

ofensivelor nemţeşti, ne spumajoritare, din ale cărei impozite impuse era plătit cu un salariu gras!

Şi totuşi, în sală s-a găsit un număr destul de mare de învăţători ruşi sau rusificaţi, care l-au aplaudat cu destulă putere.

Istoria R.S.S. Moldoveneşti, vol. 2, la p. 23, înserează următoarea relatare fantezistă:

„Naţionaliştii moldoveni burghezi au apărut şi la acest congres (e vorba de congresul din 10 – 13 aprilie, *n.n.*) *9* cu propaganda ruperii Basarabiei din Rusia revoluţionară. Dar şi aici ei au căpătat un răspuns cuvenit din partea învăţătorilor cu dispoziţii democratice. Vorbind în numele lor, învăţătorul Dumitriu a demascat caracterul contrarevoluţionar al politicii naţionaliştilor burghezi şi a făcut apel la învăţători ca să nu se prindă în undiţa partidului naţional, pentru că acesta, sub forma autonomiei, luptă pentru separarea Basarabiei de Rusia şi alipirea ei la România regală. El a fost susţinut de către învăţătorul Buciuşcanul…” (în 1917 – 1918, învăţătorul respectiv îşi semna numele fără u final, iar O. Ghibu ne informează că Buciuşcan nu era de origine moldovean, ci bulgar, în lucrarea sa *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*).

Să ne oprim puţin asupra acestei alegaţiuni.

În primul rând, la congresul din 10 – 13 aprilie nu a fost abordată problema autonomiei Basarabiei. Chiar ideea şcolii moldoveneşti a fost cu greu admisă de congresişti, în majoritate ruşi. Şi numai când s-a pus astfel problema – a şcolii în limba maternă pentru toate naneau că ei nici n-au sobe în case, ca să nu plătească birul pe „hogeac” (la noi, exista în secolul al XVII-lea, acelaşi „birul pe fum”, pentru o simplă vatră şi o gaură în acoperiş prin care ieşea fumul). Aceşti ţărani le spuneau moldovenilor din satele din centrul şi sudul Basarabiei, unde au fost plasaţi, că ei, moldovenii, sunt „boieri”, fiindcă au cel puţin trei camere (bucătărie, cămara şi „casa mare”), deseori chiar patru camere, cu sobe, cu

laiţe, cu saltele, cu covoare şi lăicere pe pereţi, cu „ţoale” pe jos, cu perdele la ferestre, cu mese şi scaune, că mănâncă cu furculiţa etc.

Iată de ce nu era un articol în ziarul *Cuvânt Moldovenesc* care să nu înfiereze grosolana minciună a lui Sikomeninikov.

ţionalităţile din Basarabia, şi numai sub această formă, ideea a fost în sfârşit admisă, fireşte că subînţelegând printre aceste naţionalităţi şi pe moldoveni.

În al doilea rând, învăţătorii Dumitriu (de fapt Dimitriev) şi Buciuşcan, nu ştiu dacă au fost sau nu la acest congres, dar în orice caz n-au luat cuvântul. Li s-au manifestat la Congresul învăţătorilor moldoveni din 24 – 28 mai, şi au căutat să frâneze, prin propunerile lor, naţionalizarea şcolii. La atât s-a redus rolul lor, iar despre aceasta vom vorbi atunci când vom expune lucrările acelui congres.

Ceea ce trebuie subliniat, e că învăţătorii ruşi şi rusificaţi care se împotriveau naţionalizării şcolii în satele moldoveneşti, urmau de fapt directivele lui Sikomeninikov, care a stat în Chişinău ca director al şcolilor din Basarabia mai bine de 5 ani, fiind adus de la Petrograd de către fostul arhiepiscop Serafim Ciceagov, cunoscut ca un încrâncenat rusificator. Şi desigur, acest om, Sikomeninikov, de o cultură îndoielnică, nu s-a interesat deloc de poporul moldovenesc, de limba lui, de istoria lui. A avut o atitudine ca a oricărui semidoct rus, nu ca a unui om de cultură, care manifestă largi interese faţă de orice manifestare omenească, căutând s-o cunoască mai profund.

De aceea afirmaţia lui cu privire la sărăcia limbii moldoveneşti a produs o legitimă indignare a moldovenilor culţi şi a căpătat o replică cuvenită în articolele semnate de Gh. I. Năstase şi A. Murafa.

În momentul însă când Sikomeninikov şi-a exprimat dispreţul său cu privire la limba moldovenească, în sală

era prezent O. Ghibu. Şi aici trebuie să recunosc rolul său pozitiv prin reacţia pe care a avut-o şi care a dus la rezultate foarte eficiente. O. Ghibu, ca om al şcolii şi ca ziarist, în timpul celor două luni cât locuia la Chişinău, a început să prindă ceva din limba rusă, şi auzindu-l pe Sikomeninikov şi-a dat seama de sensul cuvintelor defăimătoare la adresa moldovenilor. De aceea m-a şi rugat imediat ca să-i traduc textual cele spuse de acest director general ignorant.

Şi după ce a văzut cum a fost aplaudat funcţionarul rus de către majoritatea congresiştilor constituită din învăţătorii ruşi şi cei rusificaţi, a exclamat: „Cu oamenii aceştia nu e nimic de făcut! Trebuie ca moldovenii să facă abstracţie de ei. Mişcarea naţională din Basarabia trebuie să-şi adune forţele ei proprii şi să păşească pe calea naţionalizării şcolii fără a aştepta vreo dezlegare de la ruşi. Să convocăm învăţătorii moldoveni prezenţi la această adunare a duşmanilor lor ca să întemeieze o Asociaţie a învăţătorilor moldoveni. Prin ea vom reuşi într-adevăr să facem un început”.

Chiar în timpul şedinţei ne-am dus în fundul sălii, unde se aflau învăţătorii moldoveni cam deprimaţi. L-am prezentat pe O. Ghibu ca fost inspector general al şcolilor româneşti din Transilvania; el a stat de vorbă pe culoar cu ei. Şi trebuie să notez că avea darul deosebit de a vorbi simplu, folosind un limbaj arhaic moldovenesc şi producând cea mai bună impresie.de om doritor de bine al poporului.

În seara aceleiaşi zile la redacţia ziarului *Cuvântul moldovenesc* au venit vreo 35 de învăţători care au pus temelia „Asociaţiei profesorilor şi învăţătorilor moldoveni din Basarabia şi de dincolo de Nistru”.

În numărul proxim al ziarului *Cuvântul moldovenesc*, s-a publicat informaţia despre înfiinţarea asociaţiei şi s-a făcut apel ca profesorii şi învăţătorii moldoveni să se înscrie în ea.

Experienţa le-a arătat moldovenilor că nimic nu vor

putea obţine fără luptă împotriva atitudinilor duşmănoase ale ruşilor. Şi cu cât aceştia se înverşunau împotriva moldovenilor, cu atâta moldovenii erau mai hotărâţi şi mai radicali în revendicările lor.

La început comitetul de conducere a asociaţiei era compus din Vasile Săcară, învăţător din jud. Soroca, preşedinte, iar ceva mai târziu, el trebuind să plece în satul unde era director de şcoală, preşedinţia i-a revenit profesorului F.A. Neaga din Chişinău, V. Săcară rămânând vicepreşedinte, iar secretară – A. Bocănescu, conducătoarea unei grădiniţe de copii din Chişinău. După aceea, ca prim-secretar a fost ales profesorul P. Gamer

Din asociaţie făcea parte elita profesorilor din Chişinău: A. Ciubuc (istorie), I. Scodigor şi A. Scedigor (matematicieni) precum şi Şt. Ciobanu (literatură), (înscris ceva mai târziu, când a venit în mai 1917, şi s-a stabilit la Chişinău); I. Macovei (literatură), N. Popovici (literatură), D. Rugină (sub ruşi Rugiński, iar imediat în timpul revoluţiei a revenit la numele strămoşilor săi), I. Arvinte (istorie), A. Macovei (matematică) şi alţii. Învăţătorii A. Săcara, N. Săcara (jud. Soroca), V. Guja (satul Ghinjeni, jud. Orhei), V. Bolocan, I. Moraru (jud. Orhei), învăţătoarea V. Buruiană (o vară a cooperatorului Gh. Buruiană), directoarea de grădiniţă A. Bocănescu, M. Guciujna, învăţătorii M. Sucevanu, I. Gavrilan, V. Albu (jud. Chişinău). (Menţionez, că V. Aâbu, învăţător la Nisporeni, în cei 22 de ani de şcoală naţionalizată, 1918 – 1940, fiind celibatar, tot excedentul de mijloace care-i rămânea l-a folosit trimiţând dintre absolvenţii şcolii primare conduse de el, peste 60 de elevi la şcolile secundare şi apoi la universitate. La bătrâneţe, prin 1964, a fost sărbătorit de foştii săi elevi la Bacău – unde se stabilise ca refugiat.) Alţi învăţători: Şt. Holban, I. Buzdugan, Gh. Tudor, Dim. N. Tudor, V. Sucevanu (acesta, excelent învăţător, era aşa de intimidat de ruşi, încât nu îndrăznea să vină la adunarea de la redacţia

ziarului moldovenesc. I-am argumentat că numele de *Sucevanu* vine de la *Suceava*, cetatea de scaun a lui Ştefan cel Mare care a rezistat la atâtea atacuri şi asedii… să fie atât de nehotărât un urmaş al oştenilor lor Ştefan Vodă? Dar mai ales, insistenţele fiicei sale, M. Sucevanu, tot învăţătoare, l-au determinat să-şi învingă timiditatea şi să se înregistreze în mişcarea naţională. În toamna anului 1917 el a fost ales de către corpul didactic din Chişinău ca deputat în Sfatul Ţării şi în primăvara anului 1918 a votat Unirea!).

Prima adunare generală a asociaţiei s-a ţinut la 17 aprilie, deja cu un număr sporit de membri. Cu acest prilej a fost întocmit un memoriu către Zemstva gubernială în care se cerea:

1. Convocarea tuturor învăţătorilor moldoveni într-un congres al lor, care să decidă măsurile de naţionalizare a şcolii în localităţile moldoveneşti.

2. Cursuri de vară de limbă moldovenească pentru învăţători, cu durata de 7 – 3 săptămâni.

3. Editarea unei reviste *Şcoala moldovenească*, din care a apărut însă un singur număr, pe atunci fiind înlocuită prin revista *Şcoala Basarabiei*, condusă de Ştefan Ciobanu.

Dar, ca să terminăim cu Congresul învăţătorilor din 10 – 13 aprilie, trebuie să relevăm că deciziile lui în problema naţionalizării şcolii şi încă în urma insistenţei lui A. Schmidt, care îşi dădea seama de tendinţele reacţionare dominante în sală, precum şi în urma unor discursuri ale unor oameni cu autoritate pentru învăţătorii ruşi, ca Pavel Gore, VI. Herţa, VI. Cristi, F. Neaga etc. – aceste decizii erau foarte ambigui. Şi e de înţeles, pentru învăţătorii ruşi care au stat chiar zeci de ani în sate moldoveneşti fără a cunoaşte limba locuitorilor, decizia de a naţionaliza şcoala însemna ori să înveţe limba moldovenească la bătrâneţe, ori să plece în Rusia. Dar viaţa lor în Basarabia era aşa de plăcută!…

Ambiguitatea deciziei s-a vădit în afirmarea că lipsa

de cărţi de şcoală moldoveneşti „nu poate împiedica învăţământul în limba moldovenească”. Asta însemna pur şi simplu, că se va putea preda după manuale ruseşti! Iar naţionalizarea şcolii moldoveneşti rămânea o simplă ficţiune.

Aşa că referatul lui I. Buzdugan a trebuit să fie repetat ulterior la Congresul învăţătorilor moldoveni de data aceasta rostit în limba moldovenească. Atunci el a fost acceptat aproape în unanimitate.

81

Tot aşa la Congresul din 10 – 13 aprilie n-au fost acceptate în întregime nici propunerile lui N. Popovici, prezentate, de asemenea, printr-un referat consistent, cu privire la „Activitatea extraşcolară” adică la popularizarea şi difuzarea culturii şi ştiinţei în masele largi, în limba naţională.

C-da 40162 coala 6

Congresul cooperatorilor şi cel bisericesc adoptă Programul Partidului Naţional-Moldavenesc.

Al doilea congres ţinut, a fost acela al cooperatorilor basarabeni din 17 – 18 aprilie.

Lucrarea sovietică publicată sub titlul *Rolul trădător al Sfatului Ţării*, în colecţia „Moldova ieri şi astăzi”, „(autori D.I. Antoniuc, S.I. Afteniuc, A.S. Esaulov, M.D. Atkis), scrisă „moldoveneşte” cu multe greşeli de limbă, morfologie şi sintactice, vorbeşte cu ironie despre acest congres, copipus, chipurile, dintre oameni mai simpli şi mai naivi decât învăţătorii (?!…), care ar fi acceptat cu uşurinţă autonomia, Sfatul Ţării, oprirea colonizărilor etc., adică a votat un program politic în termenii preconizaţi de Partidul Naţional-Moldovenesc. Or, nivelul intelectual al cooperatorilor, care au urmat cursuri speciale de 2 – 3 ani (aşa au procedat tatăl meu Gheorghe Harea şi unchiul meu Toader Harea, şi alţi oameni din sat. trei ani la rând câteva luni de iarnă), deprinşi apoi cu ideea solidarităţii, a întrajutorării sociale, cu lectura cărţilor şi articolelor economice – e

vorba de cooperatorii de rând, care erau membri componenţi ai comitetelor de conducere a cooperativelor locale săteşti – dar au participat la congres şi membrii Uniunilor judeţene şi ai Uniunii centrale guberniale, cu studii de specialitate, cel puţin secundare; ori despre aceşti inspectori şi directori cu studii economice superioare – nu se mai putea spune că au un nivel intelectual mai prejos decât al învăţătorilor. Nu mai dorim să insistăm asupra faptului că nivelul intelectual al cooperatorilor era mult superior celui al ţăranilor care au participat la Congresul cooperatorilor din 21 – 23 mai. Şi totuşi autorii menţionaţi nu persiflează lucrările congresului ţărănesc. Cauza acestei reticenţe? La acel congres nu s-a pus problema autonomiei Basarabiei, ci s-au discutat numai chestiunile agrare! Dar nici la Congresul învăţătorilor nu s-a discutat această problemă, decât în imaginaţia autorilor sovietici!

Fapt e că Congresul cooperatorilor – compus într-adevăr în majoritate dintre moldoveni, dar şi din bulgari (ca Topciev, pe urmă românizat, Topciu), găgăuzi (ca preotul Guciujna şi fratele său învăţătorul Guciujna), ruşi (ca Novacov) şi alte naţionalităţi – a acceptat, în unanimitate, ideea autonomiei Basarabiei, iar până la realizarea ei a cerut să se treacă imediat la naţionalizarea bisericii şi a învăţământului, precizând şi persoanele indicate, dintre basarabeni şi moldoveni, care să fie puse în fruntea bisericii şi a şcolii, şi anume: pentru biserică a recomandat pe arhimandritul Gurie Grosul, autor de bucoavne şi predici moldoveneşti şi să fie chemat în Basarabia moldoveanul, episcopul Sebastián de la Kinaşma, din nordul Rusiei, fiind ridicat la cinul episcopal şi arhimandritul Teognost, stareţul mănăstirii Hârbolvăţ, om care avea temeinice studii teologice.

Ca director generali al şcolilor basarabene s-a preconizat să fie adus savantul I.N. Halippa, inspector al şcolilor din jud. Berdeanse, guvernământul Taurida, care

fusese mutat acolo din Basarabia, fiindcă s-a dovedit că în calitatea sa de istoric a dezvăluit, în „Analele societăţii de istorie a Basarabiei”, cu prea multă insistenţă politica de rusificare a Basarabiei în primele decenii după anexare.

Congresul a îndemnat pe toţi moldovenii, oriunde s-ar afla, să ceară de la stăpânirea din Petrograd autonomie pentru Basarabia.

S-a decis, de asemenea, editarea unei reviste: *Ştiri* despre *cooperaţia din Basarabia*, a cărei redactare, când a început să apară (în iulie 1917) mi s-a încredinţat mie. Ulterior, revista a fost intitulată *Furnica* şi când am plecat din Chişinău la Iaşi, pentru continuarea studiilor (în toamna anului 1918), redactarea revistei a fost preluată de alţii.

Într-adevăr, Congresul cooperatorilor a îmbrăţişat cu multă înţelegere revendicările moldovenilor. Poate că a avut însemnătate şi faptul că principalii conducători ai cooperaţiei basarabene erau moldoveni, ca Gh. Buruiană, A. Groapă, P. Coropceanu, V. Chiorăscu, V. Ghenjul şi alţii, iar cei care nu erau moldoveni lucraseră în mediul moldovenesc şi cunoşteau starea de oprimare a ţăranilor moldoveni – ca Topciu, Guciujna, Novacov şi alţii.

Remarcăm încă un fapt foarte semnificativ: la acest congres n-a participat niciunul dintre fruntaşii şi conducătorii Partidului Naţional-Moldovenesc, ei se duseseră la Odessa pentru a participa şi vorbi în faţa mulţimii de moldoveni, militari şi civili convocaţi la mitingul din 18 aprilie (1 mai stil nou). Spunem că e semnificativ, fiindcă la Congresul cooperatorilor nu s-a exercitat nicio acţiune de influenţare a deciziilor, ci a fost o atitudine spontană, proprie a congresiştilor.

Imediat după cooperatori, peste o zi, s-a deschis Congresul preoţilor din Basarabia, la 19 – 20 aprilie, aceştia în majoritate covârşitoare moldoveni.

Ei votează, tot în unanimitate, acceptarea Programului Partidului Naţional-Moldovenesc, declară în

congres că se înscriu *in corpore* în acest partid, cer autonomia Basarabiei, şi, fireşte, autonomia bisericii basarabene; ceea ce e foarte interesant, pentru că autonomia unei biserici, după dreptul canonic, nu se poate acorda decât atunci când ea militează într-un stat suveran!

Un rol deosebit în această manifestare naţională a preoţilor l-au avut preoţii A. Baltaga din Călăraşi, I. Parthenie şi V. Gobjilă din Chişinău, I. Andronic din Bolgrad – din toamna 1917 transferat la Chişinău – A. Murafa de la biserica din ospiciul Costiugeni, V. VÂQcu (tatăl celor trei fotbalişti, fraţii Vâlcu de la Clubul „Venus" între 1930 – 1940), A. Trofinov, profesor la liceul real, I. Ştiuca, administrator al Casei Eparhiale, iar pe urmă consilier eparhial pentru problemele economice.

Şi iarăşi accentuăm că aici, la acest congres, n-a asistat niciunul dintre conducătorii Partidului Naţional-Moldovenesc. Decizia Congresului bisericesc la care au participat şi mulţi laici, a fost deci liberă, congresul s-a raliat în mod spontan programului de revendicări moldoveneşti capitale.

Mitingurile moldoveneşti

După cum am anunţat la începutul acestui capitol, paralel cu manifestarea declarativă a revendicărilor moldoveneşti la diferite congrese, s-au organizat şi o serie de mitinguri moldoveneşti.

Primul miting de mari proporţii a avut loc la Odessa. Mitingul a fost fixat pentru ziua de 18 aprilie, corespunzător cu ziua de 1 mai după stilul nou, ziua internaţională a muncii, sărbătorită în toate ţările cu un proletariat numeros şi* bine organizat. Prin aceasta, moldovenii, proveniţi în majoritate din pătura ţărănească, voiau să-şi afirme solidaritatea cu clasa proletară, dar şi să demonstreze specificul şi drepturile lor naţionale.

Comitetul de organizare era prezidat de căpitanul de

Stat-Major Emanoil Catelli \ fiind compus din studenţi, ofiţeri, soldaţi şi marinari, ca de exemplu, Anton Crihan.

C. Ceapă, A. Matveev, I. Păscăluţă, Moş Ion Codreanu2, i

1 E. Catelli, provenea din mazili sărăciţi din jud. Bălţi în timpul verii 1917, el a continuat să lucreze la Comandamentul militar din Odessa, care cuprindea guvernămintele Cherson, Taurida, Basarabia şi Podolia, grupând în jurul său naţionaliştii unionişti şi conducând mişcarea naţională din oraş. În toamna 1917, ales la Congresul militarilor moldoveni ca deputat al Sifatului Ţării, el a venit la Chişinău, iar după 1 ianuarie 1918 a fost delegat ca reprezentant diplomatic al Republicii Moldoveneşti pe lângă guvernul ucrainean. A stat acolo până în primăvara 1918, iar după ocuparea Ucrainei de către armatele germano-austriace, s-a întors la Chişinău şi în guvernul prezidat de dr. P. Cazacu a devenit titularul departamentului Agriculturii.

După 1918, E. Catelli s-a retras în jud. Bălţi. A fost deputat în primul Parlament al României întregite. În restul timmilui a cultivat peticul de pământ moştenit din strămoşi. O situaţie ceva mai bună a avut după 1928, când a fost Împroprietărit, ca şi alţi foşti deputaţi ai Sfatului Ţării, cu 50 ha pământ. Dar în 1940, la 28 iunie, cu toate rugăminţile locuitorilor n-a vrut să plece în ţară, spunând: „Mişcarea noastră naţională trebuie să aibă şi martiri!” Evident, sovieticii l-au întemniţat şi după aceea nu s-a mai ştiut nimic despre soarta lui.

2 Moş Ion Codreanu a fost analfabet când a mers la recrutare. A învăţat carte în armată, datorită unor ofiţeri revoluţionari. În 1905 a luat parte la răscoala de la Brest-Litovsk, înăbuşită în sânge. Când a început tragerea directă în răsculaţi, el s-a trântit la pământ şi a fost găsit nevătămat printre mormanele de cadavre ale răsculaţilor.

Dragostea lui de lectură şi inteligenţa lui vioaie şi

suplă, i-au dat posibilitatea să-şi facă o cultură frumoasă de autodidact între altele, a citit pe marii filosofi (evident, în traducerile ruseşti)

V. Gafencu[2] şi alţii.

La miting au participat peste 10.000 de militari, soldaţi şi ofiţeri din armata de uscat şi din marină, la care s-au adăugat câteva mii de moldoveni civili, îndeosebi locuitorii cartierului mărginaş Moldoveanca (la început sat, iar pe urmă contopit eu oraşul ce-şi luase avânt în a doua jumătate a secolului al XIX-lea), precum şi basarabenii stabiliţi la Odessa, şi, în sfârşit, şi unii români refugiaţi în oraşul sudic ai Rusiei.

Mitingul s-a ţinut la hipodromul „Câmpul Kulikovo”. După cuvântările rostite de E. Catelli, Pan Halippa şi N. Alexandri, A. Matei, A. Crihan şi alţii, s-au citit şi explicat principalele puncte din Programul Partidului Naţional-Moldovenesc, axându-se exact asupra prevederilor ca tinerii moldoveni să facă instrucţia armată în limba moldovenească, numai pe teritoriul Basarabiei, ca veniturile ţării să fie toate folosite pentru nevoile ei, părăsindu-se practica de până atunci cu 3/4 să meargă în Rusia şi numai 1/4 să se întrebuinţeze pentru nevoile locale ete., ceea ce se poate asigura numai prin autonomia provinciei, adică prin organizarea unui Sfat al Ţării, al unui guvern şi a unei administraţii locale alese de cetăţenii Basarabiei.

După citirea Programului Partidului Naţional-Moldovenesc şi adoptarea lui prin aclamări, asistenţa la miting s-a încolonat în vederea unei demonstraţii paşnice de stradă. Militarii într-o perfectă disciplină, după unităţile militare cărora aparţineau, civilii după ei, cu drapele tricolore şi cu pancarte cu lozinci, cu muzică

2 V. Gafencu, de asemenea, a învăţat să citească şi să scrie în marină. A devenit electrician. A votat Unirea în 1918. A fost înscris la Universitatea din Iaşi, la secţia electrotehnică. Însă viaţa de student fără mijloace l-a istovit, aşa că a fost nevoit să părăsească studiile şi să accepte un post de învăţător în satul natal, Sângerei. În i940 a fost arestat de sovietici şi i s-a pierdut orice urmă.

militară în frunte, executând marşuri şi cântece româneşti, moldovenii au parcurs principalele străzi ale Odessei, fiind admiraţi pentru disciplina pe care o păstrau.

P'e parcursul traseului demonstranţii au trecut pe lângă hotelul unde locuia V. Stroiescu, oprindu-se pentru câteva minute şi aclamându-l pe marele democrat şi filantrop. Bătrânul naţionalist, deşi bolnav, a ieşit pe balcon şi le-a vorbit, îndemnându-i la luptă pentru dobândirea drepturilor naţionale şi a pământului.

După aceea manifestanţii şi-au continuat drumul spre piaţa catedralei, unde s-au format mai multe hore moldoveneşti, în care se prindeau şi locuitorii oraşului, care mărturiseau că ei n-au văzut până atunci o asemenea manifestare frumoasă.

La fel, ceva mai târziu js-au organizat mitinguri la Chişinău (4 iunie), la Sevastopol, la Bălţi, Soroca, Bolgrad, Cahul, Ismail precum şi la Tiraspol, Dubăsari, Balta de peste Nistru. Peste tot se declara acceptarea Programului Partidului Naţional-Moldovenesc.

Valul de mitinguri şi adunări a cuprins apoi şi satele. Plăşi întregi („voloste") adunându-se la reşedinţele de plasă, declarau că toţi ţăranii moldoveni se înscriu în Partidul Naţional-Moldovenesc. Citătm de exemplu plasa Lăpuşna, plasa Cojuşna, din jud. Chişinău, plasa. Taimas din jud. Tighina, Cotiugenii Mari din jud. Soroca, Suslenii şi Chiperenii din jud. Orhei etc.

În felul acesta începuse să se trezească conştiinţa naţională a maselor moldoveneşti, care radia în toate părţile, ca valurile provocate de trecerea unui vas.

În legătură cu popularizarea şi adoptarea Programului Partidului Naţional-Moldovenesc, un rol deosebit de activ l-a avut Ion Pelivan[3].

3a studiat la Universitatea din Dorpat, unde naţionalismul său s-a inspirat şi s-a consolidat din exemplele de luptă naţională ale autohtonilor, care în mod sistematic combăteau politica de rusificare, anihilându-i complet efectele.

Talentat, foarte talentat orator politic (ca şi foarte talentat publicist), Ion Pelivan ştia să trezească în sufletele moldovenilor cărora le vorbea, prin evocările împilărilor din partea administraţiei ţariste, revolta din cauza umilinţelor la care erau supuşi, dar şi încrederea fermă că prin luptă vor putea obţine un viitor mai luminos şi, mai ales, mândria de a fi un popor de neaim vechi, care în trecutul îndepărtat a civilizat lumea de atunci.

Pentru activitatea sa naţionalistă a fost condamnat de justiţia rusească la un an închisoare şi 5 ani deportare în nordul Rusieir dincolo de Cercul polar.

întors în Basarabia, a fost salvat de mizerie de către V. Stro- iescu, care l-a însărcinat cu reprezentarea intereselor sale în faţa instanţelor judiciare ruseşti. în acelaşi timp a început să practice şi avocatura la Bălţi.

În timpul mişcării naţionale basarabene I. Pelivan a avut un rol de seamă, atât ca deputat şi preşedinte al „Blocului Moldovenesc" în Sfatul Ţării, cât şi ca ministru de Externe al Republicii Moldoveneşti. În cabinetul dr. P. Cazacu a ocupat postul de director al Justiţiei. În guvernul lui A. Vai'da-Voievod din 1919- 1920 a fost, de asemenea, titular al ministerului Justiţiei şi delegat al Basarabiei la Conferinţa de Pace de la Paris. De asemenea, a desfăşurat o activitate politică în cadrul Partidului Naţional-Ţărănesc. După 1944, prin anul 1948, a fost întemniţat, desigur la cererea Uniunii Sovietice. Informaţiile parvenite în Iaşi atunci erau că a fost internat în ruinele fostei fabrici de zahăr din Ri- piceni, complet distrusă de sovietici, care ridicaseră de acolo toate instalaţiile. Pe urmă nu se mai ştie unde a fost dus. Se bănuia că j s-a aplicat aceeaşi măsură ca şi lui Pan Halippa — deportarea ori în Siberia, ori în nordul Rusiei. Mai târziu s-a aflat că ar fi murit într-o închisoare românească, dar nu se ştie care.

În timpul din urmă Consiliul de Stat a aprobat, în urma cercetărilor, la cererea unor fruntaşi basarabeni, să i se aducă osemintele de la cimitirul închisorii din Satu-Mare, ca să fie înhumate la mănăstirea Cernica, unde sunt înmormântaţi mai mulţi fruntaşi naţionalişti din Basarabia. Ceremonia înhumării a avut loc la 4 aprilie 1976.

Istoria poporului românesc, sper, îi va restitui lui I. Pelivan calitatea de a fi fost unul dintre marii ctitori ai unificării statului român în anii 1918-1920.

El a activat întâi în Bolgrad, unde fiind mobilizat, conducea o serie de unităţi sanitare şi spitale de răniţi.

apoi s-a dus la Bălţi, după aceea la Soroca şi, în cele din urmă, a trecut peste Nistru, unde a organizat adunări la Balta, Dubăsari, Tiraspol, în urma cărora s-au înfiinţat şi acolo secţii ale Partidului Naţional-Moldovenesc.

Totodată mişcarea naţională cuprinde din ce în ce mai multe categorii de vârstă, sex şi profesii ale moldovenilor.

La 21 mai studenţii au organizat primul congres al lor în localul redacţiei ziainalui *Cuvântul Moldovenesc*. S-au întrunit aproape 50 de studenţi de la toate universităţile din Rusia, dar mai ales din Odessa, Kiev şi Petrograd. S-a înfiinţat cu această ocazie „Asociaţia generală a studenţilor moldoveni”, care a ales un comitet central, compus din VI. Bogos – preşedinte, V. Cazacliu – vicepreşedinte, V. Harea – secretar, iar ca membri A. Văleanu şi I. Valuţă, Gh. Racoviţă şi P. Stihil. Se înţelege, studenţii au adoptat Programul Partidului Naţional-Moldovenesc.

După studenţi au început să adere la acest program şi elevii de liceu. Iniţiativa au avut-o 53 elevi ai liceului de băieţi din Soroca. Aceştia au trimis ziarului *Cuvântul Moldovenesc o* scrisoare de adoptare a Programului Partidului Naţional-Moldovenesc. Li s-a răspuns printr-o scrisoare redactată şi semnată de mine, prin care, exprimându-le mulţumirile noastre pentru inimoasele lor

---

* În 1918, „Asociaţia generală a studentilor Moldoveni" avea peste 250 de membri. În vara anului 1918 s-a ţinut al doilea congres al studenţilor moldoveni, la care au participat peste 200 de studenţi. S-au ţinut mai multe referate : asupra activităţii din anul expirat, asupra programului de viitor (V. Harea), asupra orientării studenţimii moldoveneşti spre universităţile româneşti (V. Bogos), (I. Macovei), şi altele. După 1919, asociaţia n-a mai activat, înscrierea studenţilor basarabeni la universităţile româneşti a avut caracter de masă, înfiinţându-se asociaţii studenţeşti judeţene, după modelul din vechiul Regat al României şi din Ardeal. Studenţimea basarabeană nu mai voia să-şi manifeste un regionalism îngust în cadrul noului stat al tuturor românilor din teritoriul vechilor daci.

iniţiative, îi sfătuiam să organizeze o „Asociaţie a elevilor moldoveni din Soroca”, ceea ce ei au şi făcut, înştiinţând redacţia despre această înfăptuire.

Exemplul lor l-au urmat elevii şcolilor secundare din Chişinău. Asociaţia lor avea ca preşedinte pe elevul clasei a şaptea de liceu, Pelivan, din satul Rezeni, nepotul lui Ion Pelivan. În primăvara anului 1918, acest inimos patriot şi eminent elev a căzut victima bandelor de soldaţi ruşi, care încă nu fuseseră lichidate toate. Văzându-i tricolorul la reverul gulerului tunicii de elev, l-au omorât, în timp ce el venea, după vacanţa de primăvară, la Chişinău ca să continue studiile. Banda care opera în împrejurimile Chişinăului sub conducerea unui fost croitor rus din Chişinău, comitea multe jafuri şi omoruri.

A fost în cele din urmă prinsă şi condamnată, potrivit legilor stării de război, la moarte.

După elevii din Chişinău, şi-au organizat asociaţiile de elevi moldoveni şi cei din Bălţi şi Orhei.

O activitate vie a întreprins d-na dr. Elena Alistar, pentru organizarea medicilor moldoveni (vezi un articol al său în ziarul *Cuvântul Moldovenesc*: „Ne trebuie medici moldoveni”). Tot ea a organizat „Asociaţia femeilor moldo vence”, care va desfăşura o activitate culturală intensă prin serate şi serbări naţionalle foarte apreciate de publicul moldovenesc din Chişinău şi alte oraşe.

Pătrunderea tot mai largă şi mai adâncă în masele populare moldoveneşti a ideilor Partidului Naţional-Moldovenesc se reflecta şi în participarea mai frecventă a colaboratorilor voluntari de la *Cuvântul Moldovenesc*, care începea să apară de trei ori pe săptămână. Andrei Murafa, profesor la Costiugeni, scria articole de inspiraţie poetică, pătrunsă de elevate sentimente naţionale, care aminteau prin stilul lor de *Cântarea României* a lui A. Russo, publicate de altfel în revista *Cuvântul Moldovenesc*, iar în fragmente şi în ziar. Gh.

Nastase abordează probleme practice în legătură cu aducerea şi concentrarea forţelor moldoveneşti sau articole de polemică împotriva rusificatorilor. În special l-a revoltat afirmaţia lui Sikomeninikov, că limba moldovenească e o limbă săracă şi că moldovenii sunt în acelaşi stadiu de dezvoltare cu samoezii! De aceea a consacrat un articol special acestui funcţionar ţarist, înfierându-i afirmaţiile. VI. Bogos abordează problema conştiinţei naţionale la moldoveni; VI. Cazacliu se va ocupa de problemele de agricultură şi de problema agrară în „ansamblul ei, F. Neagu şi V. Săcară – de probleme şcolare, C. Ceapă de problema naturii revoluţiei, A. Maimo-şi şi Gh. Racoviţă de problemele medicale, A. Bocănescu de educaţia copiilor preşcolari, iar sora ei, felceriţă-mamoşă – de probleme de obstetrică-gineicologie De asemenea, sunt publicate poezii cu teme politicopropagandistice, în ¡care excelează Pan Halippa, N. Romanas (I. Buzdugan), Gh. Tudor, preotul Iulian Friptu şi, mai ales, prin simplitate şi expresivitate ţărănească, Tudose Roman.

Se publică poeziile patriotice româneşti: *Hora Unirii9 Pe-al nostru steag*} *Deşteaptă-te, române9 La arme9* şi altele – toate cuprinzând ideea romanităţii şi îndemnul la unirea tuturor românilor într-un singur stat. Iar O. Ghibu, dând ca exemplu lupta românilor transilvăneni (art. din 3 mai 1917), insistă că moldovenii sunt români, căci îşi pun deseori numele de Roman şi ca nume de „familie şi ca nume de botez, iar între ei, când sunt nemulţumiţi îşi spun: „Ce fel de român eşti tu dacă...44, sau când vor să convingă pe vecinul i se adresează „Măi române”. Iar numele de moldovean e luat după ţara în care trăiesc, tot aşa cum pentru cei din Ardeal se spune „ardeleni”, pentru cei din Muntenia – „munteni”, pentru – cei din Oltenia „olteni”, pentru cei din Bucovina – „bucovineni”, toţi însă fiind români, fiindcă vorbesc „cu foarte mici deosebiri”, aceeaşi limbă şi se trag din aceleaşi două popoare contopite: daci şi

romani.

Diferenţieri şi ¡cristalizări de atitudini în problema agrară

Pentru moldovenii din Partidul Naţional-Moldovenesc, problema adâncirii revoluţiei, aşa cum au abordat-o mai mulţi membri, s-a pus pe două planuri principale – social-agrar şi cultural. Spre deosebire de Programul P.N.D.M. din 1906 cereau soluţii radicale: 1. Rezolvarea problemei agrare.

2. Problema naţională, a autonomiei, a recunoaşterii limbii moldoveneşti în drepturi egale cu limba rusă şi evident, cu alte limbi ale popoarelor din republica rusească.

3. Problema culturalizării maselor populare moldoveneşti.

4. Pentru toate aceste acţiuni se cerea concentrarea forţelor intelectuale moldoveneşti, inclusiv demobilizarea şi aducerea în Basarabia a intelectualilor moldoveni de pe fronturile de război.

Problema agrară a constituit un ferment al dezacordului dintre intelectualii şi moşierii din Partidul Naţional – MOM – ovenesc. Ea s-a pus mai acut în ziua de 7 mai, când.se ştia deja că se va convoca un congres al ţăranilor, când începuse să câştige teren concepţia socialiştilor revoluţionari, pe care o îmbrăţişaseră cei mai mulţi intelectuali moldoveni, în frunte cu Pan Halippa, adică o expropriere în folosul ţăranilor, fără plată, a tuturor pământurilor moşiereşti.

În articolul de fond din ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, din ziua de 14 mai, Pan Halippa, lămurind ce înseamnă „autonomia Basarabiei”, adică „ocârmuirea de sine”, acordându-se drepturi egale tuturor neamurilor ce o locuiesc, preconizează şcoala naţională, biserica naţională, judecata în limba poporului, armata naţională, cu alte cuvinte flăcăii basarabeni să nu fie duşi la armată paste hotarele ei, iar pământul să fie dat fără plată muncitorilor plugari.

Dar ca plugarii basarabeni să aibă pământ suficient, trebuie să nu se mai facă colonizări cum s-a procedat sub ţarism, căci coloniştii ruşi şi alte neamuri „ne-au umplut ţara şi acum ar vrea chiar să ne deie afară din casa noastră”. De aceea, „porţile ţării noastre trebuie să se închidă odată şi odată pentru totdeauna coloniştii străini”.

Tot la 14 mai apare în ziarul *Cuvântul Moldovenesc* articolul semnat de VI. Cazacliu, la care a pus însă mâna pentru stilizare şi precizări ideologice Pan Halippa. După ce arată că ţăranii în Rusia lucrează prost pământul, fiindcă n-au ştiinţă cum să-l lucreze mai bine, şi din cauza aceasta recoltele din Rusia fac numai o jumătate cât recoltele din ţările luminate, autorul face următoarea observaţie: chinezii ştiu să lucreze pământul şi iau recolte mari de la pământ, totuşi sunt cei mai săraci oameni, fiindcă au puţin pământ.

Nu tot aşa este în Rusia, unde există de ajuns pământ, dacă n-ar exista proprietate individuală. De aceea, în final articolul adresează oamenilor îndemnul ca ei, ţăranii, să chibzuiască bine cum să hotărască „treaba pământului”: „Dumneavoastră trebuie să luptaţi ca tot pământul să treacă în mâna plugarilor care îl muncesc cu braţele lor, şi de azi înainte acest dar de la Dumnezeu nici să se vândă, nici să se cumpere, ci să fie slobod pentru folosinţa oamenilor, ca aerul şi ca apa”.

Deci., articolul lăsa să se înţeleagă că pământul va fi o posesiune obştească mai mare în care condiţii se poate cultiva cu mijloace tehnice adecvate. V. Cazacliu lucrase ca practicant la fermele experimentale – mari din Ucraina iar după 1918, ca inginer agronom, diplomat pe la Institutul Politehnic din Kiev, a condus chiar un Gostat timp de mai bine de un an, până când a putut reveni în Basarabia. El îşi dădea seama de avantajul unei agriculturi în mare, pe terenuri întinse, folosindu-se mijloacele şi procedeele moderne ştiinţificel.

Cel mai vehement protest împotriva ideilor din acest articol a venit chiar de la tatăl autorului, răzeş dintr-un

cătun ele lângă Costiugenii Mari, jud. Soroca. Într-o scrisoare către redacţie, bătrânul Cazacliu îşi blama fiul, care „nu muncise din greu cu braţele ca să-şi adune ceva pământ şi să-şi dureze o gospodărie temeinică” (bătrânul avea vreo 30 ha teren), ci „culege vorbe deşarte din cărţi”.

Nu am răspuns la această scrisoare, ci i-am dat-o lui

VI. Cazacliu. Ce explicaţie a avut cu tatăl său, când s-au >

1 Revenit în Basarabia, VI. Cazacliu a fost încadrat în corpul inginerilor agronomi şi a condus serviciul agricol din judeţul Lăpuşna. Apoi a trecut în Ministerul Agriculturii. De altfel, informaţii despre acest agronom vrednic şi harnic se pot. lua de la nepotul de frate, fiul lui Cazacliu Grigore, se pare tot VI-d Cazacliu, care până «în 1952 – 1954 a locuit pe strada Mihai Vodă după cât îmi amintesc, la numărul 58.

Întâlnit, nu ştiu, nu l-am întrebat niciodată. Dar relaţiile dintre ei n-au fost întrerupte. De altfel, bătrânul nu. avea dreptate într-o privinţă: copiii lui, ambii studenţi, şi fiica, învăţătoare, vara munceau la câmp alături de părinţii lor.

Articolul lui VI. Cazacliu a provocat proteste şi din partea moşierilor din Partidul Naţional-Moldovenesc, mai vehement manifestate de Pavel Gore şi alţii: Anghel, Donici, Dicescu, mai zgomotoase din partea lui VI. Herţa. Rezultatul a fost că moşierii s-au retras din partid. Au rămas doar V. Stroiescu, care a continuat să sprijine mişcarea prin îndemnuri de încurajare şi printr-o subvenţie lunară acordată ziarului, şi N.A. Alexandri prin participarea activă la viaţa P.N.M. De altfel moşierii n-au adresat proteste scrise, ci verbale.

Mai târziu, VI. Herţa a invitat la o masă, la domnia sa acasă, câţiva tineri intelectualii basarabeni: A. Critian, VI. Cazacliu, A. Văleanu, VI. Bogos, I. Macovei, P. Stihi şi pe mine. În timpul mesei copioase, a abordat problema agrară, căutând să fie cât mai persuasiv. I s-a răspuns că

mişcarea agrară a ţăranilor a depăşit formularea imprecisă a ei din prima redactare a Partidului Nation al)

1 Neculae A. Alexandri avea o moşioară de 300 ha la Vornoviţar jud. I-Iotin. Din ea a dat câte 100 ha fiului său şi fiicei sale, el rămânând numai cu 100 ha. De altfel, nici nu se ducea s-o vaelă, ci trăia la Chişinău foarte modest în vechea sa locuinţă mansardată, care a fost primul sediul al redacţiei ziarului *Cuvântul Moldovenesc*, din Piaţa Nemţească, pe urmă a Libertăţii. Ducea o viaţă foarte modestă trăind numai din salariul de la redacţie. În timpul cât a fost senator (1920 – 1922), a stat în gazdă la Zamfir Arbore. A fost ales senator pe lista Partidului Ţărănesc Basarabean. Democratismul său, spunea el, ţine de tradiţia familiei, în care cel mai de seamă luptător a fost poetul Vasile Alecsantiri, văr cu tatăl lui. N. Alexandri şi prieten sincer al ţărănimii. În anul 1921, prin lunile ianuarie-martie, mă duceam aproape zilnic la el, deoarece traduceam împreună, pentru Teatrul Naţional din Bucureşti, piesa lui L.N. Tolstoi cu caracter autobiografic: *Şi lumina în întuneric luminează*. Pentru traducerea ei am primit, amândoi câte 2000 lei, pe atunci sumă echitabilă. Manuscrisul însă s-a pierdut. La indicaţia mea, profesoara Tatiana Nicolescu de la Universitatea din Bucureşti, a cercetat anume arhiva Teatrului Naţional din Bucureşti în vederea completării cu o informatic în plus a lucrării sale despre Tolstoi în România, dar nu l-a găsit.

Moldovenesc şi ar însemna ca partidul să fie în dezacord cu masa poporului. Or, majoritatea covârşitoare a intelectualilor basarabeni provin din ţărani. Ei nu pot merge împotriva părinţilor lor. Niciodată nu s-a întâmplat ca intelectualii, în masa lor, să fie mai conservatori decât părinţii lor.

Da, a replicat VI. Herţa, dar ce se va face cu moşierii, care şi ei sunt intelectuali şi pot fi utili poporului? D-s: a ar fi de acord ca să se naţionalizeze pământul, dacă foştilor moşieri li se va oferi o muncă

onorabilă, care să le asigure, nu o viaţă de lux, dar o viaţă civilizată şi confortabilă.

I s-a răspuns de către A. Crihan, care se înscrisese împreună cu E. Catelli, Moş Ion Codreanu şi alţii, într-o secţie naţională moldovenească a Partidului Socialist-Eevoluţionar de la Odessa, iar când a venit la Chişinău a înfiinţat o asemenea secţie şi în capitala Basarabiei. Tânărul absolvent al Facultăţii de ştiinţe naturale de la Odessa (nu şi-a mai trecut probele pentru diplomă din cauza activităţii politice) i-a spus în esenţă că, desigur, într-un stat al viitorului, toată lumea va trebui să muncească şi fiecăruia i se va da posibilitatea de a trăi după cantitatea şi calitatea muncii depuse.

Dar în întrevederea la care s-a discutat problema agrară şi moşierii şi-au exprimat nemulţumirea, Pan Ilalippa le-a răspuns – că mersul revoluţiei este implacabil şi nu este admisibil ca Partidul Naţional-Moldo venesc, ca organ diriguitor al poporului moldovenesc din Basarabia, să fie compromis de la început, fiindcă ar sprijini o mână de moşieri, e adevărat cu sentimente naţionale verificate, dar şi o majoritate de moşieri străini sau înstrăinaţi, în detrimentul masei ţărăneşti şi s-ar opune mişcării generale a revoluţiei.

Moşierii au însă un teren în care îşi pot da o contribuţie serioasă şi merituoasă la mişcarea naţională. Citându-l pe V. Stroiescu, cu acţiunea lui la Brânzeni şi cu faptele sale filantropice în Ardeal, Pan Halippa a făcut apel la cei 4 – 5 moşieri prezenţi, ca să se consacre problemelor culturale. Se va pune problema naţionalizării şcolii, problema răspândirii culturii naţionale în popor. Şi pe acest teren ei pot să colaboreze în chip fructuos cu intelectualii ieşiţi din popor.

În felul acesta Pan Halippa le-a deschis o portiţă, pentru a nu se simţi izgoniţi din mişcarea naţională. Într-adevăr, Pavel Gore a continuat să lucreze cu pricepere şi cu rezultate apreciabile ca preşedinte al „Societăţii culturale a românilor basarabeni” şi ca membra al

Comitetului Zemstvei guberniale pentru problemele culturale, iar VI. Herţa – ca preşedinte al Comisiei şcolare moldoveneşti de pe lângă Zemstva gubernială. Astfel, şi acest om veşnic setos de activitate, dar nu tot aşa de statornic în ceea ce întreprindea, şi-a satisfăcut dorinţa de a conduce un colectiv şi de a figura ca preşedinte, deşi factorul principal şi dinamic în acest for a devenit Ştefan Ciobanu, venit de la Bolgrad şi numit secretar al comisiei.

Precizările în legătură cu problema agrară au permis apoi intelectualilor moldoveni, în frunte cu Pan Halippa, să se prezinte la primul Congres al ţăranilor din Basarabia fără teamă de a suferi vreun insucces.

În urma acestor precizări Pan Halippa a devenit conducător de fapt al Partidului Naţional-Moldovenesc, fiind ales în ziua de 4 iunie în comitetul de conducere a partidului, alături de VI. Cazaci în, VI. Bogos, Teofil Ioncu, Pavel Grosu şi Gh. Buruiană (*Notiţe zilnice* de O. Ghibu, manuscris dactilografiat).

Congresui ţărănesc

Congresul ţărănesc a fost convocat pentru ziua de 21 mai 1917 şi şedinţele lui s-au ţinut până în ziua de 24 mai.»

În editorialul ziarului *Cuvântul Moldovenesc* din ziua deschiderii congresului ţărănesc, Pan Halippa se adresează congresiştilor (ziarul a fost împărţit printre ţăranii moldoveni), arătând că scopul congresului este: 1) Să dea ajutor Guvernului provizoriu indicându-se de către cei interesaţi în mod direct – adică de către plugari – „cum să se hotărască problema pământului”; 2) Să-i unească pe ţărani şi să facă din ei o forţă; 3) Să precizeze care sunt interesele ţăranilor şi să le apere; 4) Dar pentru Basarabia, cea mai bună ocârmuire va fi autonomia, pentru ca oamenii să nu aştepte totul de la legi şi porunci venite de la centru, ci singuri să-şi făurească viaţa lor, singuri să-şi hotărască problema pământului.

Mai adăugăm aici un cuvânt bun şi pentru Andrei Murai a, care în *Cuvântul Moldovenesc* din 17 mai atrăgea atenţia că, desigur, problema agrară e gravă şi cea mai însemnată. Dar asta nu înseamnă că e singura problemă de care trebuie să ne ocupăm. Plugarii ruşi nu cer numai pământ (deşi au mai mult pământ decât moldovenii), fiindcă ei pot învăţa carte în limba lor, pot să se judece în limba lor, pot vorbi cu „nacealnicii" (eu autorităţile) în limba lor, pe când moldovenii toate aceste drepturi trebuie să le cucerească. De aceea, încheie autorul, „Noi vrem pământ, dar vrem şi cultura naţională".

Aşadar, înainte de începerea congresului, ţăranii moldoveni veniţi la congres ca delegaţi au fost preveniţi asupra scopului congresului, dar şi avertizaţi ¿a să ia parte la lucrările lui în mod activ, în cunoştinţă de cauză, să nu fie pur şi simplu manechine care să ridice mâinile în mod automat la tot ce se va propune, ci să înţeleagă despre ce este vorba.

Dar primul Congres ţărănesc a fost organizat în mod cu totul defectuos. El a fost convocat de către Sovietul soldaţilor şi muncitorilor din Chişinău, în care atunci nu activa niciun moldovean, în care majoritatea covârşitoare era cu totul străină de Basarabia, oameni care nu cunoşteau situaţia din provincie şi judecau totul după măsura rusească.

97

Nu putem afirma că a fost o rea intenţie, dar s-a manifestat şi cu acest prilej siguranţa dar şi ignoranţa „stăpânului" rus, care nu întreabă deloc pe cei pe care are pretenţia de a-i conduce, asupra împrejurărilor locale. Această meteahnă a ruşilor s-a vădit chiar de la anexiunea Basarabiei în 1812, când guvernatorii ruşi au încercat să introducă imediat legislaţia rusească, provocând protestele tuturor categoriilor sociale din Basarabia. Şi această atitudine a continuat de-a lungul celor 105 ani de dominaţie ţaristă. Aşa că nu e de mirare

că re-C-da 40162 coala 7 voluţionarii din 1917 au preluat practica şi deprinderile din timpul ţarismului. Se ştie că cel mai greu se realizează în urma revoluţiilor omul nou, cu concepţii noi.

De altfel, în *Istoria R.S.S. Moldoveneşti9* vol. II, se recunoaşte eufemistic şi se regretă că s-a procedat greşit şi că Sovietele din Basarabia n-au ţinut cont de mişcarea naţională, şi, evident, n-au îndrumat-o în sensul menţinerii ei în cadrul revoluţiei ruseşti transformate în Revoluţia din Octombrie 1917.

Fapt este că Sovietul soldaţilor şi muncitorilor din Chişinău a dat instrucţiuni ca să vină la congres un număr egal de delegaţi din fiecare unitate administrativă, atât pentru judeţele moldoveneşti din nordul şi centrul Basarabiei (jud. Hotin era ocupat atunci de armata austro-ungară) ca Soroca, Bălţi, Orhei, Chişinău şi Tighina, unde unitatea administrativă era „voloste" (plasă), constituită din 20 – 25 sate (25 – 35 mii de locuitori), cât şi pentru judeţele din sudul provinciei, precum Cetatea Albă, Ismail, Bolgrad şi Cahul, unde unitatea administrativă era mai mică, iar populaţia eterogenă. În judeţul Cetatea Albă volostea cuprindea 2 – 3 sate, adică între 2 – 5 mii de locuitori, iar în celelalte trei judeţe, unitatea administrativă rămăsese cea românească, din perioada 1856 – 1878, şi anume, comuna cu un singur sat mai mare de 1.000 – 2000 locuitori sau cu2 – 3 sate mai mici, cam cu ¡acelaşi număr de locuitori.

Pe lângă aceasta, nu s-au dat instrucţiuni ca delegaţii să fie aleşi dintre sătenii plugari, aşa că au venit şi funcţionarii administrativi, de obicei ruşi. S-a mai întâmplat în multe sate că ţăranii moldoveni au trimis delegaţi ruşi, dacă aceştia – ruşii, erau pripăşiţi printre ei chiar vremelnic, ea propagandişti, pentru că „ştiu ruseşte".

Rezultatul a fost că din judeţele sudice ale Basarabiei, totalizând 700 – 800.000 locuitori, au venit

peste 300 delegaţi, iar din judeţele centrale şi nordice, totalizând o populaţie de 140 – 150.000 locuitori, au fost trimişi la congres abia vreo 180 – 200 de delegaţi. Şi cam acelaşi raport era în ceea ce priveşte naţionalitatea: mai puţin de 200 moldoveni şi mai mult de 300 ruşi şi ceva bulgari.

Evident, ruşii deprinşi să conducă ei întrunirile, iar rrmolcealivii moldo vanii" (moldoveanul taciturn – expresie a lui A. Puşkin) să accepte cele ce li se spun, au rămas foarte supăraţi, când ţăranii moldoveni au cerut două lucruri: 1) Discursurile oratorilor să fie traduse în limba lor; 2) Să se aleagă un preşedinte moldovean, iar în prezidiu să figureze încă 2 – 3 moldoveni.

Cu mare majoritate a voturilor aceste propuneri au fost respinse. Când congresul a fost salutat de către revoluţionarul Socolov, trimis al Sovietului deputaţilor soldaţi şi muncitori din Petrograd, delegaţii moldoveni au insistat totuşi să li se traducă cuvântarea. Atunci delegaţii ruşi au părăsit sala, ceea ce i-a amărât pe moldoveni, ca o manifestare de dispreţ pentru limba lor.

A doua zi a congresului, când s-a pus chestiunea alegerii prezidiului, moldovenii au făcut propunerea ca să fie ales preşedinte al congresului cooperatorul Gheorghe Buruiană, care în ziua precedentă rostise discursul de salut într-o limbă frumoasă moldovenească apropiată de cea a lui Creangă şi abordase problemele ce trebuie discutate de pe poziţia intereselor ţărăneşti cu care era familiarizat prin îndeplinirea sarcinilor sale, prin desele vizite în satele moldoveneşti. El făcuse delegaţilor moldovenii o impresie extrem» de familiară, frăţească. Dar ţăranii ruşi l-au respins cu majoritatea pe care o deţineau şi au ales pe un rus de-al lor, un oarecare soldat Ivanov. De data aceasta răbdarea moldovenilor n-a mai fost fără limită. Extrem de revoltaţi ei au părăsit la rândul lor sala în număr de aproximativ 200. S-a pus atunci problema ca pur şi simplu ei să-şi ţină congresul lor şi de aceea au plecat în grup compact spre Zemstva

gubernială, unde au ocupat spaţioasa sală de şedinţe şi au deschis şedinţa tot sub preşedinţia lui Gh. Buruiană. E de remarcat că în momentul părăsirii sălii eparhiale, unde se deschisese congresul, nu se găsea în sală nici Pan Halippa, nici alţi fruntaşi ai Partidului Naţional-Moldovenesc. Abia în sala Zemstvei, înştiinţaţi de cele întâmplate, au venit Pan Halippa, Ştefan Ciobanu, V. Ghenjul şi alţii, precum şi unii studenţi moldoveni, unii soldaţi şi ofiţeri moldoveni.

Şedinţa a început într-o atmosferă încărcată de revoltă. „O sută de ani ne-au batjocorit ruşii – spuneau ţăranii moldoveni – şi acuma, când revoluţia dă drepturi deopotrivă tuturor, ei încă vor să se poarte cu noi ca nişte stăpâni cu slugile lor!”

Gh. Buruiană a început cuvântarea sa prin a cere iertare că din cauza lui, oarecum, s-a declanşat supărarea delegaţilor moldoveni. El personal, este gata să renunţe de a fi exponentul lor. În realitate nu era vorba de persoana sa, ci de un principiu: egalitatea limbii moldoveneşti cu cea rusească, pentru ca oamenii să nu orbecăiască în întuneric, ci să ştie despre ce este vorba şi ce hotărâri trebuie să se ia.

I-a răspuns foarte frumos un ţăran: „Dacă în locul matale propuneam pe altcineva, tot dintre moldoveni, ruşii nu-l primeau nici pe el, aşa că se întâmpla tot cum s-au petrecut lucrurile astăzi. Dar noi te cunoaştem pe mata, domnule Buruiană, de mai multă vreme, de aceea te-am propus <ca preşedinte”.

A vorbit apoi, foarte revoltat, Ştefan Ciobanu, care a spus în esenţă că moldovenii sunt băştinaşi în Basarabia, iar ruşii nişte venetici, străini de ea. Şi apoi, moldovenii sunt o majoritate nediscutată şi ei, de fapt, trebuie să conducă, nu ruşii şi alţi străini veniţi aici.

În timpul acesta a venit A. Schmidt, trimis de către congresiştii ruşi din sala eparhială, cerând scuze în numele lor şi rugându-i pe moldoveni să revină la lucrările congresului, pentru ca activitatea acestuia să se

desfăşoare în plenul ei. Totodată el a dat asigurări în numele celor rămaşi, că nu se vor mai repeta atitudini care să indispună pe moldoveni.

A venit şi Socolov, care, de asemenea, a făcut apel la unire între toţi ţăranii de toate neamurile, ca să-şi apere mai bine interesele de clasă. Cuvântările lor au fost traduse în limba moldovenească de căitre Pan Halippa.

Le-a răspuns Ştefan Ciobanu, care a relevat ca moldovenii au răbdat o sută de ani supremaţia altor neamuri în ţara lor de baştină, dar acum, când revoluţia rusească nu face distincţie între neamuri, acordându-le tuturor aceleaşi drepturi, sunt cu atât mai puţin dispuşi să suporte orice încercare de a li se impune hotărâri de-a gata, luate de alţii. Ei vor, ca popor liber, să participe la discuţii, să contribuie la lămurirea problemelor, de aceea au cerut ca să li se traiducă cuvântările ruseşti în limba lor – ei doar nu cunosc limba rusă – şi tot aşa, pentru a fi siguri că nu se trec în procesele verbale ale şedinţelor decizii pe care ei nu le cunosc, au cerut ca să fie reprezentanţi moldoveni şi în prezidiul congresului.

Tot aşa a vorbit şi Pan Halippa, în sensul că moldovenii nu refuză să colaboreze cu tovarăşii lor de muncă ruşi, bulgari, găgăuzi, ucraineni, dar cer ca să fie respectat principiul egalităţii în fapt, nu numai în vorbe. Numai cu aceste condiţii ei se vor întoarce la colegii lor de alte neamuri.

D. Socolov i-a asigurat că aceste condiţii ale moldovenilor vor fi respectate. Un singur luau: ca să nu fie ceartă în jurul persoanei preşedintelui – şi anume, cine să fie preşedinte – un moldovean sau un rus, el propune ca persoana preşedintelui să fie aleasă din afară de delegaţii congresului, o persoană în afară de Basarabia, care va căuta să păstreze o cumpănă dreaptă între moldoveni şi cei ce vorbesc limba rusă.

După o scurtă consfătuire între fruntaşii basarabeni, această rezervă a fost acceptată. Răspunsul l-a dat Ştefan Ciobanu, asigurând. a-i pe mediatori că

moldovenii descătuşaţi de revoluţie sunt decişi să sprijine toate cuceririle ei şi Guvernul provizoriu. Dar cum moldovenii n-au avut până acum reprezentanţi politici ai lor, nici în Guvern, nici în administraţia locală, desigur era de aşteptat o reacţie mai spontană şi mai violentă din partea lor, când au văzut o tendinţă din partea altora, de a-i conduce fără a-i consulta. Căci ce alta ar fi fost, dacă discuţiile la congres s-ar fi desfăşurat numai în limba, rusă, pe care nici 10% dintre moldo veni nu o cunosc! De aceea, moldovenii vor să se manifeste de azi înainte, în viaţa politică, prin reprezentanţii lor cu care se pot înţelege, iar atunci când vorbesc delegaţii de alte neamuri în limba rusă, să li se traducă în limba moldovenească aceste discursuri, tot aşa după cum ei consimt ca şi discursurile moldovenilor să fie traduse în limba rusă, pentru ca şi colegii lor care nu le cunosc limba, să ia cunoştinţă de ceea ce vor şi spun moldovenii.

În cele din urmă, consultată adunarea, congresiştii moldoveni au hotărât să se întoarcă la congres cu 3 condiţii: 1) Se admite ca preşedinte al congresului să fie o persoană neutră, dar cer ca persoanele propuse de moldoveni să facă parte din prezidiul adunării; 2) Ceilalţi deputaţi ţărani să se poarte loial cu moldovenii şi cuvântările mai greu de înţeles sau termenii ruseşti pe care ei nu-i cunosc, să le fie traduse în limba lor, moldovenească; 3) Tot aşa, ei n-au nimic împotrivă ca discursurile rostite în limba moldovenească să fie traduse în limba rusă. Principial este ca toţi. congresiştii să lucreze şi să ia decizii în cunoştinţă de cauză.

Într-adevăr, congresul, sub preşedinţia unei persoane din afara Basarabiei – ziaristul Pâjov, de la ziarul *Izvestia sovietului de deputaţi soldaţi şi muncitori* din Petrograd, cu Gh. Buruiană ca vicepreşedinte, cu secretari moldoveni, ruşi şi bulgari, s-a desfăşurat mai departe în linişte. *Istoria R.S.S. Moldoveneşti*, vol. II, editată la Chişinău, în 1940, tipărită cu litere chirilice (o traducere din ruseşte a aceleiaşi istorii), vorbeşte de

„eşecul naţionaliştilor burghezi, care încercaseră la Congresul I gubernial al ţăranilor din Basarabia să-i opună pe ţăranii moldoveni ţăranilor de alte naţionalităţi şi să obţină adoptarea programului lor antipopular”.

E o afirmaţie gratuită, care nu se sprijină pe fapte reale. Dezbinarea congresului nu s-a produs nici din cauza propagandei naţionaliştilor moldoveni, nici din cauza problemei autonomiei Basarabiei puse de ei. Din expunerea de mai sus a faptelor, rezultă că dezbinarea s-a produs din cauza dispreţului delegaţilor ruşi faţă de moldoveni, manifestată atât în timpul traducerii cuvântării lui Sokolov în limba delegaţilor moldoveni, când delegaţii ruşi au părăsit *in corpore* sala, cât şi prin respingerea condiţiilor moldovenilor propuşi în prezidiu şi alegerea numai a candidaţilor ruşi şi bulgari, folosindu-se de majoritatea voturilor.

Iată de ce discutăm mai îndeaproape atât problema autonomiei Basarabiei, aşa cum s-a reflectat ea în lucrările congresului, cât şi problema folosirii limbii ţăranilor moldoveni în timpul congresului, la început neadmisă de către delegaţii ruşi.

În primul rând, problema autonomiei Basarabiei s-a discutat într-adevăr la congres, dar ea şi-a găsit o rezolvare justă, aşa cum o cerea atunci Partidul Naţional-Moldovenesc. Ea a fost abordată atât în şedinţa din sala Zemstvei guberniale, deci în faţa delegaţilor moldoveni, cât şi în sala eparhială, în ziua de 26 mai, în faţă. congresului reunit.

În reportajul ziarului *Cuvântul Moldovenesc*, din 23 mai 1917 (nr. 42/242), găsim următorul fragment în relatarea cuvântării lui Sokolov, vicepreşedinte al Sovietului în Petrograd, cuvântare ţinută în sala Zemstvei guberniale la data de 25 mai: „Domnul Sokolov a ţinut o cuvântare strălucită, în care a vorbit despre mersul Marei Revoluţii, despre izbânzile ei, despre trebuinţa’ de a sprijini şi ajuta revoluţia. Tuturor popoarelor din Rusia, subjugate până acum, a spus d.

Sokolov, li se vor da drepturile lor naţionale. *Fiecare ţară locuită de im anumit popor va căpăta cea mai largă autonomie. Astfel vă căpăta autonomia şi Basarabiac*e. (Sublinierea mea – *V.H.*)

„La aceste mărturisiri ale domnului Sokolov – încheie reportajul, întreaga adunare a izbucnit în strigăte de nemărginită bucurie”.

Iată, aşadar, ideea autonomiei1 Basarabiei; propagată nu numai de către naţionaliştii moldoveni, ci şi de către reprezentantul Sovietului din Petrograd, şi adoptată în unanimitate şi eu mare entuziasm de către toţi delegaţii moldoveni.

Apoi, în a treia zi a congresului (25 mai), domnul Pâjov, preşedintele congresului, care era de fapt un naţionalist ucrainean, a prezentat un referat. asupra celei mai bune organizări administrative a Rusiei. El a militat pentru organizarea federativă a Rusiei, cu o largă autonomie a tuturor popoarelor ce o locuiesc, deci şi a Basarabiei, locuită în majoritate de moldoveni. A fost semnificativă încheierea referatului în care se afirma că „*Basarabia va fi autonomă*”, „*iar cine spune că mt vrea autonomia Basarabiei, acela nu vrea binele* ţării” (ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, 31 mai 1917, nr. 43/243, p. 3 – 4). (Sublinierea mea – *V.H.*)

Puse la vot, concluziile referatului au fost aprobate de întreg congresul.

Ceea ce se desprindea din dezbaterile congresului era o totală ignoranţă a delegaţilor ruşi, ucraineni, bulgari, găgăuzi – afară de moldoveni, puşi la curent de ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, asupra conceptului de autonomie, a conceptului de stat federativ, stat centralizat etc. Bine lămuriţi însă de Pâjov, congresiştii au aprobat în unanimitate referatul său.

E adevărat, rezoluţiile finale ale congresului nu cuprindeau această problemă. Ele se refereau numai la problemele agrare, congresul fiind considerat ca unul de caracter profesional şi totodată de clasă. Dar e demn de

relevat că problema autonomiei Basarabiei au discutat-o la congres doi oameni veniţi de la Petrograd: A. Sokolov, reprezentant al Sovietului din Petrograd şi Pâjov, ziarist al *Iz vestiei* Sovietului.

Iată deciziile primului congres referitoare la problema agrară:

1. Tot pământul e considerat ca moştenire a întregului popor. (Deci, se revendica naţionalizarea pământului.)

2. Pământul trece în mâna poporului, fără plată.

3. Fiecare familie de plugari va primi pământ după nevoile ei.

4. Până la legea agrară care se va întocmi de către Adunarea Constituantă, pământurile statului, mănăstireşti, bisericeşti şi moşiereşti se vor da în arendă, preţul de arendare fiind stabilit de către Comitetele executive ale plăşilor, judeţelor şi cele guberniale.

5. Se interzice darea pământului în dijmă, aceasta fiind o rămăşiţă a iobăgiei.

Celelalte hotărâri ale Congresului priveau recoltele pe anul curent, imaşurile, pământurile orăşeneşti etc.

În orice manifestare colectivă – adunări, şedinţe, congrese, consfătuiri, conferinţe etc. – există o faţadă, de obicei trecută în procesele-verbale respective, dar există şi aspecte care se ascund în dosul acestei faţade, de fapt însă ele determină deciziile, rezoluţiile, desfăşurarea lucrărilor etc.

Luându-te după faţada oficială a unui congres, cum a fost Congresul I ţărănesc din Basarabia, s-ar părea, în mod ciudat, că moldovenii au părăsit şedinţa comună şi s-au dus în bloc să-şi ţină şedinţa lor în altă sală, iar apoi s-au întors şi au luat parte la lucrări alături de restul congresiştilor. De aceea, ca unul care am asistat la şedinţele acestui congres, iar când am fost nevoit să lipsesc, am fost înlocuit di? P. Stihi, colegul meu de redacţie – am ţinut ca în expunerea mea de mai sus să

accentuez aceste aspecte „neoficiale44, să le expun, să le precizez natura şi să le dau explicaţiile cuvenite, pentru ca acei care vor citi vreodată aceste note să poată judeca cu obiectivitate, ţinând seama de toată ambianţa şi de toată atmosfera care a domnit la acest congres.

Şi n-aş fi insistat, cum se va vedea în continuare, asupra celor întâmplate, ci aş fi lăsat expunerea aşa cum am făcut-o mai sus, fără niciun comentariu. Dar între ciorna amintirilor mele şi redactarea actuală a intervenit un fapt care mă determină să adaug rândurile de mai jos, şi anume afirmaţia mai sus citată din *istoria R.S.S. Moldoveneşti*, pe care am citit-o între timp[4].

La această afirmaţie, fără nicio acoperire măcar cât de cât prin referinţă la ceea ce s-a întâmplat la congres, răspundem: Nimeni dintre fruntaşii sau membrii de rând ai Partidului Naţional-Moldovenesc n-a avut intenţia să provoace vreo dezbinare a congresului. Să atragi atenţia congresiştilor ca ei să nu fie simplă mobilă decorativă, ci să participe activ la lucrările congresului, informându-se precis asupra celor ce se discută şi pentru aceasta cerând să li se traducă ceea ce ei nu înţeleg – e încercare de dezbinare?

Iar dacă autorul trece aceasta sub tăcere, înseamnă că el aprobă atitudinea de dispreţ a ţăranilor ruşi pe care ei au afişat-o totdeauna faţă de ţăranii moldoveni.

Cauza adevărată a dezbinării a fost tocmai această poziţie intolerantă şi dispreţuitoare a ţăranilor ruşi care i-a revoltat pe ţăranii moldoveni. La nemulţumirile acestora din urmă pentru faptul că ţăranii ruşi, veniţi în genere după 1812, au fost mereu favorizaţi, mult favorizaţi în detrimentul ţăranilor moldoveni de către

4 Articolul respectiv aparţine „moldoveanului" A. S. Esau- lenko, „Esaul" la cazacii Zaporojeni şi la cei de pe Don era adjunctul Atamanului, adică al comandantului şef al armatei c:ă- zăceşti. Mai târziu, în armata ţaristă, în corpul de cazaci esaul era un grad militar echivalent cu gradul de căpitan plin, din celelalte trupe, adică în termenii de astăzi ai armatei sovietice, cu gradul de maior. În orice caz, cuvântul e rusesc.

autorităţile ruseşti, s-a adăugat şi această aroganţă a delegaţilor ruşi la congres. Buba care a copt timp de peste o sută de ani, cum se exprimau ţăranii moldoveni, s-a spart atunci în congres.

Să nu uităm că exemplul cum trebuia să procedeze l-au oferit ţăranilor moldoveni tocmai ţăranii ruşi, care primii au părăsit sala în timp ce se traducea în limba moldovenească discursul lui Sokolov, trimis al sovietului din Petrograd.

În al doilea rând, moldovenii din Partidul Naţional-Moldovenesc nu aveau un program agrar propriu, ci în ce priveşte exproprierile şi împroprietăririle adoptaseră programul socialiştilor revoluţionari, care, de fapt, a fost acceptat şi de congres.

În al treilea rând, moldovenii n-au insistat asupra problemei autonomiei, fiindcă au constatat organizarea vicioasă a congresului, care le-a dat o majoritate masivă – de peste 120 voturi în plus – ţăranilor ruşi, bulgari şi găgăuzi (nemţii erau atunci deportaţi din Basarabia), care, ca populaţie în Basarabia erau de fapt o minoritate ce abia dacă atingea 15% (procentul de 70 o/o moldoveni şi 30°/a celelalte naţionalităţi era constituit prin aportul oraşelor înstrăinate, nu al satelor). Dar ţăranii moldoveni au fost şocaţi şi de faptul că, în ciuda majorităţii compacte a elementului moldovenesc în Basarabia, delegaţii moldoveni s-au pomenit în minoritate. Se înţelege că ei au bănuit o manoperă incorectă în convocarea congresului.

În al patrulea rând, Congresul ţărănesc din 21 – 24 mai n-a prilejuit niciun eşec moldovenilor. Dimpotrivă. La congres s-a produs o manifestare spontană a sentimentului naţional; moldovenii nu au mai acceptat atitudinea de umilinţă. Autorii volumului amintit, care fac paradă de patriotism „moldovenesc", ar trebui să accepté măcar acest aspect al dezbinării, ca o creştere a demnităţii naţionale a moldovenilor. Dacă ar fi dorit să spună adevărul şi nu să-l pună „sub oboroc44 (expresie

slavonă – pod obrokom) ar admite că moldovenii au impus congresului, în special colegilor lor ruşi şi de alte naţionalităţi, respectul pentru demnitatea lor de oameni, de a accepta limba moldovenească în drepturi egale cu limba rusească, ceea ce atunci nu era puţin lucru.

În al cincilea rând, în urma dezbinării întâmplate, nu moldovenii şi-au cerut scuze, ci ruşii; nu moldovenii au promis că nu vor mai provoca incidente, căci nu ei le-au provocat, ci ruşii.

Că ei au propus în prezidiu candidaţi moldoveni, asta a fost cauza dezbinării? Dar de când într-o democraţie adevărată o propunere de candidaţi se califică drept o provocare? Trebuia ca ruşii să fi fost prea şocaţi de faptul că moldovenii îndrăznesc să facă asemenea propunere ca să o considere o „provocare44, prea au fost deprinşi până atunci cu executarea fără crâcnire ele către moldoveni a aranjamentelor făcute de ei. Şi nici nu şi-au dat seama că libertăţile revoluţionare nu admit intoleranţa şi aroganţa. Din acest punct de vedere, moldovenii, simplii ţărani moldoveni, le-au servit ţăranilor ruşi o lecţie de care apoi au ţinut seama la celelalte adunări şi congrese.

În sfârşit, în al şaselea rând, ca rezultat al acesteicţiuni, congresul a ales în Comitetul ţăranilor din Baarabia o serie de fruntaşi moldoveni, precum Pan Haâppa, Gh. Buruiană, VI. Cazacliu, iar pe urmă congresul al doilea a mai ales pe P. Erhan şi I. Inculeţ. Pan îalippa a fost delegat de congresişti să ia parte în luna unie la consfătuirea din Petrograd a Comitetului cenral ţărănesc pentru toată Rusia.

Fără această „dezbinare”, organul central gubernial el ţăranilor s-ar fi constituit numai din ruşi şi alte naţionalităţi, aşa cum s-a întâmplat cu Sovietul soldaţilor i muncitorilor din Basarabia. Poate că tocmai acest apt îl regretă autorii *Istoriei R.S.S. Moldoveneşti*?

Iar „unitatea” mişcării ţărăneşti n-a fost afectată de această „dezbinare”, din moment ce moldovenilor li s-a –

ecunoscut dreptul de a folosi limba lor şi de a propune şi alege reprezentanţii lor. Unitatea mişcării ţărăneşti? ra asigurată prin aceleaşi tendinţe şi aceleaşi năzuinţe de tuturor ţăranilor, ale moldovenilor poate mai puterâice şi mai arzătoare decât ale ruşilor, fiindcă ei au fost *zei* prigoniţi în gradul cel mai sălbatic, nu ruşii. În umina celor menţionate mai sus, declaraţiile din lucrarea istorică amintită sunt lipsite de orice temei.

ANEXA Nr. 1

Vizitele la redacţia ziarului» Cuvântul Moldovenesc" în prima lună a revoluţiei ruseşti din 1917

Vizitele la redacţia „Cuvântul Moldovenesc 1 s-au ţinut lanţ în luna martie 1917.

În primul rând au început să vină elevii ultimei clase din şcolile secundare din Chişinău, buni prieteni cu P. Stihi şi cu mine, cu seminaristul George Fotescu, care în toamna anului 1918 s-a înscris la Universitatea din Iaşi, dar apoi s-a căsătorit şi s-a preoţit. A fost preot paroh la o biserică din Tighina, iar după 1940 s-a refugiat la Craiova. Alt coleg al nostru, Sergiu Bejan, originar din Cotiujenii Mari, jud. Soroca care ne frecventa, a contractat în toamna 1917 o pneumonie care s-a transformat în tuberculoză galopantă şi l-a doborât. Mai veneau la redacţie Alexandru Lungu, care peste vară a devenit colaborator asiduu şi apoi redactor al ziarului moldovenesc, iar după terminarea studiilor juridice la Iaşi, a fost numit judecător de pace în judeţul Cahulj Teodor Friptu, nepot de frate al poetului, preotul Iulian Friptu. Printre vizitatorii de mai multe ori ai redacţiei a fost şi Vasile Nicu, pe urmă preoţit. Apoi, veneau fraţii Mihail şi Tpolit Derevici, mai tineri decât noi cu două clase; tot aşa Timotei Marin. I. Derevici şi T. Marin s-au înscris, în 1919 la Universitatea din Iaşi şi au devenit comunişti. Timotei Marin a plecat în 1925 – 1926 în Uniunea Sovietică, de unde într-un târziu s-a primit ştirea că a fost „lichidat" în timpul luptelor fracţionare de acolo. O altă variantă e aceea că ar fi fost numit

ambasador al U.R.S.S. în Elveţia (cunoştea bine limba franceză şi vorbea în mod curent limba germană pe care o studiase la universitate cu profesorul Traian Bratu). Dar acolo, ar fi cheltuit nişte sume de bani din fondul secret al legaţiei, cu petreceri, împreună cu amanta sa. Chemat în U.R.S.S., n-a putut justifica irosirea banilor statului şi cum suma era importantă, a fost împuşcat. Nu pot garanta veracitatea acestor versiuni, dar lui T. Marin îi plăcea în genere să fie înconjurat de admiratoare, pe care noi le numeam la Iaşi „mironosiţele" lui Marin.

Ipolit suferea de crize de epilepsie, de altfel foarte rare, în momente de puternică tensiune sufletească. Mi s-a întâmplat în 1918, ca în trenul supraaglomerat, mergând alături de el, în picioare, pe coridor, să-l surprindă atacul de epilepsie şi a trebuit să-i dau primul ajutor. Ceea ce m-a revoltat atunci, era că vreo 6 – 7 ofiţeri ruşi care ocupau un compartiment întreg, n-au vrut să deschidă uşa încuiată, ca să-i facă loc bolnavului.

Altfel, Ipolit Derevici, cu care eram coleg – deşi de concepţii diferite şi în partide diferite – ne lega totuşi o sinceră şi dezinteresată prietenie. Prin anii 1925 – 1926, Ipolit Derevici a fost arestat, prima dată în calitatea sa de comunist şi dus la Chişinău, pentru a fi deferit Curţii Marţiale de-acolo.

Imediat, în calitate de preşedinte al Cercului studenţilor basarabeni, pe care o aveam atunci, am luat loc în acelaşi vagon în care era sub pază I. Derevici, şi ajuns la Ungheni am pus la curent, în chestiunea arestării sale, pe Pan Halippa şi Dimitrie Bogos (fost ministru), şi care era rudă cu Ipolit Derevici, şi prin intervenţia lor, bunul meu prieten a fost eliberat. Dar, în 1928, când erau la Chişinău, Ipolit Derevici din nou a fost arestat şi predat împreună cu P. Constantinescu-Iaşi, fiind condamnaţi amândoi, la 5 ani de închisoare grea. În 1941, la câteva zile după declararea războiului, l-am întâlnit la Bucureşti. Era liber. Dar aflasem că a fost încorporat în armată şi trimis pe Frontul de Răsărit, ca

medic. Ultima dată ne-am întâlnit şi ne-am îmbrăţişat în 1973. Era director al unui spital din Bucureşti. Peste doi sau trei ani, cineva mi-a comunicat ştirea că Ipolit Derevici a decedat. Am regretat dispariţia acestui suflet blând şi nobil!

Printre vizitatorii redacţiei *Cuvântul Moldovenesc*, tot seminarişti erau M. Mihalache şi Anton Lupan, ultimul, nepot al lui Pan Halippa. Amândoi erau poeţi începători, dar se pare că mai departe decât poeziile de început n-au mai continuat în această străduinţă a muzelor.

Absolvent de liceu, promoţia 1918, era şi St. Podberejniuc, după studiile sale de la Iaşi, devenit inginer şi consilier agricol al judeţului Iaşi.

Una dintre tinerele absolvente de liceu, Ecaterina Cojocaru, căsătorită mai târziu la Iaşi cu Th. Văscăuteanu, a fost o vreme colaboratoare a ziarului, iar la Iaşi a devenit conferenţiară univ. de fizică, la catedra profesorului P. Bogdan. Dintre tinerii liceeni mai menţionăm pe tânărul A. Pelivan, nepotul lui Ion Pelivan, care după cum am mai spus, în vara 1918 a avut un sfârşit tragic. L-a asasinat o bandă de soldaţi ruşi, văzându-l cu banderola tricoloră la reverul hainei, când se întorcea din vacanţa de primăvară la şcoală, pe şoseaua Hânceşti-Chişinău.

De pe frontul românesc au venit la Chişinău, în repetate rânduri, Ion Buzdugan, care-şi publica poeziile în ziarul şi în revista *Cuvântul Moldovenesc* sub pseudonimul Nică Romanaş, apoi am făcut cunoştinţă la redacţie cu Gheorghe Năstase, tânăr învăţător şi locotenent mobilizat pe front, unde era ataşat la un comandament rusesc de divizie. El aducea la redacţie articole scrise îngrijit, caligrafic, pline de înţelepciune, de parcă ar fi fost nişte adevăruri rostite de un bătrân sfătos.

Au mai venit pe la redacţie, tot de pe front, St. Holban şi G. Tudor. Ne-au vizitat împreună cu soţiile lor,

apoi Gh. Mare, profesor la Şcoala de agricultură din Purcari, jud. Cetatea Albă, profesorul de matematici Andrei Scobiola, care mai târziu a fost ales preşedinte al Comitetului de la Iaşi al ofiţerilor şi ostaşilor moldoveni de pe Frontul Românesc, Grigore Cazacliu, şi el mobilizat, tot la Iaşi, student la Institutul Politehnic din Kiev. El povestea entuziasmat despre M. Sadoveanu şi alţi scriitori români, ca şi de actorii români cu care făcuse cunoştinţă personal. Ceva mai târziu, prin luna mai venise Gh. Pântea, tot locotenent, care adusese cu el un sac mare de literatură de propagandă, în limba română, dar tipărite cu litere chirilice în tipografia rusească înfiinţată la Socola de către militarii ruşi de pe frontul românesc. Gh. Pântea era un tânăr cam afectat, cu privirile neliniştite, ambiţios şi cu fel de fel de combinaţii în minte.

De la Odessa au venit, în vacanţa de primăvară, studenţii A. Crihan, ulterior – prin 1933, devenit conferenţiar şi apoi profesor de economie politică la Universitatea din Iaşi, Facultatea de Agronomie. Un alt oaspete student, care imediat s-a încadrat în munca la ziar, a fost C. Ceapă, ulterior medic şi director al Spitalului Nr. 1 din Chişinău, iar după 1940 refugiat la Bacău. Deşi tăcut, îi plăcea totuşi să facă reflexii asupra revoluţiilor. Un alt medicinist, peste vară, de asemenea, devenit colaborator al ziarului a fost Anatolie Maimeş, ulterior medic în judeţul Tighina şi după 1940 refugiat în ţară. La fel ne vizita redacţia şi V. Leahu, care declama pe de rost toată opera lui M. Eminescu, baladele lui G. Coşbuc şi pe toţi poeţii basarabeni. Dar în 1940, surprins la Chişinău de ocupaţia sovietică, în vară, şi-a pus capăt zilelor.

Într-un amurg primăvăratic ne-am pomenit cu un tânăr cam de 26 – 27 ani, sunând la uşa de intrare a redacţiei. Când am deschis uşa se sprijinea într-un baston alb. Era Tudose Roman, fost curier al ziarului *Basarabia* din 1906 – 1907. Venise din Chipercenii natali,

jud. Orhei să ia parte şi el la sărbătoarea redeşteptării naţionale. A locuit toată vara la ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, într-o cămăruţă de lângă baie. Orbise. A fost supus examenelor medicale şi s-a constatat că nu i se mai poate reda vederea. Dar şi pe el l-a cuprins contagiunea generală: publica în ziar poezii în stil popular, pline de optimism şi de înalt patriotism românesc. Evident, redacţia s-a îngrijit de el ca de un frate drag căzut în nenorocire.

Au trecut pe la redacţia ziarului şi foarte mulţi învăţători. Citez pe unii din memorie: C. Albu, din Nisporeni (despre el va mai fi vorba mai departe), V. Guja din Glinjani, jud. Orhei, Gh. Botnărescu din Mihuleni, acelaşi judeţ, mobilizat însă la Tighina ca simplu soldat, A. Melniciuc, din părţile Bravicei – jud. Orhei, I. Mocanu din Ustia (la vărsarea râului Răut în Nistru), Mihail Harea din satul Susleni (fratele meu), educatoarea A. Bocănescu, învăţătoarea E. Buruiană, soră cu cooperatorul Gh. Buruiană, şi alţii.

Dintre preoţi – A. Baltaga de la Călăraşi, C. Partenie din suburbia Chişinăului – Vistierniceni, A. Donciu, de la capela Liceului Nr. 3 din Chişinău (viitoarea clădire a Sfatului Ţării), Andrei Murafa de la ospiciul Costiugeni şi tânărul preot – coleg cu mine de seminar, care s-a preoţit imediat după terminarea studiilor – T. Murgu, ambii veri cu Simeon Murafa, apoi preotul V. Braşoveanu din jud. Orhei, redactor al ziarului *Cuvântul Moldovenesc* câteva luni înainte de a mă angaja eu ca redactor, apoi preotul G. Ţepordei, probabil dintr-un sat din apropierea Chişinăului, rudă cu preotul V. Ţepordei, care trăieşte şi astăzi, preotul V. Gobjilă din Chişinău, de la biserica Sfântul Haralainbie.

Dar mai ales au trecut pe la redacţie foarte mulţi ţărani moldoveni. Numele multora dintre ei nici nu le-am putut reţine. Îmi amintesc mai ales de cei ce-au revenit de mai multe ori pe la redacţie: Eţcul, Jerega, din satele apropiate de Chişinău, Erhan din satul Soloveni, Lungu

din jud. Bălţi, T. Bârca di îi nordul jud. Orhei, N. Joscanu din Susleni, jud. Orhei, M. Minciună din părţile Bravicoi (de fapt deşi trecut peste 40 de ani, mobilizat, avea talent de ziarist, scria şi poezii, iar în timpul verii 1917 a fost numit redactor-şef al ziarului *Soldatul moldovean* editat de Comitetul central al militarilor moldoveni, ziar la care am colaborat şi eu cu două sau trei articole.

Dintre studenţii moldoveni din Petrograd, au vizitat redacţia A. Văleanu, care se stabilise la Tighina ca profesor de liceu, iar după 1940 se refugiase la Bucureşti, Const. Mă din Bălţi, căruia îi plăcea să recite din poeţii basarabeni, ulterior avocat la Chişinău şi deputat ţărănist.

Un grup de tineri moldoveni, convocaţi tot de un recent student cu numele tot de Mâţă, originar chiar din Chişinău, aflând că la ziarul *Cuvântul Moldovenesc* se discută înfiinţarea şi organizarea unui Partid Naţional-Moldovenesc, îndemnaţi de mine, au venit şi ei la redacţie şi au declarat că se înscriu în noul partid.

De la Iaşi, în urma închiderii din cauza războiului a Facultăţii de Medicină, au venit studentele mediciniste Iulia Bujoreanu (ulterior soţia profesorului universitar şi director I. Mironescu), A. Arvinte, N. Tocan şi N. Bogos, care s-au angajat ca practicante la spitalele din Chişinău. Dintre ele, N. Bogos, sora fraţilor VI. şi D. Bogos, a lucrat o lună de zile în cadrul redacţiei ziarului *Cuvântului Moldovenesc*. După terminarea facultăţii s-a căsătorit cu Gr. Cazacliu, dar a murit de tânără.

ANEXA Nr. 2

Anton Crihan provenea dintr-o familie de ţărani mijlocaşi din satul Sângerei, judeţul Bălţi. S-a născut la 1893.

113

Tatăl său, pe lângă munca câmpului la gospodărie, era şi chimerar. Iarna, făcea chimire şi le vindea pe la iarmaroacele din Bălţi, Râşcani, Edineţ, Soroca, Orhei, Rezina. Această mese-C-da 40162 coala 8

de i-a dat posibilitatea să ţină la studii în liceu ultimii doi băieţi, dintre care, Anton, era mai mare. Mai târziu, ei ridicându-se şi fiind elevi în clasele superioare, au putut să-şi câştige existenţa prin meditaţiile date elevilor mai slabi. A. Crihan a urmat apoi Universitatea din Odessa, terminând Facultatea de studii biologice, iar pentru întreţinerea sa lucrând în calitate de corector la o tipografie, dar n-a apucat să-şi treacă examenele de diplomă. Revoluţia l-a adus la Chişinău, unde a fost deputat în Sfatul Ţării, şi, ca un orator talentat, a devenit lider al majorităţii, denumită „Blocul Moldovenesc”. În guvernul Republicii Moldoveneşti prezidat de D. Ciugureanu a fost ministru adjunct al Agriculturii (titular fiind chiar D. Ciugureanu). În această calitate el prezida o comisie care a elaborat instrucţiile pentru comitetele agrare din Basarabia, privitoare la împărţirea pământurilor moşiereşti, mănăstireşti şi de mână moartă, cu privire la modul de cultivare a lor etc. Aceste instrucţii au servit ca norme provizorii până la elaborarea legii de reformă agrară.

După Unire a fost desemnat de Sfatul Ţării ca preşedinte al Comisiei de reformă agrară şi în această calitate, împreună cu Gh. Năstase – secretarul ei, pe baza discuţiilor în sânul comisiei şi a referatelor făcute de diferiţi specialişti, şi ghidându-se în alegerea terminologiei juridice, după modelul mai multor proiecte de reformă agrară apărute în Vechiul Regat, au elaborat proiectul de lege pentru reforma agrară din Basarabia, votat de Sfatul Ţării în unanimitate, în sesiunea din 26 – 27 noiembrie 1918.

După Unire, a fost deputat din partea judeţului Bălţi în mai multe legislaturi ale Adunării deputaţilor, făcându-şi în acelaşi timp studiile de drept la Universitatea din Bucureşti, iar apoi, din 1927 a plecat la studii în Franţa, unde şi-a luat doctoratul în economia politică la Sorbona (1932).

În guvernul ţărănist din 1932 – 1933, a fost

subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii şi a făcut să se voteze legea ca Facultatea de Agronomie din Iaşi să fie transferată la Chişinău, unde a putut funcţiona în condiţii superioare celor din Iaşi, datorită dotărilor foarte mari cu terenuri de experienţe, ferme model, puncte de cercetare, vii experimentale etc. La aceeaşi facultate a fost întâi conferenţiar de economic politică şi economie agrară, iar apoi profesor.

În 1948 f A. Crihan a plecat în străinătate având soţia originară din Paris, iar apoi s-a stabilit în Statele Unite, pentru a milita în vederea eliberării Basarabiei de sub stăpânirea Uniunii Sovietice şi reîncorporarea ei în teritoriul statului român. S-a stabilit în Saint Louis.

(A decedat la 9 ian. 1993, an în care ar fi împlinit vârsta de 100 de ani – n.ed.).

Partea a II-a

REPUBLICA DEMOCRATĂ MOLDOVENEASCĂ

În faţa organului suprem de conducere a Basarabiei, (Sfatul Ţării) abia inaugurat, s-au pus cu o extremă urgenţă două probleme care trebuiau rezolvate în modul cel mai operativ:

1. Repartizarea provizorie între ţărani a pământurilor moşiereşti, bisericeşti, de mână moartă etc., pentru ca să se asigure cultivarea tuturor terenurilor bune pentru agricultură, evitându-se totodată conflictele dintre ţăranii aceluiaşi sat sau dintre sate vecine, care deseori degenerau în bătăi şi omoruri, avându-se în vedere totodată ca legiferarea împroprietăririi ţăranilor să se realizeze pe baza unor studii şi dezbateri temeinice.

Această însărcinare s-a atribuit directorului general al agriculturii, condus de Pantelimon Erhan, urmând să se elaboreze o instrucţie generală pentru Comitetele agrare, de plasă şi săteşti, comitete care în unele părţi existau deja, dar în alte părţi, mai precis în majoritatea satelor basarabene, încă nu fuseseră constituite. Dar rezolvarea acestei probleme a întârziat, fiindcă

directorul general al Compartimentului Agriculturii, Pantelimon

Erhan, ocupat şi cu preşedinţia directoratelor şi hărţuit de evenimente, n-a avut timpul material ca să se consacre în mod direct elaborării instrucţiunilor respective; iar adjunctul său Ciumacenko, delegat de către gruparul ţărănesc, era pur şi simplu un demagog de cea mai proastă speţă, incapabil de o acţiune constructivă care cerea documentare, studiu aprofundat şi atent, precum şi un spirit pe cât de analitic, pe atât de înzestrat şi cu o putere de a sintetiza toate elementele problemei.

Abia la sfârşitul lunii ianuarie şi începutul lunii februarie 1918 – când a fost numită o nouă echipă guvernamentală sub preşedinţia lui D. Ciugureanu, care era şi ministru al Agriculturii, dar mai ales îşi asociase drept colaborator la Agricultură, în calitate de ministru-adjunct, pe tânărul, energicul şi inteligentul A. Criban – s-au elaborat de către acesta din urmă normele generale după care trebuiau să se repartizeze între ţărani terenurile arabile.

2. A doua problemă gravă şi de cea mai mare urgenţă era prevenirea, combaterea şi represiunea tulburărilor pe care le provocau în Basarabia – zonă aflată în imediata apropiere de Frontul românesc –, dezertorii sau chiar trupele ruseşti în retragere de pe front.

Istoriografii sovietici contemporani trec uşor şi repede peste acest aspect al trecutului Basarabiei. Şi totuşi, el nu putea fi ocolit atunci. El răzbate în toate cuvântările activiştilor de-atiyici, de toate nuanţele, chiar şi în cele ale Sovietelor. El constituia una dintre temele principale abordate în fiecare număr al ziarului moldovenesc *Soldatul moldovean*, editat de către Comitetul central al militarilor moldoveni, şi ocupa un mare spaţiu în ziarul *Cuvântul Moldovenesc*. El figura între rezoluţiile pline de indignare ale Comitetelor

militare moldoveneşti din Odessa, Iaşi, Sevastopol şi unele oraşe ruseşti unde erau concentrate în număr mai mare trupe cu contingente însemnate de ostaşi moldoveni, care aflau din scrisorile celor de acasă despre blestemăţiile comise de trupele ruseşti dezertoare sau aflate în retragere prin Basarabia.

Şi problema nu se punea numai sub aspectul unor represiuni. Acestea nici nu puteau fi aplicate, atât din cauza lipsei sau insuficienţei unei poliţii militare ca să întărească paza oraşelor şi satelor, cât şi din cauza numărului mare de dezertori din armata rusească – în total, pe toate fronturile, după aprecierile de atunci, ridicându-se cam la 6.000.000 oameni, adică 2/5 din armata rusească I

Se impunea mai mult o acţiune pozitivă, de organizare a unor etape cu ospătării, cu depozite de alimente şi de furaje, pentru ca oamenii mânaţi de foame să nu-şi procure hrană cu de la sine putere şi cu forţa, în mod dezorganizat (ceea ce se transforma repede în jaf şi crime), ci a li se ofere lor alimente şi animalelor furaje, în mod gratuit.

Această acţiune începuse să se organizeze de-a lungul liniei ferate Ungheni-Tighina, înfiinţându-se puncte de aprovizionare cu alimente şi ospătării la Ungheni, Corneşti, Călăraşi, Bucovăţ, Străşeni, Gara Chişinău şi Tighina, precum şi de-a lungul liniei ferate Ungheni-Rezina, cu punctele respective la Făleşti, Bălţi, Floreşti, Rezina. Tot aşa s-a procedat pe traseul liniilor ferate din nordul şi sudul Basarabiei. Dar aprovizionarea regulată a punctelor înfiinţate nu era încă organizată, iar paza depozitelor de alimente era aşa de slabă – cu câte 10 – 20 soldaţi cu un ofiţer în frunte – încât era de obicei împrăştiată cu uşurinţă de către masele enorme de soldaţi ruşi, deci paralizată – iar cei ce aveau nevoie de alimente – uneori unităţi militare mari, după satisfacerea necesităţilor imediate, încărcau trenuri întregi şi le expediau în Rusia, pe motivul că este „o avere rusească”.

Iar când era vorba de depozitele de cereale şi alte alimente cumpărate de1 o comisie interaliată, în vederea aprovizionării populaţiei şi a armatei române, paza lor românească era făcută prizonieră şi trimisă la oraşe la dispoziţia organizaţiei revoluţionare româneşti, condusă de C. Racovski, iar depozitele sparte şi golite, uneori recurgându-se tot la măsura expedierii alimentelor în Rusia, pe acelaşi motiv că este „o avere rusească".

Istoria R.S.S. Moldoveneşti pune aceste fapte numai în seama unor „bande", a căror origine însă nu o precizează, de parcă ele ar fi căzut din cer! În realitate, aceste „bande" erau. constituite din dezertori ruşi, la început. Căci mai târziu unităţi întregi de trupe ruseşti, chiar mari unităţi, ca Divizii, Corpuri de Armată şi Armate întregi, conduse deseori de soldaţi, aleşi comandanţi de către masa soldăţească, la sosirea într-o localitate şi dând peste depozite de vin şi spirtoase, le spărgeau, se îmbătau într-un aşa hal încât pierdeau tot ce era omenesc în ei şi apoi începea dezmăţul care se solda cu „pogromuri", după cum sunt calificate aceste tulburări în lucrarea amintită mai înainte (redactată de Berezneakov), implicând distrugeri în averea obştească, atacarea caselor săteşti sau orăşeneşti. La împotriviri răspundeau cu omoruri de oameni, cu terorizarea întregii populaţii localnice.

Asemenea „binefaceri" ruseşti le-au cunoscut atunci majoritatea oraşelor basarabene, ca Bălţi, Soroca, Orhei, Tighina, Cahul, Bolgrad, Cetatea Albă şi Ismail (oraşul şi judeţul Hotin erau sub ocupaţia trupelor austro-ungare), precum şi târguşoarele Făleşti, Floreşti, Şoldăneşti, Hânceşti, Leova şi altele, ca şi foarte multe sate precum Olăneşti, Tuzla, Isacova, Hârbovăţii etc.

În cursul lunilor noiembrie-decembrie 1917 şi începutul lunii ianuarie 1918, s-a constatat că forţa armată a Sfatului Ţării nu era suficientă pentru a curma valurile de tulburări, iar Sovietele soldaţilor, care funcţionau în unele localităţi, ori nu făceau nimic ori

erau neputincioase, fiindcă mijloacele verbale de convingere erau cu totul ineficiente. Iată cum însăşi logica evenimentelor reclama apelul la trupe disciplinate; care s-au dovedit a fi atunci, în regiune, numai trupele româneşti.

Menţionăm că un memorialist sovietic, Levenzon, soldat, fost comandant al Garnizoanei ruseşti din Chişinău, atribuia un deosebit merit soldaţilor din capitala Basarabiei, pentru că au reuşit să ferească oraşul de aceste evenimente aşa de oribile, cu toate că în pivniţele lui era un material explozibil enorm – peste un milion de decalitri de vin şi spirtoase!... Dar memorialistul citat scapă din vedere un factor foarte important: prezenţa în oraş a câtorva regimente moldoveneşti, foarte active în păstrarea ordinii, precum şi începuturile de organizare a unor unităţi militare moldoveneşti care impuneau respect trupelor ruseşti complet dezorganizate.

*

La 21 noiembrie 1917 a fost inaugurat Sfatul Ţării, parlamentul Basarabiei. Preşedinte a fost ales I. Inev. leţ, cu unanimitate de voturi. Vicepreşedinte a devenit Pan Halippa. Cei trei secretari au fost desemnaţi – B. Iepure, K. Misirkov şi I. Buzdugan. În zilele următoare au fost validate mandatele deputaţilor şi s-au organizat fracţiunile parlamentare: „Blocul Moldovenesc”, cuprinzând majoritatea deputaţilor, Fracţiunea ţărănească şi Fracţiunea minoritarilor, alegându-se şi birourile lor. Ca încheierea. procesului de organizare s-a pus în discuţie şi s-a format primul guvern al Republicii Moldoveneşti, prezidat de Pantelimon Erhan.

La 2 decembrie 1917, s-a făcut un nou pas. În acea zi, Basarabia a fost proclamată de către Sfatul Ţării *Republica Democrată Moldovenească* în cadrul Rusiei Federative (care însă era numai postulată, dar în realitate nu fusese nici organizată, nici proclamată!). Citǎm din textul declaraţiei votată de Sfatul Ţării şi

publicată în aceeaşi zi, partea ei centrală şi esenţială:

„Basarabia, sprijinindu-se pe trecutul ei istoric, se declară de azi înainte Republica Democrată Moldovenească, care va intra în alcătuirea Republicii Federative Ruseşti cu aceleaşi drepturi”.

Declaraţia prevedea că cea mai înaltă instituţie a Republicii Moldoveneşti este Sfatul Ţării, alcătuit din împuterniciţii tuturor organizaţiilor democrate revoluţionare ale tuturor naţionalităţilor locuitoare în Basarabia şi din delegaţii Zemstvelor şi ai oraşelor. Puterea „împlinitoare” (executivă) în Republica Democrată Moldovenească o are *Consiliul Directorilor Generali9* care este răspunzător numai în faţa Sfatului Ţării.

De asemenea, se promitea convocarea în termenul cel mai scurt a *Adunării Poporane a Republicii*, aleasa prin vot universal, direct, egal şi proporţional.

Până atunci, *pământurile nelucrate cu braţele stăpânilor* vor trece în seama Comitetelor agrare, împreună cu vitele şi inventarul gospodăriilor respective. Cu alte cuvinte, moşierilor li se lăsa atâta teren, cât ar fi putut lucra ei înşişi cu braţele.

Bazat pe acest enunţ, în timpul discuţiei asupra reformei agrare purtată în cadrul Comisiei agrare a Sfatului Ţării, în vara anului 1918, autorul acestor rânduri a propus în mod concret, într-un articol din ediţia românească a ziarului *Sfatul Ţării*, ca moşierilor să li se lase prin lege cel mult 30 ha, cât poate cultiva o familie, folosind bineînţeles unele maşini agricole şi vite de tracţiune. Mă bazam în această propunere pe experienţa din satul nostru, în care câteva familii de răzeşi reuşeau să-şi lucreze această suprafaţă de pământ. Şi este interesant de relevat că aceeaşi cotă de pământ arabil, de 30 ha, au preconizat-o în 1919 şi socialiştii din Ardeal şi Banat, prin ziarul lor *Adevărul* publicat la Timişoara – ca lot lăsat în stăpânirea foştilor moşieri ardeleni. Sfatul Ţării se angaja prin declaraţia

din 2 decembrie 1917 să asigure o aprovizionare regulată şi echitabilă a populaţiei cu articole necesare traiului, ca îmbrăcăminte, încălţăminte etc. Această asigurare se impunea din cauză că problema aprovizionării cu asemenea articole devenise extrem de acută.

Se preconiza apoi demobilizarea armatei şi transformarea fabricilor care lucrau pentru război în producătoare de mărfuri pentru timp de pace. În sfârşit, se declara că Sfatul Ţării va trimite împuterniciţii săi la Conferinţa de pace ce se va încheia „fără anexiuni şi contribuţiuni”, adică pe baza principiului *statu-quo ante*. Bineînţeles, se considera în declaraţie că la tratativele cu Puterile Centrale delegaţia basarabeană va figura alături de delegaţiile rusească şi ale altor popoare ale Rusiei Federative.

Sfatul Ţării mai preconiza, în declaraţia sa, organizarea de alegeri pentru administraţia locală, tot pe baza votului universal, egal, direct şi proporţional, că va apăra libertăţile cucerite prin revoluţie – a cuvântului, tiparului, religiei, cugetului, asociaţiilor şi întrunirilor, că va asigura inviolabilitatea persoanei şi a domiciliului, precum şi o justiţie dreaptă şi egală pentru toţi.

Un punct special prevedea aceleaşi drepturi pentru toate popoarele conlocuitoare din Basarabia, specificându-se totodată asigurarea învăţământului „pe temeiul autonomiei şi a naţionalizării pentru toate popoarele Republicii Moldoveneşti”.

Se declara, de asemenea, că se va organiza o armată naţională „din oştenii născuţi pe pământul Basarabiei, pentru apărarea ţării de jaf în vremea demobilizării oaste! şi izbăvirea ţării de cea mai straşnică anarhie”.

În sfârşit, declaraţia făcea apel la toată populaţia Basarabiei, ca să se unească în jurul Sfatului Ţării şi îndemna toată lumea la aşezarea unei vieţi obşteşti noi

„Pe temeiurile slobozeniei, dreptăţii şi a frăţiei”.

*

Primul guvern al Republicii Moldoveneşti a avut în fruntea sa pe profesorul Pantelimon Erhan, desemnat ca preşedinte al *Consiliului* („Sfatului" în termenul popular) *Directorilor generali* prin înţelegere între fracţiunile tânărului parlament. Pantelimon Erhan deţinea şi portofoliul Agriculturii – semn al importanţei care se acorda viitoarei reforme agrare. Celelalte departamente au fost repartizate astfel: Interne – VI. Cristi, care avea calitatea de comisar al guvernului din Petrograd şi, deci, reprezenta continuitatea administraţiei basarabene; Externe – I. Gh. Pelivan. Desemnarea celui mai vârstnic naţionalist basarabean, care făcuse între 1905 – 1917 mai multe călătorii în Regatul României şi era cunoscut ca înfocat unionist, prefigura oarecum direcţia politicii externe basarabene. Apărarea – maiorul Theodosie Cojocaru, cu adjuncţii: sublocotenentul Gh. Pântea şi căpitanul N. Secară. Finanţe – Teofil Ioncu (tot el şi comisar al Băncii Statului). Învăţământul – profesorul Ştefan Ciobanu, cunoscut ca specialist în istoria veche a literaturii române, în 1919 ales membru al Academiei Române. Căile de comunicaţie, poştă şi telegraf – inginerul Nicolae Codreanu. Justiţie – M. Gr. Savenko (ucrainean). Comerţ şi Industrie – V.G. Grinfeld (evreu).

Primul guvern al Republicii Moldoveneşti cuprindea, deci, şi reprezentanţi ai minorităţilor naţionale.

Sfatul Ţării a confirmat pe unii comisari ai judeţelor numiţi de Guvernul provizoriu al Rusiei în primăvara anului 1917 (de ex., Postolache, pentru judeţul Orhei), iar în judeţele unde comisarii n-au corespuns sarcinilor lor, sau erau retrograzi, a numit pe alţii. Astfel, pentru judeţul Chişinău a fost numit comisar A. Cotoros, pentru Bălţi – V. Rudici, pentru Soroca – P. Armen, înlocuit şi el în curând prin V. Secară, pentru Tighina – D. Cărăuş. Totodată a continuat acţiunea de organizare a armatei moldoveneşti, începută înainte de deschiderea Sfatului Ţării prin înfiinţarea primului regiment moldovenesc de infanterie. Mai fusese începută organizarea unui al

doilea regiment de infanterie, a unui regiment de cavalerie, a unui regiment de husari şi a unor baterii (2) de artilerie.

Totul se făcea însă cu oarecare grabă justificată de starea de anarhie provocată de trupele ruseşti, dar cadrele unităţilor militare moldoveneşti nu erau suficient de temeinic cunoscute şi ele nu erau selecţionate după pregătirea profesională şi nici după criteriul de devotament pentru cauza naţională, ceea ce a dat în curând rezultate foarte îndoielnice în unele din unităţile militare moldoveneşti nou înfiinţate.

Am menţionat că la deschiderea Sfatului Ţării a rostit o cuvântare scurtă de salut şi soldatul din regimentul întâi moldovenesc de infanterie, Ilie Cătărău. Când l-am văzut urcând la tribună am constatat că e acelaşi om cu care făcusem cunoştinţă la sfârşitul lunii aprilie sau începutul lunii mai, în orice caz, nu mult după sărbătorile Paştelui. Atunci, într-o zi de lucru, în timp ce în cabinetul lui Pan Halippa se desfăşura o consfătuire a Comitetului Partidului Naţional-Moldovenesc, eu lucrând la finisarea materialului pentru numărul curent al ziarului în camera mare alăturată, a venit la redacţie un domn la 30 – 35 de ani, înalt, masiv, bine îmbrăcat, cu mişcări dezinvolte, dar cu ochii care fugeau în toate părţile, parcă ferindu-se să nu i se străvadă tainicele lui dorinţe şi scopuri. Noul venit s-a recomandat „Ilie Cătărău”. Imediat mi-am adus aminte că întâlnisem undeva în presa românească numele său, iar în redacţie fusese o dată vorba despre el între Pan Halippa şi O. Ghibu, şi că deci este autorul aruncării în aer a statuii lui Arpad din Cluj. L-am întrebat cu ce îl pot servi, iar el a scos dintr-o geantă mare nişte foi tipărite – ca vreo 300 – 400 – şi mi-a spus că le-a adus pentru dl. Pan Halippa, că e vorba în ele despre un program al *noului partid al muncii* organizat în România, şi de apelul partidului nou către ţară. L-am rugat să aştepte până când se termină consfătuirea la dl. Pan Halippa, dar el s-a scuzat că e

grăbit şi că lasă numai foile de apel la redacţie cu rugămintea ca să fie difuzate, transmiţând totodată salutul său domnului Halippa.

După ce a plecat am parcurs în grabă textul apelului, iar apoi, deoarece consfătuirea la Pan Halippa numai bine se terminase, am intrat în cabinet la el şi i-am întins pachetul relatându-i vizita lui Cătărău. Pan Halippa a parcurs apelul şi şi-a exprimat imediat părerea: „Persoane nu prea cunoscute. Trancu-Iaşi e un fel de Treancă-Fleancă, un flecar. Mă mir cum de s-a rătăcit printre dânşii un om serios cum e doctorul N. Lupu”.

Din conversaţia care a urmat ani aflat că acest Cătărău este originar din satul Măcărăşti, de pe Nistru, deci sat vecin cu satul meu natal, că e fiu al unui dascăl bisericesc decedat, a făcut vreo 2 – 3 clase de seminar teologic, dar spiritul său de aventură l-a purtat în România, unde a dus o viaţă de parazit, fiind înfiat de un moşier român. În orice caz e un om pe care nu se poate conta, fiindcă are o pornire mai mult spre aventuri decât spre muncă statornică pozitivă, creatoare. Dl. Ghibu însă îi aprecia fapta lui patriotică de distrugere a statuii lui Arpad din Cluj.

Deci, la deschiderea Sfatului Ţării, văzându-l pe Ilie Cătărău în ipostaza de soldat al primului regiment moldovenesc, mi-am pus întrebarea: Ce căuta acest aventurier în armata moldovenească? De ce n-a fost mobilizat în România? Dacă a fost înfiat de un moşier român, înseamnă că a devenit cetăţean al României! Cum de a rămas afară de armată, cum de n-a fost chemat să-şi apere noua lui patrie?

Ziarul *Ardealul* era editat la Chişinău de O. Ghibu şi tipărit cu litere latine în noua tipografie a „Societăţii culturale româneşti din Basarabia”. În reportajul consacrat deschiderii Sfatului Ţării, persoana lui Cătărău fusese prezentată destul de atrăgător, chiar laudativ (în *Cuvântul Moldovenesc* cuvântarea sa a fost numai

menţionată). Citind rândurile în care era zugrăvit acest aventurier! ca un om ce împărtăşeşte o convingere adâncă şi sinceră patriotică, mi-am pus din nou întrebarea: ce scopuri urmăreşte acest om cu înclinaţia lui spre aventură?

În curând Ilie Cătărău s-a făcut într-adevăr simţit. Directorul militar al Sfatului Ţării, în scopul de a asigura o disciplină eficientă a trupelor moldoveneşti, emisese un ordin ca în unităţile militare moldoveneşti să nu se înfiinţeze comitete („Sfaturi") soldăţeşti. Şi totuşi, Cătărău, care se înscrisese ca voluntar printre soldaţii regimentului 1 moldovenesc de infanterie, şi implicit acceptase condiţiile de ordine şi disciplină, a provocat agitaţie contra acestui ordin, încălcându-l, şi a organizat comitete de batalioane ale regimentului şi al regimentului acesta din urmă, format la 28 noiembrie şi al cărui preşedinte bineînţeles, „a fost ales el însuşi"…

Cea mai deşănţată demagogie desfăşurată de el, nestăvilită de nimeni şi nimic, a avut drept urmare că masa soldăţească devenise un instrument docil în mâinile sale. El a provocat o atitudine de bănuială şi chiar de ostilitate faţă de ofiţerii moldoveni, determinând pe soldaţi să nu le mai dea ascultare, spunându-le că ei, soldaţii, sunt adevăraţii stăpâni, că ei sunt cei mulţi şi poartă armele, repetând mereu vorba curentă atunci în rândurile maselor de soldaţi ai armatei ruseşti în descompunere: „Puterea este în vârful baionetelor noastre". Soldaţii ajunseseră nebuni de admiraţie faţă de „tribunul" lor, „omul lor", care le vorbea cu o voce gravă, adâncă, pătrunzătoare în suflet, dar mai ales le satisfăcea toate chefurile cele mai primitive: mergea cu ei la ţară şi aducea cirezi întregi de vite luate pur şi simplu de pe câmp, fără nicio plată, indiferent cui aparţineau acestea – moşierilor sau ţăranilor – şi le tăiau chiar în curtea regimentului (curtea seminarului teologic ocupată de regiment în mod samavolnic), fără nicio examinare a vreunui medic veterinar. Tot astfel se

aduceau butoaie cu vin.

Înfiinţarea de comitete de soldaţi (fără ofiţeri) s-a extins imediat şi la celelalte unităţi militare moldoveneşti. În curând, comitetele de soldaţi moldoveneşti l-au proclamat pe Cătărău preşedinte al unui Comitet central al soldaţilor moldoveni, iar apoi şi comandant al *garnizoanei din Chişinău*.

Termenul acesta, fără să aibă altă precizare că e vorba de garnizoana moldovenească, cuprindea deci şi unităţile militare ruseşti. Era o intenţie străvezie deja, a lui Cătărău, de a deveni stăpân şi asupra trupelor ruseşti. Se vede că el urmărea ceea ce le-a reuşit multor aventurieri din Rusia în anii instabili din 1917 – 1920, ca Mahno, Grigoriev, Antonov şi alţii, adică constituirea *unei* armate, mai exact a unei bande de câteva mii de oameni cu care să terorizeze şi să stăpânească un teritoriu oarecare, în cazul de faţă cel puţin centrul Basarabiei.

Amintim că ne aflam de mai bine de o lună de zile de la proclamarea la Petrograd a puterii sovietice în Rusia, care era însă contestată de multă lume şi în multe regiuni. De fapt, situaţia de atunci în Rusia nemărginită era dominată de *răzmeriţa ţărănească* şi de absenţa oricărei autorităţi general recunoscute.

129

Se ajunsese la acel punct de care, mărturiseşte M. Gorki în amintirile sale despre V.I. Lenin, se temeau mulţi fruntaşi ai Rusiei de atunci, chiar sincer democraţi, cum era însuşi scriitorul proletar. Numai V. L Lenin avea o încredere nestrămutată că guvernul sovietic va putea prelua încetul cu încetul frânele puterii în întreaga Rusie, fie şi prin lupte armate îndârjite

C-da 40162 coala 9 („Revoluţie nu se face cu mănuşi albe pe mâini”, spusese el).

La Chişinău, garnizoana rusească începuse însă să treacă de partea Guvernului sovietelor, aşa că generalul rus comandant al garnizoanei a fost demis, acordându-i-

se latitudinea de a-şi rezolva drepturile la pensie. Conform ordinului noului comandant al armatei ruseşti, sublocotenentul *Kirilenco*, după care Sovietele unităţilor militare urmau să-şi aleagă comandanţii, indiferent de gradul lor în armată, noul comandant ales al garnizoanei ruseşti, soldatul Levenzon, s-a simţit ameninţat de năzuinţa lui Cătărău de a-i lua locul, cu atât mai mult că acesta din urmă începuse să ia contact şi cu trupele ruseşti.

Levenzon dorea să păstreze măcar o brumă de disciplină în sânul trupelor ruseşti, pe baze noi, anume a conştiinţei politice cultivate printre soldaţii ruşi. E adevărat că soldaţi de acest fel erau puţini, dar ei aveau un mare ascendent asupra masei soldăţeşti, foarte labilă, de altfel, şi care putea totuşi să devină o pradă uşoară pentru un demagog de teapa lui Cătărău.

Levenzon face chiar o aluzie, în amintirile sale, că provocatori trimişi din România (recte Cătărău), împingeau trupele ruseşti la dezordini, pogromuri, ca să justifice intervenţia armatei române în Basarabia. E o bănuială gratuită din două puncte de vedere:

1) Provocatorii de genul lui Cătărău, de obicei, nu se preocupă să lucreze pentru alţii, ci pentru interesele lor proprii. Şi asemenea provocatori şi demagogi se manifestau destui în Basarabia, ca de exemplu, Panţâru, Dobrovolski etc.

2) De fapt, Cătărău a făcut mai multe servicii ruşilor prin clătinarea disciplinei în sânul trupelor moldoveneşti, ceea ce astăzi i-a adus şi o răsplată din partea autorităţilor sovietice, despre care va fi vorba mai departe.

În orice caz, în momentul acela – decembrie 1917 – Levenzon, comandantul Garnizoanei ruseşti, se temea ca să nu se distrugă şi disciplina care se mai putea păstra în două regimente siberiene care constituiau singurul nucleu solid pe care se putea conta – al numeroaselor trupe ruseşti cantonate în oraş şi împrejurimile lui, ca şi

de-a lungul liniei ferate Ungheni-Corneşti-Chişinău-Tighina, de peste 100.000 de oameni!...

Între timp, Cătărău a dat curs unor atitudini ce învederau pretenţii şi mai mari. El începuse să vină la şedinţele Sfatului Ţării în fiecare seară, înarmat cu un pistol mauser şi două revolvere la brâu, însoţit de o gardă de 4 – 5 soldaţi, şi ei înarmaţi la fel, ca să producă impresie şi să intimideze pe deputaţii Sfatului Ţării. Şi toţi erau înalţi, voinici şi sprinteni.

Gh. Pântea, care conducea Directoratul militar al Sfatului Ţării, fiindcă titularul, Teodosie Cojocaru, era un om bolnăvicios şi peste un timp a şi murit – ca să-l compromită pe Cătărău în faţa soldaţilor l-a avansat dintr-odată la gradul de colonel. Dar acesta a înţeles intenţia ascunsă a Directoratului militar şi a refuzat gradul, motivându-şi refuzul, publicat în presa rusească, precum că el va servi Republica Moldovenească foarte bine şi în calitate de simplu soldat.

Comportarea lui Cătărău a alarmat multă lume care era preocupată de păstrarea liniştii în provincie. Se ştia însă că el făcea chefuri împreună cu cei doi paznici ai săi în fiecare seară, la restaurantul „Londra", până târziu noaptea, apoi se urca la etaj, unde ocupa apartamentul nr. 1 de 2 camere la hotelul „Londra" şi se culca în camera din fund, în timp ce paznicii lui dormeau în prima cameră.

În cele din urmă, într-o consfătuire comună a lui Gh. Pântea şi Levenzon s-a decis ca acest aventurier să fie arestat şi expulzat din Republica Moldovenească.

Două camioane, unul plin cu marinari şi soldaţi moldoveni din paza Sfatului Ţării, altul cu soldaţi ruşi din regimentele siberiene – deci oameni de încredere, s-au oprit în toiul nopţii (data exactă nu o ţin minte, probabil între 20 – 23 decembrie, în orice caz înainte de 25 decembrie – sărbătoarea Crăciunului); oamenii au coborât, s-a pus pază la intrarea din stradă şi la cea din curte, iar grosul soldaţilor au urcat la etaj, au forţat

brusc uşa la apartamentul lui Cătărău, paznicii lui au fost surprinşi zăpăciţi după beţie, de somn adânc, şi legaţi cobză. Moldovenii aveau cu ei şi un prizonier sârb (probabil român din Valea Timocului) care până la mobilizare practicase boxul. El a intrat în camera lui Cătărău odată cu soldaţii moldoveni, tot prin forţarea bruscă a uşii. Aventurierul din Mărcăuţi a fost surprins şi el zăpăcit de somn, dar trezit şi sculat din pat. Însă boxerul sârb l-a doborât jos printr-o lovitură neaşteptată. Asupra lui Cătărău căzut pe duşumea s-au aruncat 8 oameni, pentru ca în urma unei rezistenţe înverşunate să fie imobilizat şi legat, punându-i-se cătuşe la mâini. A fost apoi urcat într-un camion şi dus sub pază la Odessa, unde a fost predat Comandamentului garnizoanei ucrainene.

La interogatoriu însă, Cătărău, sesizând situaţia, a declarat că a fost expulzat din Basarabia fiindcă îi proteja pe soldaţii ucraineni – ceea ce l-a determinat pe ofiţerul ucrainean anchetator, credul, să-l elibereze. Dar Cătărău nu s-a mai întors la Chişinău. El îşi dăduse seama că atât prin comportarea sa din urmă, cât şi prin arestare, care s-a produs pentru că nu şi-a asigurat o pază militară într-adevăr bună, luându-şi toate precauţiile prevăzute de regulamentul militar – s-a compromis în ochii masei soldăţeşti şi nu va mai putea să-şi refacă „popularitatea”.

În căutarea de aventuri şi practicând diverse escrocherii, Cătărău a cutreierat mai mulţi ani prin toată lumea, după cum se scria în presa franceză a fost câtva timp „rege” al unui trib dintr-o insulă polineziană, apoi s-a întors în Europa, stabilindu-se la Paris. Acolo el a avut un proces de răsunet european pentru furtul unor bijuterii de mare valoare ale unei tinere americane cu care se logodise în calitate de „conte”. „Contele Cătărău!”... Rezultatul procesului a fost acela că a încasat câţiva ani de închisoare.

De curând am aflat de la o cunoştinţă, consătean cu

Cătărău, că acesta, la bătrâneţe, s-a întors pe meleagurile natale, a speculat „arestarea” sa de către Sfatul Ţării, a fost declarat „erou” al Republicii S.S. Moldoveneşti „pentru lupta contra Sfatului Ţării” şi i s-a acordat o pensie substanţială…

*

Evident, nu se poate atribui slăbiciunea armatei moldoveneşti exclusiv acţiunii dizolvante a lui Cătărău. Era şi oboseala soldaţilor moldoveni în urma celor trei ani de război şi dorinţa lor de a se întoarce cât mai repede la vetrele lor, la pământul pe care acum îl puteau lucra pe cont propriu, precum şi pentru ca să-şi apere familiile cu arma în mână de bandele jefuitoare ale soldaţilor ruşi. În ceea ce priveşte armele, acestea atunci se găseau uşor. Soldaţii ruşi le vindeau pe preţ ieftin pentru băutură.

Arestarea lui Cătărău a coincis cu momentul până la care a durat convieţuirea paşnică între Sfatul Ţării şi Sovietele soldaţilor ruşi cantonaţi provizoriu în Basarabia, şi de aceea în continuu flux, în continuă schimbare.

Până la 20 – 23 decembrie Sovietele din Basarabia recunoscuseră autoritatea supremă a Sfatului Ţării ca organ legislativ şi administrativ constituit de moldoveni. Sovietul gubernial al soldaţilor ruşi chiar se adresa Sfatului Ţării, propunându-i legiferarea unor anumite dispoziţii, care astfel să devină legale.

Dar aici trebuie să ne oprim mai mult asupra raporturilor dintre Sovietele soldăţeşti şi alte organe revoluţionare ruseşti, pe de o parte, şi Sfatul Ţării pe de altă parte.

După cum s-a văzut din lista instituţiilor şi organizaţiilor revoluţionare, precum şi a asociaţiilor naţionale ale popoarelor conlocuitoare din Basarabia, care la deschiderea Sfatului Ţării i-au adus salutul şi l-au recunoscut ca organ suprem al Basarabiei, printre cei ce au luat cuvântul au fost şi reprezentanţii sovietelor

ruseşti – adică ale diverselor *sfaturi* şi *Comitete revoluţionare*, căci termenul de *Soviet* corespunde termenului românesc de *Sfat* sau *Consiliu*.

Printre aceşti reprezentanţi ai Sovietelor ruseşti, menţionăm din nou pe următorii vorbitori:

1. D'. *Niselson* – acelaşi care a participat la Congresul Sovietelor pentru organizarea Sovietului gubernial. El a vorbit la deschiderea Sfatului Ţării în numele Sovietului şi muncitorilor din Chişinău.

2. Sublocotenentul *Dobrovolski*, în calitate de reprezentant al Sovietului gubernial de soldaţi şi muncitori din Basarabia.

3. Un reprezentant al Comitetului din Basarabia pentru apărarea („paza") revoluţiei.

4. Mai târziu, la 10 decembrie, Sfatul Ţării a fost recunoscut de către Sovietul din Petrograd şi de către guvernul sovietic prin delegatul *Kui-barii*. Acesta a declarat că Partidul bolşevic şi guvernul sovietic în frunte cu V.I. Lemn, prin concepţia lui consecventă relativ la principiul autodeterminării popoarelor alogene din Rusia, aplicabil deci şi moldovenilor, lasă la latitudinea lor posibilitatea de a-şi hotărî soarta, inclusiv posibilitatea de a se separa chiar cu totul de Rusia. Această declaraţie era de altfel în perfect acord cu ideile exprimate în diverse rânduri de către V.I. Lenin în timpul revoluţiei ruseşti, consemnate în *Operele* sale (v. ediţia a 2-a românească, vol. 34, p. 245; voi. 35 p. 14; voi. 40, p. 20), precum şi *Declaraţia relativ la drepturile popoarelor*, redactată de Comisariatul Naţionalităţilor din Rusia şi semnată de I.V. Stalin (pe partea dreaptă de sub text); V.I. Lenin (pe partea stângă de sub text), publicată în volumul *Bor baza vlasti sovietov v Moldavii*, neintrodusă însă în operele lui V.I. Lenin.

*

Imediat după constituirea Sfatului Ţării şi a guvernului Republicii Moldoveneşti (în care directorul comerţului şi industriei, V.I. Grinfeld, era şi membru al

Sovietului soldaţilor şi muncitorilor din Chişinău!), toată administraţia Basarabiei a trecut în mod practic şi real în subordinea acestor două organe supreme moldoveneşti.

Am menţionat mai sus că fostul comisar gubernial al Basarabiei, VI. Cristi, a devenit membru al guvernului Republicii Moldoveneşti, deţinând portofoliul Internelor şi depunând jurământul cuvenit faţă de Sfatul Ţării. Guvernul moldovenesc a confirmat pe unii comisari judeţeni şi a înlocuit pe alţii, şi anume pe cei de la Soroca, Bălţi, Chişinău, Tighina, numind în aceste judeţe reprezentanţii săi. În special, înlocuirea s-a făcut în acele judeţe în care foştii comisari erau moşieri.

De asemenea, guvernul Republicii Moldoveneşti a numit comisari la unele instituţii de stat de importanţă capitală pentru viaţa economică şi socială a noii republici. Astfel, la Banca de Stat a fost numit Teofil Ioncu, directorul general al finanţelor, la poştă şi telegraf a fost delegat comisar funcţionarul superior al instituţiei – Uneu, care mai târziu a fost ales şi deputat în Sfatul Ţării. Căile ferate au avut comisar pe inginerul N. Codreanu, director general al comunicaţiilor şi transporturilor.

Toate lucrările sovietice, începând cu cea colectivă intitulată *Rolul trădător al Sfatului Ţării*, 1959, publicată în limba română, dar evident, cu litere chirilice, şi terminând cu volumul *Existenţa de stat a Republicii S.S. Moldoveneşti şi problema Basarabiei*, 1974, de A.M. Lazarev, publicată în limba rusă, afirmă că Sfatul Ţării n-ar fi exercitat nicio putere, nicio autoritate, şi că de fapt, Sovietele ar fi avut putere în Basarabia, iar de la 1 ianuarie 1918 – *Secţia Frontul Românesc* a organizaţiei *Rumcerod* din Odessa. Aceste afirmaţii nu corespund câtuşi de puţin cu realitatea de atunci. Realitatea a fost aceea că unele încercări ale Sovietelor din Basarabia de a prelua puterea au eşuat în mod lamentabil. Astfel, încă în luna septembrie 1917, Sovietul din Tighina a emis dispoziţia de a înlocui pe comisarul reacţionar al

judeţului, pe preşedintele Zemstvei judeţene şi pe şeful miliţiei, substituindu-le acestora alţi demnitari. Dar volumul *Bor baza vlasti sovietov v Moldavii*, care publică la p. 81 decizia respectivă, în notă, sub text, recunoaşte că peste trei zile situaţia a fost restabilită, instalându-se din nou organele Guvernului provizoriu, cu o singură concesie: comisar judeţean, în locul reacţionarului notoriu Gurski, a fost numit moşierul liberal Karra. Dar Sfatul Ţării. l-a înlocuit şi pe acesta în luna decembrie 1917, prin D. Cărăuş, delegat al Congresului ţărănesc din judeţ şi deputat în tânărul parlament moldovenesc.

În general, Sovietele din Basarabia erau slabe, compuse din oameni aparţinând mai multor grupări politice, care nu se înţelegeau între ele, pierzând timpul în discuţii contradictorii sterile şi incapabili să ia decizii pozitive şi constructive. Până în decembrie ele /erau considerate de toată lumea mai mult ca organe auxiliare, *ca soviete*, adică *consilii*, care sugerau măsuri, dar n-au autoritatea *deciziilor* ce trebuie transpuse în viaţă.

În decembrie 1917, Sovietele din Basarabia, e adevărat, au început a manifesta veleităţi de a juca un rol mai important, iar pe lângă necunoaşterea limbii populaţiei autohtone, precum şi incapacitatea lor de a lua decizii eficiente, slăbiciunea lor rezulta şi din faptul că existau mai multe organizaţii sovietice paralele, fără precizarea şi delimitarea precisă a competenţei şi atribuţiei lor. Explicaţia era că exista la mulţi o tenidinţă nemărturisită de a scăpa de front şi de a sta aşezaţi comod în fotoliile diverselor comitete care-i „mobilizau pe loc”. Alţii erau poate sincer convinşi că luptă pentru ocauză dreaptă, dar lipsiţi de experienţa vieţii, căci majoritatea lor erau tineri între 20 – 30 de ani – şi furaţi de dorinţa de a se afirma cu orice preţ, erau incapabili să-şi acorde ideile eu ale altora şi să depăşească atitudinile intransigente, de unde iarăşi rezulta sterilitatea discuţiilor interminabile.

Ca să demonstrăm, întâi enumerăm organizaţiile

revoluţionare din Chişinău.

1. *Sovietul soldaţilor şi muncitorilor din Chişinău*, care multă vreme se considera şi gubernial, deoarece intervenea, de cele mai multe ori inoportun şi ineficace, uneori stârnind, chiar ilaritate în lumea satelor – în treburile oraşelor şi satelor din Basarabia.

2. *Sovietul gubernial al soldaţilor şi muncitorilor*, ca rezultat al *Congresului gubernial al sovietelor*, de care ne-am ocupat în capitolul trecut, şi căruia Sovietul din Chişinău nu i s-a supus cu multă bunăvoinţă.

3. Exista apoi un *Comitet executiv pentru apărarea revoluţiei9* de asemenea, cu autoritate foarte discutabilă şi necunoscut marelui public, dar care şi el comitea intervenţii inoportune în treburile locale.

4. Mai exista un *Comitet pentru Salvarea revoluţiei*.

5. Un *Comitet militar al Revoluţiei din regiunea de sud*.

6. Apoi, un *Comitet de reunire a comitetelor sovietice din-Basarabia9* pentru coordonarea activităţilor acestor comitete. Preşedinte al acestui comitet era moldoveanul Cotoros, delegat al Comitetului central al militarilor moldoveni. În acest comitet discuţiile, de asemenea, erau extrem de prelungite, dar nu se trecea la acţiuni practice. Se credea că e de-ajuns să se voteze o „rezoluţie”, iar realizarea ei rămânea în vânt, fiindcă nimeni nu se ocupa cu asemenea muncă migăloasă şi ingrată.

7. În sfârşit, de la 28 decembrie 1917, s-a reînfiinţat la Chişinău „Secţia Frontului Românesc a Rumcerod-ului”, distrusă la Iaşi de către unităţile de cazaci de la Cartierul generalului Şcerbacev. Ea reprezenta deci *Rumcerod*-ul, organizaţie militară de tip sovietic, reunind delegaţi ruşi de pe frontul românesc, din partea Flotei de război din Marea Neagră şi de la Regiunea militară teritorială Odessa. Cuvântul *Rum*. *cerod*, era compus din *Rum* s-*Rumznskij front*, *Cer* – *Cernoe More* – *Od* – *Odessa*, desemnând deci cele trei realităţi militare –

Frontul Românesc – Marea Neagră – cu flota de război, şi teritoriul mşlitkr al Qdessei.

Am citat aici principalele organizaţii, fiindcă pe lângă ele existau multe altele, care apăreau mereu ca ciupercile după ploaie. Toate aceste organizaţii nu-şi coordonau deciziile şi activitatea. Fiecare lucra pe cont propriu, ca şi cum ar fi fost singură îndreptăţită să reprezinte nu numai pe militarii ruşi, ci şi populaţia locală!... Mai mult, ele rivalizau între dânsele, fiecare considerându-se singura „delegată" să exercite plenitudinea puterilor în Basarabia, dar fără să aibă, vreuna din ele măcar, o autoritate recunoscută de populaţie, şi nicio forţă publică prin care să se impună.

De aceea ele toate, cel puţin verbal, au recunoscut autoritatea *Sfatului Ţării*. Această recunoaştere era o consecinţa logică a situaţiei sociale şi militare a acestor organizaţii; ele nu aveau nicio bază, cât de cât solidă în provincie. Trupele ruseşti pe care ele le reprezentau în principal, erau în continuă schimbare, iar muncitorii, mai exact secţiile muncitoreşti ale acestor organizaţii reprezentau doar sindicatele muncitoreşti foarte anemice. În întreaga Basarabie erau numai vreo câteva sute de membri ai diverselor sindicate mici, înfiinţate în timpul revoluţiei, care aveau de la 25 până la 100 muncitori fiecare. Iar la Chişinău erau poate 300 – 400 sindicalişti.

Din punctul de vedere al organizaţiei politice, muncitorimea din Chişinău, compusă exclusiv din elemente ruseşti, ucrainene, evreieşti şi uneori armene şi greceşti, era într-o situaţie şi mai slabă. Până în luna octombrie 1917, muncitorii din Chişinău se afiliau după simpatiile lor personale, fie la social-democraţii menşevici, fie la socialiştii revoluţionari; extrem de puţini erau socialiştii democraţi internaţionalişti, desprinşi din rândurile socialiştilor democraţi menşevici. Nu exista la Chişinău niciun fel de organizaţie bolşevică. Din februarie 1917, până la sfârşitul lunii septembrie 1917,

un singur muncitor, *Lefter 9* se declara mereu în toate părţile ca bolşevic, dar nivelul său ideologic era foarte scăzut, de aceea nimeni nu-l lua în seamă, căci după cum declară *Bor ba trudenscihsja Moldavii protiv interventov*, *unutrennei hontrrevolijuţii*, nu era nici înzestrat cu o capacitate organizatorică sau propagandistică.

De la începutul revoluţiei din februarie 1917, se constată. O balansare continuă a opiniei publice ruseşti între dreapta şi stânga. Iată cum s-au desfăşurat simpatiile publicului faţă de forţele revoluţiei. La început, lumea avidă de evenimente noi în domeniul vieţii politice şi al partidelor politice, s-a aruncat literalmente să consume în grabă milioanele de broşuri de un nivel elementar, care expuneau fel de fel de programe şi ideologii. Curând însă contradicţiile revoluţiei au început să se manifeste în lupte reale de stradă. Eşecul stângii, democraţia bolşevică din Petrograd, în zilele de 3 – 5 iulie – cu care

Lenin nu era de acord, dar a lăsat-o să se deisfăşoare pentru ca mulţimea să treacă şi printr-o experienţă de acţiune – a făcut ca opinia publică din Rusia să-şi pună speranţele în redresarea Rusiei de către militari. Aceste speranţe exagerate au dus la încercarea de a obţine comanda a lui Kornilov.

În urma eşecului acestuia, lumea s-a aruncat în braţele stângii. Aceste oscilaţii au fost mai pronunţate, mai ales la tinerii aflaţi în şcoli şi la studii, dar şi în rândul maselor largi ale poporului. Ele au fost redate ulterior destul de fidel şi în romanele sovietice semnate de M. Şolohov şi A. Tolstoi.

La Chişinău, abia la sfârşitul lunii septembrie şi începutul lunii octombrie au apărut câţiva studenţi şi elevi care s-au declarat bolşevici, dar ei nu au procedat la înfiinţarea unei organizaţii bolşevice. Abia la sfârşitul lui îi noiembrie sau la începutul lunii decembrie se înfiinţează această organizaţie, mai ales datorită acţiunii militarilor ruşi din regimentele siberiene nr. 5 şi 6,

staţionate la Chişinău. Atunci se închiriază şi un local pentru clubul bolşevic în strada Puşkin (în clădirea Mitropoliei Basarabiei), în apropiere de strada Alexandrovskaja.

Unul dintre memorialiştii ruşi, Hristo-v (voi. *Bor bei za vlas*v *sovietov v Moldavii*, p. 197 – 200), observa pe bună dreptate că „octombrie", adică dispoziţiile revoluţionare bolşevice, a întârziat la Odessa cu vreo două luni. Abia în a doua jumătate a lunii decembrie, la al doilea Congres al *Rwmcerod-ului* a fost aleasă o conducere bolşevică.

Cu atât mai târziu putea să vină „octombrie" pentru trupele ruseşti din Chişinău. Abia odată cu sosirea la Chişinău a Secţiei Frontului Românesc *Front-Otdel* al Frontului Românesc, delegată de *Rumcerod*, a început o veritabilă propagandă bolşevică. Ori această secţie a sosit la Chişinău abia la 31 decembrie 1917, i-au trebuit cel puţin trei zile pentru instalare şi organizare, fiindcă din 50 de delegaţi trimişi de la Odessa la Chişinău s-au prezentat numai 17, iar restul au dispărut pe drum – o remarcăm ca să arătăm cât de serios erau selecţionaţi atunci delegaţii care se declarau bolşevici! Această organizaţie, de fapt, nici nu poate fi considerată bolşevică, în sens propriu. Componenţii ei erau oameni de ocazie care nu făcuseră parte din Partidul bolşevic.

Atitudinea Secţiei Frontului nu era precisă în problemele sociale. Ea urmărea numai să menţină în Basarabia dominaţia rusească. Poate că, fără conştiinţă clară, membrii ei erau animaţi de un oarecare radicalism socialist, dar în primul rând ei voiau să restabilească în Chişinău autoritatea spiritului rusesc, dominaţia statului rusesc, transformat dintr-o monarhie într-o republică, autoritate grav zdruncinată de mişcarea centrifugă naţională a moldovenilor.

În timpul săptămânii korniloviste, conducerea supremă a Basarabiei au pretins-o trei comitete: „Comitetul pentru apărarea revoluţiei", „Comitetul

pentru Salvarea revoluţiei” şi „Comitetul militar al Revoluţiei din regiunea de sud”, dar niciuna dintre ele n-a încercat să preia efectiv administraţia provinciei, atât pentru că nu aveau aderenţă în masa populaţiei, cât şi pentru că nu aveau cadrele necesare. Aşadar, se poate spune că fiecare organizaţie sovietică existentă în Basarabia avea ambiţii mari, disproporţionate însă atât faţă de lipsa lor de competenţă politică şi de aderenţă a populaţiei, cât şi de lipsa de mijloace.

De fapt, ele nu numai separat nu erau capabile să preia administraţia şi conducerea politică a Basarabiei, dar chiar dacă şi-ar freunit eforturile, tot nu ar fi reuşit s-o facă, tocmai datorită lipsei cadrelor cu experienţă în conducerea unei provincii şi a lipsei de popularitate în sânul populaţiei autohtone.

După eşecul mişcării korniloviste în Rusia s-a conturat o nouă înclinare spre stânga a balanţei opiniei publice. În aer se simţea apropierea unei noi explozii revoluţionare cu caracter de extremism. Atunci, după cum am văzut, s-a ţinut la Chişinău, în zilele de 20 – 28 septembrie, Congresul gubernial al Sovietelor, care a căutat să organizeze un, Soviet gubernial tocmai cu intenţia ca el să conducă Basarabia.

La congresul acesta – pe care l-am descris mai înainte, arătându-i componenţa firavă şi lipsa de ecou în opinia publică din Basarabia – înţelegând prin aceasta mai ales opinia maselor de oameni ai muncii de la oraşe şi de la ţară, a localnicilor – nu s-au discutat numai problemele generale – ale păcii, ale situaţiei politice sau probleme militare, nici măcar probleme locale, precum cea agrară, cea a administraţiei locale, cea a aprovizionării cu alimente, eu articole de îmbrăcăminte şi încălţăminte, cea a dezordinelor din Basarabia, provocate chipurile numai de către dezertori, dar de fapt deseori şi de trupele regulate staţionate în Basarabia şi care de la începutul revoluţiei nu mai fuseseră trimise pe front şi erau complet dezordonate, dorind, unii, să

ajungă cât mai repede acasă, alţii dimpotrivă, să ducă un trai uşor, fără muncă, plăcut, într-o provincie bogată în alimente, vin şi spirtoase.

Şi totuşi, noul *Soviet gubernial* nu s-a putut impune şi a trebuit să se recurgă la un Comitet de coordonare, reunind toate organizaţiile revoluţionare ruseşti. Acest Comitet de coordonare, ca să aibă o mai mare ascendenţă în sânul populaţiei autohtone moldoveneşti, l-a ales ca preşedinte pe moldoveanul Cotoros, reprezentantul Comitetului central al militarilor moldoveni.

Dar în interiorul sovietelor, sovietul din Chişinău, a cărui majoritate de membri au intrat în componenţa Sovietului gubernial, tot nu putea să se împace cu situaţia de soviet subordonat. Iată de ce, la 29 decembrie 1917, cu două zile înainte de sosirea Secţiei Frontului, secţia militară a acestui soviet se declară ea autoritate supremă (c.f. *Bor baza vlast sovietov v Moldavii*, p. 248), căci ea „trebuie să fie acea putere care să regleze activitatea tuturor organizaţiilor existente şi să le dea indicaţii directoare”.

Toate lucrările sovietice consacrate mersului revoluţiei din Basarabia neglijează o cauză de importanţă capitală a slăbiciunii sovietelor în Basarabia: lipsa lor de bază socială locală, lipsa de legături serioase şi trainice cu populaţia provinciei, de care toate aceste organizaţii erau complet străine.

Şi aceste organizaţii ruseşti simţeau oarecum acest defect originar, adică se simţeau atârnate în aer, fără rădăcini puternice în pământul acestei ţări, a cărei populaţie, „mai ales cea autohtonă, moldovenească, majoritară, îşi ducea traiul mai departe fără să se intereseze de problemele revoluţiei, afară de un singur avantaj pe care-l dobândiseră de la ea – posibilitatea de a lucra în folosul ei pământurile moşiereşti pe care puseseră mâna. De aceea şi propaganda sovietelor ruseşti împotriva venirii trupelor româneşti, împotriva

separării de Rusia şi împotriva unirii cu România a fost axată pe o singură temă şi anume, că odată cu unirea, ţăranii basarabeni vor trebui să retrocedeze moşierilor terenurile ocupate, ba mai mult, „vor face cunoştinţă şi cu boierescul”.

Slăbiciunea sovietelor din Basarabia o mărturisesc, înainte de inaugurarea propagandei sovietice în favoarea

Republicii S.S. Moldoveneşti, deci înainte de 1924 – naţionaliştii care luaseră parte la evenimentele din Chişinău la sfârşitul anului 1917 şi începutul anului 1918. În special S. Ruban şi F. Levenzon, ale căror amintiri, au fost publicate tot în volumul *Bor baza vlasti sovietov v Moldavii*, la pp. 253 – 259, respectiv pp. 260 – 264, sunt destul de elocvenţi în a evidenţia această slăbiciune pentru a-şi explica insuccesul eforturilor personale.

S. Ruban consemnează faptul că trupele ruseşti din Chişinău nu aveau în componenţa lor soldaţi moldoveni, ci erau alcătuite o parte din ruşii din Siberia Orientală (regimentele 5 şi 6 transaimuriene) sau, altă parte, din ruşii din nordul îndepărtatăl Rusiei Europene Dintre soldaţii acestor unităţi – 437 militari erau ruşi, plus cei de la unităţile motorizate şi alte unităţi şi mai mici, s-a constituit în toamna târzie (sfârşitul lui noiembrie) nucleul organizaţiei bolşevice din Chişinău, de aproximativ 100 de membri. La aceştia, încetul cu încetul s-au

1 Din aceste mărturisiri se constată că, chiar în timpul Revoluţiei din 1917 – 1918, Rusia continua politica ei tradiţională şi în domeniul organizării militare, contrară principiului de încorporare teritorială a tinerilor în armată, şi practica încorporarea noilor recruţi în unităţi militare complet îndepărtate de locurile lor de origine. Pe moldoveni, în special, îi duceau în Polonia şi Siberia, iar în Basarabia aduceau recruţi ruşi şi ucraineni.

adăugat mai târziu vreo 30 muncitori şi vreo 20

tineri – elevi şi studenţi. Iar muncitorii din Chişinău, după menţiunile familiilor lor din volumul *Bor baza vlasti sovietov v Moldavii* erau sau ruşi sau evrei. N-am întâlnit printre ei nume româneşti (moldoveneşti).

Dar organizaţia bolşevică întemeiată de către militarii ruşi nu putea fi considerată „gubernială", fiindcă nu existau organizaţii bolşevice rezultate în judeţe; eu carnete de membri, cu plata regulată a cotizaţiilor la casa partidului etc. La centrul Partidului bolşevic din Petrograd, după mărturisirile memorialiştilor ruşi din volumul amintit, organizaţia bolşevică din Chişinău nu avea legături şi de acolo nu primea niciun fel de instrucţiuni. Această organizaţie anemică a reuşit abia la sfârşitul lunii noiembrie să închirieze un local în casele Mitropoliei din Chişinău, pe strada Puşkin, în apropiere de tipografia „Societăţii culturale româneşti", unde se tipărea ziarul *Cuvântul Moldovenesc*.

Îmi aduc aminte că împreună cu P. Stihi, redactor şi el la acelaşi ziar, am vizitat din curiozitate, pe o zi geroasă, acest local al Partidului bolşevic. Am găsit în el vreo 5 – 6 oameni care citeau ziare. Un tânăr, Frenkel, fiul anticarului Frenkel, scria ceva într-un fel de carte contabilă. În mijlocul camerei, o sobă de tuci răspândea o căldură îmbâcsită de fum şi miros de oxid de carbon. Ochii ni s-au umplut imediat de lacrimi usturătoare provocate de emanaţiile acestei sobe. Am căutat să ieşim cât mai repede din încăpere.

În mod cu totul întâmplător, ne spune S. Ruban, această organizaţie bolşevică anemică primea uneori cărţi, reviste, ziare şi, în general, literatură de propagandă prin apel la cunoştinţele personale din Petrograd ale unor membri.

Aşa că după instalarea guvernului bolşevic la Petrograd, când s-a pus problema cuceririi puterii în Basarabia de către Sovietele locale, deşi, datorită masei soldăţeşti dispuse în favoarea bolşevicilor şi care forma majoritatea în Soviete, s-a obţinut hotărârea ca puterea

în provincie să fie preluată de Soviete, s-a constatat că încercarea ar fi riscantă.

S. Ruban dă – exemplul delegaţilor din partea soldaţilor ruşi cantonaţi la Orhei, care au declarat că la ei garnizoana este gata să susţină puterea sovietică. Dar când au fost întrebaţi dacă există la Orhei organizaţia Partidului bolşevic, s-a constatat că acolo „nu numai că nu era niciun nucleu de organizaţie bolşevică, dar nu era măcar un singur membru al Partidului bolşevic”.

După ce expune conferinţa bolşevicilor de pe Frontul Românesc care a avut loc în sala primăriei din Chişinău şi la care bolşevicii locali au fost vehement blamaţi pentru inactivitate, deoarece n-au cucerit puterea, mai departe S. Ruban scrie: „Bolşevicii de pe Frontul Românesc, după cum mai târziu (pe la 15 decembrie – *n.n.*) şi tov. Rochal, care două seri consecutive ne-a demonstrat necesitatea cuceririi *imediate* a puterii, nu-şi dădeau seama de o particularitate specifică în care eram noi – şi anume, lipsa unei organizaţii de partid guberniale, *lipsa unor conducători de importanţă locală care să elaboreze un program precis de acţiune*” (sublinierea este a noastră – *n.a.*).

Se recunoaşte deci ceea ce am relevat mai sus – lipsa elementelor locale în mişcarea revoluţionară care se situa la extrema stângă, inexistenţa legăturii dintre Soviete şi populaţia locală şi reprezentanţii democraţi ai acesteia, care să fi adoptat ideologia bolşevică şi să fi fost în stare să conducă o provincie, furnizând cadre politice şi administrative.

La acestea se adaugă, menţionează S. Ruban din punctul său de vedere bolşevic – poziţia periferică a Basarabiei, apropierea ei de Frontul Românesc, care a dat contingente de cazaci şi caucazieni pentru expediţia lui Kornilov, trimiţând apoi, la 20 octombrie, şi unităţi militare în sprijinul lui Kerenski, deci frontul cel mai puţin revoluţionar, cu multe cadre de ofiţeri superiori şi

ofiţeri inferiori cu mentalitate veche.

Organizaţia bolşevică din Chişinău, continuă S. Ruban, a reuşit prin presiuni asupra celorlalte partide să ia decizia ca puterea în Chişinău şi Basarabia să treacă în mâna Sovietelor. „Dar ea, menţionează memorialistul, nu putea găsi oameni pe care să-i pună la conducerea posturilor-cheie, a posturilor de comandă”. De aceea bolşevicii din Chişinău, spune autorul, n-au reuşit să dizolve şi să-i împrăştie nici pe cei din Consiliul orăşenesc[5], nici Sfatul Ţării. Pentru aceasta se cerea întărirea forţelor, ceea ce reclama timp. Şi S. Ruban încheie: „Noi, a trebuit să începem retragerea (trupelor ruseşti – *n. ne* sub presiunea baionetelor româneşti” (p. 259).

De aceeaşi chestiune se ocupă şi F. Levenzon, fostul comandant al garnizoanei ruseşti din Chişinău în memoriile sale, al căror extras e publicat în acelaşi volum, *Bor baza vlasv sovietov v Moldavii*, la pp. 260 – 264, citate mai sus.

El constată două pierderi în acceptarea Revoluţiei din Octombrie: 1) Mişcarea naţională moldovenească, în frunte cu Sfatul Ţării, datorită căreia „sub pretextul organizării vieţii naţionale se amâna rezolvarea problemelor revoluţionare de actualitate” – ca şi cum problema naţională nu era atunci de actualitate, ca şi cum revoluţia rusească trebuia să stopeze năzuinţele naţionale ale popoarelor alogene din Rusia (majoritatea absolută a populaţiei ei 5? %), ca să rezolve numai problemele sociale, în special transferul puterii pe seama Sovietelor. Iar garnizoana moldovenească din în ce mai numeroasă – continuă autorul – era intoxicată necontenit cu această otravă: necesitatea „satisfacerii nevoilor naţionale şi neamestecul în treburile străinilor” (p. 260). Deci, mişcarea naţională, după autor, era *otravă* pentru

5 Ales prin vot universal, direct, secret şi proporţional, la 15 august 1915, primar fiind Al. Schmidt.

revoluţia rusească, iar conducătorii mişcării naţionale pregăteau o *trădare* (p. 263). Ce limbaj! Parcă ar fi vorbit P. Cruşevan şi Purişkevici, corifeii „Ligii adevăraţilor ruşi”, organizaţie arhireacţionară care devenise după 1906 principalul sprijin al ţarismului!

145

Naţionaliştii – scrie mai departe memorialistul – n-au reuşit să dezbine garnizoana. Într-atâta, încât să ajungă la două forţe cu totul străine una de alta, dar au reuşit să restrângă partea moldovenească a garnizoanei la rezolvarea problemelor ei locale. Iarăşi o afirmaţie care provoacă firesc întrebarea dacă într-adevăr problemele locale nu făceau parte atunci din mersul întreg al revoluţiei ruseşti, dacă mişcările naţionale nu făceau şi ele parte integrantă din mişcarea revoluţionară de atunci.

De altfel, afirmaţia că cele două garnizoane deveniseră străine una faţă de alta, dar nu se ajunsese la conflict sângeros asemănător aceluia din Odessa, dintre bolşevici şi ucraineni, este în bună parte adevărată. Cele două garnizoane îşi trăiau viaţa lor proprie fără să aibă legături una cu alta. Însuşi autorul acestor memorii recunoaşte că în problema comandantului garnizoanei se decisese ca „garnizoana moldovenească să-şi aibă comandantul ei, iar cea rusească pe al ei. S-a ajuns la o dualitate a puterii. Comandant al garnizoanei ruseşti a fost ales un soldat (însuşi Ievenzon) care foarte uşor şi-a însuşit mentalitatea naţionaliştilor reacţionari ruşi (n.n.), iar cel al garnizoanei moldoveneşti – un ofiţer (colonelul N. Popa – *n.n.*). Şi măsurile garnizoanei ruseşti nu priveau „unităţile garnizoanei moldoveneşti44 (p. 263). De exemplu, „degradarea 441 ofiţerilor pe care au făcut-o soldaţii regimentelor transamuriene „nu privea pe ofiţerii unităţilor moldoveneşti care-şi trăiau viaţa lor44 (p. 263).

I

1 „Degradarea” ofiţerilor, dar şi va funcţionarilor şi

studenţilor care purtau uniforme, se exprima în faptul că pichete speciale ale soldaţilor din cele două regimente transamuriene opreau pe cei ce purtau aceste uniforme şi le rupeau epoleţii cu în seninele ofiţereşti, tăiau şi nasturii de bronz care aveau imprimată pajura ţaristă. Într-o zi, pe la sfârşitul lui noiembrie sau începutul lui decembrie, ieşind din tipografie, de pe strada Alexandrovskaja, unde se imprima ziarul *Cuvântul Moldovenesc* şi unde fusesem ca să fac ultimul control al numărului respectiv pentru a-i da „bun de tipar”, am dat peste câteva grupuri de soldaţi care executau această degradare. Erau vreo patru grupuri ocupate cu această operaţie extrem de importantă. Unul dintre oi i ieri a protestat, şi atunci. imediat a fost trântit la pământ. Dar au intervenit alţi soldaţi şi i-au potolit pe camarazii lor. L-au ridicat pe ofiţer, i-au spus să stea liniştit fiindcă îşi face rău sieşi, şi se înţelege, el a acceptat să fie deposedat de semnele sale „reacţionare”.

Într-adevăr, ar fi fost cam riscant să înceapă ruşii a le rupe ofiţerilor moldoveni panglicile cu tricolorul naţional. Toată garnizoana moldovenească ar fi considerat această acţiune ca o lezare a demnităţii naţionale şi într-adevăr, în acest caz s-ar fi ajuns la lupta armată în care soldaţii moldoveni le-ar fi dovedit soldaţilor ruşi toată indignarea unui popor strivit timp de un secol de către un popor lacom, hrăpăreţ şi dispreţuitor faţă de alte popoare.

2) o altă piedică pentru acceptarea revoluţiei socialiste ruseşti, după Levenzon, era apropierea Frontului Românesc, politiceşte cel mai „înapoiat” faţă de fronturile vestic, nord-vestic şi nordic, care toate s-au raliat imediat lui „Octombrie”.

Frontul românesc, scrie F. Levenzon, a fost un punct de plecare pentru toate acţiunile contrarevoluţionare. De acolo au fost trimise, de către Kornilov, unităţile de cavalerie sub comanda generalului Krimov, acolo s-au organizat comisariatele naţionale (ceea ce Levenzon

considera deci ca o tendinţă reacţionară! – *n.n.*), acolo au fost distruse toate organizaţiile bolşevice etc.

Masa soldaţilor de pe acest front nu mai voia să lupte pe front, dar ea nu era organizată. (Iarăşi aici se constată o optică greşită. Lipsa de disciplină militară era tocmai o consecinţă a dorinţei arzătoare a masei soldăţeşti de a pleca acasă, ceea ce explică şi dezinteresul pentru organizarea revoluţionară – *n.n.*).

La Chişinău, îşi continuă expunerea F. Levenzon, organizaţia bolşevică (militaro-civilă) s-a constituit pe baza nucleului format în Comitetul regimentului 5 transamurian. Dar această organizaţie bolşevică, ce reuşise să determine ca Sovietele să preia puterea militară în garnizoana rusească a oraşului Chişinău, era prea puţin numeroasă „atâta timp cât a stat pe teritoriul Basarabiei" (o mărturisire foarte justă şi totodată foarte preţioasă – n.n.). Concluzia autorului la menţionarea a-Noi, cei trei studenţi care eram redactori la ziarul *Cuxă*ntul *Moldovenesc*, aflasem de această acţiune revoluţionară cu o zi înainte, aşa că ne-am cumpărat nasturi simpli negri şi i-am înlocuit la timp pe cei cu pajură de la mantalele noastre studenţeşti.

cestui fapt este: „Se poate spune că forţa nucleului bolşevic nu corespundea deloc acelor dispoziţii, acelor mişcări de jos, care existau în acest timp". (Aici autorul amintirilor iarăşi confundă tendinţa stihială a trupelor ruseşti de a-şi părăsi unităţile şi de a pleca acasă, cu dispoziţiile ideologice în favoarea bolşevicilor. Masa soldăţească a prins din lozincile bolşevice ceea ce-i convenea, adică „pământ" şi „pacea fără anexiuni şi contribuţiuni", dar nu era încă dispusă să lupte cu arma în mână pentru ideologia bolşevică. Numai când s-a văzut întoarsă acasă, în timpul războiului civil, ameninţată în interesul ei principal: pământurile, pe care armatele albgardiste în ofensiva contra Moscovei le restituiau moşierilor, numai atunci ţăranii, foşti soldaţi, s-au înrolat din nou în Armata Roşie – *n.n.*)

Un alt memorialist sovietic – A. Hristov, care se ocupă de o serie de eşecuri ale bolşevicilor de a pune mâna pe Frontul Românesc – recunoaşte şi el o situaţie obiectivă: în sudul Rusiei (în special la Odessa, pe care o consideră „capitala" sudului rusesc, ceea ce nu e adevărat, fiindcă Chişinăul nu se mai simţea depinzând de Odessa), precum şi pe Frontul Românesc (bolşevicii) „nu erau maturizaţi în acel timp pentru cucerirea puterii, deoarece Odessa s-a încadrat în revoluţie mult mai târziu, şi condiţiile (în sud – *n. n*) erau altele decât cele din nordul Rusiei". Precizăm – o industrie mai puţin dezvoltată decât în nord şi respectiv un proletariat mai slab, disproporţionat de slab faţă de numărul populaţiei.

Iar L. Degtearev (tot în voi. *Bor baza vlasti sovietov v Moldavii*, pp. 251 – 253), soldat devenit comandant bolşevic al Armatei VI ruseşti, cu sediul la Bolgrad, arată că în a doua jumătate a lunii decembrie, la Odessa s-a produs o luptă între unităţile roşii, (bolşevice) şi *Ilumetrod*-ul, pentru că în timpul revoluţiei ruseşti se respectau. opiniile adversarilor şi se considera că arbitrul suprem în luptele politice trebuie să fie poporul prin votul său universal! De altfel şi Lenin – cum am arătat mai sus – a avut asemenea iluzii un timp, până când a constatat că revoluţia socială trebuie realizată prin forţa armată. Armistiţiul a fost favorizat şi de faptul că trupele ucrainene erau obosite în urma luptelor.

Aşadar, în apropierea Basarabiei nu exista niciun centra bolşevic destul de puternic care să poată da sprijin slabei organizaţii bolşevice din Chişinău. Căci, organizaţiile bolşevice din Odessa şi *Romcerod*-ul în special, mai curând aveau nevoie ele însele de ajutor.

Facem aici o precizare importantă, anume că toţi memorialiştii citaţi erau animaţi de acel patriotism, pe care îl combătea Lenin şi care nu era diferit de acela al socialiştilor revoluţionari ruşi în frunte cu A. Kerenski, adică nu admiteau separaţiunea naţionalităţilor trezite de revoluţie şi dornice de a-şi organiza o viaţă naţională

de sine stătătoare; cu alte cuvinte, fără să-şi dea seama, erau şi ei pentru lozinca contrarevoluţionarilor de a păstra „Rusia una şi indivizibilă”. Ulterior, bolşevicii au recunoscut că ei au subapreciat importanţa mişcărilor naţionale şi au făcut greşeala de a nu le recunoaşte şi de a nu le fi asociat la acţiunea revoluţionară.

Încă o dată accentuăm, însă, că sfârşitul anului 1917 şi începutul anului 1918 erau extrem de favorabile mişcărilor naţionale şi, contrar afirmaţiilor autorilor sovietici de astăzi, nu erau favorabile cuceririi puterii de către bolşevici în sudul Rusiei şi în Basarabia, în mod special.

Guvernul bolşevic era slab şi ducea o luptă împotriva coinirârevoiluţionarilor şi împotriva finlandezilor bine înarmaţi din nordul Rusiei, încât în primăvara anului 1918 a şi mutat capitala din Petrograd la Moscova. Iar în sud, existenţa Republicii Democrate Ucrainene, care separa Basarabia de Rusia, era un factor de care trebuia să se ţină seama, aşa încât V.I. Lenin era dispus chiar să-i recunoască independenţa (V. I. Lenin, *Opere*, Ed. Politică, vol. 40, pp. 20 – 21).

La 14 ianuarie 1918, bolşevicii din Odessa s-au răsculat din nou împotriva ucrainenilor, însă cu un succes discutabil, şi numai întăririle venite din nord, la sfârşitul lunii ianuarie-i începutul lunii februarie 1918, după cucerirea Kievului de către trupele velicoruse, au consolidat situaţia bolşevicilor din Odessa, dar şi aceasta pentru un scurt timp. La sfârşitul lunii martie, începutul lunii aprilie din acelaşi an, regiunea Odessei, inclusiv oraşul, au fost ocupate de către trupele germanoaustriece, tot aşa după cum a fost ocupat la nord Kievul, adică tot sudul Rusiei.

În acest context al evenimentelor trebuie să schiţăm desfăşurarea revoluţiei naţionale în Republica Moldovenească, în cursul lunii decembrie 1917 şi la începutul lunii ianuarie 1918.

Am relatat mai sus acţiunea dizolvantă intervenită în

rândul trupelor din Regimentul 1 Moldovenesc. Ea a determinat pentru moment o înţelegere între comandamentul garnizoanei ruseşti şi conducerea armatei moldoveneşti, în urma căreia aventurierul Cătărău a fost arestat şi expulzat din Basarabia.

Menţionăm că acţiunea lui a alarmat foarte puternic Sfatul Ţării şi opinia publică din Chişinău. Dar ea a fost numai un incident în starea generală, anarhică, a lucrurilor. Ca simptom al bolii de care suferea Basarabia şi chiar oraşul Chişinău a fost publicarea în coloanele ziarului *Cuvântul Moldovenesc* a unui articol semnat de Pan Halippa şi intitulat „Republica Moldovenească e în primejdie”. Autorul se referea în acest articol la anarhia din ţară, provocată de „agenţii nemţilor şi ai boierilor” – aluzia la I. Cătărău, înfiat de un boier român. Tot în *Cuvântul Moldovenesc* se consemna faptul că în Basarabia au început să se distrugă inventarul şi gospodăriile moşiereşti, precum şi conacele, dându-li-se foc, ceea ce este o mare greşeală, căci toate acestea vor deveni bunuri ale poporului întreg.

Şi în toate cazurile, se preciza că iniţiatorii şi conducătorii acestor acţiuni erau soldaţii ruşi. Se cita un număr între 50 – 100 de conace moşiereşti distruse în sudul Basarabiei, în regiunea Ismailului, Bolgradului şi a Cahulului. Soldaţilor ruşi – scria ziarul – puţin le pasă că se distruge o avere care aparţinea poporului moldovenesc şi celorlalte popoare conlocuitoare şi care putea servi ca bază pentru spitale, şcoli ori alte instituţii de interes obştesc. Or, ce le pasă soldaţilor ruşi, aflaţi în trecere prin această ţară de asemenea acte de distrugere. Ei sunt bucuroşi că pot jefui cu această ocazie poporul moldovenesc şi pe ceilalţi locuitori ai Basarabiei de ceea ce le aparţine de drept!…

Articolul citat al lui Pan Halippa consemnează şi faptul că soldaţii ruşi au început prădăciunile şi omorurile chiar în Chişinău. Autorii sovietici ai memoriilor citate mai sus, care se laudă că au putut

păstra disciplina trupelor ruseşti în Chişinău şi capitala Basarabiei, n-au cunoscut pogromurile soldăţeşti din Soroca, Bălţi, Orhei, Tighina şi Cahul, precum şi alte oraşe şi târguşoare din Basarabia, unde erau mult vin, dar şi multe trupe ruseşti.

Dar ei nu ţin seanoa de numeroasele jafuri şi omoruri comise la Chişinău de către bandele de soldaţi ruşi, la adăpostul oricărei impunităţi. Iar lumea de atunci tăcea, nu protesta în mod public, fiindcă altfel era expusă la represalii pentru „discreditarea" armatei revoluţionare!... Ziarele ruseşti, de asemenea, nu semnalau aceste jafuri şi omoruri de teama ca redacţiile şi tipografiile lor să nu fie distruse. De altfel, unele ziare ruseşti simpatizau prea mult cu tot ce era rusesc în Chişinău, pentru ca să acorde atenţie unor asemenea fapte diverse...

Însă ştirile despre jafurile şi omorurile din Chişinău circulau atunci din om în om. Eu am notat unele dintre ele, dar după cum am mai arătat, toată arhiva pe care o adunasem s-a pierdut în iunie 1940, când m-am refugiat în ţară împreună cu familia mea, cu trei geamantane...

Procedeele acestor crime variau. Uneori, un grup de soldaţi înarmaţi oprea camionul în stradă, ei coborau, sunau la intrare şi când cineva din casă întredeschidea uşa ca să vadă cine este, era împuşcat cu un foc de armă sau tras afară şi acolo omorât. Odată intraţi în casă, „imobilizau" sub ameninţarea armelor pe toţi ai casei, care asistau în tăcere la deposedarea de întregul avut, aruncat în camion, căci dacă cineva se văita, era de îndată „lichidat". Alteori, intrau în curte aruncând câinilor alimente otrăvite, şi de-acolo în casă. La fel procedau în toiul nopţii, când intrau cu chei potrivite. Aşa au procedat nişte soldaţi mai „miloşi" cu familia preotului. Se vede că au introdus în camera unde dormeau soţii şi copiii substanţe somnifere volatile, fiindcă nimeni nu s-a trezit în timpul cât a durat scoaterea tuturor hainelor, a covoarelor, lenjeriei,

veselei. Desigur că jefuitorii îşi puseseră măşti antigaz.

Această sarabandă a jafurilor şi omorurilor determina lumea să-şi pună toate speranţele în Sfatul Ţării, care de la înfiinţarea lui primea mereu telegrame de la Zemstve, oraşe, adunările de plasă şi din sate, prin care i se recunoştea autoritatea supremă în Basarabia şi totodată era rugat să pună stavilă anarhiei ce se dezlănţuise. Astfel, de exemplu, la 21 decembrie s-au primit asemenea telegrame de la primăria oraşului Tighina, unde erau îngrămădite mereu numeroase trupe ruseşti în aşteptarea trenurilor pentru plecarea în Rusia. Tot aşa s-au primit telegrame din Belgrad, oraş şi Zemstva nou înfiinţată, democratică. (Unde era sediul Armatei a VI-a ruseşti, aşa de lăudată de către memorialistul L. Degtearov.)

Şi tocmai atunci, poate chiar pentru că Sfatul Ţării încerca să pună ordine prin cohortele moljdoveneşti, începuse să se manifeste în rândul Comitetelor şi Sovietelor militare ruseşti o animozitate vădită contra organului suprem al Basarabiei, la înfiinţarea lui recunoscut ca atare de absolut toate organizaţiile revoluţionare.

Dar problema raporturilor dintre Sfatul Ţării şi organizaţiile revoluţionare ruseşti nu o putem privi numai în lumina manifestărilor de suprafaţă, ci trebuie să avem în vedere cauze mai adânci.

De fapt, destinele Basarabiei în timpul războiului mondial din 1914 – 1918 erau strâns legate de destinele României. Dacă România se alătura Puterilor Centrale, Basarabia devenea imediat zona frontului de lupte şi desigur, cu toate speranţele unioniştilor basarabeni ca provincia să fie încorporată în graniţele statului român, ea ar fi ajuns a fi teatrul marilor tragedii, a suferinţelor şi mizeriilor extrem de greu de suportat pentru populaţia ei paşnică.

România a optat însă pentru alianţa cu ţările Triplei Alianţe şi Basarabia a fost scutită de soarta de a cădea

„pe durata războiului, sub călcâiul cizmelor prusace.

Dar în timpul războiului devenea din ce în ce mai clar că soarta ei era legată de cea a României. În toamna anului 1916, în Basarabia s-au retras şirurile nesfârşite de stâne de oi aduse din Dobrogea, Muntenia şi Moldova. Tot aşa de numeroase cirezi de cornute mari. Prin Basarabia treceau refugiaţii români spre Odessa, Nicolaev şi alte oraşe sudice ale Rusiei. Lucrările de apărare – săparea mai multor linii paralele de tranşee pe teritoriul ei, începând din Lunca Prutului până spre Răutul, afluent al Nistrului – atrăgeau atenţia basarabenilor că în cazul înfrângerii totale a armatei române şi a ocupării Moldovei de către austro-germani, frontul de război se va muta în Basarabia.

Numeroase trupe ruseşti în care erau încorporaţi foarte mulţi – sute şi mii de basarabeni – au fost aduse pe Frontul Românesc, apropiat de Basarabia, întrucât comandanţii ruşi sperau că basarabenii vor lupta mai bine, cum s-a şi întâmplat, în apropierea satelor şi caselor lor. Astfel, ţăranii şi intelectualii moldoveni mobilizaţi, şi ei fii de ţărani, au luat contact, fie cu soldaţii români, fie cu ţăranii români – moldovenii din zona frontului.

Când Moldova micşorată prin ocuparea de către inamic a teritoriilor la apus de Siret, de la Galaţi până la Mărăşeşti şi Mărăşti, a început să sufere de foame, Basarabia a fost grânarul care a salvat-o. Când populaţia României şi trupele româneşti, înghesuite în locuinţe insuficiente, multe din ele insalubre, au fost năpădite de tifosul exantematic şi de febra tifoidă, mulţi militari moldoveni au plătit pe front şi în spatele imediat al frontului, tributul acestor boli, cu preţul vieţii lor. E de-ajuns să citǎm exemplul poetului Alecu Mateevici. Şi tot din Basarabia au plecat atunci în România numeroase cadre medicale, dintre care multe şi-au sacrificat viaţa în combaterea epidemiei tifosului exantematic.

Foametea şi bolile erau atunci în Moldova tragedii

atât de îngrozitoare, încât un om ca A. Schmidt, primarul oraşului Chişinău, care oricum nu putea fi bănuit de simpatie faţă de poporul român, după vizitarea Moldovei în toamna 1917, a ţinut o conferinţă anume la Chişinău, făcând apel la basarabeni, mai ales la moldoveni, să-i ajute pe fraţii lor, români. Şi ajutoarele au început să se strângă din abundenţă.

În luptele de la Mărăşeşti şi Mărăşti au participat şi diviziile de artilerie ruseşti, în special menţionăm Divizia a XIV-a, în care erau încorporaţi foarte mulţi moldoveni basarabeni. Şi se ştie că artileria rusească a fost singura parte a armatei ruseşti care a sprijinit în mod activ atunci armata română. Comandantul artileriei, generalul Grigoriev, a căzut în acele lupte şi, conform dorinţei exprimate cu limbă de moarte, a fost înmormântat alături de cei ce şi-au dat atunci viaţa, iar după război, rămăşiţele lui pământeşti au fost depuse în Mausoleul de la Mărăşeşti, alături de cele ale generalului Eremia Grigorescu.

Pentru hrana trupelor româneşti şi a populaţiei înghesuite în „triunghiul morţii”, o comisie interaliată achiziţiona în Basarabia, cu bani grei, alimente, în special cereale şi furaje, se organizau depozite speciale, pe care le păzeau mici detaşamente de soldaţi români sub comanda unor ofiţeri români.

Într-adevăr, încă o legătură între moldovenii basarabeni şi fraţii lor români.

Basarabenii, în special moldovenii cu tendinţe unioniste, au urmărit cu inima strânsă de durere toată tragedia României din anii 1916 – 1918. Două treimi din ţară ocupată de inamic, cu populaţie înrobită, înfometată, la discreţia ocupantului care nu lăsa decât atâtea alimente ca ea să mai poată lucra pământul în folosul Germaniei şi Austro-Ungariei. Iar restul ţării, o treime, rămasă neocupată de inamic, devenise o jucărie a altui ocupant odios – trupele ruseşti, care n-au dat niciun ajutor efectiv împotriva ofensivei austro-germanilor,

retrăgându-se mereu fără lupte până la linia Galaţi şi pe Siret până în Carpaţi, lăsând descoperite flancurile detaşamentelor româneşti şi forţându-le să se retragă şi ele. Noi nu negăm faptul că printre comandanţii şi soldaţii ruşi de pe Frontul Românesc erau mulţi oameni de omenie care ajutau populaţia civilă flămândă. Dar aceştia nu erau o majoritate. În cele mai multe cazuri, ruşii de pe Frontul Românesc erau iritaţi că trebuie să-şi „verse sângele" pentru un popor străin. Această iritaţie se îndrepta şi împotriva moldovenilor din Basarabia, pe care ruşii i-au simţit, pentru prima dată în viaţa lor, identici ca limbă, port, obiceiuri cu românii din dreapta Prutului.

Iată de ce militarii ruşi, iar după revoluţie Sovietele soldaţilor ruşi, mai ales, priveau cu neîncredere şi legitimă îngrijorare, din punctul lor de vedere, mişcarea naţională, ei simţeau că această mişcare va ajunge în mod firesc la o concepţie unionistă şi Rusia va pierde o parte preţioasă din colierul ei de provincii periferice alogene…

Să amintim adevărul marxist devenit arhicunoscut, că transformările sociale afectează în primul rând economia şi instituţiile sociale, iar psihologia maselor şi cea individuală se schimbă mult mai greu şi mai lent. V.I. Lenin releva acest fapt când, la sfârşitul anului

1919, considera ca o datorie a comuniştilor celor mai luminaţi lupta „împotriva rămăşiţelor (care se manifestă uneori inconştient) de imperialism şi şovinism velikorus" şi „care mai persistă la comuniştii ruşi" (V. I. Lenin, Opere, vol. 40, p. 20), şi dacă asemenea atitudini „mai persistau la comuniştii ruşi", încă după

1920, atunci ne putem închipui câtă ură şi furie stăpâneau pe ruşii necomunişti! „Imperialismul şi şovinismul velikorus" nu au slăbit, ci, după al doilea război mondial au ajuns la paroxism. Mărturie vie stă o masivă lucrare de 801 pagini, extrem de dușmănoasă românilor, poporului român şi statului român (după

autor, „campus din petice”), semnată de renegatul A.M. Lazarev (de fapt, *Lazăr*).

În acest context de idai şi fapte apar explicabile unele ieşiri, chiar oficiale, cum este nota guvernului sovietic din 16 decembrie 1917 în care ameninţa cu represalii guvernul român pentru măsurile luate în scopul apărării fiinţei de stat a României, măsuri executate pe teritoriul statului român, dar pe care nota respectivă le considera – fiindcă acolo se mai aflau şi trupe ruseşti în plină degringoladă – ca „teritoriu al revoluţiei ruseşti”. (V. A.M. Lazarev, *Moldavskaja sovietskaja gosudarstvestnosti i Bessarabskij vopros*, Chişinău, 1974, p. 86)

În această atmosferă de relaţii încordate trebuie judecat şi cazul lui S. Rochal.

Tânărul S. Rochal (avea numai 21 de ani şi probabil provenea din emigranţii francezi), era un agitator bolşevic avizat. În vara 1917 el creează *Republica Krov. w stadiului* în cetatea insulară din Marea Baltică ce apăra intrarea din mare în estuarul fluviului Neva, deci drumul maritim spre Petrograd. În această „republică” masa principală a „cetăţenilor” o constituiau marinarii ruşi din flota rusă de război, staţionată în Marea Baltică.

S. Rochal era totodată un om care nu se încurca cu probleme de procedură protocolară. În ciclul său de studii asupra revoluţiei ruseşti, C. Stere povesteşte că la un moment dat un mare grup de marinari din Kronstadt. desigur cu asentimentul lui Rochal, fiindcă tot ce se făcea acolo era cu acordul său, au pătruns cu forţa, înarmaţi, în ambasada engleză din Petrograd şi contrar dreptului de imunitate a diplomaţilor l-au sechestrat pe ambasadorul Marii Britanii, ducându-l în Kronstadt, de unde au trimis un ultimatum guvernului englez, somându-l să încheie pace „fără anexiuni şi contribuţiuni”, căci altfel nu-l eliberează pe ambasadorul sechestrat. A trebuit să intervină personal A. Kerenski, care pe atunci încă se mai bucura de trecere, pentru ca

ambasadorul englez să fie eliberat.

La începutul lunii noiembrie 1917, Rochal – date fiind antecedentele sale – a fost numit de guvernul bolşevic comisar al Frontului românesc. În drum spre front, S. Rochal a stat două zile la Chişinău şi a pledat în faţa Sovietelor reunite ca ele să procedeze imediat la cucerirea puterii în Basarabia. El le promitea şi ajutorul trupelor ruseşti de pe Frontul românesc şi aducerea unor marinari în număr mai mare, de la Petrograd. Am văzut însă mai sus că activiştii locali ai Sovietelor n-au dat ascultare îndemnurilor sale, temându-se de un eşec mai mult decât sigur.

Dar se vede că S. Rochal avea o misiune mai importantă. Se spunea atunci la Chişinău că el a fost trimis la Iaşi de către guvernul sovietic nu numai în calitate de comisar sovietic al Frontului, ci avea şi însărcinarea să ia contact şi cu socialiştii români.

După exemplul lui Kirilenko, numit de guvernul sovietic, imediat după instalarea sa la putere, comandant suprem al armatei operative, şi care a procedat la distrugerea Cartierului general rusesc de la Moghilev, pe Nipru, cu care ocazie generalul Duhonin, comandantul suprem până atunci, a fost omorât de către marinarii baltici aduşi de noul comandant, Rochal avea şi el misiunea de a distruge Cartierul general al Frontului Românesc, al cărui comandant suprem era regele Ferdinand, iar comandant adjunct generalul Şcerbacev. Deci, misiunea lui S. Rochal viza foarte departe: suprimarea Cartierului general al Frontului, adică în primul rând suprimarea Cartierului general rusesc al lui Şcerbacev, suprimarea Cartierului general românesc, suprimarea dinastiei regale româneşti, suprimarea guvernului român, cu alte cuvinte decapitarea statului român şi transformarea României într-o provincie sovietică. Ce putere internaţională ar mai fi intervenit atunci în favoarea statului român? Puterile Centrale nu aveau niciun interes, ele dimpotrivă, urmăreau

distrugerea totală a statului român. Aliaţii apuseni atunci abia reuşeau să respingă atacurile puternice ale germanilor pe Frontul din Apus.

Deci momentul era propice acestei acţiuni. Guvernul sovietic a ales bine şi persoana care trebuia să conducă această acţiune. Pentru Rochal nu exista respectul unei suveranităţi străine. Se constatase acest fapt cu ocazia sechestrării ambasadorului englez ridicat cu forţa din clădirea ambasadei.

De altfel, V.I. Lenin însuşi scrisese în vara 1917 că, în cazul unei revoluţii, muncitorimea mai pregătită din ţara revoluţionară poate ajuta, chiar prin forţă militară, o muncitorime mai slabă dintr-o ţară străină, pentru a desăvârşi o revoluţie politică şi a instala la putere proletariatul.

Desigur, România, ca stat suveran se afla în faţa unui mare pericol. Dacă acţiunea lui Rochal reuşea, atunci se punea sub semnul întrebării existenţa însăşi a statului român, fiindcă muncitorimea română nu era atât de pregătită, de exemplu, ca muncitorii finlandezi, printre care V.I. Lenin avea mulţi prieteni, dar care îi declarau lui că ei sunt pentru separarea şi independenţa Finlandei. Şi totuşi, finlandezii n-au obţinut independenţa decât în urma unui război crâncen contra Rusiei Sovietice, care i-a atacat!…

Evident, guvernul român a sesizat acest pericol şi a luat măsurile de rigoare. S-a întărit paza armată a capitalei provizorii, aducându-se în acest scop încă o divizie românească. S-a procedat la formarea unui cordon militar în jurul Socolei, unde erau instalate Sovietele armatei ruseşti. Au fost arestaţi acei dintre socialiştii români care lucrau de comun acord cu sovieticii.

Din partea sa, generalul Şcerbaeev a invitat Comitetul executiv al Sovietului de la Socola la cartierul său, e adevărat, garantându-i securitatea. Dar după discuţii, când Şcerbacev s-a retras, comitetul în frunte cu

Rochal a fost arestat de către nişte ofiţeri cazaci.

În privinţa arestării şi executării lui Rochal şi a unora dintre colaboratorii săi, izvoarele ruseşti cuprind opinii foarte contradictorii. După amintirile lui F. Levenzon, arestarea şi executarea au făcut-o marinarii. L. Degtearev şi nota guvernului sovietic fac răspunzător pentru aceasta guvernul român. Conform raportului

Comitetului revoluţionar din Chişinău către Cartierul general rus şi guvernul sovietic, ofiţerii din batalioanele de şoc împreună cu cazacii l-au executat pe Rochal şi prietenii lui. Tot aşa unii afirmau că i-ar fi arestat ofiţerii lui Şcerbacev şi i-au predat românilor, care i-ar fi împuşcat.

Martorul ocular însă, A. Scobioală, care a asistat la discuţiile de la Cartierul lui Şcerbacev cu Rochal, în calitate de comisar al unităţilor naţionale moldoveneşti de pe Frontul Românesc, fără să cunoască dinainte ce li se pregăteşte revoluţionarilor ruşi, mi-a povestit că Rochal a fost arestat şi împuşcat chiar în grădina cartierului general al lui Şcerbacev, care se afla într-o vilă cochetă din strada Carol I, colţ cu strada Lăţescu (astăzi Bulevardul 23 August, colţ cu Strada Puşkin. Dar vila a fost demolată, şi în locul ei a fost construit un bloc de locuinţe).

În orice caz, la 15 decembrie 1917, raportul Comitetului revoluţionar rus din Chişinău comunica deja executarea unor activişti din Sovietul de la Socola, fără a indica însă numele lui Rochal.

În ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, după povestirile martorilor oculari care au difuzat ştirea, se scria că, cel arestat, Rochal „plângea şi se ruga să nu fie ucis”. După război, *Mica Enciclopedie sovietică* (1933 – 1938), în articolul consacrat lui Rochal, consideră, aproape ca adevărat, faptul că Şcerbacev a ordonat omorârea lui.

În încheiere, trebuie să subliniem un fapt: burgheziei româneşti, în special guvernatorului I.I.C. Brătianu îi datorăm continuitatea existenţei statului

român până astăzi. Guvernul de atunci a luat măsurile necesare apărării şi păstrării fiinţei statului român. Fiindcă trebuie s-o recunoaştem deschis: muncitorimea română, prin conducătorii ei de-atunci, de la Iaşi – cei mai mulţi rămăseseră în Bucureşti sub ocupaţia germană – dar şi în masa ei, era extrem de entuziasmată de revoluţia sovietică, dar totodată era prea lipsită de experienţă politică şi în special nu cunoştea dispoziţiile sufleteşti ale maselor de muncitori ruşi şi ale multor conducători ai lor, încă dominaţi de acele rămăşiţe ale şovinismului şi imperialismului velikorus, pe care le constata şi le combătea V.I. Lenin. Şi dacă în avântul ei revoluţionar, în cazul unei revoluţii politice în România, muncitorimea română proclama – ceea ce nu era deloc exclus – „unirea cu proletariatul rus” –, o asemenea declaraţie era suficientă ca să ofere ruşilor prilejul de a declara încorporarea românilor în statul lor revoluţionar. Cime-i putea atunci apăra pe români?

Pentru a lua în consideraţie o asemenea eventualitate – avem exemplul socialiştilor români din Odessa, G. Racovski, V. Bujor şi alţii, a căror sinceritate de sentimente şi idealuri comuniste nu o putem contesta. Ei s-au încadratatunci în mişcarea revoluţionară a Rusiei şi au luptat nu în calitate de voluntari veniţi din ¿tită ţară, ci în calitate de cetăţeni ai Rusiei, ocupând demnităţi cu toate riscurile respective. Se ştie, de exemplu, ce sfârşit nefericit a avut C. Racovski. Şi ca să dovedim că au procedat, s-ar putea spune, ca adevăraţi cetăţeni ai Rusiei, amintim că n-au pregetat să înfiinţeze la Odessa acele batalioane revoluţionare româneşti, care au fost constituite, în cea mai mare parte din soldaţii români de la paza depozitelor româneşti din Basarabia şi din unii prizonieri, foarte puţini, trimişi la Odessa şi forţaţi să lupte pentru o cauză străină lor!…

Şi aici ajungem la expunerea unor evenimente care sunt poate cele mai dramatice din mersul revoluţiei naţionale moldoveneşti, când situaţia din Basarabia

devenise extrem de critică. Autorii care s-au ocupat de această perioaidă scurtă – de 3 săptămâni, au caracterizat-o fie prin titlul „La răscruce”, fie prin acela de „Zile de cumpănă”, sau „La răspântie”.

Am arătat în repetate rânduri că trupele ruseşti, foarte numeroase în Basarabia, provocau dezordini şi au aruncat provincia într-o anarhie nemaipomenită.

Sfatul Ţării abia organizat, fără o armată bine instruită şi disciplinată, care era abia în curs de organizare, nu putea face faţă acestei anarhii. Iată de ce în rândul lui îşi face loc din ce în ce mai mult ideea de a aduce trupe de pe Frontul Românesc. Se credea că într-acolo se vor îndrepta şi trupele cehoslovace formate din prizonierii cehi şi slovaci din Rusia, tot acolo s-au scurs în timpul verii şi toamnei peste 20.000 de voluntari transilvăneni. Şi cum ruşii se temeau ca de foc de trupele româneşti, se convenise să se vorbească de trupe străine, dar în primul loc figurau trupele ucrainene, ca fiind ale unei republici din cadrul „Rusiei federale” (care era postulată teoretic, dar nu exista ca realitate juridiceşte constituită), apoi de trupele cehoslovace, în al treilea rând de trupe de voluntari transilvăneni şi în ultimul loc – de trupele româneşti.

Într-o şedinţă secretă, la 21 decembrie 1917, după discuţii laborioase, Sfatul Ţării ia decizia să ceară de la Cartierul general al lui Şcerbacev din Iaşi trupe străine – ucrainene, cehoslovace sau româneşti. Decizia a fost votată cu o zdrobitoare majoritate a deputaţilor. După cum dau a înţelege lucrările sovietice antiunioniste, gruparea majoritară a Sfatului Ţării („Blocul moldovenesc”) a fost sprijinită şi de voturile minorităţilor naţionale. Desigur, au votat pentru această decizie polonezii, germanii, unii ucraineni, unii evrei, poate unii găgăuzi. Au votat şi o bună parte din deputaţii grupului ţărănesc. Să nu uităm că premierul Pantelimon Erhan făcea parte din rândurile acestei fracţii şi se bucura de multă trecere.

Dar secretul deciziei n-a fost păstrat. Ea a fost difuzată de adversarii introducerii trupelor străine, care se temeau că această decizie este preludiul unirii Basarabiei cu România. Aşa că, drept răspuns la această decizie, pe data de 23 decembrie se ţine o şedinţă reunită a Comitetelor executive ale sovietelor ruseşti din Chişinău, ale Comitetelor revoluţionare ruseşti din Basarabia, a Comitetului central al militarilor moldoveni, reprezentat de Cotoros şi Dascălu, şi a Comitetului ţărănesc din Basarabia. Şedinţa s-a desfăşurat sub preşedinţia lui T. Cotoros, adversar al introducerii de trupe străine. S-a ajuns la următoarele hotărâri (*Bor baza vlasv sovietov v Moldavii*, p. 243):

161

1. Demobilizarea armatei să se facă cu aprobarea guvernului central al Rusiei. (Am văzut însă că Sfatul

C-da 40162 coala 11

Ţării, Şcerbacev şi chiar unii comandanţi de armată aleşi de soldaţi – cum era soldatul Konduraşkin – luaseră deja măsuri de demobilizare în masă. Konduraşkin i-a imprimat chiar un ritm foarte grăbit, în fiecare săptămână câte un contingent era lăsat la vatră);

2. Îndepărtarea elementelor nedemocratioe din Sfatul Ţării;

3. Desfiinţarea diplomaţiei secrete din Sfatul Ţării:

4. Convocarea grabnică a Constituantei Basarabieiiar până atunci convocarea în timp de 2 săptămâni a Congresului provincial al delegaţilor ţărani, muncitori şi soldaţi pentru completarea şi democratizarea Sfatului Ţării (Convocat sub egida Sovietelor, acest congres ar fi fost astfel trucat şi dirijat de ruşi încât s-ar fi comportat ca şi la început ţăranii ruşi din primul Congres ţărănesc din 21 – 23 mai 1917 – adică într-un spirit intolerant de şovinism şi colonialism rusesc);

5. Trecerea pământului, a inventarului viu şi tehnic în seama Comitetelor agrare (Sfatul Ţării dăduse aceeaşi

dispoziţie, dar trupele ruseşti, prin comportarea lor anarhică şi prin amestecul lor nesăbuit, au împiedicat realizarea liniştită şi sistematică a acestei măsuri. Ea a fost realizată abia după intrarea trupelor române în lunile februarie-martie 1918);

6. Redresarea situaţiei financiare a Basarabiei fără împrumuturi externe, care pot fi însă încheiate numai cu aprobarea întregului popor şi numai pentru nevoile interne ale provinciei. (Dar circulaţia monetară era lovită de insuficienţa rezervelor monetare şi de extrema devalorizare a bancnotelor de diverse tipuri şi emisii importate în mod fraudulos de peste Nistru: bancnote ţariste, ale guvernului Lvov, ale guvernului Kerenski (foarte depreciate), ale guvernului ucrainean şi chiar ale oraşului Odessa, cu cea mai slabă putere de cumpărare!);

7. Stabilirea unei legături imediate cu Sovietul comisarilor poporului şi cu toate părţile federative ale republicilor sovietice. (Chiar de-ar fi încercat Sfatul Ţării o asemenea legătură, ea era împiedicată de existenţa Republicii Ucrainene, în care tendinţa sa de completă separare de Rusia devenea tot mai pronunţată. Dar Sfatul Ţării manifesta şi el o tendinţă hotărâtă de a separa Republica Moldovenească de Rusia, încă stăpânită de şovinism şi colonialism.)

Menţionăm că Cotoros şi Dascălu fuseseră delegaţi în Comitetul de coordonare a tuturor Comitetelor revoluţionare, de către Comitetul central al militarilor moldoveni încă înainte de constituirea Sfatului Ţării. Iar pentru constituirea lui s-a decis că absolut toate comitetele din Basarabia – şi erau atât de felurite – vor avea un caracter pur profesional şi îşi pierd caracterul lor politic. Aşa că ambii aceşti doi „delegaţi” erau de fapt nişte impostori. Iar Cotoros era şi deputat al Sfatului Ţării ales de Congresul militar moldovenesc, deci lucra împotriva directivelor acestui congres, precum şi împotriva deciziei Sfatului Ţării din 21 decembrie,

încălcându-şi jurământul de credinţă faţă de parlamentul moldovenesc. Această atitudine a lui Cotoros, mai exact, schimbare de atitudine, s-a produs ca urmare a unei afecţiuni sentimentale faţă de Nadejda Grinfeld, adversară încrâncenată a unirii cu România – afecţiune iraţională – deschis manifestată şi cunoscută tuturor atunci.

La sfârşitul şedinţei s-a decis ca toţi delegaţii de la organizaţiile revoluţionare, membri ai Sfatului Ţării, să întreprindă toate demersurile în vederea înfăptuirii măsurilor de mai sus. Ca urmare, în Sfatul Ţării s-a constituit o opoziţie restrânsă, în care figurau Cotoros, Panţâru, Ciumacenco, Nadejda Grinfeld, Prohniţchi, VI. Diaconovici şi încă vreo câţiva, în orice caz puţini la număr – vreo 10 – 12, care mereu cereau revenirea asupra deciziei de a aduce în Basarabia trupe străine, dar majoritatea n-a mai admis ca această problemă să mai fie pusă pe rol, considerând-o definitiv rezolvată prin decizia din 21 decembrie.

De fapt, această opoziţie întrezărise şi identifica două etape ale aceluiaşi proces – aducerea trupelor străine în Republica Moldovenească, recte a trupelor române – căci alte trupe disciplinate atunci nu existau – însemna în final Unirea Republicii Moldoveneşti cu România, fiindcă ele asigurau unioniştilor şi populaţiei deplina manifestare liberă în acest sens.

Evenimentele însă se precipitau.

Micul teritoriu al Moldovei rămas în stăpânirea statului român era literalmente îmbâcsit de trupe ruseşti în plină debandadă şi în fierbere revoluţionară, aşa cum se răsfrângea ea în sufletele primitive ale soldaţilor ruşi. Aceste trupe, care se dedau continuu la manifestări ostile statului român, trebuiau îndepărtate din zona frontului. Generalul Şcerbacev, şeful Cartierului general rusesc de pe Frontul Românesc a procedat la demobilizarea lor progresivă, dar ele se scurgeau năvalnic, stihial, păstrându-şi armele, spre Basarabia şi

comiţând pogromuri în târguşoarele şi oraşele Moldovei. Astfel, au suferit oraşele Botoşani şi Dorohoi incendii puse de ruşi, distrugerea clădirilor, chiar licee şi spitale, terorizarea populaţiei etc. Aceste trupe nu puteau să fie lăsate să plece înarmate. Guvernul român a decis atunci dezarmarea trupelor ruseşti, care s-a făcut cu oarecare împotrivire, înfrântă însă repede.

Dar ajunşi la Chişinău sau în alte părţi ale teritoriului Republicii Moldoveneşti, pline de depozite de arme, soldaţii ruşi se înarmau din nou terorizând în primul rând pe moldoveni, pe care îi simţeau fraţi cu românii, şi apoi pe evrei, fiindcă soldaţii ruşi erau prin tradiţie, din tată în fiu, antisemiţi. Un pravoslavnic rus nu putea uita că evreul Iuda l-a vândut pe Iisus, uitând însă că şi Iisus era evreu!

Dar ca să se răzbune de umilinţa la care au fost supuşi în România, prin acţiunea dezarmării, trupele ruseşti au început să atace depozitele de alimente cumpărate în Basarabia de către o comisie interaliată specială şi păzite fiecare de mici detaşamente româneşti de 20 – 25 soldaţi, sub comanda unui ofiţer. De asemenea, au început să oprească trenurile cu alimente trimise spre România, să ţină pe loc trenurile deja încărcate, dar încă neexpediate etc. Au început apoi să prade depozitele aşezate pe lângă staţii de cale ferată, să încarce trenurile cu alimente prădate şi să le trimită în Rusia. Prădarea depozitelor s-a produs la Tighina, Cahul, Bofigrad, Chişinău, Străşeni, Cornaşti, Făleşti, Bălţi, Rezina. Unele din ele sunt consemnate în volumul sovietic *Bor baza vlast Sovietov v Moldavii*, cu vădită satisfacţie, pentru că ducându-se în Rusia trenuri întregi din aceste depozite „se salva o avere rusească”.

Or, aceste prădăciuni însemnau înfometarea populaţiei şi armatei române şi chiar a populaţiei basarabene, iar Sfatul Ţării nu avea suficiente forţe militare pentru a împiedica asemenea acte ostile poporului român frăţesc. Aşa că logica implacabilă a

evenimentelor impunea intervenţia unor trupe române, mai numeroase şi disciplinate, care să cureţe tânăra republică de epavele unei armate în plină descompunere, dar fiind încă în stare să terorizeze populaţia paşnică a provinciei.

Starea de tensiune între organizaţiile revoluţionare ruseşti şi Sfatul Ţării devenea din ce în ce mai încordată, favorizată şi de faptul că guvernul român n-a dat urmare imediată cererii parlamentului moldovenesc de a trimite trupe româneşti suficiente pentru instaurarea ordinii în Republica Moldovenească. Pe de altă parte, către 25 decembrie, deputaţii ţării (civili «şi soldaţi), dar mai ales soldaţii au plecat acasă în Ajunul zilei de 25 decembrie (pentru sărbătoarea Crăciunului şi alte sărbători de iarnă), pentru a petrece sărbătorile în sânul familiei, pe care mulţi dintre ei nu le vizitaseră de ani de zile. Astfel că şedinţele Sfatului Ţării se ţineau tot mai greu datorită lipsei membrilor săi. Aşa că ele n-au mai putut fi zilnice, dar se ţineau cam una la 3 – 4 zile. Şi în timpul acesta, la Chişinău s-a adăugat o ¡nouă organizaţie rusească ostilă Sfatului Ţării – aşa-zisul *Front Ordel*, adică Secţia Frontului (românesc) a Rumetrodului din Odessa.

Cu ocazia împuşcării lui Rochal şi a celor ce-l însoţeau, au fost arestaţi şi cei de la Secţia Frontului din Socolş. Însă. unii din această organizaţie au scăpat, şi au. putut fugi în Basarabia şi apoi la Odessa. Cei arestaţi au fost eliberaţi mai târziu, pe cuvântul dat că vor înceta să mai activeze. În orice caz, Secţia Frontului Românesc a *Rumcerod*-ului a fost lichidată complet.

Cum însă al doilea Congres al *Rumcerod*-ului, din 10 – 22 decembrie 1917, a fost în marea lui majoritate bolşevic, fiind chiar organizat după instrucţiunile date de bolşevicul A. Hristov şi cum bolşevicii din sudul Rusiei aveau aceeaşi atitudine duşmănoasă faţă de mişcările naţionale ca şi cei mai urâcioşi reacţionari ţarişti sau ca şi guvernul „revoluţionar” al lui Kerenski şi Comitetul central socialist-revoluţionar, *Rumcerod*-ul ales la al

doilea congres reflecta şi el aceeaşi atitudine.

Iată de ce RumcerocZ-ul înscenează la 27 decembrie o şedinţă a „basarabenilor” delegaţi la al doilea congres al său, şedinţă în care ar fi participat delegaţi „fără deosebire de naţionalitate sau partid”. De fapt, erau delegaţii de la unităţile ruseşti dislocate în Basarabia, care după cum am arătat, nu puteau să aparţină decât partidului bolşevic sau să fie simpatizanţii lui, iar ca naţionalitate – am văzut, de asemenea, din lucrările memorialistice sovietice – erau ruşi, căci trupele din Basarabia erau recrutate sau din Siberia Orientală (regimentele transamuriene) sau din nordul Rusiei.

Această şedinţă a ruşilor confecţionată ad-hoc ca „basarabeană” se credea îndreptăţită să declare că Sfatul Ţării, „nici prin componenţa lui, nici prin modul de organizare, nu corespunde scopurilor şi problemelor poporului muncitor de diferite naţionalităţi din Basarabia” şi face apel la masele muncitoare, reprezentate de către Sovietul de ţărani şi muncitori şi soldaţi din Chişinău, să dizolve acest organ „burghezo-moşieresc” şi să convoace un congres extraordinar al poporului basarabean muncitor, pentru a întemeia o putere populară în Basarabia.

În baza acestei decizii a şedinţei (publicată fără nicio semnătură!...) *Rumetrod*-ul, probabil neavând încredere în Sovietul din Chişinău, care nu avea majoritate bolşevică, în ziua de 28 decembrie, deleagă în grabă 50 de membri ai săi care să formeze Secţia Frontului românesc (*Front Ordel*), şi îi încarcă în trenul Odessa-Chişinău.

Secţia Frontului ajunge la Chişinău în ziua de 30 decembrie, dar din cei 50 membri, nu mai rămăsese decât 17! (Voinicoşii au dat bir cu fugiţii.) (*Bor baza vlast sovietov v Moldavii*, p. 273).

Pe ziua de 1 ianuarie 1918, Secţia Frontului emite un ordin prin care pretinde preluarea puterilor în Chişinău şi Basarabia, şi în primul rând pune în

subordinea sa trupele ruseşti din Chişinău şi împrejurimi cu comandamentul lor cu tot, care între timp se organiza în frunte cu statul-major condus de căpitanul Venedictov.

Chiar în ziua de 1.1.1918, şeful acestui stat-major, Venedictov, expediază un raport către Sovietul comisarilor poporului (*Bor* baza *vlast sovietov v Moldavii*, p-ţi. 266 – 268). În el se făcea o caracterizare a situaţiei din Basarabia.

După ce se menţionează că Basarabia „s-a separat" într-o republică naţională moldovenească (este acum de subliniat acest termen de „s-a separat", care aminteşte de *separatism*, atât de urât de ruşi), lipsită de forţă armată şi săracă din toate punctele de vedere, că organul reprezentativ al republicii, „Sfatul Ţării" constituie puterea legislativă, iar Consiliul directorilor exercită puterea executivă, raportul continuă textul: „Sfatul Ţării" la început era un organ (constituit) cu elemente socialiste, dar în timpul funcţionării sale s-au produs transformări, prin trimiterea socialiştilor şi democraţilor în judeţe. Această îndepărtare a elementelor democratice a avut ca rezultat o politică românofilă a Consiliului directorilor. Se duce o luptă ascunsă între Soviete şi „Sfatul Ţării", care are consecinţe păgubitoare asupra provinciei. Prin atacurile sale permanente, episodice (cuvântul „epizodiceskii", se vede, a fost folosit pentru a da limbii un caracter mai „literar", cu toate că acest adjectiv e în contradicţie directă cu adjectivul *permanent* (postojannâmi). E o mostră de cultură generală a (

1 Sovieticii, în toate lucrările lor, folosesc denumirea „Sfatul Ţării", punând-o întotdeauna în ghilimele, ca un termen străin limbii ruse, deşi în traducere rusească sună tot Soviet, numai că e vorba de Sovietul Ţării, „Soviet Stranî\ acestui căpitan – (*n.n.*). Fără a-şi manifesta în mod hotărât şi definitiv fizionomia, Sfatul Ţării a redus la zero munca creatoare a Sovietelor şi le determină să-şi irosească toate forţele pentru a anihila

manifestările Sfatului Ţării.

Aceste afirmaţii nu corespund adevărului. În primul rând, Sfatul Ţării n-a trimis în judeţe decât doi deputaţi, Rudiev, la Bălţi şi Amanu la Soroca. Ultimul, prea tânăr, nu s-a manifestat prin nimic deosebit şi curând a demisionat din post. Primul e singurul care s-a opus intrării armatei române în Republica Moldovenească. Despre acestea vom vorbi mai târziu.

Al treilea deputat, care n-a corespuns aşteptărilor şi a trădat Sfatul Ţării, a fost Cotoros, numit comisar al judeţului Chişinău, despre care am făcut o expunere mai sus şi care a fost înlocuit cu dr. D. Ciugureanu. Totuşi, Cotoros şi-a păstrat calitatea de deputat al Sfatului Ţării.

În al doilea rând, Sfatul Ţării n-a atacat niciodată Sovietele. A constatat mereu anarhia produsă de trupele ruseşti lipsite de orice disciplină, iar dacă Sovietele considerau aceste atacuri ca fiind la adresa lor; înseamnă că se solidarizau cu trupele sovietice, vinovate în primul rând de anarhia din provincie.

Mai departe, raportul relatează ceea ce îi durea mai tare pe ruşi: Consiliul directorilor, prin comisarul său la Banca Statului, T. Ioncu, director al finanţelor, a oprit toate creditele pentru trupele republicane ruseşti. (Şi pe bună dreptate, căci ele depindeau de Cartierul general al lui Şcerbacev, căruia trebuia să se adreseze pentru acreditare, dar cum Cartierul general de la Iaşi începuse demobilizarea, el le acorda numai spesele, adică foile de drum pe calea ferată şi hrana cât dura drumul). Trupele ruseşti însă voiau să mai zăbovească şi să se lăfăiască (este vorba de Sovietele lor, nu de toată masa soldăţească de rând) în Basarabia…

„Sfatul Ţării”, notează mai departe raportul lui Venedictov, a cerut trupe de la Şcerbacev şi Rada Ucrair neană. El foloseşte şi trupe transilvănene (raportul citează faptul că 40 ofiţeri şi 20 soldaţi – de ce aşa de puţini soldaţi? – au sosit în staţia Bucovăţ). Invitate de „Sfatul Ţării”, trupele române au început ocuparea

Basarabiei. În momentul acela (1 ianuarie 1918), Venedictov nu se putea referi decât la ocuparea Cahulului şi a Leovei. Ori această ocupaţie nu s-a făcut la cererea Sfatului Ţării, ci la apelul autorităţilor locale, judeţene şi orăşeneşti, fiindcă nu mai putea suporta dezmăţul trupelor ruseşti, şi acest demers a fost făcut chiar în urma asasinatului comis asupra unei gărzi române în frunte cu ofiţerul, de la un depozit de alimente din orăşelul Leova.

Raportul, de altfel, recunoaşte gradul de descompunere totală a trupelor republicane ruseşti, dar el atribuie lipsa de disciplină ordinelor de demobilizare accelerată, inversând cauza cu efectul. Se menţionează, de asemenea, şi lipsa de disciplină a trupelor moldoveneşti (evident, aici raportul se referă la regimentul 1 moldovenesc de infanterie, care a suferit influenţa nefastă a lui Cătărău, căci alte unităţi moldoveneşti în curs de organizare nu manifestau semne de nesupunere la ordinele superiorilor). Se notează şi informaţia că guvernul Republicii Moldoveneşti a cerut lui Şcerbacev 10 regimente româneşti. De aceea raportul cere Comisarilor Poporului să intervină pe lângă guvernul Republicii Moldoveneşti ca acesta să renunţe la aducerea trupelor româneşti. (Deci, totuşi, recunoaşte existenţa legală a guvernului moldovenesc, pe lângă care trebuia „să intervină” guvernul Comisarilor Poporului!).

Raportul menţionează la sfârşit că la Chişinău s-a instalat Secţia Frontului Românesc a *Rwmcerod*-ului, dar că ea deocamdată se află în stadiul de organizare.

Într-adevăr secţia Frontului se instalează în localul Liceului de fete „Dadiani”, (întrerupând studiile liceului), cu cei 17 activişti rămaşi din 50 numiţi de *Rumcerod-ul* de la Odessa, şi îşi distribuie sarcinile principale în felul următor: preşedinte, Perper, un civil, cizmar din Odessa, care niciodată, chiar în zilele de 1-13 ianuarie, n-a purtat uniforma militară; secretar Dementiev (şi el civil), şef al stătului-major – Kaabak; şef al cancelariei statului major

Roevski (singurul ofiţer, căpitan); şef al staţiei radiotelegrafice Bo arscinov etc.

La data de 1 ianuarie 1918 Secţia Frontului emite ordinul nr. 1, în ordin se aduce la cunoştinţa tuturor trupelor ruseşti din Chişinău şi Basarabia să nu se supună nici Radei ucrainene, nici comisarilor naţionali ai Frontului românesc sau altor contrarevoluţionari. (Amintim că în Odessa erau deja lupte de stradă între *Rumcerod* şi Rada ucraineană în care învingătoare au fost trupele ucrainene – n.n.)

Totodată ordinul ordonă o măsură a cărei importanţă a scăpat militarilor de la Sfatul Ţării: numeşte un comandament al gării Chişinău, cu câţiva ofiţeri subordonaţi lui şi cu o gardă de soldaţi, precum şi un comandament al gării Ungheni, acesta însă peste câteva zile (dar târziu) fiind îndepărtat şi înlocuit cu un comandament ucrainean, susţinut de trupele ucrainene favorabile României.

Dacă Sfatul Ţării numea şi el un ofiţer moldovean în calitate de comandant al gării Chişinău, e posibil ca incidentul din 6 ianuarie să fi fost evitat.

Tot pe data de 1 ianuarie 1918, Secţia Frontului emite un ordin către armatele ruseşti ale frontului şi regiunii din spatele imediat al frontului (din Basarabia) cu scopul de a le întări moralul. După ce le adresează felicitări de Anul Nou, Secţia Frontului dezminte faptul că descompunerea armatei ruseşti se datorează Comitetelor militare care au preluat comanda trupelor şi afirmă că descompunerea lor a produs o contrarevoluţie, ai cărei partizani încă nu-i comandă armata (deşi peste tot se instalaseră, conform ordinului lui Kirilenko, Comitetele militare, destituind pe foştii comandanţi!). De aceea se cere comitetelor să preia peste tot comanda armatei şi să insufle trupelor spiritul combativ caracteristic unei gărzi revoluţionare, socialiste.

Comitetele militare sunt invitate să anuleze toate ordinele contrarevoluţionare, să înceteze de a mai

acorda permisii şi concedii, să oprească naţionalizarea şi demobilizarea trupelor, căci toţi trebuie să-şi dea seama că naţionalizarea şi demobilizarea sunt măsuri perfide ale burgheziei, care vrea să pulverizeze forţele revoluţionare (*Borba*… pp. 268 – 269).

Deci, în prima zi a apariţiei sale ca organ cu pretenţii la putere reală, Secţia Frontului nu a atacat direct Sfatul Ţării, ci numai acţiunea de naţionalizare a armatei, pe care, local, tocmai Sfatul Ţării o realiza mai intens. Cu alte cuvinte, de fapt, Secţia Frontului se plasase în mod deschis de partea duşmanilor Sfatului Ţării, organ suprem al Republicii Moldoveneşti, contestând tocmai baza autorităţii lui – forţa militară naţională.

Dar peste o zi, la 2 ianuarie, Secţia Frontului reia atacul propagandistic, de data aceasta dirijându-l direct contra Sfatului Ţării. Ordinul din această zi recunoaşte că cete înarmate de soldaţi ruşi umblă prin Basarabia, bătându-şi joc de populaţie, prădând-o şi omorând bărbaţi şi femei. Dar de vină nu sunt soldaţii sau lipsa de disciplină în armata rusească, ferească Dumnezeu! de vină sunt burghezia şi contrarevoluţionarii care pun la cale asemenea fapte. Iar burghezia o reprezintă în Basarabia „Sfatul Ţării”.

Îată dar organul conducător al moldovenilor, care de la început a luptat contra anarhiei încurajate de Soviete, acuzat că tocmai el se asociază cu criminalii! Şi cine acuză? Perper, Dementiev, Kaabac şi Spunt (niciun nume moldovenesc î), oameni străini complet de Basarabia, veniţi la Chişinău numai de două zile, lipsiţi cu totul de simţul disciplinei – vom vedea mai jos cazuri elocvente – şi care incită prin acuzaţiile lor tendenţioase cele mai primitive instincte ale maselor, tocmai ei au încurajat şi mai mult anarhia la Chişinău.

Deci, un fel de declaraţie de război Sfatului Ţării. Pe ce putea conta Secţia Frontului? De câte unităţi militare ruseşti, de ce brumă de disciplină putea ea să dispună?

Şi pe ce putea conta Sfatul Ţării? Ce unităţi militare devotate avea el la dispoziţie?

Din raportul lui Venedictov, citat mai sus, aflăm situaţia trupelor ruseşti din Chişinău şi din Basarabia.

La capitolul „Probleme militare” se recunoaşte că toate trupele ruseşti de pe teritoriul Basarabiei sunt în descompunere. Ordinul Re & dei ucrainene (de demobilizareri.n.) 9 sprijinit de către comisarul militar al Republicii Moldoveneşti, maiorul. V. Cijevski, a provocat în rândul soldaţilor otendinţă stihială de a pleca acasă. De asemenea, şi ordinul nenorocit al comandantului ales al Armatei a IV-a (cu sediul la Chişinău), soldatul Konduraşkin, de a concedia în fiecare săptămână câte un contingent, care admitea deci posibilitatea unei demobilizări mai rapide a unităţilor militare din spatele frontului, a oferit la fel „trădătorilor”, cum îi numeşte Venediktov pe comandanţii trupelor ruseşti (să nu uităm că cei mai mulţi erau „aleşi” de masa soldăţească!), posibilitatea de a lăsa la vatră foarte multe trupe într-un timp foarte scurt. Brigada 34 rezervă a fost trimisă la vatră de către comandantul ei, praporşcicul Dobrovolski (Secretar al Sovietului gubernial al soldaţilor şi muncitorilor!). Regimentul de puşcaşi al diviziei de cavalerie transamuriană (Siberia Orientală) a fost demobilizat de generalul Polovţev. Au fost dizolvate şi alte multe unităţi militare. Iar unităţile rămase, neavând o conducere organizată, se aflau, la fel, în stare de descompunere.

Statul-major revoluţionar, scria Venediktov ca să-şi atribuie succese îndoielnice, face eforturi de a opri această stare anarhică, de a organiza o gardă socialistă populară, astfel încât unele unităţi, în special regimentele 3 şi 5 cavalerie (transamuriene – *n.n.*) companiile 3 şi 16 de autoblindate, 3 batalioane de căi ferate, brigada 14 de artilerie se afla în curs de reorganizare. Dar ele nu sunt concentrate în aceeaşi localitate şi nu sunt capabile de acţiuni militare

combinate pentru luptă. Ca număr, forţa e de partea Sovietelor, dar unităţile militare, chiar cele enumerate, nu executau deseori ordinele şi nu se putea pune bază pe ele. Reorganizarea, speră Venediktov, va fi terminată la 7 *ianuarie*. Subliniem data, fiindcă la această dată, într-adevăr, ruşii încap acţiuni militare directe, atât împotriva trupelor româneşti ce începuseră să intre în Basarabia pentru paza depozitelor de alimente, achiziţionate cu bani româneşti – deci avere românească –, cât şi împotriva Sfatului

Ţării, vizând compromiterea şi apoi, dacă se putea, desfiinţarea lui.

Care erau forţele militare ale Sfatului Ţării?

În raportul său către guvernul sovietic, Venediktov scrie: „Guvernul moldovenesc n-are absolut niciun sprijin militar. Unităţile moldoveneşti nu sunt organizate, nu sunt disciplinate, nu execută ordinele comandanţilor lor. Dar acest guvern are încredere în trupele româneşti care au început deja să sosească. Guvernul Republicii Moldoveneşti a cerut de la Şcerbacev 10 regimente (româneşti, n.n.). Şi totuşi, până la sosirea trupelor româneşti cerute de guvernul Republicii Moldoveneşti (la 4 ianuarie guvernul român a luat decizia respectivă şi abia la 9 ianuarie divizia Broşteanu a trecut Prutul, cu direcţia Chişinău şi centrul Basarabiei), existau trupe moldoveneşti care ascultau de comandanţii lor numiţi de Directoratul militar moldovenesc. Sfatul Ţării nu mai putea conta pe regimentul 1 infanterie moldovenesc, complet dezorganizat de demagogia lui Cătărău, Existau însă cele două regimente de cavalerie, necomplete încă, dar în care disciplina se instala continuu şi care n-a manifestat niciun refuz de a executa ordinele ofiţerilor. Când trebuia, escadroanele lor ieşeau din cazărmi pentru a executa anumite demonstraţii, chiar împotriva Secţiei Frontului, după cum vom vedea mai departe.

Apoi, erau în Chişinău trei cohorte moldoveneşti comandate de A. Crihan (în lipsa lui, de N. Ciornei,

adjunctul său), dintre care două de cavalerie. Mai erau două baterii de artilerie, aşezate pe *Dealul Râşcanu*, la est de Chişinău, dincolo de calea ferată, care aveau ţinta reglată tocmai asupra clădirii *Dadiani* – sediul Secţiei Frontului. Acesta ştia că în momentul când va încerca vreo acţiune ostilă directă contra Sfatului Ţării, va fi obiectul unui foc de artilerie, ce îl va distruge. Apoi, o baterie de artilerie a fost adusă şi instalată chiar în curtea Sfatului Ţării. Şi în sfârşit, era garda Sfatului Ţării, foarte credincioasă parlamentului şi guvernului moldovenesc, compusă din 200 soldaţi şi 80 marinari moldoveni.

Este interesant că cei 80 de marinari moldoveni sosiţi de la Odessa la 20 decembrie, pentru paza Sfatului Ţării, au declarat că ei împărtăşesc platforma Congresului ostăşesc moldovenesc ţinut în toamnă la Odessa şi anume:

1) Nu sunt nici bolşevici, nici menşevici, ci înainte de toate sunt fii ai Basarabiei, pe care o iubesc ca pe o mamă şi pe care o vor apăra din toate puterile;

2) Ei vor o stăpânire puternică, bazată pe toţi locuitorii şi toate organizaţiile moldoveneşti.

De aceea toată puterea în Basarabia trebuie să aparţină Sfatului Ţării şi „în afară de el să nu mai fie alte aşezăminte de ocârmuire în Basarabia”. Ei vor apăra deci Sfatul Ţării din orice parte s-ar face încercări de a-i scădea puterea.

Rezumând, trebuie să constatăm că nici Sovietele, şi în special Secţia Frontului nu se putea baza pe vreo unitate militară rusească sigură, dar nici Sfatul Ţării nu avea la dispoziţie decât puţine trupe credincioase. De aceea ambele părţi au ezitat să înceapă o luptă militară directă, aşa cum s-a întâmplat între *Rumcerod* şi Rada ucraineană la Odessa.

Ceea ce încercau ruşii atunci era o luptă ideologică. Ei făceau o propagandă intensă în mijlocul populaţiei din Chişinău şi a trupelor ruseşti şi moldoveneşti, facilitata

prin faptul că toate regimentele moldoveneşti erau cazate în cazărmi pe aceeaşi stradă (Kievskaja), cu Secţia Frontului. De asemenea, ruşii desfăşurau o propagandă duşmănoasă contra mişcării moldoveneşti în Comitetul central al militarilor moldoveni, încercând totodată să-i învrăjbească pe soldaţii moldoveni din comitet, contra ofiţerilor moldoveni din acelaşi comitet. Propaganda, de asemenea, era favorizată prin faptul că, Comitetul central al militarilor moldoveni îşi avea sediul în Palatul Libertăţii (fostul palat al guvernatorilor ţarişti), unde îşi aveau sediul şi Sovietele revoluţionare ruseşti.

Chiar înainte de sosirea Secţiei Frontului la Chişinău, din momentul când ea a fost înfiinţată (între 20 – 23 decembrie, la Odessa) şi până când a fost cam expediată cu forţa la Chişinău, a fost trimis la Chişinău, cu o gardă de soldaţi, ofiţerul cu însărcinări speciale – Raevski, cu sarcina de a rechiziţiona pentru Secţia Frontului tipografia ziarului rusesc *Besarabskaja Jizni*. Sosind la Chişinău în ziua de 21 decembrie, el a tipărit în ziua de 22 decembrie un pamflet într-o foaie volantă, în 30.000 exemplare, în care ataca Sfatul Ţării ca organ contrarevoluţionar.

Amănunte despre peripeţiile acestui pamflet denigrator sunt povestite de E. Sinicliu, pe atunci deputat în Sfatul Ţării, care a confiscat acest pamflet şi l-a arestat pe Raevski. E posibil ca acest ofiţer, cu grad de căpitan, să fie un descendent al vestitului decembrist rus Vladimir Raevski ceea ce ar explica faptul că Inculeţ, în loc de a-l reţine arestat, l-a eliberat sub promisiunea că el va pleca în Rusia şi nu va mai activa împotriva Sfatului Ţării. Altă explicaţie nu putem găsi acestui gest mărinimos în împrejurările când Sfatul Ţării era de ţintă de atacuri furibunde. Evident, Raevski a promis că va pleca din Basarabia, dar n-a făcut-o şi s-a retras peste Nistru odată cu Secţia Frontului.

Aşadar, forţele militare ruseşti şi moldoveneşti se aflau într-un echilibru instabil, care putea oricând să fie

distrus prin factori psihologici favorabili uneia, dintre părţi: lupta ideologică mai eficace, intervenţia unui fapt nou care să insufle mai mult curaj uneia dintre cele două părţi, sau eventual, o provocare…

Dacă Sfatul Ţării n-ar fi avut deloc sprijin militar „atunci ce ar fi putut împiedica Sovietele de a-l desfiinţa?

În neputinţa lor de a cuceri puterea în Basarabia prin forţă militară, Sovietele au început să plănuiască pur şi simplu la acte teroriste.

Din luna noiembrie, datorită scumpetei, luam masa la cantina militară, dovedind printr-o adeverinţă, eliberată de Comitetul central al militarilor moldoveni, că sunt colaborator al acestei organizaţii. Cantina era mult mai ieftină decât m-ar fi costat la vreo pensiune de familie. Ea funcţiona în acelaşi *Palat al Libertăţii*, în care îşi aveau sediul Sovietele şi Comitetul central militar moldovenesc.

În ziua de 2 ianuarie (ţin minte data, fiindcă era a doua zi după ziua mea onomastică), aud în timpul mesei pe nişte soldaţi ruşi criticând mişcarea moldovenească. Bineînţeles, se făcea „o critică" specific rusească, cu tot felul de înjurături nepublicaibile, în care ruşii întrec toate popoarele europene. Dar sensul general al criticii era acela că moldovenii sunt înţeleşi cu românii, care dezarmează armata rusească, şi, te pomeneşti că vor încerca unirea cu acest „popor nelegiuit".

A doua zi, tot la masă m-a frapat o noutate care ne viza direct pe cei de la redacţia ziarului *Cuvântul Moldovemsc*. Unul dintre ruşi a exclamat atunci: „Poka ne brosim bombu v eto zmeiunoje gnezdo, ne prekratitsja parşivii moldovskij naţionalism", → adică „Până când nu vom arunca o bombă în acest cuib de vipere, nu va înceta spurcatul acesta de naţionalism moldovenesc".

Evident, nu m-am angajat în discuţii zadarnice, mi-am terminat masa şi am plecat spre redacţie. Trebuia să străbat grădina publică, pustie la ora aceea, ora mesei. Din urmă m-a ajuns sergentul V. Ciorăscu, din satul

Suruceni, deputat în Sfatul Ţării, şi îmi spuse încet, moldoveneşte: „Aţi auzit ce vă pregătesc aceştia? Preveniţi-l pe domnul Halippa. Despre el a fost vorba, după ce aţi plecat”.

L-am răspuns că vom lua măsuri de pază. După întoarcerea lui Pan Halippa de la masă, pe care o lua în familie, i-am relatat cele auzite, spunându-i că, desigur, el nu trebuie să stea la redacţie.

— „Dar voi?” – întrebă el, având în vedere pe P. Stihi, A. Lungu şi pe mine – toţi redactori ai ziarului, ocupând o cameră spaţioasă în localul redacţiei.

— „Noi suntem tineri – i-am răspuns. Cum vom auzi bătăi la uşă şi încercarea de a o sfărâma, sărim pe geam în curte, iar de acolo la vecini şi din curte în curte, vom ieşi în stradă destul de departe”.

Pan Halippa a plecat, şi peste vreo două ceasuri s-a întors şi mi-a dat noua adresă, chiar vizavi de Sfatul Ţării, la familia doctorului rus Morozov, care ca un adevărat intelectual rus, de frumoasă tradiţie revoluţionară, privea cu simpatie mişcarea moldovenească, recunăscând şi faptul că moldovenii sunt români şi e firesc să se unească cu ceilalţi români.

În zilele următoare, târziu pe la orele 12-l noaptea, mă duceam la gazda conspirativă şi-l puneam la curent cu tot ce se petrece în oraş, aducându-i şi ziarele ruseşti. Locuinţa lui provizorie avea avantajul că-i oferea posibilitatea să meargă zilnic la şedinţele Sfatului Ţării traversând numai strada.

Starea de tensiune era menţinută tot timpul de Secţia Frontului. Din darea de seamă despre şedinţa Comitetului de coordonare a organizaţiilor revoluţionare din Basarabia, ţinută la 5 ianuarie, se constată că Secţia Frontului a propus Directoratului militar al Sfatului Ţării să lucreze de acord cu ea. Dar ea, Secţia Frontului, este singura organizaţie cu depline puteri, deci – dădea a înţelege reprezentantul ei – Directoratul militar al „Sfatului Ţării” trebuie să i se supună.

Pantelimon Erhan, premierul Republicii, prezent la şedinţă, dă o replică la această declaraţie, că Secţia Frontului nu dispune de for-e reale care să oprească, în special, anarhia la căile ferate şi pune în vina Secţiei Frontului că nu lucrează în acord cu Comitetul executiv orăşenesc al Chişinăului şi cu Sfatul Ţării. De asemenea, relevă că unităţile ruseşti ridică rezervele de aprovizionare ale Basarabiei, în loc să aducă alimente din Rusia, în felul acesta Basarabia va fi condamnată la foamete.

Dar imputarea principală pe care o face Erhan la acea şedinţă Secţiei Frontului este duplicitatea atitudinii ei faţă de Sfatul Ţării. În consfătuiri ea face apel la colaborare şi afirmă că nu va ataca Sfatul Ţării, aşa cum a promis ieri (deci în ziua de 4 ianuarie – n. ne dar astăzi în oraş au fost lipite afişe în care „Sfatul Ţării este înjurat în tot felul”. Erhan a mai cerut schimbarea comandantului gării numit de Secţia Frontului, iar reprezentantul acesteia promite că acest comandant va fi rechemat, şi în locul său va fi numit un „Comisar”. (*Bor ba trudjaşcihsja Moldavii protiv intervjentov i unutrenei Corlrrevoljuţii*, 1917 – 1920, Chişinău, 1967, p. 28).

Din acest dialog rezultă că Sfatul Ţării se menţine faţă de Secţia Frontului pe o poziţie de apărare a preC-da 40162 coala 12 177 rogativelor sale, iar Secţia Frontului i le contesta. Dar ca să câştige timp, Secţia Frontului pe de o parte promite colaborare, iar pe de altă parte atacă Sfatul Ţării în mod public, căutând să-l discrediteze în faţa populaţiei prin foi volante, distribuite pe străzi trecătorilor şi lipite pe ziduri.

În această atmosferă de „război al nervilor” intervine incidentul din dimineaţa de 6 ianuarie, când este atacat, în gara Chişinău, eşalonul de voluntari transilvăneni care mergeau spre Frontul Românesc:

Partea a III-a

REALIZAREA UNIRII CU ROMÂNIA

CAPITOLUL I

ZILE DE CUMPĂNA – 6 – 13 IANUARIE 1918

Înainte de a aborda expunerea evenimentelor din săptămâna crucială 6 – 13 ianuarie 1918, în care Sfatul Ţării şi deci toată mişcarea naţională au rezistat încercărilor ruseşti de a le distruge, trebuie să amintim câteva idei importante.

În primul rând, trebuie să ţinem seama că în primul război mondial au fost mobilizaţi în Rusia peste 15.000.000 soldaţi, dintre care cel puţin 5 – 6.000.000 erau masaţi pe front şi în spatele imediat al frontului.

Ştiind că lungimea Frontului din Răsărit, cu toate sinuozităţile lui. de la Marea Baltică până la Marea Neagră, depăşea 1.500 km, iar Frontul Românesc, cu diversele devieri datorită munţilor, avea o lungime de aproximativ 600 km (de la Suceava până la vărsarea în mare a braţului Chilia), înseamnă că pe acest front şi în zona lui, din care făcea, parte şi Basarabia, erau concentrate în 1916 peste 2.000.000 soldaţi. Evident, în urma revoluţiei numărul lor s-a micşorat extrem de mult, atât prin dezertările (care în general constituiau cam 2/5 din efectiv – deci vreo 400 090 soldaţi), cât şi prin demobilizarea începută. Totuşi în Basarabia şi în spatele frontului românesc, ca şi pe front, mai rămăseseră în noiembrie 1917, probabil, peste 1.000.000 oameni. Din decembrie, demobilizarea s-a accelerat, şi în cursul lunii s-au scurs, peste 500.000 soldaţi. Şi totuşi, către 1 ianuarie în Basarabia mai rămăseseră încă vreo 400.000 oameni, la care trebuie adăugate încă rămăşiţele unor trupe ruseşti în România.

La demobilizarea acestei mase de oameni care se revărsa în valuri succesive spre Basarabia, evident, o parte a trupelor demobilizate căutau să se scurgă cât mai repede spre casă şi treceau prin Basarabia, cu trenurile, spre Tighina, Rezina sau Ocniţa, iar apoi şi spre Cetatea Albă (se construise o linie ferată directă spre Odessa). Dar foarte mulţi dintre cei mobilizaţi sau chiar dezertori rămâneau în Basarabia. Hrană era

suficientă, vinul era bun, de ce dar oamenii să se grăbească acasă? Nu e totuna dacă vor ajunge ceva mai târziu, dar să mai stea, să mai petreacă!... Asta este psihologia omului scăpat de pe front, unde şi-a riscat viaţa.

Iată de ce s-au produs în Basarabia, mai mult decât în oricare altă parte, dezordini dezgustătoare şi acte criminale. D. Levenzon, soldat şi fost şef de garnizoană rusească la Chişinău în lunile decembrie 1917 – începutul lui ianuarie 1918, atribuie un merit deosebit Sovietului din Chişinău deoarece – spune el – a putut feri capitala Basarabiei de explozia acestor dezordini sălbatice, mai ales ţinând seama că în beciurile oraşului erau peste un milion de vedre de vin. Şi cu toate acestea, dacă n-au fost dezordini în masă la Chişinău, cum am arătat mai sus, s-au produs foarte numeroase prădăciuni şi omoruri, dar ele erau comise nu ca rezultat al unei orgii colective a maselor de soldaţi, ca în alte localităţi ale Basarabiei, ci ca urmare a spargerilor şi crimelor unor bande de dezertori sau poate şi nedezertori, dar anume organizaţi în acest scop.

Ca să se prevină însă acele dezordini, ce se produceau în mod imprevizibil pe tot teritoriul Basarabiei, singura ieşire era ca aceşti oameni, sălbăticiţi de război, dar şi stăpâniţi de orgoliul celor mai avansate trupe „revoluţionare", să fie readuşi la realitate, fiind trimişi acasă fără arme.

Şi iarăşi amintim că Basarabia era singurul teritoriu care putea să ofere rezerve de alimente şi pentru statul român, micşorat ca întindere, dar cu o populaţie crescută, cu mulţimea de refugiaţi, precum şi cu o armată mobilizată, care trebuia hrănită cât se poate de substanţial.

Şi, în sfârşit, se punea şi problema transporturilor, pe care masele anarhice ale soldaţilor ruşi le dezorganizau, paralizând alimentarea frontului şi a populaţiei mărite din spatele frontului românesc, ba

chiar şi a oraşelor basarabene.

Am văzut mai sus că metoda pazei depozitelor de alimente cumpărate de către Comisia aliată în vederea aprovizionării armatei române şi a populaţiei civile din Moldova neocupată de germano-austrieci, şi devenită singurul teritoriu al statului român – metoda de a detaşa grupe mici de 20 – 30 soldaţi sub comanda unui ofiţer – a dat greş. Mulţimea soldaţilor ruşi atacau aceste grupuri mici, le dezarmau, le făceau prizonieri şi-i trimiteau la Odessa, la dispoziţia Comisiei pentru afacerile româno-ruse de sub preşedinţia lui C. Racovski, care forma batalioane de români ca să lupte pentru succesul revoluţiei din octombrie, astfel că mulţi dintre aceşti soldaţi şi-au pierdut viaţa în întinsurile nemărginite ale Rusiei.

Tot la fel a dat greş metoda de a trimite în acelaşi scop companii întregi. Şi acestea aveau aceeaşi soartă. Sau ajungeau la Odessa prizoniere şi erau trimise să lupte pentru revoluţia rusească sau trebuiau să se retragă întorcându-se pe teritoriul românesc.

Înarmate cu arme uşoare, fără artilerie, ele nu puteau face faţă năvalei mulţimilor de soldaţi ruşi. Aşa au păţit eşaloanele comandate de generalul rus Katzarov care mergeau pe calea ferată Ungheni-Chişinău (v. K. Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, vol. III, p. 420).

În general o colaborare cu ruşii la căile ferate a eşuat. Detaşamentele mici de pază din gările Ungheni.

183 i

Cerneşti, Bucovăţ, Bolgrad au fost dezarmate, făcute prizoniere şi trimise şi ele la Odessa.

Situaţia devenea din ce în ce mai încordată. Iată de ce delegaţii Sfatului Ţării în frunte cu I. Pelivan, având ca membri pe A. Crihan, I. Buzdugan şi alţii, au cerut Cartierului general din Iaşi trimiterea unor trupe mai numeroase şi înarmate nu numai cu arme individuale şi mitraliere, ci şi cu artilerie. În acest scop s-au pregătit 3

divizii. Una, sub comanda generalului Broşteanu – cu sarcina curăţirii de trupe ruseşti a centrului Basarabiei, ocupând Chişinăul şi Tighina – a trecut Finitul la data de 9 ianuarie. Alta, comandată de generalul Schina, având misiunea de a ocupa nordul Basarabiei, cu oraşele Bălţi şi Soroca (Hotinul era ocupat de germano-austrieci), a trecut Prutul peste câteva zile. A treia divizie, a intrat în Basarabia mai târziu, prin luna februarie, ea având sarcina să ocupe sudul Basarabiei, cu oraşele Cahul, Bolgrad, Ismail şi Cetatea Albă.

Aşadar, către începutul anului 1918, situaţia în Basarabia devenise extrem de tulbure. Cei vreo 400.000 soldaţi ruşi din Basarabia nu provocau numai dezordini, ci mulţi dintre ei, organizaţi în bande, comiteau jafuri, omoruri, violări colective de femei. Lumea aceasta nv putea fi constrânsă să plece mai repede din Basarabia mănoasă, decât de o forţă armată suficient de puternică, disciplinată şi bine condusă.

Totodată trupele ruseşti, cu toată degradarea lor, manifestau vechile deprinderi şovine caracteristice imperialismului rusesc faţă de populaţia din Basarabia, şi nu admiteau ca ea să fie condusă de organe politice «naţionale. Iată de ce Sfatul Ţării era ţinta permanentă a atacurilor lor, acest organism superior fiind mereu discreditat în faţa maselor prin afirmaţii false, că este un organ b urghezo – moş ieresc.

Şi, în sfârşit, atât Sovietele cât şi trupele ruseşti desfăşurau o propagandă furibundă împotriva aducerii trupelor româneşti. Ruşii ştiau că în cazul acesta vor trebui să părăsească Basarabia. De aici ura lor contra românilor, care în România îi dezarmau şi-i forţau să plece acasă fără arme şi care, ştiau ei, vor face acelaşi lucru şi în Basarabia. Ura lor contra românilor începuse să se întindă şi asupra Sfatului Ţării şi chiar asupra armatei moldoveneşti, cât şi asupra moldovenilor, în general. Lucrarea amintită, *Bor baza vlast sovietov v Moldav*ii, menţionează faptul că unităţile ruseşti

începuseră să ia cu forţa armele de la trupele moldoveneşti.

În această situaţie explozivă s-a nimerit ca la Chişinău să sosească în noaptea de 6 ianuarie un eşalon de voluntari transilvăneni, cam 800 de oameni, care soseau în oraşul nostru după 10 zile de drum de la Kiev. Plecaseră de la Darniţa de lângă Kiev, unde se formau aceste detaşamente, la 28 decembrie. Detaşamentul mergea, ca şi celelalte eşaloane (peste 25, care trecuseră în cursul verii şi toamnei 1917), spre Iaşi, pentru a se încadra în armata română ca trupe ce urmau să fie trimise pe front.

Facem o scurtă digresiune pentru a prezenta epopeea trupelor voluntare, cehoslovace şi româneşti, formate în Rusia, în vederea participării lor la eliberarea patriei proprii – a Cehoslovaciei pentru cehi şi slovaci, a Transilvaniei şi Banatului pentru românii din Transilvania şi Banat.

Încă din primăvara anului 1917, Guvernul provizoriu rusesc şi-a dat consimţământul pentru formarea unor unităţi militare dintre prizonieri cehoslovaci şi români. Dintre cehoslovaci, prizonierii din Rusia s-au înscris peste 100.000 voluntari. Aceştia, concentraţi, instruiţi şi înarmaţi în regiunea Ferm, urmau să plece în Franţa, prin portul maritim Murmansk, care datorită curentului maritim Golfstream nu îngheaţă tot anul. Dar ruşii, după octombrie 1917, i-au împiedicat să meargă în acea direcţie, şi atunci cehoslovacii au trebuit să-şi facă drum spre calea ferată transsiberiană, respingând atacurile şi hărţuielile ruseşti şi ajungând la Vladivostok, pe coasta Oceanului Pacific, de unde prin Japonia şi Statele Unite ale Americii – în aceste ţări primiţi cu toată solicitudinea – au ajuns în Europa şi ar fi putut lua parte, tocmai în toamna 1918, la asigurarea ordinii în Cehoslovacia, renăscută ca pasărea Phoenix.

Epopeea acestor voluntari – la care se alăturaseră şi peste 5.000 români transilvăneni, constituind ariergarda

expediţiei – e mult mai tragică şi totodată, mai înălţătoare prin eroismul participanţilor, prin luptele grele pe care le-au dus, decât aceea descrisă de Xenophon în *Anabasis*. A fost „tragică”, fiindcă mulţi fii ai Cehoslovaciei şi mulţi români transilvăneni nu şi-au mai văzut patria visată. Pierderile lor se cifrează cam la 20.000 de oameni! Fie în lupte, fie din cauza bolilor, ca rezultat al îndelungatului prizonierat în Rusia – ruşii, după nemţi, sunt cei mai duri faţă de prizonieri. Aşa au fost sub Petru I cu suedezii, aşa au rămas până astăzi. În ultimul război mondial foarte mulţi prizonieri români şi-au pierdut viaţa din cauza inaniţiei, a lipsei de hrană suficientă.

Voluntarii români din Transilvania – vreo 30.000 înscrişi –, aveau un drum mai scurt decât cehoslovacii, numai până la frontul românesc. Ei puteau să meargă în ţară cu toată încrederea că vor lupta pentru eliberarea patriei lor, Transilvania, fiindcă armata română nu suportase procesul de descompunere precum, cea rusească, dimpotrivă, calităţile ei combative au fost dovedite în luptele de la Mărăşti şi Mărăşeşti. Românii îi primeau pe voluntarii transilvăneni ca pe fraţi de neam şi nu ca pe duşmani, cum îi priveau ruşii şi pe cehoslovaci şi pe transilvăneni.

Voluntarii ardeleni au început să se scurgă spre front de la Darniţa, de lângă Kiev unde era lagărul lor, din luna iunie, în eşaloane de 800 – 1.000 de oameni, cam în fiecare săptămână. La Chişinău, multe eşaloane au fost primite sărbătoreşte, cu mare entuziasm, de către intelectualii şi militarii moldoveni, inclusiv soldaţii din Comitetul central al militarilor moldoveni şi din cohorte. Ei au fost sărbătoriţi în sala de şedinţe a Primăriei, de către intelectualitatea moldoveană, în sala eparhială de către învăţătorii moldoveni aflaţi la cursurile de vară. Iar Congresul militarilor moldoveni, aflând că în gara Chişinău a sosit un eşalon transilvănean, l-a invitat în întregime în sala eparhială, unde s-au produs scene

emoţionante de înfrăţire şi unde elevaţia spiritelor a ajuns la culmi necunoscute până atunci.

După Congresul militarilor au mai trecut spre Iaşi, într-un ritm mai accelerat – la fiecare 4 – 5 zile vreo 12 eşaloane de transilvăneni fără cel mai mic incident.

Trebuie să ne dăm seama însă despre starea de spirit a acestor oameni. Ei trecuseră de-atâtea ori pe lângă moarte în timpul cât au fost forţaţi să lupte pe front pentru o cauză străină lor şi chiar duşmană lor. Mulţi dintre ei fuseseră răniţi pe front. Ei au îndurat mizeria prizonieratului. Descrierile lui Sever Rocu şi Voicu Niţescu, care au fost prizonieri şi apoi printre principalii organizatori ai voluntarilor, sunt foarte elocvente în ce priveşte mizeria pe care au suportat-o prizonierii transilvăneni în lagărele ruseşti.

Înscriindu-se ca voluntari, ei erau hotărâţi să-şi pună din nou în cumpănă viaţa, dar de data aceasta pentru eliberarea patriei lor. Principiul autodeterminării popoarelor, enunţat nu numai de Lenin, ci şi de primul preşedinte al Statelor Unite, Wilson. era steaua călăuzitoare a acţiunii lor. Ei nu aveau niciun gând că ar putea să se amestece în luptele din Rusia, pentru o cauză care nu era a lor. De aceea, atât cehoslovacii cât şi românii transilvăneni se purtau în Rusia revoluţionară extrem de rezervat. Ei evitau să ia parte la manifestările revoluţionare, cu atât mai puţin la luptele dintre diverse curente şi grupări ale revoluţiei ruseşti; au păstrat permanent o rezervă explicabilă căutându-şi numai de treburile lor. O singură dată a luat cuvântul la o întrunire revoluţionară Sever Bocu, dar ca să arate că voluntarii ardeleni se organizează conform principiului autodeterminării popoarelor proclamat de revoluţia rusească. Şi totuşi, lozinca lor „autodeterminarea popoarelor” şi faptul că nu manifestau niciun fel de intenţie de a sprijini revoluţia rusă îi făceau suspecţi maselor revoluţionare ruseşti. Aceştia erau atunci sub o puternică stare iluzionară că e posibilă realizarea unei

alte lozinci, mult mai importantă pentru acestemase, anume, a „păcii fără anexiuni şi contribuţii”, fiindcă această lozincă le dădea speranţa unei păci grabnice şi a încheierii războiului fără ştirbirea prestigiului rusesc. E vorba aici de populaţia rusească propriu-zisă, de velicoruşii care au acceptat fără rezerve această lozincă şi erau revoltaţi că ea nu este acceptată şi de alţii. Şi cum ei mai aveau un principiu – „cine nu e cu noi, e împotriva noastră” – care devenise o regulă de comportare în timpul revoluţiei, pentru velicoruşi, voluntarii cehoslovaci şi români deveniseră dintr-odată duşmani ai revoluţiei. De aceea i-au atacat şi hărţuit încontinuu pe cehoslovaci şi pe cei 5.000 de români transilvăneni care li s-au alăturat.

Şi într-adevăr, cele două lozinci „pacea fără anexiuni şi contribuţii”, realizabilă, după psihoza colectivă rusească, imediat, şi „autodeterminarea popoarelor”, care presupunea continuarea războiului, se băteau cap în cap şi din alt punct de vedere: prima, foarte importantă, după ruşi, pentru toată lumea beligerantă, presupunea *staiiuquo* teritorial şi în Europa, şi în lume. Al doilea, dimpotrivă, avea la bază supoziţia unor radicale modificări teritoriale, atât pentru Puterile Centrale, cât şi pentru Rusia, la care ruşii, evident, nu voiau să consimtă. Ei criticau puterile coloniale, dar nu vedeau bârna din ochii lor!

Ardelenii n-au fost împiedicaţi în cursul verii şi toamnei 1917 să se deplaseze spre frontul românesc, fiindcă nu treceau prin teritorii ruseşti, ci prin teritoriul ucrainean. Ucraina era în plină fierbere a sentimentului de renaştere naţională şi ucrainenii simpatizau cu toţi cei ce încă sufereau jugul străin. În Basarabia, de asemenea, sentimentul de frăţie al moldovenilor îi încuraja să-şi continue luota lor plină de riscuri şi sacrificii”.

Dar, după incidentul de la 6 ianuarie, voluntarii ardeleni rămaşi la Darniţa, în număr de câteva mii, au sistat formarea eşaloanelor pentru front. Când au venit

germano-austrieeii să ocupe Kievul, ardelenii au aflat de soarta prizonierilor cehoslovaci neîrserişi ca voluntari şi rămaşi în Rusia. Ruşii i-au predat germanilor sub pretext că-i repatriază, iar aceştia i-au înrolat din nou în armată şi i-au trimis să lupte pe frontul italian.

Ca urmare, voluntarii ardeleni, disperaţi pur şi simplu, s-au ascuns în localităţile unde nu staţionau trupele Puterilor Centrale, afară de cei o.000 de ardeleni care au reuşit, înainte de ocuparea Ucrainei de către trupele germano-austriece, să ajungă în părţile nordice şi să se alăture voluntarilor cehoslovaci.

*

Aşadar, voi reda incidentul din gara Chişinău petrecut la 6 ianuarie 1918, ale cărui victime au fost voluntarii ardeleni ai eşalonului ce mergea spre Iaşi şi se oprise la Chişinău pentru a se aproviziona în gară cu mâncare. Voi folosi reportajul din *Cuvântul Moldovenesc9* seri3 chiar de mine. Apoi voi completa datele prin amintirile personale şi prin ceea ce am aflat ulterior. Toate *aceste* a pentru ca la sfârşit, în lumina rezultatelor obţinute să trecem la discuţia şi analiza afirmaţiilor debitate de către autorii sovietici ai cărţilor şi broşurilor care combat Unirea.

Reportajul menţionat, după ce dă o scurtă explicaţie eu privire la voluntarii transilvăneni, continuă: „Aveau nenorocirea sărmanii fraţi ai noştri (din eşalonul respectiv – *n.n.*) să treacă prin Chişinău, când aici s-a aşezat un cuib de bolşevici în frunte cu Pe sper, Kaabak, Spimt, Lemberg *şi alţi străini care n-au nimic cu ţara noastră şi totuşi vreau să fie stăpânii ei* (toate sublinierile sunt ale ziarului – *n.n.*). Aceşti străini se zice că-s trimişi aici de 3.000.000 da ostaşi şi ţărani, dar nimeni nu ştie unde şi cum au fost ei aleşi de 3.000.000 de oameni, când întreaga noastră Basarabie are numai două rrrlioane şi jumătate de locuitori”.

În continuare, ziarul descrie cum comisarul bolşevic o oprit eşalonul în gară „şi a dat poruncă ca

transilvănenii să-şi predea armele, zicând că şi românii fac aşa cu ruşii, la Iaşi. Transilvănenii au răspuns că ei nu pot să predea armele fără porunca consulului român sau cel francez, şi au rugat să fie chemaţi la staţie aceştia”.

„Însă bolşevicii au răspuns că românii trebuie îndată să predea armele căci altfel va fi rău”.

Mai departe, în subtitlul „Provocaţie potlogărească”, se arată că bolşevicii „au trimis la oştile moldoveneşti din Chişinău veste că au venit românii să cuprindă oraşul”. Cum – continua reportajul – se făcuse o propagandă „mincinoasă că se vor aduce trupe româneşti ca să ia oamenilor toate slobozeniile (libertăţile – *nM.*) înapoi”, ştirea sosirii românilor i-a tulburat pe ostaşii moldoveni.

Redau textual: „Venind la gară, ostaşii noştri moldoveni îi întrebau pe transilvăneni, de ce au venit şi ce vor să facă. Aceştia le răspund că vin de la Kiev şi merg la Iaşi şi că s-au oprit să mănânce şi apoi să plece mai departe. Dar aici un potlogar, care nu-i aflat încă. dar care trebuie să fie pedepsit, ia şi trage un foc din puşcă. (De fapt, era semnalul lui Kaabac de a începe lupta – *n.n.*) Şi ce să ştiţi, oameni buni, că transilvănenii n-au vrut deloc să se bată, iar ai noştri, *şi mai ales proştii de moldoveni*, *trăgeau \din puşti şi din mitraliere cum m-au tras nici la front în nemţi*”.

Evident, românii transilvăneni s-au constituit prizonieri, „*zicând că nu vor să verse sânge frăţesc*”.

„Dar moldovenii noştri nu s-au mulţumit cu asta şi au prins a-i bate pe transilvăneni. Mă podidesc lacrimile şi nu pot ţine condeiul ca să scriu, cum s-au luptat amăgiţii de moldoveni cu fraţii lor. Nici nu voiau să-i asculte şi să-i înţeleagă. Îi băteau, îi batjocoreau, îi prădau, îi dezbrăcau, şi *dezbrăcaţi, flămânzi şi însângeraţi*, *i-au pornit pe uliţele Chişinăului*, râzând de ei că sunt mămăligari şi aşa mai departe. „Străinii râdeau de asta şi se bucurau ca niciodată că văd bătaie şi neînţelegere între aceşti fraţi de sânge”.

Mai departe se descrie împărţirea armelor luate de la transilvăneni şi dintr-un depozit de arme din Chişinău la toată lumea din Chişinău care voia să le capete, evident şi celor din lumea interlopă. Apoi apariţia unui avion deasupra Chişinăului, care n-a fost identificat fiindcă zbura prea sus, bombardarea lui cu artileria şi tragerea în el cu armele de către cei ce le primiseră. Mulţime de răniţi şi câţiva morţi pe străzi de la aşchiile proiectilelor şi de la gloanţe etc.

„Lupte cu… stelele şi cu luna”.

„Starea tulbure din Chişinău, care a fost o urmare a provocaţiei cu transilvănenii, a dus la aceea că soldaţii ruşi şi moldoveni – continuă reportajul – toată noaiptea spre 7 ianuarie au luptat împotrivă.*, aerului, a stelelor şi a lunii!” Cum s-a petrecut această luptă grozavă, vă vom spune îndată.

Se ştie că stăpânirea Republicii Moldoveneşti a dat voie unei Comisii a ţărilor aliate – Franţa, Anglia, America şi România – să deschidă la Străşeni nişte depozite cu pâine; aceste scladuri (depozite) sunt păzite de câteva zeci de români. În seara spre 7 ianuarie, agenţii bolşevici au dat o telegramă mincinoasă cum că la Străşeni au venit două eşaloane de români, care au de gând să vină şi să cuprindă Chişinăul. Îndată, au pornit spre Străşeni, oşti din Chişinău. Ajungând acolo, românii ce păzeau scladurile au fost înconjuraţi şi prinşi.

„Aducându-i la Chişinău, s-a spus că a fost o luptă mare şi că ai noştri au luat o mie de plenici (prizonieri – n. n>), care degrabă vor sosi în târg, dar că mai vine o mulţime de români – ca vreo 8 – 10.000 de oameni”.

„Ostaşii îndată au început a ieşi din oraş înarmaţi, dar fără ofiţeri, fără povaţă, fără plan. Au început a bate şi tunurile. Amurgise şi nimeni nu ştia şi nu înţelegea nimic”.

„Aşa s-au bătutbolşevicii noştri toată noaptea, trăgând în stele şi în lună, iar a doua zi nu s-a găsit nici urmă de român. Numai satele Ghidigeni şi Petrefcani

erau stricate de bombele tunurilor noastre şi câţiva oameni au fost răniţi şi ucişi tot de bombele noastre/4 (Adăugăm aici şi faptul că multe gospodării din aceste case au ars de pe urma bombardamentului.)

Prada banilor".

„Cum s-a dovedit a doua zi, toată gălăgia din noaptea spre 7 ianuarie a fost provocată de bolşevici[6] numai ca să poată fura nişte bani. În Chişinău se afla o comisie alcătuită din delegaţii Franţei, Angliei şi Americii. Aceasta comisie cumpăra pâine şi alte bucate şi avea vreo 2.000.000 ruble, bani gata în Chişinău. În noaptea când s-a dat grozava luptă pe frontul Chişinăului, împotriva stelelor şi a lunii, a venit o ceată de soldaţi în casa unde erau banii comisiei permanente şi a luat banii. După spusa directorului-preşedinte Pantelimon Erhan, 150.000 din banii aceştia de-acum sunt daţi de bolşevici polcului (regimentului – n.n.) întâi moldovenesc ca să-l cumpere. *Noi credem însă că \ ostaşii noştri nu-s până la atâta de necinstiţi şi vor dovedi-o aceasta*, sprijinind Sfatul Ţării şi neascultând pe aceia care se îndeletnicesc, sub ameninţarea puştilor, cu prădarea banilor străini".

Reportajul se termină cu concluzia că întâmplările din 6 ianuarie au şi menirea de a „deschide tuturor ochii" că „ţării acesteia îi trebuie o altă rânduială".

Eu am întâlnit coloana de transilvăneni, luaţi prizonieri în dreptul intersecţiei străzilor Benderşkaja şi Alexandrovskaja – de unde începea Piaţa Nouă (Novyj Basar). Coloana de prizonieri era încadrată între soldaţii înarmaţi ai regimentului I moldovenesc, rânduiţi la aproximativ 20 de paşi unul de altul, pe ambele părţi.

Prizonierii aveau un aspect jalnic. Unii erau cu răni uşoare, pansaţi cu pansamente individuale la mâini, la

---

6 În vremea când scrisesem reportajul, cuvântul bolşevic se aplica nu numai membrilor Partidului bolşevic, ci şi oricăror bande înarmate. În acest sens a fost folosit acest cuvânt şi în reportajul menţionat (V.H.).

umeri, chiar la caip. Mulţi erau cu echimoze mari la faţă. Ei mergeau mai încet ajutaţi de camarazii lor, dar soldaţii moldoveni îi înjurau şi-i îndemnau să meargă mai repede. Nenorociţii transilvăneni erau fără mantale, unii chiar fără tunici, numai în pulovere de lână. Câte o precupeaţă lipoveancă, din cele din piaţa de păsări şi de zarzavaturi, se repezea la ei şi încerca să lovească pe câte unul, dar transilvănenii, în general oameni robuşti şi voinici, le prindeau de mâini şi ele se zvârcoleau neputincioase în râsul tuturor, inclusiv al soldaţilor moldoveni. – „Lasă, mătuşă, că au primit ei de-ajuns la gară!”, le spunea câte un soldat din gardă.

În centrul oraşului lumea era mai liniştită şi privea cortegiul în tăcere. Am vrut să văd unde sunt duşi, de aceea am mers tot timpul după ei. Şi spre mirarea mea, am văzut că sunt introduşi în curtea regimentului 1 moldovenesc.

Am binecuvântat pe cel ce a avut ideea de a-i da pe transilvăneni pe mâna soldaţilor moldoveni. Pe urmă, am aflat că ideea a fost a lui G. Pântea, care a fost sprijinit şi de Pantelimon Erhan şi de I. Inculeţ. Ei au insistat, că deoarece regimentul moldovenesc a adus o contribuţie esenţială la luptă, cel puţin tot el să-i ţină în captivitate ca trofeu al victoriei!

Evident, la început fruntaşii basarabeni au cerut să li se dea drumul mai departe transilvănenilor, dar Kaabak de la Secţia Frontului românesc, care a avut comanda acestor trupe ruseşti dezordonate, nici n-a vrut să audă de aşa ceva, ci a ordonat deschiderea focului. Astfel, fruntaşii moldoveni au fost mulţumiţi de reuşita propunerii ca prizonierii să fie cazaţi la regimentul 1 moldovenesc. A fost un demers, ale cărui efecte, ruşii de la Secţia Frontului nu l-au sesizat! Iar efectele au fost binefăcătoare şi pentru prizonieri şi, mai ales, pentru soldaţii moldoveni.

Bilanţul de la gară a fost tragic: 6 ardeleni au fost omorâţi pe loc şi peste 20 răniţi grav, dintre care unul a

murit în zilele următoare. Au fost înmormântaţi în cimitirul ortodox, în partea sud-estică, în spatele florăriei Krebs, prin grija transilvănenilor refugiaţi la Chişinău. Ziarul editat de O. Ghibu, *Ardealul*, le-a consemnat un necrolog foarte emoţionant.

193

După ce am ajuns acasă, peste câtva timp au venit Vlad Cazacliu şi Vlad Bogos. Ei mi-au povestit că deşi toate trenurile din faţa gării fuseseră îndepărtate de garnitura transilvănenilor – curăţirându-se deci anume locul pentru a înlesni „lupta” – ei totuşi au trecut pe

C-da 40162 coala 13 departe de partea opusă a liniilor din gară şi au putut să se furişeze până la tren, au ajuns la comandant, de data aceasta trezit din somn, şi i-au făcut propunerea de a-i scoate pe transilvăneni din gară. Dar el le-a răspuns că ceea ce propun ei, în condiţiile create, este foarte riscant şi el caută să cruţe oamenii. Poate că prin tratativele cu ruşii, vor obţine drum liber şi vor continua drumul fără ca soldaţii să coboare din tren pentru a se aproviziona cu alimente. Mai bine vor suporta o zi – două de foame până la Iaşi, dar să-i aducă acolo pe toţi oamenii nevătămaţi, mai ales că are dispoziţii de a feri trupa de conflicte cu populaţia localităţilor prin care trebuie să treacă trenul.

Aşa că cei doi studenţi au trebuit să se retragă. Şi au făcu i-o la timp, fiindcă atunci când au ajuns peste linii, pe partea opusă gării şi s-au îndepărtat ca de o jumătate de kilometru, au şi început împuşcăturile. Le-am povestit şi eu cele văzute. Erau indignaţi peste măsură de purtarea soldaţilor moldoveni, iar eu le-am răspuns că în bună parte ea se explică prin acţiunea lui Cătărău şi a altor demagogi, ca Prohniţki şi Cotoros, care le-au împuiat urechile soldaţilor moldoveni, mai ales celor din regimentul 1, că odată cu armata română vor veni rrboierii”, adică moşierii şi vor înrobi din nou pe moldovenii din Basarabia.

Înainte de a trece la celelalte evenimente ale zilei de

6 ianuarie, mă voi opri asupra cazului de la gară, asupra aşa-zisei lupte cu transilvănenii, pentru a elucida întreaga chestiune.

Lucrările istorice sovietice afirmă că acest eşalon a fost trimis anume ca să ocupe gara Chişinău, şi de altfel ele afirmă că la gară a fost capturat un regiment întreg. Această ultimă afirmaţie falsă o întâlnim şi în *Istoria Kişinăului* (în limba rusă) şi în *Istoria R.S. Moldoveneşti*, ediţia rusească şi cea moldovenească, şi la A.M. Lesacov, *Moldovskaja Sovietskaja gosudarstvennosti bassarabskij vopros*. Ori, un regiment întreg în formaţie completă de război, de 3.000 – 4.000 de oameni nu poate încăpea într-un singur eşalon, cu echipament şi armament cu tot! Nici astăzi, d-apoi în trenurile din 1917 cu vagoanele de mărfuri foarte mici şi cu locomotivele de atunci, relativ slabe. Mai ales când eşalonul trebuia să meargă nu o zi-două, ci zile şi săptămâni!

Dar să analizăm mai îndeaproape documentele citate de lucrările sovietice în sprijinul afirmaţiei că detaşamentul transilvănenilor avea misiunea de a ocupa gara de la Chişinău.

Pentru a arăta inadvertenţele „documentelor44 citate, redăm exact textul din lucrarea *Rolul trădător al Sfatului Ţării*, de D. Antoniuk, S. Afteniuk, S. Esaulov şi IVI. Itkis – pp. 157 – 158, tipărită în limba „moldovenească44.

„A doua zi, 22 decembrie, la Bucureşti, pe numele ministrului de Război al României a fost trimisă o telegramă sub semnătura preşedintelui Consiliului directorilor generali Pantelimon Erhan – directorul Afacerilor Interne, V. Cristi, şi a directorului pentru Afacerile Externe, I. Pelivan:

«Domnului ministru de Război al României. În concordanţă cu hotărârea Consiliului directorilor generali al Republicii Moldoveneşti, vă rugăm să binevoiţi a da ordin de trimitere la Chişinău, cât se poate de repede, a regimentului de transilvăneni. Totodată, vă

rugăm să ordonaţi ca acest regiment să se afle la dispoziţia directoratului Republicii Moldoveneşti»". (Ca sursă este citată Arhiva centrală sovietică din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească, fondul 792, op. 1. dosarul 18, fila 63.)

Pe telegramă se află următoarea rezoluţie a ministrului de Război al României, generalul Iancovescu, din 24 decembrie 1917:

„Marelui Stat-Major. Consiliul de Miniştri a aprobat această cerere. Să se ordoneze ca 1.000 de transilvăneni din Kiev, înarmaţi cu arme şi mitraliere, să se oprească la cea mai apropiată staţie de Chişinău44. (Se citează acelaşi dosar).

Noi nu ne exprimăm nici mirarea, nici indignarea că un document românesc a ajuns într-o arhivă sovietică. Se ştie că încă din timpul Armistiţiului din 1944, ruşii au ridicat toate actele în legătură cu Sfatul Ţării, aşa că noi, românii, probabil nu mai avem decât incidental documente privitoare la acest Parlament al Basarabiei. Continuăm însă citatul:

„Împuternicitului guvernului român de pe lângă Rada Centrală, i s-a trimis urgent o telegramă asemănătoare. Răspunsul nu s-a lăsat aşteptat. «Domnului Ministru de război, generalul Iancovescu. Ordinul de la 12 decembrie, pentru colonelul Petrianu l-am primit numai ieri, 23. Primul eşalon va fi expediat, probabil, la 23 decembrie sub comanda maiorului Niculescu. Constantin a pregătit unităţile. Nu este cunoscut [...] despre ocuparea Basarabiei»; (un cuvânt indescifrabil, după cum declară autorii broşurii citate. Noi credem însă, după context, că e *nimic*. Fraza «*Nu* este cunoscut nimic despre ocuparea Basarabiei», e un franţuzism «On ne sait rien sur Poccupation de la Bessarabie», care se explică prin faptul că generalul Coandă a petrecut mulţi ani în Franţa, în postul de ataşat militar pe lângă legaţia românească, precum şi în alte misiuni diplomatice.) «Trimiteţi instrucţiuni în

continuare», încheie răspunsul Coandă”.

Ce rezultă din această corespondenţă?

Întâi: Cererea directorilor Pantelimon Erhan, V. Cristi şi I. Pelivan nu putea fi trimisă ministrului de Război *la Bucureşti*. Bucureştiul la acea dată era ocupat de trupele Puterilor Centrale, iar generalul român se afla la Iaşi.

În al doilea rând, generalul Coandă nu răspunde la rezoluţia ministrului de Război sau la vreun ordin al Statului-Major din 24, sau chiar să zicem din 26 decembrie, fiindcă se cerea timp ca hârtia să facă drum de la o instituţie la alta – ci, răspunsul priveşte un ordin anterior, de la 12 decembrie, al cărui conţinut nu-l cunoaştem, fiindcă autorii respectivi nu-l reproduc. Generalul Coandă răspunde că va fi trimis primul eşalon sub comanda maiorului Niculescu, dar nu menţionează vreo misiune specială a acestuia. Mai mult, ataşatul militar român declară că nu cunoaşte nimic despre ocuparea Basarabiei şi cere instrucţiuni speciale. Dacă detaşamentul maiorului Niculescu urma să plece din Kiev la 26 decembrie, n-a mai putut ¿a parvină la Kiev niciun răspuns de la Iaşi. De aceea, detaşamentul nu putea nu. primească nici misiunea de a ocupa gara Chişinău, ceea ce de altfel nici n-au specificat în adresa lor Panteiirnon Erhan, V. Cristi şi I. Pelivan.

Încă un amănunt: corespondenţa aceasta nu putea îi descifrată. Autorii sovietici însă laudă vigilenţa personalului telegrafic din gara Tighina (Bender), care ar fi: pus la curent pe cei din Chişinău. Ce grozavi telegrafişti! Ruşi, dar cunosc limba română! Şi sunt meşteri straşnici în a descifra, telegrame cifrate!

Şi apoi, de ce maiorul Niculescu n-a executat ordinul întocmai: să se oprească la staţia cea mai apropiată de Chişinău – care e Revaka –, să coboare din tren şi să facă drumul pe jos, atacând gara? De ce a mers până în staţia Chişinău, dormind şi ei şi trupa, ea să ajungă tocmai în gura lupului? De vreme ce eşalonul a sosit în gara

Chişinău, înseamnă că el nu primise nicio dispoziţie specială.

Să discutăm şi un alt aspect pur militar al problemei: cum puteau generalii români, care totuşi nu erau nişte ignoranţi în ale strategiei şi tacticii, să dea un asemenea ordin năstruşnic. Un detaşament de 800 oameni să ocupe gara Chişinău, fără niciun alt sprijin? Când se ştia că în Chişinău se aflau numeroase trupe ruseşti? Când nu se putea să nu se ştie că gara Chişinău putea fi uşor atacată dinspre oraş, deoarece în preajma ei, până în linia ferată, erau case particulare şi imobilele cu locuinţele feroviarilor de la gară!? De unde putea să se aprovizioneze cu alimente trupa ocupantă, când în preajma gării nu erau nici prăvălii, nici depozite speciale? Doar ea ar fi fost imediat asediată şi atacată.

Toate aceste lucruri puteau să le ignore nişte oameni ca Pe sper şi Kaabak, nişte civili care habar n-aveau nici măcar despre cunoştinţele elementare ale artei militare!

Este adevărat că voluntarii cehoslovaci şi cei 5.000 de voluntari români transilvăneni, care li s-au alăturat, au luptat şi din mersul trenurilor, dar ei aveau o armată formidabilă, de peste 100.000 de oameni anume pregătiţi pentru lupte de mişcare. Ei aveau nu numai puşti şi mitraliere, ci şi artilerie şi trenuri blindate pe care au pus mâna în luptele cu sovieticii. Şi apoi, după ce au răzbătut prin regiunea Volgăi şi a Uralilor unde au avut o mare împotrivire şi au dus lupte grele, în restul Siberiei au trebuit numai să respingă mici hărţuieli, iar în Siberia Orientală au călătorit fără lupte, fiindcă acolo guvernau socialiştii-revoluţionari care le-au acordat trecerea liberă spre Japonia, căci aceştia ştiau că cehoslovacii n-au obiective ruseşti de cucerit, ci voiau tocmai să plece din Rusia!

Pe când aici, la Chişinău, nişte transilvăneni, necunoscători ai topografiei locale, ai situaţiei unei gări, ai dispozitivului de trupe „inamice”, să fie însărcinaţi să

ocupe o gară numai cu arma în mână? Căci nici măcar mitraliere nu aveau la îndemână, şi nici muniţiuni pentru armele de foc individuale, căci acestea erau depozitate într-un vagon special. Voluntarii, după predare, au pus la picioarele lor numai arme de mână, fără încărcătură.

De altfel, există în arhiva lăsată de O. Ghibu un document asupra „luptei" de la gara Chişinău. E memoriul unui participant la acea luptă, intitulat „Amintiri despre ciocnirea de la 6.1.1918 în gara Chişinău între ultimul eşalon de voluntari ardeleni cu trupele bolşevice ruseşti", scris de Andrei Ghighiniţă, profesor pensionar, la Sibiu (strada A. Şaguna nr. 8), unul dintre cei 4 ofiţeri ai eşalonului.

În aceste amintiri autorul, ca şi Vlad Cazacliu şi Vlad Bogos, indică în calitate de comandant al eşalonului, nu pe maiorul *Niculescu*, ci pe colonelul *Popescu*. Colonelul Popescu se întorcea în ţară după o misiune la Petrograd şi, evident, urmând să plece din Kiev spre Iaşi, i s-a încredinţat lui comanda eşalonului, ca fiind ofiţerul cu gradul cel mai înalt. Comandantul titular al eşalonului era, în adevăr, maiorul Niculescu.

În al doilea rând, A. Ghighiniţă arată că eşalonul a ajuns în gara Chişinău pe la orele 12 noaptea şi abia dimineaţa au observat cu toţii că peronul gării era pregătit pentru luptă, în faţa gării fiind ridicate baricade din saci de nisip, cu mici treceri pentru lansarea atacurilor asupra trenului, cu mitraliere instalate pe baricade, cu ţevile lor care ieşeau din geamurile gării şi chiar cu unele mitraliere pe acoperişul gării-Ce măsuri a luat colonelul Popescu? Vrând să trateze cu comanda trupelor ruseşti libera trecere a eşalonului spre Iaşi, el a dat ordin ca toată lumea să coboare din tren şi să se alinieze în faţa vagoanelor cu faţa la gară şi armele la picior în semn de intenţii paşnice ale românilor.

În timpul acesta de după baricadele ruseşti s-a strecurat până la eşalon căpitanul din trupele voluntare, Vescan, care avea sarcina să-i întâmpine pe cei din

eşalon şi să le asigure aprovizionarea. El le-a comunicat ofiţerilor că sunt prinşi ca în capcană, deoarece totul e pregătit pentru luptă, mitralierele şi tunurile sunt aşezate la locurile dinainte stabilite pentru tragere, iar în spatele gării sunt câteva mii de soldaţi ruşi, infanterişti, cavalerişti şi artilerişti. Singura soluţie, cu tot riscul ei, este un atac fulgerător asupra gării şi ocuparea ei.

Dar colonelul Popescu n-a vrut să ţină seama de acest sfat. El avea ordin de la Kiev de a evita orice incident şi de a aduce trupa fără pierderi la Iaşi.

În timpul acesta a venit un ofiţer (probabil moldovean) care a transmis în moldoveneşte, din partea, comandantului rusesc, ca un ofiţer să vină pentru a trata predarea eşalonului. A. Ghighiniţă, care cunoştea mai bine limba rusă, a fost delegat să trateze trecerea liberă, cu arme cu tot, mai departe, a eşalonului.

În timp ce ei amândoi – Ghighiniţă şi ofiţerul moldovean – făcuseră abia câţiva paşi în direcţia gării, s-a auzit deodată o rafală de mitraliere şi gloanţele şuierând au trecut pe lângă cei doi parlamentari.

Ghighiniţă s-a întors atunci la compania sa, iar ofiţerul moldovean a căutat şi el să se pună la adăpost, dar nu pe lângă eşalon, ci refugiindu-se spre gară.

Prima rafală a mitralierei a fost un semn pentru începerea luptei. Au căzut imediat morţi şi răniţi, aceştia din urmă începând să se vaiete. Imediat tot eşalonul s-a culcat jos şi a pus mâna pe arme. Ofiţerii au dat însă ordin ca trupa să se retragă, târându-se, după linia ferată, după vagoane, ca să fie mai la adăpost.

După primele rafale, de după baricade au apărut o mulţime de atacanţi ruşi. Era o ţintă sigură pentru ardeleni şi aceştia au replicat cu sete trăgând focuri ucigătoare ca să se răzbune pentru camarazii căzuţi. Atacul s-a produs în valuri, care înaintau, dar imediat se retrăgeau din cauza mulţimii de morţi şi răniţi. În cele din urmă, atacanţii s-au retras după baricade.

Ofiţerii au raportat însă colonelului Popescu că

soldaţii surprinşi de lupta neaşteptată au rămas fără muniţii, fiindcă ei nu aveau decât cele 5 gloanţe cu care erau încărcate armele.

Răspunsul colonelului Popescu a fost acela de a depune armele şi de a se preda, din acelaşi motiv de a evita incidente sângeroase cu ruşii. Când s-a fluturat semnul alb al depunerii armelor, ruşii au năvălit grămadă înspre ardeleni, fără nicio ordine, ca o turmă înnebunită, şi au început să-i despoaie pe voluntari de mantale şi chiar de tunici, să-i prade de bani şi de lucrurile din vagoane, şi cu multă greutate s-a putut, în sfârşit, după satisfacerea setei de prădăciune, să fie încolonaţi soldaţii ardeleni pentru a fi conduşi în oraş ca prizonieri.

Colonelul Popescu şi cei 4 ofiţeri au fost separaţi de trupă şi înghesuiţi împreună cu paza lor într-o maşină, au fost duşi la sediul *Front Oţelel* (Secţia Frontului – *n.n.*). Ofiţerul rus care-i însoţea şi-a exprimat mirarea că la atâţia soldaţi erau numai 4 ofiţeri români!

Ieşind din gară spre a se urca în maşină ofiţerii români au văzut foarte multe ambulanţe auto şi trase de cai, încărcate până la refuz cu cadavrele morţilor şi cu răniţi.

Autorul memoriului explică pierderile atât de mari ale ruşilor prin lipsa disciplinei în atac, prin adăpostul ferit de gloanţe în care s-au amplasat ardelenii şi prin setea lor de a răzbuna moartea celor câţiva camarazi ucişi de ruşi.

La sediul Comandamentului rusesc (Secţia Frontului – ftă.), cei patru ofiţeri au fost închişi la etaj, într-o cameră mare, iar colonelul Popescu într-o cameră alăturată, mai mică. Camerele erau complet goale, aşa că ei dormeau pe jos, strânşi grămadă ca să se încălzească unul de altul, fiindcă nu se făcea foc. Mai grea era situaţia colonelului Popescu, care fiind singur şi mai în vârstă, a răcit, ceea ce l-a demoralizat.

Se înţelege, ofiţerii nu ştiau nimic despre soarta trupei. La un moment dat li s-a spus că ei vor fi pedepsiţi.

Atunci, la orice apropiere de paşi ei se plasau pe părţile laterale ale uşii cu gândul de a ataca pe eventualii călăi şi prin luptă corp la corp să-şi vândă scump viaţa. Dar n-a venit nimeni la ei cu arme. Nici n-au fost interogaţi de nimeni. Au fost daţi în paza unui evreu, dezertor din armata română. Abia peste două zile au fost coborâţi în subsol, unde se afla un fel de sufragerie, şi li s-a servit masa şi aceasta încă în schimbul unor bani, pe care paznicul i-a primit de la Ghighiniţă. Acesta, pentru orice întâmplare, în timpul călătoriei ascunsese nişte bancnote ruseşti în carâmbul cizmelor. Masa li se dădea o singură dată pe zi.

Din camera lor ei auzeau interogatoriul luat colonelului Popescu, fără să desluşească bine mersul lui. Colonelul – o deduceam – a negat orice intenţie de a ocupa gara şi de a intra în conflict cu trupele ruseşti. De aceea sovieticii (adăugăm noi – *V. H.*) nici nu citează aceste interogatorii. Ei îl citează pe maiorul Niculescu, dar citatele nu corespund realităţii, fiindcă maiorul Nicoiescu a stat cu ceilalţi ofiţeri şi niciodată n-a fost dus ia interogatoriu.

În ziua de 12 ianuarie ofiţerii ardeleni au auzit însă zgomote de evacuare a clădirii. Au înţeles despre ce este vorba şi au trăit momente de mare tensiune, aşteptându-se la o eventuală „lichidare”. Dar în ziua de 13 ianuarie nu a mai apărut nimeni de dimineaţă în camera lor. Abia pe la orele 12 au venit Pan Halippa, Vlad Cazacliu şi alţi fruntaşi basarabeni, aducând şi câţiva soldaţi moldoveni sub comanda unui sergent bătrân, ca să-i scoată din clădirea părăsită de ruşi. Paza moldovenească a ofiţerilor ardeleni a înţeles însă greşit recomandarea lui Pan Halippa, de a-i duce pe ofiţeri la loc ferit de vreun atac al ruşilor, şi i-a dus la… închisoare!

A doua zi dimineaţă însă, directorul închisorii, Belong, frate al cunoscutei doamne Belong – deţinătoarea magazinului de instrumente muzicale şi organizatoare de concerte ale muzicienilor locali şi

străini, aflând de internarea lor, i-a chemat în cabinetul său şi i-a tratat, pentru prima dată după opt zile de detenţie grea, cu un ceai cald.

Din memoriul locotenentului (pe urmă căpitan) A. Ghighiniţă rezultă în mod clar că nici ofiţerii şi cu atât mai mult trupa eşalonului de voluntari ardeleni de sub comanda colonelului Popescu nu erau pregătiţi pentru luptă. Dimpotrivă, comandantul eşalonului primise ordin la Kiev de a conduce oamenii la Iaşi nevătămaţi, având grijă să nu provoace incidente cu ruşii. E clar că maiorul Niculescu nu avea comanda batalionului în timpul călătoriei, că această comandă a fost încredinţată în mod special colonelului Popescu, ca fiind şi în grad mai mare şi mai în vârstă – deci mai prudent.

Aşa că aserţiunile autorilor sovietici, după care maiorul Niculescu ar fi mărturisit că avea intenţia să lase în gara Chişinău un vagon cu soldaţi ardeleni, este o simplă invenţie, deoarece:

1) Nu el dispunea de trupă;

2) Ca atare, fiind închis împreună cu ceilalţi trei ofiţeri, ca şi ei, niciodată n-a fost dus la vreun interogatoriu.

Memoriul lui A. Ghighiniţă infirmă unele informaţii din reportajul meu publicat în ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, de exemplu, că soldaţii moldoveni ar fi avut contact direct cu voluntarii ardeleni şi i-ar fi întrebat unde şi în ce scop merg cu trenul.

Trebuie să ţinem seama de faptul că reportajul a fost scris după povestirile altora, fiindcă eu n-am fost la gară, iar lumea uneori mai înfrumuseţează întâmplările. Dar, în general, memoriul citat e de acord că ardelenii nici gând n-au avut de luptă când au ajuns la Chişinău. Lupta le-a fost impusă de către ruşi, în condiţii extrem de dezavantajoase pentru ardeleni, iar scopul luptei a fost provocator, pentru a înrăutăţi relaţiile frăţeşti ale trupelor moldoveneşti, din Chişinău, cu trupele româneşti ardelene, fiindcă, să nu uităm, de fiecare dată

când era vorba de trupe româneşti, ruşii ţipau că odată cu venirea lor, ţăranii basarabeni vor pierde pământul şi vor fi înrobiţi boierilor români, mult mai rău decât erau oi sub turci…

Provocarea din gara Chişinău era însă necesară ruşilor. Am subliniat în expunerea din capitolul „Republica Democratică Moldovenească”, fraza prin care raportul căpitanului Venedictov către generalul sovietic preciza că trupele revoluţionare sovietice vor fi reorganizate, rediscipâinate şi aduse în stare de a lupta, *până la data de 7 ianuar*. S-a întâmplat că ocazia pentru „luptă”, adică trecerea eşalonului transilvănean prin Chişinău spre Iaşi să devanseze termenul stabilit de Venedictov cu o zi. Cu atât mai bine. Trupele au fost puse în stare de alarmă şi au mers decise la luptă. Ca militar de profesie, Venedictov şi-a dat seama că e un caz excelent de a pune trupele sale în faţa unui acţiuni cu cele mai mari sorţi de reuşită, ceea ce le va ridica moralul, le va face mai combative şi mai disciplinate.

E foarte posibil ca în consfătuirea de la Secţia Frontului, înainte de declanşarea acţiunii, el i-a pus la curent cu latura psihologică a incidentului ce urmau, să-l provoace. Cu atât mai mult conflictul acesta convenea conducătorilor Secţiei Frontului, cu cât ei puteau sconta şi pe o ruptură a unei părţi din trupele moldoveneşti, parte din soldaţii moldoveni cei mai lipsiţi de conştiinţă naţională, care îşi făceau iluzii că ruşii le vor da o adevărată libertate şi, mai ales, pământul.

Revenind la temă, considerăm şi acum, în lumina examinării mai atente a faptelor şi documentelor, că incidentul din gara Chişinău a fost provocat anume, pentru ca Front Ordelul să tragă toate foloasele de pe urma lui. De aceea toată acţiunea nu s-a desfăşurat sub comanda şefului de stat-major al trupelor revoluţionare din Chişinău, ci sub conducerea şefului de stat-major al

Front Ordelului (Secţiei Frontului), Kaabac. Acesta nu risca nimic. Se putea regiza în cursul nopţii, în timp

ce transilvănenii dormeau, toată pregătirea acţiunii, se puteau aduna trupe cât mai multe la gară – vreo 5.000 – 6.000 de soldaţi ruşi, plus vreo mie de soldaţi moldoveni, care nici nu erau de fapt necesari, căci era de-ajuns focul mitralierelor din gară, instalate pe peron, la ferestre şi pe acoperiş, pentru a-i face pe transilvăneni să se predea.

Şi ce erau să facă cei 800 de transilvăneni, care nu se aşteptau la luptă, nu erau pregătiţi pentru ea nici materialiceşte nici sufleteşte, ci au dormit liniştiţi toată noaptea!

Ce mai acţiune militară sigură, pentru ca un civil îmbrăcat de ocazie în militar, cum era Kaabac, să se poată împăuna cu titlul de abil conducător militar!

Succesul i-a îmbătat pe cei doi corifei ai Secţiei Frontului – Pe sper şi Kaabac. În zilele următoare ei au trimis la Odessa, *Rume* & *rod*-ului, cele mai fanteziste ştiri. E de-ajuns să citǎm un raport semnat de Pe sper şi Kaabak, şi publicat în ziua de 9 ianuarie 1918 în ziarul rusesc *Golos revoliuţii* din Socola şi reprodus cu mici modificări –] a 13 ianuarie 1918 –, în ziarul românesc *Luptay* organ al socialiştilor români din Odessa, care aderaseră la Revoluţia din Octombrie:

J} *Rumcerod-vâl* a primit următoarea telegramă de la Secţia Comitetului din Chişinău:

«Românii în frunte cu» Şeerbacev au trimis trupe în Basarabia, lupta e în curs. Situaţia e sigură. În faţa Chişinăului au fost dezarmaţi mulţi români şi multe mitraliere» – [7].

«Armata e în regulă. Pericol nu-i. Organizaţiile naţionale au recunoscut toate, fără excepţie, puterea secţiei *Rumcerod*-ului \ Secţia a trimis ultimatum românilor în privinţa ocupării de către trupele române a, Basarabiei. Românii se retrag»".

---

7 în traducerea textuală : „Au fost luaţi prizonieri mulţi români şi mitraliere", încâi autorii volumului Bor'ba trudeaşcîhsjn... au fost nevoiţi să scrie în notă : „Aşa e textul!".

O ştire ca aceasta se publica la Odesa chiar în ziua când; după fuga trupelor ruseşti din Chişinău, divizia comandată de generalul Broşteanu intra în oraşul Chişinău fără cel mai mic incident!

Acest „document" cuprinde câte afirmaţii despre succese, tot atâtea neadevăruri. În faţa Chişinăului, afară de voluntarii din gara Chişinău şi vreo 20 de soldaţi de la paza depozitelor din Străşeni, n-a mai fost capturat niciun prizonier. Armata e în ordine, spune rapor1; i. Am văzut ce ordine ai domnit în gara Chişinăii şi pe străzile lui! Organizaţiile politice naţionale ar fi recunoscut, toate Secţia Frontului ca putere supremă a Frontului. Însuşi v volumul care publică „documentur dezminte afirmaţia, restabilind adevărul că Sfatul Ţării lupta contra Secţiei Frontului. Românii se retrag – scriau Pe sper şi Kaabak la 12 ianuarie, iar la Odessa telegrama lor e publicată la 13 ianuarie, adică exact în ziua când trupele române intrau în Chişinău fără ¡nicio împotrivire şi fără niciun incident cât de neînsemnat.

Mai notăm şi o observaţie hazlie. Fraza „în faţa Chişinăului au fost dezarmaţi şi făcuţi prizonieri un mare număr de români şi mitraliere", din textul rusesc publicat în volumul „*Bor ba trudeaşcihsja Moldavii protiv intervenţii*... (*1917 – 1920*)", după ziarul publicat în 1917 – 1918 la Socola, *Golos revoljuţii*, din 9 ianuarie 1918, text semnat de Pe sper şi Kaabak, admite că şi mitralierele au fost făcute „prizoniere", şi ele s-au comportat ca duşmani însufleţiţi ai Front Ordelului, că deci mitralierele româneşti au fost contrarevoluţionare! ...

La fel, cu totul lipsite de adevăr au fost şi alte radiograme ale Secţiei Frontului către *Rumcerod*, publicate în nr. 20 şi 21 în acelaşi volum *Bor ba trudeştihsja*... la pag. 36 – 37 şi datate din 11 şi 13 ianuarie 1918, pe care nu le mai traducem aici, fiindcă ne vom ocupa, de una dintre ele mai departe. E de-ajuns să notăm că la 12 ianuarie, în plină fugă din Chişinău a

trupelor ruseşti, când trupele moldoveneşti îi împiedicau pe ruşi să evacueze arme, muniţii şi alt material de război, Pe sper şi Kaabak încă promiteau *Rumcerod-vilm* desfiinţarea Sfatului Ţării. De altfel, după retragerea trupelor ruseşti peste Nistru, în luptele din timpul războiului civil din Rusia, nici Pe sper nici Kaabak nu mai figurează nicăieri cu vreun rol de conducere. Probabil că au fost demişi din calitatea lor, sau mai exact au rămas pe dinafară din cauza dizolvării Secţiei Frontului şi din cauza lăudăroşeniei lor.

În aceeaşi zi de 6 ianuarie, după-amiază, a apărut o ediţie specială a ziarului rusesc *Bessarabskaja Jizni* (*Viaţa Basarabiei* – *n.n.*), care descria lupta de la gară în termeni elogioşi pentru trupele ruseşti, chipurile animate de cea mai eficientă disciplină revoluţionară, o luptă grea, în care ruşii s-au purtat ca nişte eroi. Mai departe se spunea că regimentul 1 şi alte unităţi militare moldoveneşti au trecut în întregime de partea Secţiei Frontului, ceea ce nu era adevărat, căci nici regimentul 1 moldovenesc n-a luat parte în întregime la lupta de la gară. Şi în sfârşit, se debitau informaţii false, că I. Pelivan şi A. Crihan sunt aiestaţi, că Sfatul Ţării este desfiinţat, că în oraş situaţia este stăpânită de trupele revoluţionare ruseşti în frunte cu Secţia Frontului.

Cu toate că abia se lăsase întunericul, i-am dus lui Pan Halippa un exemplar din acest număr de ziar la locuinţa sa. Citindu-l, el a exclamat: „Uite cum scriu istoria ruşii!”. Cuvinte care şi astăzi pot fi repetate, fiindcă ceea ce scriu astăzi autorii sovietici despre evenimentele din 6 ianuarie 1918, face impresia că s-ar inspira din acel număr de ziar!…

Întorcându-mă de la P. Halippa la redacţie, seara» după cină am fost pus în faţa unei noi situaţii.

Deodată au răsunat de aproape răbufnirile unor trageri de tunuri, care făceau ca toată casa să se cutremure. Am plecat în direcţia detunăturilor şi am ajuns chiar în tabăra ruşilor, care luptau, cum am scris

apoi în reportajul meu din ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, „cu luna şi cu stelele”. Şapte tunuri aşezate în Piaţa Libertăţii, deservite numai de soldaţi ruşi, fără ofiţeri, trăgeau înspre calea ferată, peste un sătuc – Petricani – aflat la 3 km de Chişinău.

Şi aici ţin să fac o rectificare în legătură cu reportajul publicat de mine în *Cuvântul Moldovenesc* referitor la evenimentele din 6 ianuarie. Acolo scriam că ruşii au luptat „cu luna şi cu stelele14. Eram de bună-credinţă, fiindcă ştiam că dacă vor veni trupe româneşti disciplinate şi înarmate, în număr de vreo 10.000, cum scriau ruşii în *Bessarabskajci Jizni*, „armatele revoluţionare” vor fi puse pur şi simplu pe fugă, aşa cum s-a şi întâmplat peste câteva zile.

Ulterior însă, ca student la Iaşi, în 1922 – 1923, frecventam familia institutorului Al. Teodorescu (socrul compozitorului C. Baciu), pe care-l cunoşteam de la Chişinău, din 1919 – 1920, pe când funcţiona acolo ca revizor şcolar. De la el am aflat că un fel de luptă, ca să-i spunem aşa, o fandare din partea trupelor române foarte reduse, se produsese atunci, în seara de 6 ianuarie, la marginea Chişinăului.

În calitate de căpitan de rezervă, Al. Teodorescu a comandat o companie dintr-un eşalon de 3 companii ce fuseseră trimise de la Iaşi, în cadrul măsurilor generale pentru paza depozitelor de alimente achiziţionate de aliaţi pentru România – ca să asigure paza depozitelor foarte mari – mai multe magazii la un loc, situate între cimitirul evreiesc de la marginea nord-vestică a oraşului şi calea ferată, în suburbia ce purta denumirea rusească de „Sculeanskaja rohatka” („Bariera Sculenilor” – n.n.).

Până la Străşeni trenul a mers continuu, fără nicio. piedică. La Străşeni însă feroviarii ruşi m-au mai vrut să-i dea drumul mai departe. (Menţionăm că la căile ferate ruseşti, personalul se recruta de preferinţă dintre ruşi, pentru ca să nu se facă greşeli, din cauza necunoaşterii limbii, la recepţionarea ordinelor şi dispoziţiilor

telegrafice sau telefonice.) A trebuit să se parlamenteze mult, până când, în sfârşit, trenul a putut pleca mai departe. La staţia următoare însă, Ghidighici, s-a aflat că linia ferată către Chişinău este desfăcută pe o distanţă de câteva sute de metri. Se vede că s-a transmis de la Socola – sediul Sovietelor ruseşti din Iaşi – ştirea despre plecarea celor 3 companii, încât a fost suficient timp pentru a efectua această întrerupere de cale ferată.

Cum de la Ghidighici până la marginea Chişinăului nu erau decât vreo 7 kilometri, detaşamentul sub comanda unui lo cotenent-colonel a părăsit trenul şi a plecat pe jos. Menţionăm că detaşamentul avea ca misiune paza depozitelor şi nu aveau decât arme uşoare – de mână şi mitraliere. Amurgise când au plecat din Ghidighici-şi au ajuns la marginea Chişinăului pe întuneric complet.

Dar când la dreapta şoselei, la intrarea în oraş, s-a profilat, la lumina slabă a lămpilor electrice, zidul cimitirului evreiesc, eşalonul a fost întâmpinat întâi cu focuri sporadice de armă, apoi din ce în ce mai dese. Ofiţerii şi trupa trecuseră prin tot greul războiului, aveau experienţa luptelor, încât imediat s-au adăpostit după atâtea obstacole, ca ziduri, case, movile, gropi – de care intrările Chişinăului erau îmbelşugate, şi au răspuns şi ei cu foc. În timpul acesta a început şi tragerea artileriei din Chişinău, dar proiectilele treceau pe deasupra trupei care îşi luase dispozitivul de luptă. Comandantul eşalonului a socotit însă că, dată fiind noaptea, dată fiind forţa mare a adversarului – deoarece pe lângă focurile de arme şi mitraliere care demascau un adversar de vreo 3.000 – 4.000 oameni, au început şi tragerile artileriei – nu face să se rişte pierderi de oameni, şi a trimis dispoziţia ca detaşamentul să se replieze în spatele zidului nord-vestic al cimitirului evreiesc.

Paralel cu acest zid mergea un drum vicinal. Acolo s-a adunat detaşamentul şi după o consfătuire cu cei trei comandanţi ai companiilor, s-a decis retragerea pe acel

drum, spre sud-est, având ca direcţie Prutul.

În urma aşa-zisei lupte, au fost numai doi soldaţi răniţi uşor, aşa că detaşamentul a pornit mai departe în condiţii suportabile, ajungând la satul Durleşti, trecând apoi prin Truşeni, Scorţeni, Ulmul, de unde au apucat spre nord-vest, mergând spre Nemţeni. Drumul a ţinut trei zile, s-a mers fără grabă, iar populaţia din Scite s-a arătat – spunea A. Teodorescu – binevoitoare şi le-a dat alimente din belşug. Nu e de mirare. Moldovenii dinspre Prut aveau multe rude de partea dreaptă a râului, şi erau nu numai conştienţi că aparţin neamului românesc, dar şi cu simţăminte pronunţate româneşti.

Şi totuşi, lupta împotriva lunii şi a stelelor a avut ioc, încât, parţial, am avut dreptate s-o caracterizez astfel. Căci soldaţii ruşi, îmbătaţi de succesul de dimineaţa şi. siguri că şi acum, noaptea, au un adversar, dar nu în vagoane, uşor de înfrânt, ci în dispozitiv de luptă şi pe teren accidentat, au continuat să tragă în inamicul imaginar şi atunci când detaşamentul trecuse deja dincolo de Durleşti şi se afla în drum spre Truşeni! Tot zgomotul luptei a durat până spre dimineaţă, când, în sfârşit ruşii şi-au dat seama că n-au niciun inamic în faţă.

Aşadar, intrigat de zgomotul produs de focul artileriei, am ajuns în Piaţa Libertăţii. Văzând tunurile, m-am apropiat de unul ca să urmăresc cum este mânuit şi pus în funcţie. De altfel, era multă lume civilă adunată clin curiozitate în jurul acestor tunuri.

209

Servanţii tunului de care mă apropiasem erau comandaţi de un sergent rus, om înalt, spătos şi zdravăn, care tot timpul spunea camarazilor săi: „Vot... (omitem înjurătura de mamă, care făcea parte organică atunci din vorbirea poporului rus de jos) ... Vot, jesli by byJ s nami ofiţer! On znejet na kakoje rasstojanije nado streljat! A talc, vot eto vyhodit!” (Iată – urmează înjurătura de mamă – n.n.), dacă ar fi cu noi un ofiţer! El ştie la ce distanţă trebuie să tragem. Dar aşa.

uite ce iese!” Şi bietul om se lovea cu palmele la cap, pe şolduri, şi totuşi a continuat câtva timp să mai tragă în aceeaşi direcţie, producând distrugeri în micul cătun moldovenesc. Căci tocmai când ajunsesem lângă tun am văzut cum s-au aprins în sătucul Petricani, locuit de oameni foarte modeşti şi săraci, lăptari şi zarzavagii moldoveni, câteva case şi grajduri. La lumina incendiilor s-a văzut cum bieţii oameni se străduiau să fugă din case cu copiii mici în braţe, să mai apuce ceva din lucruri, din casele aprinse, sau să scoată vitele din grajdurile cuprinse şi acestea de foc.

— „Bine, omul lui Dumnezeu, i-am spus eu, de ce continui să tragi într-acolo? Nu vezi că arde un sătuc nenorocit? Şi apoi, nu se aude niciun foc de tun din partea duşmanului? Unde este el?”

S-a uitat buimac la mine, şi-mi răspunse:

— „Că bine zici! Trebuie să schimbăm direcţia”.

Şi iarăşi bătându-se cu mâinile pe şolduri şi pe cap, şi rostind vorba „Vot jesli by, nami byl ofiţer!”, a schimbat direcţia tragerii spre Cheile Bâcului, dar nu mai vedeau exploziile obuzelor fiindcă ele cădeau dincolo de acest obstacol natural, spre satul Ghidighici, unde de asemenea, proiectilele – am aflat mai târziu – au făcut victime omeneşti şi distrugeri de gospodării şi pierderi de animale.

Am stat până la miezul nopţii în piaţă curios să văd dacă li se răspunde ruşilor la focul artileriei. Tot timpul însă în partea presupusă a inamicului, în intervalele dintre detunături nu se auzea deloc zgomotul artileriei. Mai mult, erau intervale scurte de tăcere perfectă, când nu bubuiau nici tunurile, nu se auzeau nici împuşcăturile de armă de mână de pe presupusul front al luptei. Căci, din Piaţa Libertăţii, cu vreo 30 – 40 m mai înaltă decât lunca râuleţului Bâc, se auzeau foarte bine şi împuşcăturile de armă ale soldaţilor ruşi. Şi de nicăieri, nimeni nu le răspundea! Am conchis deci, cu toată

convingerea, că în faţa trupelor ruseşti (de data aceasta am aflat că foarte puţini soldaţi moldoveni de la regimentul 1 moldovenesc au participat la aşa-zisa luptă), nu era niciun suflet inamic! Dar, în genere, am rămas cu o foarte proastă impresie despre artileria rusă de atunci.

Evenimentele din 7 – 13 ianuarie

A doua zi dimineaţă, la 7 ianuarie, am aflat că a Crihan într-adevăr fusese arestat. Iată în ce împrejurări: pe la orele 10 dimineaţa am primit un telefon prin care eram rugat să mă duc la Zemstva judeţeană Chişinău, ca să stau de vorbă cu dl. dr. D. Ciugureanu, care era preşedinte al instituţiei. Ne cunoşteam destul de bine, atât din vizitele sale la redacţie, cât şi din întâlnirile la diferite manifestări politice ale moldovenilor.

Când am intrat în cabinetul său, l-am văzut pe d. Ciugureanu foarte îngrijorat. Mi-a spus că a citit despre arestarea lui I. Pelivan, A. Crihan şi alţi deputaţi, că nu este informat precis ce se întâmplă dar se pare că Sfatul Ţării este ameninţat şi crede că trebuie să se ia măsuri pentru chemarea urgentă a armatei române, în acest scop el vrea să convoace la noapte o şedinţă a deputaţilor Sfatului Ţării şi a altor fruntaşi moldoveni, pe care îi vom găsi. Mi-a dat o listă a lor, vreo 22 – 23, rugându-mă ca eu, împreună cu ceilalţi tineri de la *Cuvântul Moldovenesc* să facem totul pentru ca să parvină celor notaţi invitaţii verbale.

Pe listă figurau: I. Pelivan şi A. Crihan, în speranţa că poate nu erau arătaţi, Pan Halippa, Gh. Buruiană, V. Ghenzul, VI. Chiorăscu, V. Ţanţu, V. Cijevschi, I. Buzdugan, D. Bogos, M. Minciună, I. Codreanu, ing. N. Codreanu, N. Suruceanu, M. Suruceanu (doi fraţi), Şt. Holban, A. Moraru, E. Sinichiu, N. Alexandri, Ştefan Ciobanu şi alţii care-mi scapă din memorie.

La redacţie am distribuit lista între mine şi cei doi tineri redactori – P. Stihi şi A. Lungu, astfel ca fiecare să treacă pe la adresele dintr-o singură parte a oraşului-Mie

mi-au revenit I. Pelivan, A. Crihan, I. Buzdugan, N. şi M. Suruceanu şi V. Ghenzul, care stăteau toţi aproape unul de altul în regiunea cimitirului ortodox pe străzile Pugacescaia. Excepţie făceau N. Codreanu şi Pan Halippa, pe care tot eu trebuia să-i convoc, fiindcă adresa lui Pan Halippa o cunoşteam numai eu, iar N. Codreanu stătea în partea de jos a oraşului, pe strada Chiliei, în apropiere de gară şi până la el trebuia să merg prin cartierele rău famate ale oraşului, aşa că nu puteam expune riscului pe prietenii mei.

Pe I. Pelivan, A. Crihan şi I. Buzdugan nu i-am găsit acasă. Gazdele spuneau că nu ştiu unde sunt, dar că nu s-au întors acasă de ieri-dimineaţă. La gazda lui A. Crihan am întrebat dacă a citit în ziare că este arestat. Atunci ea m-a privit stăruitor şi m-a întrebat cine sunt. Când i-am răspuns că sunt redactor la ziarul *Cuvântai Moldovenesc*, condus de Pan Halippa, ea mi-a spus încet, de parcă s-ar fi temut să n-o audă cineva, deşi în antreu nu era nimeni în afară de noi doi, că într-adevăr, fusese arestat, dar a scăpat, şi trecând pe acasă şi-a luat sub tunică un pulover, un nagan, o bucată de pâine şi a plecat, spunând să nu-i mai ducă grija.

Din faptul că a mai pus pe el îmbrăcăminte caldă, am înţeles că a plecat să răzbată cumva peste Prut. Mai târziu A. Crihan mi-a povestit peripeţiile sale.

Fusese arestat de nişte soldaţi ruşi care l-au recunoscut imediat după incidentul de la gară. Dar când lumea mergea deja spre centrul oraşului, trei soldaţi moldoveni le-au cerut ca să li-l predea lor, ca să-l ducă la unitatea lor şi să-l înveţe minte! Ruşii l-au dat în primire. După ce au trecut însă pe o stradă lăturalnică, A. Crihan i-a întrebat:

— „Chiar vreţi să-mi faceţi ceva?”

— „Nu, i-au răspuns”, îţi dăm drumul, numai să te ascunzi să nu te găsească, că altfel te omoară…

Acest răspuns arată că printre soldaţii moldoveni de la gară erau mulţi care s-au dus acolo din simplă

curiozitate, nu pentru luptă. După aceea, el a trecut pe acasă, s-a pregătit în grabă de drum şi a ieşit din Chişinău. A mers însă direct pe dealuri, fără să urmeze cotiturile şoselei Chişinăului – Hânceşti – Leova, şi evita satele şi conacele boiereşti de teama să nu-l recunoască cineva, fiindcă în calitate de comandant al armatelor a trebuit să le colinde, rezolvând diverse diferende dintre ţărani şi moşieri – fireşte nu în favoarea acestora – şi între ţăranii din satele vecine, când aceştia se certau de la pământurile moşierilor pe care le ocupau.

La amiază s-a oprit la o colibă, a mâncat pâine, a băut apă dintr-o fântână şi apoi şi-a continuat drumul până seara. Noaptea a petrecut-o tot într-o colibă părăsită de pe câmp. Nu se poate spune că a dormit, fiindcă se lăsase un frig destul de aspru şi toate paiele trase de jos ca să-şi facă un culcuş, nu i-au ajutat prea mult să se încălzească. De fapt a vegheat toată noaptea.

Noaptea a petrecut-o într-o colibă părăsită. Dimineaţa, de cum s-a crăpat de ziuă, a pornit din nou la drum. Nu mai avea pâine. îl chinuia foamea. Obosise de drum. Îşi luase un băţ găsit pe câmp ca să-i fie mai uşor la mers, dar ajunsese într-un grad de oboseală, încât vorbea tare cu sine însuşi, iar uneori se adresa băţului ca unui prieten. În sfârşit, înspre seară a ajuns la Prut şi a trecut pe malul drept al râului.

Despre I. Pelivan şi I. Buzdugan, am aflat mai târziu, pe la sfârşitul lunii ianuarie 1918. împreună cu trei tineri prieteni, am făcut într-o duminică, o vizită părintelui arhimandrit Dionisie Erhan, stareţul mănăstirii Suruceni. În timpul mesei el ne-a povestit că în ziua de G ianuarie, pe la orele 11 dimineaţa au venit la mănăstire I. Pelivan şi I. Buzdugan, iar peste puţin, timp şi N. Suruceanu şi V. Gafencu spunându-i că vor să plece la Iaşi, dar nu pot risca să facă drumul cu trenul. Şi i-au povestit ceea ce s-a petrecut în gara Chişinău şi faptul că numele lor a fost mereu pe buzele ruşilor ca duşmani ai revoluţiei, fiindcă vor să separe Basarabia de Rusia.

— „Atunci eu, povestea părintele Dionisie, după ce i-am ospătat, am chemat pe fratele vizitiu al mănăstirii, i-am spus să înhame caii cei mai buni la trăsură şi să-i ducă la Nemţeni, la trecerea peste Prut. Îi cel mai scump om al moldovenilor – i-am spus eu fratelui vizitiu, arătând pe domnul Pelivan. Pot să crape caii, dar pe el şi pe tovarăşii săi, să-i duci până a înnopta, aşa cum ţi-am spus”.

Şi până în seară I. Pelivan şi I. Buzdugan, N. Suruceanu şi V. Gafencu au fost trecuţi dincolo de Prut. I. Pelivan mai fusese la Iaşi, guvernul român îl cunoştea şi, desigur, cuvântul său a cântărit mult în decizia de a accelera trimiterea unor mari unităţi militare în Basarabia.

Pe fraţii lui N. Suruceanu, Mihai şi Teodor, i-am găsit acasă. Ei stăteau în strada Kuznecinaja, într-o casă cu o curte specifică cartierelor periferice ale Chişinăului, cu clădiri mici, înşirate de-a lungul celor două laturi ale curţii, cu apartamente de 1 – 2 camere şi bucătărie, cu uşile ce dădeau direct afară. De asemenea, l-am găsit pe V. Ghenzul, care stătea în strada Bulgară, ceva mai jos de strada Kuznecinaja (Ferarilor – *n.n.*). Pe Pan Halippa am hotărât să nu-l deranjez, pentru ca să nu-l expun la o ieşire din casă noaptea şi un drum mai îndepărtat până la Zemstva. Pe Ştefan Ciobanu nu l-am găsit acasă. Plecase la Bolgrad, la familie, pe care nu o adusese încă la Chişinău-Colidantul acesta mi-a luat toată după-amiaza. Pe la orele 6 p.m. m-am întors la redacţie unde aveam încă de lucru, iar pe la orele 9 am plecat la N. Codreanu. Ca să ajung mai repede am luat un birjar. Când i-am spus birjarului adresa, mi-a răspuns: „Să vedem cum vom putea. Nu auziţi din partea aceea cum trosnesc tot timpul împuşcăturile?”

Am mers cu el până în strada Armeană, dar de acolo înainte am început să aud şuieratul gloanţelor pe deasupra capetelor noastre. Birjarul era om bătrân. A mai mers până dincolo de strada Bulgară, deci numai un

„cvartal”, şi apoi, când şuieratul gloanţelor s-a înteţit a oprit calul şi mi-a spus: „Mai departe nu pot merge”. Dacă mă omoară pe mine – calea-valea. Dar ce mă fac dacă-mi omoară calul? Vreun drac de băiat care se joacă cu puşca, poate să-i facă şi una ca asta!”

I-am plătit, am coborât şi am început să merg aproape de pereţii caselor şi de zidurile împrejmuitoare ale curţilor, oprindu-mă din când în când pe lângă porţile mai înfundate, apoi iarăşi o luam înainte furişându-mă, până când am ajuns în strada Chiliei. Strada era mai îngustă şi mai liniştită. Am sunat la N. Codreanu. Era acasă. I-am comunicat invitaţia, dar i-am spus că pe strada Alexandrevskaj a e cam primejdios să meargă, fiindcă toţi băieţandrii care au primit arme şi cartuşe fac exerciţii de tragere, fără ţintă, e adevărat, dar ferească Dumnezeu de ceasul cel rău!

N. Codreanu a râs şi mi-a spus că trebuia să vin pe străzile lăturalnice, fiindcă acest tineret belicos ştie că aceste străzi nu prea sunt călcate de lume şi el nu se distrează speriind trecătorii.

La ora 11 şi ceva noaptea a început şedinţa, la care au venit şi Vlad Cazacliu şi VI. Bogos, convocaţi prin unchiul lui Cazacliu, funcţionar al Zemstvei.

S-au analizat întâmplările de la gară. S-a stabilit că e o provocare pentru a stârni pe soldaţii ruşi şi pe unii soldaţi moldoveni, că acţiunea şi-a atins scopul, că oraşul e în plină anarhie, că toate scursorile societăţii au căpătat arme. D. Ciugureanu, ca preşedinte al Zemstvei şi fost comisar al judeţului Chişinău, era la curent cu toate jafurile şi omorurile care se comiseseră chiar în prima noapte după împărţirea armelor la cei ce până nu de mult au stat în închisori şi au fost eliberaţi, sau la copilandri.

Nu ţin minte în mod concret toate cuvântările. Dar toţi oratorii au fost de acord că în oraş nu există nicio forţă care să stăpânească stihia anarhică. Soldaţii moldoveni nu se mişcă să lupte contra răufăcătorilor, iar

soldaţii ruşi se asociază chiar cu aceştia. De aceea s-a decis să se facă apel la cei prezenţi dacă s-ar găsi doritori să răzbată până la Prut şi ajungând la Iaşi, să ceară urgentarea trimiterii trupelor româneşti mai numeroase. Dacă ar veni măcar o divizie românească, trupele ruseşti nu vor lupta, ci se vor căra şi atunci se vor linişti imediat toţi criminalii care acuma se bucură de impunitate.

Trei persoane – V. Ţanţu, Gh. Buruiană şi M. Minciună, s-au oferit să plece imediat, chiar în timpul nopţii. Primii doi au ajuns pe jos la Ulmu-Bujor şi de-acolo comandantul trupelor ruseşti care sprijineau Adunarea constituantă a Rusiei le-a înlesnit călătoria mai departe la Iaşi. M. Minciună, mai puţin cunoscut, a ajuns în capitala Moldovei cu trenul.

—

De fapt, situaţia din Chişinău în acele zile era foarte neclară. Începuse lupta deschisă împotriva Sfatului Ţării iniţiată de Secţia Frontului. Lupta nu ajunsese la conflicte armate, ci se desfăşura pe teren ideologicruşii încercând să obţină adeziunea masei soldăţeşti. Secţia Frontului pretindea plinătatea puterii pe front şi în spatele frontului imediat, considerând şi Basarabia în această zonă. Sfatul Ţării se baza pe faptul că deputaţii lui nu erau delegaţi de a zecea mână, deci, nu erau nealeşi, necunoscuţi populaţiei basarabene, cu totul străini de ea, cum erau conducătorii Frontului, ci erau aleşi direct de către organizaţiile obşteşti şi naţionale sau de către congresele ţărăneşti judeţene, şi pe deasupra, şi de organizaţiile revoluţionare.

Dar nicio parte, nici alta nu se decidea pentru ruptura definitivă. La consfătuirea din 5 ianuarie 1918 a organizaţiilor revoluţionare, reprezentantul Secţiei Frontului afirma că raporturile dintre Sfatul Ţării şi Secţia Frontului nu sunt clarificate, deşi Comisariatului militar ai Sfatului Ţării i s-a făcut propunerea de a lucra de comun acord şi în permanent contact cu Secţia

Frontului. Aceasta, se spunea în consfătuirea menţionată, nu se va pronunţa împotriva Sfatului Ţării, dar dacă *masele muncitoare se vor râscula contra lui*, atunci ea, Secţia Frontului, va lua şi ea o poziţie hotărâtă împotriva organului moldovenesc.

Secţia Frontului, spunea delegatul ei la consfătuire, are informaţii că Sfatul Ţării şi-a dat consimţământul pentru aducerea trupelor româneşti, dar Secţia Frontului – declara acest delegat – are suficiente forţe pentru a lupta împotriva românilor. (*Bor ba trudeaşcihsja Moldavii protiv interventov*, 1917 – 1920, p. 28.

La aceste afirmaţii Pantelimon Erhan răspunde că Secţia Frontului n-are forţe reale care să pună stavilă anarhiei de la calea ferată şi în oraş, şi condamnă tactica Secţiei Frontului care nu lucrează în acord cu Comitetul executiv al Sovietelor din Basarabia şi cu Sfatul Ţării. De asemenea, alimentarea armatei trebuie să se facă şi cu contribuţia altor gubernii ale Republicii ruseşti, căci altfel în Basarabia golită de alimente se va ajunge la foamete. Dar mai ales, reproşează Pantelimon Erhan Secţiei Frontului, ieri ea a dat asigurări că nu se va manifesta contra Sfatului Ţării, iar astăzi a afişat în oraş declaraţii tipărite în care atacă Sfatul Ţării, „înjurându-l în tot chipul”, (ruseşte „rugajut na vsem kostocikam”).

A doua zi, pe 7 ianuarie, după lupta de la gară şi capturarea eşalonului transilvănenilor, a fost convocată din nou şedinţa Comitetelor unite ale organizaţiilor revoluţionare din Chişinău, la care au fost invitaţi I. Inculeţ, preşedintele Sfatului Ţării, şi Pantelimon Erhan, preşedintele Consiliului directorilor generali ai Republicii Moldoveneşti.

De data aceasta adversarii Sfatului Ţării au devenit mai agresivi. Se simţeau învingători după incidentele de la gară. De aceea au supus pe I. Inculeţ şi P. Erhan la un fel de interogatoriu. Întrebările erau: 1) Cine i-a invitat pe transilvăneni?; 2) în general, cine a invitat trupe româneşti? (Era vorba de paza depozitelor, de trupele de

la Cahul şi Bolgrad.)

Atât Inculeţ cât şi Erhan au negat în întregime faptul că au fost chemate trupele româneşti de către Sfatul Ţării. Dar I. Inculeţ a adăugat că în oraş circulă zvonuri că aceste trupe ar fi fost invitate de către directorii generali I. Pelivan, N. Secară – adjunct al directorului general al Afacerilor Militare – şi N. Codreanu. Sfatul Ţării n-a luat însă nicio decizie în această problemă).

S-a cerut atunci în şedinţă ca directorii respectivi să fie demişi. Erhan declară că li s-a cerut să plece şi că prezidiumul directoratului şi-a dat acordul în acest sens. (Op. *dt.*, pp. 30 – 31). Dar nota din subsol a lucrării ruseşti menţionate precizează: „Aceste şi alte declaraţii similare ale conducătorilor naţionalişti burghezi erau făcute în scopul de a induce în eroare organele Puterii sovietice”.

Tot aşa s-a cerut şi demisia directorului de la Interne, V. Cristi. Erhan declară că V. Cristi însuşi şi-a exprimat hotărârea de a pleca din directorat. Tot Erhan comunică şi demisia lui T. Ioncu, directorul Finanţelor, (deşi pe front niciunul dintre cei discutaţi nu şi-a prezentat vreo cerere scrisă de demisie).

Deci, după izvoarele sovietice, Sfatul Ţării, şi mai ales Directoratul (Guvernul Republicii Moldoveneşti), după 6 ianuarie, intrase într-o criză iremediabilă. Lucrarea *Rolul trădător al Sfatului Ţării*, de I. Antoniuk, I. Afteniuk, A. Esaulov şi M. Itkis, se pronunţă mai categoric. Atunci Sfatul Ţării pur şi simplu ar fi fost lichidat: „Astfel, sub loviturile furtunii narodnice şi-a pus capăt «Sfatul Ţării» care fusese creat nelegitim şi care încercase să menţină puterea moşierilor şi burgheziei” (p. 146). Afirmaţie lipsită de orice temei şi făcută cu vădit scop propagandistic. Căci ce forţe ar fi putut atunci desfiinţa «Sfatul Ţării»? Pantelimon Erhan avea deplină dreptate să spună că Secţia Frontului n-avea la dispoziţie forţe serioase. De fapt şi broşura amintită, de colectivul

de autori în frunte cu I. Antoniuk, se contrazice. Ea recunoaşte în următorul fragment lipsa de forţe locale adversare Sfatului Ţării: „Zdrobirea forţelor contrarevoluţionare ale «Sfatului Ţării» se făcea cu eforturile unite ale truditorilor din Basarabia (?! – *n.n.*) şi ale reprezentanţilor din celelalte părţi ale Rusiei. În momentul hotărâtor în ajutorul muncitorilor şi ţăranilor basarabeni au venit forţele înarmate formate din gardiştii roşii, din soldaţi şi marinari revoluţionari din Petrograd, Moskova, Kiev, Minsk, Odessa, Herson, Kameneţ-Poholsk şi alte oraşe”. Ne întrebăm cum toate aceste forţe au sosit de dincolo de Nistru, când întreaga Basarabie fusese ocupată de către trupele româneşti?

Lăsăm la o parte caracterul pur declarativ al părţii din urmă, căci Rusia era într-o situaţie că nu mai putea trimite atunci ajutoare Secţiei Frontului. Noua Rusie era atunci limitată la regiunile Petrograd şi Moscova, şi acolo nefiind încă pe deplin consolidată. Dar însăşi această afirmaţie dovedeşte la autori completa derută: pe de o parte afirmă că Sfatul Ţării a fost desfiinţat de Secţia Frontului şi Sovietele din Chişinău, iar pe de altă parte că ar fi alertat urgent gărzile şi muncitorii din toate oraşele şi regiunile ruseşti, ale căror nume le-a înşirat pe două rânduri de tipar!

Şi se pune întrebarea de fond: dacă Sfatul Ţării a fost o instituţie falimentară, dacă el pierduse frânele puterii – de ce Secţia Frontului şi Sovietele din Chişinău n-au procedat la lichidarea lui reală şi totală?

Explicaţia constă în aceea că organizaţiile revoluţionare ruseşti nu aveau forţă militară reală pe care să se bazeze. Ele puteau să hărţuiască pe cei din Sfatul Ţării. Aceste hărţuieli dădeau impresia, chiar unor conducători moldoveni, că autoritatea Sfatului Ţării era în declin. Dar dacă era aşa, cum de permiteau organele revoluţionare ruseşti, ziarului *Cuvânt Moldovenesc* să-i atace în acele zile cu atâta vehemenţă? Să-i acuze pe cei din Secţia Frontului că sunt nişte impostori sau

aventurieri, veniţi nu se ştie de unde şi nereprezentând pe nimeni, şi plini de pofta de putere, dar de fapt nişte neputincioşi, care nu pot persista şi activa decât prin procedee de provocare?!

Ca să se vadă că într-adevăr, nici Secţia Frontului, nici Sovietele din Chişinău, nici Comandamentul trupelor revoluţionare (Kamenskij, care în curând a dezertat şi el!) şi Statul său major în frunte cu Venedictov nu aveau forţe reale, că erau „organe conducătoare”, dar fără soldaţi conduşi, reproducem o dispoziţie pentru luptă în apărarea oraşului Chişinău împotriva trupelor române, şi efectele ei.

Cu puţine zile înainte de 1 ianuarie, E. Sinicliu, în calitate de secretar al Comitetului militar al Sfatului Ţării împreună cu alţi doi membri ai Comitetului, s-au deplasat în satul Pănăşeşti – în apropiere la 15 – 18 km de Călăraşi, unde erau două divizioane de artilerie grea rusească servită de soldaţi siberieni.

Tratativele cu comitetul unităţii militare, precum şi cu comandamentul ei încă neschimbat, au reuşit, în sensul că unitatea să vină la Chişinău ca să predea tunurile şi muniţiile pe care le avea în primire, Comandamentului de artilerie moldovean. În ziua de 2 ianuarie unitatea de artilerie şi-a făcut intrarea la Chişinău, a predat tot armamentul şi oamenii au primit de la Comandamentul moldovenesc bilete de demobilizare, facilitandu-li-se, prin IST. Codreanu – directorul căilor ferate, plecarea în Rusia într-un vagon special. (E. Sinicliu a descris pe larg acest cap.) Chişinăul a scăpat astfel de un eventual bombardament al ruşilor în ziua intrării în el a trupelor româneşti.

Mai rămânea o problemă. De la Moş Ion Codreanu am aflat că se dăduse ordin trupelor moldoveneşti ca să ocupe poziţii de luptă contra armatei române ce s-ar apropia de Chişinău. El mi-a spus că a stat de vorbă cu cele două regimente de cavalerie moldovenească. Acelea, unităţi ne completate încă, nici nu se gândesc să

lupte. „Dar regimentul 1 moldovenesc, dacă nu va fi apucat de streche ca la bobotează! Şi n-am timp că am atâtea de făcut... Şi şedinţele Sfatului Ţării trebuie să se ţină în fiecare seară, ca să arătăm ruşilor că nu ni-i teamă de ei. Astăzi, oricum, iau cuvântul la «Blocul moldovenesc», ca să le mai dau curaj la ai noştri!” Atunci i-am spus că mă voi duce eu la regimentul 1 moldovenesc.

În ziua de 10 ianuarie, pe la orele 6, am intrat în camera ofiţerului de serviciu al regimentului şi dau peste colegul meu de seminar, A. Ciolac, căpitan, comandant de companie, şi de serviciu pe regiment în ziua şi noaptea respectivă.

A. Ciolac plecase din seminar după ce terminase 4 clase, în 1915. S-a înscris la universitate, dar peste

2 luni l-au încorporat şi după o instrucţie sumară de

3 luni la Şcoala de ofiţeri de rezervă, proaspăt praporşcik, a fost aruncat în lupte. A dovedit însă spirit de iniţiativă şi de orientare pe teren, remarcabile, ca şi sânge rece. A fost rănit, şi din nou încadrat într-o unitate de luptă; s-a distins fiind promovat sublocotenent şi apoi locotenent. În timpul revoluţiei, fiind apropiat de soldaţi, a fost promovat ştabs-căpitan – adică corespunzător gradului românesc de căpitan.

Ne-am salutat prieteneşte, bucuroşi de revedere. I-am spus scopul vizitei mele şi el mi-a comunicat că tocmai seara, după cină, pe la orele 9 e convocată şedinţa-miting a soldaţilor, ca să se decidă dacă regimentul iese pe poziţia de luptă indicată. De fapt, însă, de ieşit pe poziţie, regimentul, e aproape sigur că nu se va duce să lupte! Am mai întrebat cum se simt prizonierii transilvăneni. Mi-a spus că s-au înfrăţit cu soldaţii moldoveni şi că aceştia s-au dumirit că au fost înşelaţi, fiindcă transilvănenii nici nu aveau de gând să atace gara Ch-işmău.

La orele 9 am fost din nou la regiment, şi, în sala mare de recepţie a fostului seminar teologic, unde în

fiecare dimineaţă şi seara, noi, seminariştii cântam cântece religioase de smerenie şi de credinţă în ajutorul lui Dumnezeu, de astă dată am asistat la o şedinţă consacrată zeului Marte, care însă, la sfârşitul adunării, a rămas cam plouat!

Primele rânduri ale băncilor erau ocupate de membrii comitetelor soldăţeşti ale regimentului – de regiment, de batalioane şi de companii. Mai în spate, soldaţii fără drept de vot, dar cu dreptul de a vorbi. Printre ei şi câte un tânăr ofiţer moldovean. Se vede că cei mai în vârstă şi având comanda s-au abţinut să vină la şedinţă, ca să nu se spună că au influenţat deciziile adunării. Iar în spate, în picioare, soldaţii moldoveni amestecaţi cu voluntarii transilvăneni!

Şedinţa a deschis-o A. Ciolac, şi de fapt tot el a condus-o. În puţine cuvinte el le-a spus că a venit poruacă să iasă în câmp, pe frontul stabilit de comandanţii ruşi Kamenski şi Venedictov, ca să lupte eu românii, care se zice că ar fi trecut Prutul şi vin spre Chişinău. Dar în şedinţă e vorba să se hotărască ce va face regimentul: să meargă, ori nu, să ia poziţie pentru luptă. Aşa că roagă pe cei adunaţi să vorbească şi să aducă argumente despre ce-i mai bine de făcut: să dea ascultare poruncii, ori nu? Este bună această poruncă, ori nu e bine cugetată? După cum spuneau strămoşii noştri romani, sau râmleni: *Vox poputi*, *vox dei* – adică glasul poporului este glasul lui Dumnezeu, aşa că ceea ce se va hotărî în adunare, aceea va rămâne.

S-au înscris câţiva oratori printre care şi eu. Nu s-a găsit unul care să susţină ordinul. Toţi spuneau că sunt sătui de război, că nu vor să verse sânge frăţesc, că doar nu s-or bate pe front cu burjuii români, ci tot cu ţăranii, că din aceştia e compusă armata română, căici – adăugau unii „am văzut că plenicii (prizonierii) aceştia sunt şi ei mai toţi ţărani, unii muncitori la oraşe, ei vorbesc ca şi noi, adică mai aspru, dar cuvintele sunt aceleaşi. Şi apoi, am aflat de la dânşii că ei n-au avut nici

gând să se bată la Chişinău, ci plecau la Iaşi, ca să se bată apoi cu nemţii. Ei vor să scape de stăpânirea nemţilor şi a ungurilor. Că au venit să cuprindă Chişinăul, a fost o minciună a Front Ordel-ului. Cum puteau câteva sute de oameni să cuprindă un oraş de peste o sută de mii de locuitori?”

Un sergent major, dintr-un sat apropiat de Chişinău a vorbit cu multă înţelepciune, aşezat şi cuminte. De altfel, se bucura de mare stimă printre soldaţi, fiindică avea aproape 40 de ani – era mai vârstnic decât ceilalţi, şi pe front a/avut o comportare de erou, era distins cu cele mai mari ordine militare ruseşti.

„Ce vor ruşii sau Pe sper şi ai lui? Lor puţin le pasă ce are să fie dacă se va ajunge la luptă. Ei nu sunt de aici, ci de aiurea. D-apoi eu n-am văzut cum a ars sătucul Petricani? Aşa să-mi ardă şi satul meu, Dăncenii? Şi apoi, armata română are distiplină, are ofiţeri care ştiu să comande. Astă-vară i-a bătut pe nemţi la Mărăşeşti de i-a făcut ferfeniţă! Armata română are artilerie bună, foarte bună. Dar noi, cu ce să ne batem? Cu puştile ruseşti vechi? Iar ofiţerilor noştri li-i lehamite de distiplina noastră. Dacă nu i-am ascultat până acuma, nici ei nu vor să se bată. Ce ziceţi, tovarăşe căpitanne batem? Aveţi să vă bateţi şi dumneavoastră? Eu nu cred, fiindcă sunteţi om învăţat şi mai bine decât noi, ştiţi că ne băgăm capul în laţ dacă ne ducem la luptă! Degeaba s-a dat poruncă. Mai bine ne-ar fi dat acum un otpuse (concediu – n.n.), ca să ne putem duce şi noi acasă la familiile noastre şi să apucăm măcar un capăt de sărbători” – şi-a încheiat omul cuvântarea, în aprobarea întregii săli.

În cuvântarea mea am insistat mai ales asupra faptului că toată învălmăşeala din ultimele zile a fost pornită de ruşii de la Front Ordel, că soldaţii moldoveni au fost amăgiţi, după cum s-au convins şi ei din convorbirile cu prizonierii (plenicii) transilvăneni. Doar până la 6 ianuarie au trecut peste 20 eşaloane de transilvăneni prin Chişinău. Au încercat ei vreodată să

cuprindă Chişinăul? Dimpotrivă, au fost întâmpinaţi sărbătoreşte de localnici şi de locuitorii oraşului. Iar acum, când s-au aşezat la Chişinău o mână de ruşi în frunte cu Pe sper, acestora li s-a năzărit că 800 de oameni pot cuceri un oraş cum e Chişinăul, care mai are pe deasupra şi peste 50.000 soldaţi ruşi şi peste 6.000 soldaţi moldoveni! Dar k de fapt nu li s-a năzărit, ci au născocit o minciună şi au împrăştiat-o plinire soldaţii moldoveni ai regimentului, treziţi şi buimăciţi de somn: „Românii au venit să cuprindă Chişinăul”. Dar n-au spus câţi români erau la gară. S-a crezut că erau mii şi mii, în trenuri multe. Când colo, un singur tren cu 800 de oameni! Degeaba au fost ucişi în acest tren câţiva oameni şi mai mulţi au fost răniţi! Ruşilor le trebuia învrăjbirea între fraţi, asta au căutat ei, pentru ca moldovenii să asculte mai departe de poruncile lor, iar ei să tot vină în Basarabia şi să tot apuce pământurile moldovenilor basarabeni! Aşa că bine, va judeca acuma adunarea comitetelor din regiment, dacă nu vor ieşi la luptă!

Alţi oratori, inclusiv membrii comitetelor, au vorbit în acelaşi sens, aşa că adunarea comitetelor soldăţeşti din regiment a decis în unanimitate că regimentul nu va ieşi la luptă.

Era după ora 12 noaptea când s-a votat decizia de abţinere de la luptă. Era târziu şi nu mă mai puteam duce acasă. În oraş se proclamase starea de asediu şi patrulau, ziua, uneori şi noaptea – e adevărat, foarte rar, soldaţii ruşi. Moldovenii nu voiau să patruleze, din moment ce starea de asediu o declarase Comandamentul rusesc. Ruşii au început buclucul, tot ei să-l descurce!

Ca, să nu risc, am rămas la regiment, în camera de serviciu. A. Ciolac mi-a povestit câteva întâmplări din război. Era deja ora 2 noaptea, când deodată am auzit din stradă zgomot de motoare şi uruitul maşinilor care mergeau cu zecile. Am ieşit în curte, şi dincolo de gardul de fier, la lumina lămpilor electrice am văzut camioane

încărcate cu fel de fel de materiale de război, cu soldaţi ruşi deasupra, mergând cu mare viteză în direcţia gării.

— „Să ştii că românii au pornit cu adevărat spre Chişinău şi ăştia o iau la fugă” – omi spune A. Cioaac.

Zgomotul a continuat până la ora 7 dimineaţa, şi apoi a încetat. Dar în noaptea următoare exodul camioanelor ruseşti spre Tighina, sau spre gară pentru a încărca trenurile, începuse pe la orele 10 seara» şi a încetat pe la 7 dimineaţa, făcându-se auzit şi din dormitorul nostru de la redacţie. Iar *în* ultima zi, la 12 ianuarie, ruşii n-au mai luat această măsură de prevedere – au evacuat toată ziua tot ce au putut lua cu ei – arme, muniţii, cereale, vite tăiate, şi chiar vite vii etc., retrăgându-se în Rusia lor, căci regimentele siberiene au decis că ei n-au pentru ce să se bată cu românii! Evacuarea a continuat şi în dimineaţa de 13 ianuarie cam până la orele 10 – 11. Însă n-au putut evacua totul, cum ar fi dorit. Am spus că evacuau tot ce puteau. Căci au intervenit trupele moldoveneşti, care nu-i lăsau pe ruşi să ia din cazărmi sau din depozite, nici arme, nici muniţii, nici alimente. Dar mai ales luptele s-au dat pentru arme şi muniţii. Propriu-zis nu lupte, ci bătăi. Smulgeau unii de la alţii tot ce vedeau şi tot ce credeau că poate fi folositor, şi cum ruşii se grăbeau, cel mai adesea stăpâni pe teren rămâneau soldaţii moldoveni. A.atât doar că erau mult mai puţini decât ruşii şi aceştia au putut evacua o mare parte a materialelor. Dar la lupte cu arme nu s-a ajuns. Mai rămăsese o licărire de tovărăşie, ca de foşti camarazi pe front.

Când am început să pregătesc materialul pentru această lucrare şi am citit din amintirile lui L. Degtearev – soldat ales la Bolgrad comandant al Armatei a VI-a ruseşti – i aprecierea că armata română niciodată n-a dovedit calităţi combative – deodată mi-a sunat în urechi zgomotul continuu al camioanelor care a durat la Chişinău trei nopţi – 10/11, 11/12 îşi 12/13, plus toată

ziua de 12 şi dimineaţa zilei de 13 ianuarie 1918, şi m-am zis: lasă că ruşii au fost atunci straşnic de combativi!… în a fugi!

Evident, un om simplu ca Degtearev poate emite asemenea judecăţi globale, pe care le crede fără apel. Noi nu vom spune niciodată că armata rusească n-a avut spirit combativ. Pur şi simplu, pentru că orice armată, oricât de viteză ar fi, poate avea şi momente de derută. Mai mari decât a avut armata rusească în 1918 n-a avut nici măcar armata franceză în 1940, care fusese obiectul unei propagande criminale cu lozinca „pour quoi, pour qui" căci totuşi atunci o mare parte din ea a luptat în mod eroic – să nu amintim decât luptele de la Dunquerque.

Nu este cazul să insist că în ziua de 11 ianuarie s-a ţinut şedinţa delegaţilor de la toate unităţile militare moldoveneşti, în timpul căreia s-a decis că trupele moldoveneşti nu vor executa ordinul Comandamentului rusesc şi nu vor ieşi pe poziţii ca să se bată cu fraţii lor românii.

Iar lumea din Chişinău a început să fie mai voioasă. Fuga militarilor ruşi însemna că în curând toată lumea din oraş va putea dormi liniştită, se va simţi în siguranţă, căci plecau cei care creau o atmosferă încordată şi o delăsare favorabilă răufăcătorilor criminali!

225

În tot răstimpul acesta, între 6 – 13 ianuarie, cele două Cohorte de cavalerie moldoveneşti sub conducerea sublocotenentului N. Ciornei, deputat în Sfatul Ţării şi comandant-adjunct al cohortelor din Basarabia, au patrulat, dar nu câte 4 – 5 călăreţi, ci în plutoane întregi; iar câte o cohortă sau chiar amândouă aveau misiunea să treacă cel puţin o dată, dacă nu de două ori pe zi, pe caii lor bălani, denumiţi de populaţia din Chişinău „hultanii" (ulii – n.n.) pe strada Kievului, prin faţa clădirii ocupată de Secţia Frontului. Iar în ulţi. mele două zile ambele cohorte în frunte cu N. Ciornei au executat această

demonstraţie ca să arate că ordinea în Chişinău, atât cât se putea păstra, nu era asi-Oda 40162 coala 15

gurată de trupele ruseşti, ci de cele moldoveneşti ale Sfatului Ţării![8]

*

În ziua de 13 ianuarie, după plecarea ultimelor camioane ruseşti, în Chişinău era un calm desăvârşit. Deşi trupele române au intrat în oraş abia spre seară, împuşcăturile şi prădăciunile, care înainte se ţineau lanţ, chiar ziua, au încetat ca prin farmec, fiindcă plecaseră cei care patronau dezordinile sau poate chiar participau la crime.

În tot intervalul dintre 6 – 13 ianuarie, la Sfatul Ţării s-au ţinut şedinţe în fiecare zi. E adevărat, şedinţele plenare nu s-au ţinut decât în zilele de 7, 8 şi 10 ianuarie, din cauza plecării de sărbători a majorităţii deputaţilor. Dar s-au ţinut mereu şedinţele „Blocului Moldovenesc".

Dintre românii basarabeni, D. Bogos – fără să spună că deputaţii din Sfatul Ţării s-au împrăştiat, are o frază neinspirată, anume că moldovenii se adunau în grupuri mici, în particular, şi se întrebau ce să facă?

— De unde autorii sovietici conchid că deputaţii Sfatului Ţării ar fi fugit care încotro şi parlamentul Basarabiei n-ar fi funcţionat.

Dar D. Bogos nu era deputat în Sfatul Ţării, nici în prezidiul Sfatului Ţării, ca să ştie ce se petrecea în acest organism. Pan Halippa, I. Inculeţ, Pantelimon Erhan, B. Iepure – secretar, Gh. Pintea, V. Cijevski, N... Secară şi alţii, lideri ai „Blocului Moldovenesc", se întruneau în

---

8 La 9.1.1918, comandantul garnizoanei ruse, Levenzon, a declarat la Chişinău stare de asediu. Dar în afară de cohortele moldoveneşti care patrulau În Chişinău şi înainte, — în ultimul timp mai des, în scop demonstrativ faţă de ruşi, patrulele ruseşti se vedeau foarte rar în oraş, cel mult câte una-două pe strada Alexandrovskaia, în orele de plimbare a publicului, dcci, cel mult 2—3 ore, spre seară, iar noapţea foarte rar se întâmpla să fie întâlnite. Căci soldaţii „revoluţionari" nu voiau să se ostenească pentru atâta lucru î

fiecare zi de dimineaţă, iar după masă aveau consfătuiri şi cu deputaţii „Blocului”. Cine dintre moldoveni. au lipsit atunci? îi notăm pe toţi, fiindcă plecaseră la Iaşi ca să determine urgentarea trimiterii – de către guvernul român şi Marele Cartier – trupelor româneşti. E vorba de următorii deputaţi: I. Pelivan, 1. Buzdugan, V. Gafencu şi N. Suruceanu, plecaţi din însărcinarea guvernului şi prezidiului Sfatului Ţării. Apoi de A. Crihan, plecat din proprie iniţiativă în urma încercării ruşilor de a-l aresta, şi, în sfârşit, de Gh. Buruiană, V. Ţanţu şi M. Minciună, plecaţi în urma consfătuirii unui grup de vreo 40 deputaţi din Sfatul Ţării şi alţi fruntaşi basarabeni. Deci în total au lipsit 8 deputaţi, oarecum în legătură şi ca urmare a ciocnirii de la gara Chişinău. Ceilalţi deputaţi, în special ţăranii, au început să lipsească chiar după 23 decembrie, deoarece au plecat de sărbători la familiile lor. Şi totuşi, şedinţele s-au ţinut la 23, 28 şi 30 decembrie, la 3, 7, 8 şi 10 ianuarie. În special, din lucrările şedinţelor desfăşurate în zilele de 3, 8 şi 10 ianuarie se pot deduce din înseşi materialele publicate în cele două volume redactate de către „moldoveanul” Berezneakov (nici într-un caz numele acesta nu poate fi o calchiere, fiindcă de la mesteacăn, în româneşte, nu se cunoaşte substantivul *mesteacăruaru* /...).

Broşurile şi lucrările sovietice mai voluminoase, cu pretenţia de a fi lucrări „ştiinţifice”, afirmă că la sfârşitul lunii decembrie şi între 1-13 ianuarie Sfatul Ţării fusese pur şi simplu desfiinţat. Se înţelege, ar fi vrut autorii respectivi să fie aşa, dar realitatea şi actele îi dezmint. Ceea ce nu-i descurajează. Mai mult, un istoric, V.N. Vinogradov, profesor universitar la Moscova, afirmă pur şi simplu ocuparea reşedinţei Sfatului Ţării de către „trupele sovietice”! Ori, atunci nici nu existau încă trupe sovietice. Existau *„trupe revoluţionare «9* începuse organizarea *„gărzii roşii”*, dar nu „trupe sovietice”.

Să recapitulăm: până la 23 decembrie, Sfatul Ţării era organ suprem al provinciei, declarată Republică

Moldovenească şi despărţită de Rusia prin Ucraina autonomă. De la 23 decembrie, când se zvonise că Sfatul Ţării ar fi decis să cheme armată română, Sovietele soldaţilor ruşi din /Chişinău au luat o poziţie duşmănoasă Sfatului Ţării, dar nu l-au atacat cu arme, ci l-au criticat în adunări, mitinguri, prin foi volante sau afişe lipite pe i ziduri. De la 1 ianuarie, când a intrat în scenă Secţia Frontului, toată compusă din oameni străini Basarabiei – ruşi, evrei şi câte un caucazian – lupta ideologică contra Sfatului Ţării s-a înteţit. La 6 ianuarie au fost încercări de arestare a unor deputaţi ai Sfatului. Ţării. Fusese arestat A. Crihan, fusese căutat I. Pelivan, vdar n-a fost găsit. Evident, nu din vreun ordin emanat de la un organ autorizat, ci din iniţiativa unor grupuri spontan formate din soldaţi ruşi. Când P. Erhan şi I. Inculeţ au reproşat arestarea lui A. Crihan şi I. Pelivan în şedinţa reunită a diverselor organizaţii revoluţionare ruseşti, acestea au decis să se facă o anchetă, dar n-au răspuns că bine, s-a făcut. Iar când, în ziua de 7 sau 3 ianuarie s-a încercat arestarea lui I.i Inculeţ, el a fost eliberat de detaşamentul de soldaţi moldoveni, în frunte cu maiorul Cricopulos, care l-a însoţit până la Secţia Frontului.

Dar în acest timp şedinţele Sfatului Ţării sau consfătuirile lui s-au ţinut, chiar cu o prezenţă redusă a deputaţilor lor, în fiecare zi fiind prezidate de Pan Halippa sau uneori de I. Inculeţ. Autorii sovietici citează ei înşişi şedinţa din ziua de 3 ianuarie şi pe cea din 8 ianuarie, iar cea din 10 ianuarie se deduce din afirmările lor.

După 23 august 1944, sovieticii au pus mâna pe arhiva Sfatului Ţării aşa că noi nu o putem, folosi. Dar eu, ca ziarist, mă duceam în fiecare zi să iau materialele «pentru reportajul parlamentar.

Oricum, Sfatul Ţării, reşedinţa sa, n-a fost ocupat de sovietici niciun moment şi nici nu putea fi ocupat fără luptă.

Trebuie să adaug că oricât ţipau ruşii contra lui

loncu, ministrul Finanţelor şi comisar al Băncii Statului, el n-a fost demis, ci a continuat să lucreze, având locuinţa chiar la Banca Statului. Garda moldovenească de acolo, devotată. Sfatului Ţării, o păzea, decisă s-o apere împotriva oricui ar fi atacat-o. Banca Statului din

Chişinău care regla şi creditele altor instituţii bancare din Chişinău şi ale comerţului, sistase creditele unităţilor militare ruseşti şi acestea se plângeau contra ei guvernului sovietic, dar n-au putut pune mâna pe ea. Tot aşa şi Poşta şi Telegraful, care erau vecine cu Banca Statului, cu toate că ruşii introduseseră şi garda lor. ei nu putuseră îndepărta garda moldovenească, aceasta fiind decisă să nu părăsească paza acestei instituţii. Iar comisarul Poştei şi Telegrafului, desemnat de Sfatul Ţării – funcţionarul superior Uncu, care era şi deputat în Sfatul Ţării, în fiecare seară, după ora 11, telefona la *Cuvântul Moldovenesc*, comunicând cele mai secrete telegrame ruseşti, sau convorbiri, pentru ca ele să fie transmise tot în aceeaşi. seară, la ora 12, lui Pan Halippa.

Primăria oraşului Chişinău a continuat să fie în mâinile Consiliului ales prin vot universal în luna august 1917. Şcolile erau dirijate de către Directoratul învăţământului condus de Ştefan Ciohanu – iar în lipsa sa, timp de câteva zile de Crăciun – de către adjunctul său, N. Popovici şi preotul C. Bogos, frate cu Dimitrie şi Vlad Bogos.

Sănătatea publică, spitalele, de asemenea, erau sub conducerea. Sfatului Ţării.

Unii dintre memorialiştii sovietici citează ca o mare ispravă faptul că Secţia, Frontului a putut folosi un spital întreg, ocupându-l. Evident, nu era să se producă o luptă-armată pentru un spital, prin excelenţă instituţie cu profil umanitar. Dar toate celelalte spitale din Chişinău şi serviciul sanitar erau în mâinile Sfatului Ţării.

Chiar la gara Chişinău, în locul comandantului trimis de Secţia Frontului la 2 ianuarie şi care a alarmat

garnizoana Chişinăului cu ştirea falsă că au venit românii să ocupe oraşul, a fost desemnat un comisar – de comun acord cu Directoratul Republicii Moldoveneşti şi Secţia Frontului, iar pe lângă dânsul a mai fost pus şi un observator permanent al Sfatului Ţării. În orice caz, inginerul N. Codreanu, director general al Comunicaţiilor, continua să se ocupe de traficul căilor ferate din Basarabia. Secţia Frontului n-a îndrăznit să-l aresteze sau măcar să-l îndepărteze, cu toate că birourile Directoratului său erau chiar sus, la etajul clădirii gării Chişinău. Datorită lui s-au pus vagoane la dispoziţia artileriştilor din Pănişeşti ca, după predarea tunurilor, să poată pleca în Rusia.

Secţia Frontului era condusă de oameni noi, numiţi în aceste funcţii importante dintre militari, fără orizont revoluţionar, economic, ce să mai vorbim de cultură. Ei nu-şi dădeau seama care sunt punctele nodale ale administraţiei, nu aveau nici oameni potriviţi pe care să-i puftă în fruntea aşezămintelor administrative. Din cei 17 membri ai Secţiei Frontului, ulterior, singurul Jakir, tânăr student, fiul medicului Jakir din Chişinău care avea o întreprindere particulară sanitară – un laborator de analize medicale – s-a impus prin conducerea unei brigăzi sovietice care a răzbit prin lupte cu ucrainenii şi cu trupele austro-germane dislocate în Ucraina, unindu-se la Jitornir cu grosul trupelor sovietice. A fost apoi promovat, în Uniunea Sovietică, în postul de comandant al regiunii militare Kiev. Dar tânărul Jakir n-a jucat niciun rol de conducător în perioada 1-13 ianuarie 1918. Probabil că s-a încorporat în armată dincolo de Nistru. Iar toţi ceilalţi, imediat după trecerea forţelor peste Nistru, au căzut în acelaşi anonimat din care apăruseră pe neaşteptate la Chişinău, erijaţi în conducători ai unui front, al spatelui său şi a patru provincii – Basarabia, Chersonul, Podolia şi Taurida.

Memorialişti sovietici, ca Levenzon şi alţii asemenea lui, admit că înaintea plecării garnizoanei ruseşti din

Chişinău, în Capitala Basarabiei ar fi fost un fel de dualitate a puterii: garnizoana rusească cu Sovietele ruseşti de o parte, şi garnizoana moldovenească, susţinând Sfatul Ţării, şi că ele ar fi coexistat paşnic, făcându-se însă numai greşeala de a lăsa Sfatul Ţării să-şi urzească „complotul" aducerii armatei româneşti.

Dar nici această afirmaţie nu poate fi acceptată. E adevărat că trupele ruseşti din garnizoana Chişinău erau dispuse să recunoască guvernul Sovietelor. Dar era încă puternică în rândurile lor şi tendinţa de a susţine Adunarea Constituantă, care nu era sovietică, în care bolşevicii nu aveau nici măcar 10 – 15% dintre deputaţi. Iluzia Adunării Constituante s-a risipit în Rusia sovietică abia în luna ianuarie, când toate trupele ruseşti ce staţionaseră în Basarabia au fost nevoite să treacă dincolo de Nistru şi au acceptat demobilizarea.

Numai noile unităţi de luptă pentru Soviete, formate în garda roşie peste Nistru, s-au emancipat de această iluzie.

Istoricii sovietici scapă din vedere un factor şi el de mare pondei-e: populaţia Chişinăului. Când această populaţie a constatat că Adunarea Constituantă a Rusiei întregi a fost un vis frumos şi atâta tot, Sfatul Ţării a rămas organul suprem provincial, spre care s-au îndreptat nădejdiile ei. Chişinăul era locuit de o masă de mici meseriaşi (nu muncitori, ci meseriaşi, care lucrau pe cont propriu), de mici negustori, de funcţionari, de locuitorii suburbiilor – grădinari, lăptari, podgoreni, care aveau 1/2 sau 1 ha vie etc. Toţi aceştia erau mici burghezi. Burghezia mare la Chişinău era relativ puţin numeroasă, reprezentată de elemente evreieşti, greceşti şi armeneşti. Burghezia mare moldovenească nu exista deloc. Nu găseai un capitalist mare, moldovean, în toată Basarabia. Ţărănimea mijlocie şi chiar chiaburii erau încă un fel de burghezie mică.

Este natural că această mică burghezie, chiar de origine nemoldovenească, să accepte şi să recunoască

Sfatul Ţării, singurul ei sprijin împotriva furtunii revoluţionare.

V. I. Lenin, în scrierile sale din acel timp se oprea deseori asupra psihologiei micii burghezii, masă predominantă a Rusiei de-atunci. Analizele lui psihologice simt pline de subtilităţi în această privinţă. După V.I. Ienin, micul burghez duce o existenţă precară. De aceea.ar vrea îmbunătăţirea ei şi de aceea aspiraţiile lui oarecum revoluţionare. Dar totodată micul burghez are o teamă permanentă de a nu pierde şi ceea ce are el. De unde un conservatorism, un filistinism al lui. Micul burghez oscilează astfel între atitudini revoluţionare şi contrarevoluţionare.

Micul burghez, ar dori o îmbunătăţire a stării materiale a ţărănimii, în special a celei sărace, cu pământ puţin sau lipsită cu totul de pământ. Ea, mic-burghezia, se pronunţă hotărât pentru exproprierea. moşierilor şi împroprietărirea ţăranilor, îndepărtând astfel o permanentă sursă de nemulţumiri şi de aspiraţii revoluţionare cu atât mai mult, cu cât o reformă agrară se face întotdeauna pe socoteala clasei moşierilor, care mereu a fost orgolioasă şi dispreţuitoare faţă de această mică burghezie. Mica burghezie, prin asemenea reforme, îşi consolidează situaţia materială. Prin reforma agrară radicală, mica burghezie câştigă un teren care-i consolidează şi ei o existenţă mai stabilă „căci îi lărgeşte baza de prestări de servicii.

Ori Sfatul Ţării era, după cum vom vedea din analiza componenţei sale, un organ al acestei burghezii mici moldoveneşti, o emanaţie a acesteia. Precumpăneau acolo, în secţia ţărănească şi în „Blocul Moldovenesc”, ţăranii sau fiii de ţărani – intelectualii, care împărtăşeau ideologia aceasta a micii burghezii. Pentru ei, revoluţia rusească era o descătuşare de împilările administraţiei ţariste, de exploatare a poporului de către marea moşierime latifundiară şi marea burghezie lacomă, pornită spre venituri din ce în ce mai mari. Prima

Revoluţie rusească. din 1905 a fost tot opera acestei mici burghezii, care s-a încrezut însă în făgăduielile ţarismului din octombrie 1905 şi n-a mai insistat în atitudinile ei revoluţionare. În timpul. Revoluţiei din 1917 ea se declarase nemulţumită cu rezultatele Revoluţiei din februarie – instalarea libertăţii, a climatului de direcţii libere, de alegeri constituţionale etc.

Iată de ce Sfatul Ţării, la Chişinău şi în Basarabia, întrunise consensul întregii populaţii – afară poate de aceea a, unor elemente ruseşti care sub ţarism erau favorizate prin politica de colonizare şi exploatare a moldovenilor. Să nu uităm că Lenin considera Basarabia ca o colonie rusească! Gh. Năstase relevă că învăţătorimea moldovenească, care toată împărtăşea aspiraţiile spre unire, era partizană a Sfatului Ţării şi făcea o propagandă activă în sânul ţărănimii basarabene.

Aşadar, Sfatul Ţării reprezenta şi mica burghezie, precumpănitoare în Basarabia. Elementele muncitoreşti din Chişinău (la ţară şi în celelalte oraşe aproape nici nu existau) deşi simpatizau cu guvernul sovietic, n-au îndrăznit nici măcar să încerce răsturnarea puterii locale, căci aceste elemente muncitoreşti – ruşii sau evreii – erau o infimă minoritate şi nu aveau o organizaţie politică proletariană cât de cât serioasă. Cei vreo 30 muncitori bolşevici şi vreo 20 studenţi şi elevi nu puteau oferi cadre pentru conducerea unei provincii, iar cei 100 de militari ruşi bolşevici (şi din acest număr câţiva ofiţeri ruşi) erau prea străini ca să dorească să rămână în Basarabia şi să participe la viaţa ei politică.

Mai notăm că în Sfatul Ţării tonul îl dădeau intelectualii moldoveni, cu o experienţă revoluţionară dovedită de unii dintre ei prin închisorile ruseşti, pe care au trebuit să le înfrunte pentru activitatea lor. Ei nu abdicaseră de la convingerile lor socialist-revoluţionare. Pan Halippa, Moş Ion Codreanu, chiar I… Pelivan, ceva mai moderat, împărtăşeau programul radical al

socialiştilor-revoluţionari. Pan Halippa admitea chiar ideea socialiştilor revoluţionari de stânga – cultivarea pământurilor în comun. A. Crihan, I. Buzdugan, St. Holbam Vlad Cazacliu şi atâţia alţii erau socialişti revoluţionari, secţia moldovenească.

Revoluţia din Basarabia şi chiar ceea ce a urmat după intrarea armatei române chemată de această mică burghezie, generoasă dar cu concepţii sociale mult mai radicale decât generaţia din 1848 – a fost o desăvârşire a revoluţiei mic-burgheze din februarie 1917.

Dar această generaţie era şi unionistă. Despărţirea de Rusia şi unirea cu România era cea dintâi etapă a unirii poporului român din 1918. Etapa aceasta a fost necesară istoriceşte. Generaţia Unirii din Basarabia era cu precădere de origine ţărănească şi în viitor proiecta visul unei democraţii politice ţărăneşti.

Autorii sovietici vorbesc de coruperea Sfatului Ţării de către moşlerimea şi burghezia românească, de vânzarea poporului basarabean de către conducătorii Sfatului Ţării. Ei uită că pentru această generaţie unirea tuturor românilor era imperativul suprem al acţiunii lor. Ei uită sau sunt incapabili să înţeleagă această tendinţă dominantă a intelectualilor moldoveni. Ei nu ştiu că majoritatea acestor conducători erau seminarişti şi, în seminar, din generaţie în generaţie, se recomanda – în pofida rasismului predicat de profesorii ruşi – să.se citească lucrarea lui Sp. Palanzov despre români, în care acest cercetător bulgar scria în 1359 – 1860 că sunt mai mult de 7.000.000 de români, transilvăneni, bucovineni, vlahi şi moldoveni, dintre care 800.000 moldoveni din Basarabia! Aşadar, noi toţi ştiam că suntem români. Şi o ştiam asta nu numai noi, intelectualii, ci şi acei ţărani moldoveni din Basarabia aveau ştiinţă de carte şi care deseori ei singuri învăţau şi carte românească, adică să citească tipărituri cu alfabetul latin.

Generaţia Unirii din Basarabia nu şi-a făcut iluzii că burghezia românească ar fi mai bună decât cea rusească.

Pan Halippa, I. Pelivan, P. Grosu, N. Alexandri şi alţii, deseori spuneau că burghezia şi moşierimea românească sunt păcătoase. Generaţia Unirii din 1917 – 1918 ştia că va trebui să lupte pentru instaurarea în România a unei democraţii mai largi, a unei democraţii ţărăneşti. Dar noi mai ştiam, din lectura revistei *Viaţa* românească de la Iaşi, că încă în 1914 se votase înscrierea în Constituţie a colegiului unic pentru alegerile în parlament şi se modificase articolul respectiv din Constituţie asupra proprietăţii funciare, în sensul că ea nu este intangibilă în mod absolut, ci poate fi expropriată şi limitată dacă interesul public o impune. Aceasta asigura în viitor o democraţie largă în România.

Pe asta se baza generaţia Unirii din Sfatul Ţării atuhci când a cerut trimiterea trupelor româneşti în Basarabia. Şi apoi, generaţia basarabeană din 1917 – 1918 voia Unirea cu România pentru totdeauna, „pe veci”, indiferent de ce structură socială va avea viitoarea Românie, considerând că ea va fi în orice caz mai democratică decât cea din România veche.

Autorii sovietici mai vorbesc despre imperialismul român, imperialismul României din 1918! Al acelei României care a fost redusă la teritoriul Moldovei, şi acela micşorat! Imperialismul unei ţări mici, chiar astăzi cu o populaţie de 20 de ori mai mică decât a Rusiei „neimperialiste” îşi cu un teritoriu, atunci de 500 de ori mai mic decât al Rusiei „neimperialiste” şi „necoloniallste”! E străvechea poveste esopiană a lupului, căruia mielul îi tulbura apa! Rusia de astăzi, care şi-a mărit teritoriul în urma celui de-al doilea război mondial cu 1 150.000 km², nu este imperialistă, dar România din 1918, redusă numai la Moldova de vreo 60.000 km², era imperialistă…

Mişcarea naţională din 1917 – 1918, chiar mic-burgheză cum era, a fost o mişcare dezinteresată. Deputaţii Sfatului Ţării şi cei care lucrau de-acord cu ei, cel mai puţin se gândeau la vreo răsplată pentru

atitudinea lor unionistă. Dovada e că mulţi dintre ei au ajuns, peste câţiva ani, la o stare materială vecină cu mizeria, în sensul propriu al l cuvântului. Aşa că a trebuit să se intervină cu o lege specială prin care în 1918 au fost împroprietăriţi cu 50 ha foştii deputaţi ai Sfatului Ţării care au votat Unirea. Şi totuşi, şi atunci s-au găsit unii foşti deputaţi care au refuzat această împroprietărire (C. Stere, Moş Ion Codreanu şi subsemnatul).

Dar dacă autorii sovietici nu pot admite o mişcare naţională dezinteresată, în care mulţi, foarte mulţi luptători îşi riscau viaţa, noi nu putem decât să conchidem că aceşti autori au o mentalitate specifică şi, puşi în situaţii similare, ar fi putut fi, într-adevăr „cumpăraţi".

Şi, ca încheiere, mai subliniem un caracter al Unirii. Generaţia Unirii din 1917 – 1918 n-a declarat unirea cu moşierimea sau cu burghezia românească, ci cu poporul român.

Cred că concluzia se impune de la sine.

În ziua de 13 ianuarie se ştia că toate trupele ruseşti evacuaseră în grabă capitala Republicii Moldoveneşti, de teama de a da piept cu trupele româneşti regulate, deşi mult inferioare garnizoanei ruseşti, niciodată mai no ca decât 50.000 soldaţi. În oraş s-a instalat un calm de mult visat şi care părea chiar neobişnuit pentru locuitorii lui. Plecaseră sau se ascunseseră şi toţi răufăcătorii odată cu protectorii lor, dintre care se recrutau uneori *şi* tovarăşii de crime.

Pe la orele 15, 72 în faţa redacţiei ziarului *Cuvântul Moldovenesc* s-a oprit o maşină a cohortelor moldoveneşti. În ea erau, în afară de şofer, locotenentul N. Ciornei, comandantul cohortelor în zilele grele ale Chişinăului, care niciun moment nu şi-a pierdut cumpătul şi curajul, căpitanul Andronache şi studentele Nina Bogos, Iulia Bujoreanu şi Tatiana Tocan. M-au invitat să mergem spre şoseaua Hânceşti ca să întâmpinăm trupele

româneşti. În drum ne-am oprit la o florărie şi am încărcat (literalmente!) maşina cu flori.

Pe şoseaua Hânceşti, de la kilometrul 5, am mers mai încet, fiindcă înaintea noastră a apărut, la vreun kilometru, avangarda detaşamentului, vreo 30 călăreţi. – echipa de cercetare a terenului.

Ajungând în faţa lor, ne-am oprit, s-au oprit şi trupele, anunţându-se comandantul primului regiment, că un grup de studenţi basarabeni (N. Ciornei şi C. Andronache erau tot studenţi), au venit să salute trupele. Ni s-a permis să înaintăm încet pe marginea şoselei până la maşina generalului Gherculescu, comandantul brigăzii. Studentele noastre plângeau de bucurie. Noi toţi eram extrem de emoţionaţi. Tot timpul împărţeam flori soldaţilor şi ofiţerilor, iar generalului Gherculescu i-am prezentat un buchet frumos de flori albe – simbol al păcii.

Când a aflat că în faţa sa sunt studenţi, dintre care studentele chiar de la Facultatea de Medicină din Iaşi, iar tinerii studenţi urmează să-şi continue studiile tot la Universitatea din Iaşi, generalul ne-a răspuns zâmbind: „Veţi fi colegi cu feciorii mei!”

Maşina noastră a virat apoi spre drumul lateral unde a manevrat întoarcerea spre oraş, dar în timpul acesta un ofiţer venit în grabă ne-a întrebat dacă nu este dispus cineva să conducă coloana brigăzii pe străzile oraşului. Ei au itinerariul fixat – pe strada Kupeceskaja şi apoi pe strada Alexandrovskaja până la drumul Băcioiului, unde se vor opri pentru noapte, dar nu cunosc oraşul.

Cealaltă coloană de trupe româneşti comandată de generalul Broşteanu, comandant al diviziei, a ajuns la Chişinău pe la orele 6 seara. În ziua precedentă, I. Încuieţ, preşedintele Sfatului Ţării, întâmpina pe generalul Broşteanu la Călăraşi, la 40 km nord-vest de Chişinău.

Înainte de intrarea în oraş, la Cheile Bâcului, trupele româneşti au fost întâmpinate de către V. Cristi,

directorul general de Interne al Republicii Moldoveneşti, iar la barieră de multe oficialităţi, printre care erau Pantelimon Erhan, deputaţii Sfatului Ţării şi primarul oraşului Chişinău împreună cu colaboratorii săi principali, precum şi de multă lume din oraş, care au aclamat armata română.

Tot aşa, la intersecţia străzii Alexandro vskaj a cu strada Puşkin, în faţa tipografiei Asociaţiei culturale româneşti din Basarabia, unde se tipăreau ziarele *Ardealul* şi *Cuvântul Moldovenesc*, ca şi manualele şcolare, personalul redacţiilor şi al tipografiei, la care s-au adăugat membri ai asociaţiei amintite şi mulţi trecători, precum şi refugiaţi ardeleni şi basarabeni, au întâmpinat trupele româneşti cu un drapel tricolor desfăşurat şi cu entuziaste urale. Un moment trupele s-au oprit. îmbrăţişări, scurte urări de bun-sosit şi apoi coloana şi-a continuat drumul pentru a-şi lua cantonamentul, căci a doua zi – ca şi brigada Gherculescu – trebuia să plece mai departe spre Tighina.

La Tighina (Bender), oraş cu precădere locuit de ruşi, mici negustori, fiindcă în fiecare vară acolo se concentrau. trupele ruseşti şi se instalau în lagăr de vară, făcând şi manevre, prima ocupaţie a oraşului n-a întâmpinat împotriviri serioase. Dar într-o noapte, ruşii venind dinspre Tiraspol cu numeroase forţe, au ocupat prin surprindere podul de peste Nistru şi Cetatea, iar a doua zi puţinele trupe româneşti rămase în oraş – fiindcă greşul lor şi-au continuat operaţia de ocupare a liniei ferate Tighina-Basarabească (spre Reni-Galaţi) – s-au retras în afară de oraş, s-au regrupat şi cu ajutorul unor trupe moldoveneşti, comandate de ofiţeri moldoveni l-au ocupat din nou prin luptă, cu toate că din punctul de vedere numeric erau inferiori.

Peste două zile însă ruşii au atacat din nou, de data aceasta cu forţe mult superioare, deoarece le-au venit în ajutor unităţile ruseşti retrase la Bolgrad. Şi ceea ce este nepermis în război, au luat parte la lupte şi civilii ruşi din

oraş. Din nou trupele româneşti au trebuit să se retragă din oraş, să aştepte de data aceasta întăriri, şi peste trei zile au ocupat definitiv Tighina, după lupte destul de îndârjite. De data aceasta trupele ruseşti au fost zdrobite cu desăvârşire şi mulţi ruşi au căutat să se salveze înot peste Nistru, şi majoritatea dintre ei s-au înecat.

Colegul meu de la universitate, din 1919 – 1920, Vasile Ciuntu, fost ofiţer basarabean, mi-a povestit câteva crâmpeie din aceste lupte, la care el a participat laolaltă cu alţi ofiţeri basarabeni, comandând trupele moldoveneşti care s-au alăturat celor române.

Desigur, mi-a spus el, legile războiului sunt aspre, dar sunt legi. Toţi civilii prinşi în luptă cu arma în mână au fost împuşcaţi pe loc. Răspunderea acestor victime nu este însă a trupelor româneşti, ci a acelor militari ruşi, care cunoscând foarte bine regula elementară, că orice luptător trebuie să poarte uniformă militară şi să fie înrolat într-o unitate militară – au îndemnat totuşi populaţia civilă să lupte cu arma în mână, chiar împărţindu-le arme. Şi desigur, aceia care au dat ascultare acestor îndemnuri au plătit cu viaţa lor greşeala de a nu se fi înrolat şi îmbrăcat ca militari, ci au ieşit la luptă ca simpli civili. Şi iarăşi, cei mai mulţi dintre ei erau ruşi, care îşi pierdeau, la venirea românilor, privilegiile lor de naţiune cotropitoare.

Menţionăm însă o faptă de eroism. La ultima retragere din Tighina a trupelor româneşti, maiorul Ciaciu Ănghel, împreună cu trupa comandată de el, nu s-a retras din oraş, ci ocupând un cvartal, adică o porţiune pătrată de oraş cuprinsă între patru străzi, a întărit-o –, a apărat-o, rezistând cele trei zile până la înfrângerea definitivă a ruşilor. Faptul a fost consemnat în ziarul *Neamul Românesc* al istoricului nostru Nicolae Iorga, cât şi în ziarul *România Nouă*.

Din expunerea pe care am făcut-o ca martor al evenimentelor şi ca participant la mişcarea unionistă, apare evident faptul că la Chişinău n-au fost lupte pentru

ocuparea lui.

Unii autori sovietici afirmă că la Chişinău s-ar fi dat lupte grele, chiar timp de trei zile. Afirmaţiile acestea se bazează toate pe un fragment din amintirile lui A. Hristov, *Rumcerod-ul în pregătirea Revoluţiei din Octombrie* (*Bor baza vlast sovjetov v Moldavii*, pp. 196 – 200). Iată acest fragment în traducere românească: „Chişinăul de care s-au apropiat de câteva ori românii şi bandele de haidamaci de sub comanda generalilor ruşi se apăra de ei cu participarea întregii populaţii, şi în sfârşit, împreună cu Secţia Frontului a *Rumcerod-ului* şi armatele noastre a trebuit să se retragă peste Nistru la mijlocul lunii ianuarie". Remarcăm o expresie inadecvată, după care ar rezulta că întreg oraşul Chişinău s-ar fi retras peste Nistru!

Este interesant că afirmaţia falsă a lui A. Hristov, poate fi apreciată ca involuntară, fiindcă n-a participat personal la evenimentele din 6 – 13 ianuarie 1918 din Chişinău, broşura redactată de I. Antoniuc, I. Afteniuk, A. Esaulov şi S. Itkis adaugă însă o afirmaţie falsă. A. Hristov ar fi fost, după autorii aceştia, „unul dintre organizatorii apărării oraşului Chişinău" (p. 174).

A. Hristov a fost într-adevăr, ales în septembrie la aşa-zisul Congres al Sovietelor din Basarabia, membru al Sovietului gubernial al soldaţilor şi muncitorilor, dar a locuit la Chişinău numai până în luna octombrie, şi atunci cu intermitenţe, fiindcă era şi membru al *Rumcerod*-ului din Odessa, de la înfiinţarea acestei organizaţii în lunile iulie-august 1917. Ultima lui prezenţă la Chişinău e consemnată în procesul-verbal din 11 octombrie 1917, al şedinţei unite a Comitetului executiv al Sovietelor din Basarabia, a Comitetului executiv gubernial al ţăranilor basarabeni şi împreună cu delegaţii Comitetului central al militarilor moldoveni, şedinţă ţinută sub preşedinţia moldoveanului Cotoros.

După data de 11 octombrie, A. Hristov n-a mai venit la Chişinău, ci a rămas la Odessa, unde a desfăşurat o

luptă pentru bolşevizarea *Rumcerod-ului* şi pentru recunoaşterea guvernului sovietic. Datele acestea ni le furnizează acelaşi volum *Bor baza vlasv sovjetov v Moldavii*, pe care I. Antoniuc şi coautorii săi îl cunoşteau, fiindcă îl citează de mai multe ori. Aşadar, aici e una din două: sau o lipsă de seriozitate în elaborarea unei lucrări, încât un fapt evident le-a scăpat din vedere, sau o inducere în eroare intenţionată a publicului cititor, pentru a da mai multă autoritate afirmaţiei că la Chişinău s-ar fi dat lupte crâncene între trupele ruseşti şi „întreaga populaţie" a Chişinăului pe de o parte, şi trupele româneşti care ar fi fost respinse, dar ar fi atacat oraşul în mai multe rânduri.

Or, în afară de incidentul de la gară din ziua de 6 ianuarie, când a fost atacat un detaşament care ducea tratative ca să fie lăsat liber să-şi continue drumul, în afară de lupta nocturnă din aceeaşi zi, la început seara, împotriva unui detaşament de vreo 500 de oameni veniţi pentru paza depozitelor de alimente, dar care s-a retras imediat, luptă ce a continuat apoi împotriva unui duşman imaginar – în afară de aceste aşa-zise „lupte" – n-au mai fost alte confruntări militare. (De altfel, istoricii români vor putea folosi desigur şi notele şi jurnalul de campanie al Diviziei 11.)

Iar la data de 13 ianuarie Chişinăul – sătul de prezenţa trupelor ruseşti demoralizate, incapabile măcar să reducă la neputinţă bandele de criminali, şi dornice de a se vedea mai repede acasă – a primit cu uşurare venirea trupelor române. În faţa acestora din urmă, disciplinate şi cu experienţă de război, trupele ruseşti, chiar cele care mai păstraseră o umbră de disciplină, precum cele două regimente transamuriene, au refuzat să se bată şi s-au retras peste Nistru. Prin aceasta ele au recunoscut că, după greşeala din 6 ianuarie, n-au a se amesteca în treburile locale şi-au lăsat ca acestea să fie rezolvate fără participarea lor, între Sfatul Ţării şi Secţia Frontului. Cu alte cuvinte, ştiind că trupele române vin

în sprijinul Sfatului Ţării, trupele ruseşti completate cu ruşi şi alte naţionalităţi din Siberia şi nordul Rusiei, implicit, au recunoscut că Sfatul Ţării, care chemase armata română, e de fapt organul conducător al Basarabiei, iar voinicoşii de la Secţia Frontului au luat-o «la fugă peste Nistru.

În realitate, trupele ruseşti (alcătuite din siberieni şi nordici) n-au participat nici la luptele de la Tighina, nici la războiul civil din Rusia Europeană, plecând mai departe spre casele lor. Ceea ce Comandamentele ruseşti revoluţionare numeau „regimente transamuriene", „trupe revoluţionare", „brigadă basarabeană44 etc. erau formaţiuni cu totul noi, completate cu elemente noi din sudul Rusiei, cu siguranţă pentru ideile bolşevice, rămânând însă cu vechile denumiri, dar care nu mai erau justificate.

De asemenea, trebuie să dezminţim şi faptul că „haidamacii44 ucraineni ar fi încercat „să se apropie de Chişinău, sub conducerea generalilor ruşi 44. Haidamacii au ocupat într-adevăr gara Ungheni, dar nu în colaborare cu trupele române, ci înaintea intrării acestora pe teritoriul Basarabiei – cam pe la 6 – 7 ianuarie 1917. Ei au avut gara Ungheni ca punct de plecare pe linia ferată Ungheni-Bălţi-Rezina, pentru a ajunge în Ucraina, aşa precum mai la nord foloseau linia ferată Ocniţa-Ataci, în acelaşi scop. Drumul lor nu era prin Chişinău, fiindcă aceasta reprezenta un ocol prea mare şi o pierdere de timpinutilă.

Aşa că la 13 ianuarie în Chişinău n-au intrat decât trupele româneşti. Nimeni din Chişinău n-a văzut atunci măcar o singură uniformă de „haidamac44!

Cu aceasta am încheiat prima parte a amintirilor mele şi a expunerilor bazate pe izvoare istorice legate toate de mişcarea unionistă, de realizările acesteia în domeniul cultural şi politic, în timpul cât Basarabia a fost sub ocupaţie rusească.

*

De la data de 13 ianuarie, mişcarea unionistă a intrat într-o fază nouă. Trupele române venite la chemarea Sfatului Ţării au dat posibilitate mişcării unioniste să se afirme în deplină libertate, în mod deschis.

’241

Şi dacă până atunci revoluţia din Basarabia, desfăşurată sub steagul mişcării naţionale, a creat valori so-C-da 40162 coala 16 ciale noi – şcoala naţională, instituţii culturale naţionale, instituţii administrative, o presă românească şi organizaţii politice în frunte cu Sfatul Ţării, ca şi proclamarea Republicii Moldoveneşti, cu atât mai intensă a fost opera de naţionalizare în climatul de linişte asigurat de armata română.

Din aspiraţiile revoluţionare, mişcarea unionistă a reţinut în special ideea consolidării şi îmbunătăţirii vieţii ţăranului moldovean din Basarabia, păstrătorul limbii şi obiceiurilor etnice – acel depozit al sufletului colectiv, pe baza căruia se creează o cultură şi o conştiinţă naţională; şi tocmai acest popor de ţărani fusese redus sub ocupaţia rusească la o mizerie revoltătoare, în timp ce populaţiile rurale venite după 1812 – ruşii, ucrainenii, bulgarii, nemţii, francezii, au fost mereu favorizate în dauna moldovenilor. Reforma agrară a fost, alături de acţiunea culturală, un pivot principal al strădaniilor depuse de către generaţia Unirii. Parcă s-ar fi repetat în alte forme mai radicale aceeaşi tendinţă care a călăuzit pe unioniştii revoluţionari democraţi din 1848, în frunte cu M. Kogălniceanu şi Al. I. Cuza, care n-au lăsat frânele puterii până când nu şi-au văzut această idee realizată.

Că pe urmă, colegii lor de luptă din 1848, transformaţi în partid liberal, au deformat un început de creare a unei democraţii ţărăneşti, prin legile de după 1866, e o altă chestie. Tot aşa cum e o altă chestie şi faptul că după 1920 – fruntaşii basarabeni n-au mai putut să continue realizarea operei lor de însănătoşire şi întărire a clasei ţărăneşti, împiedicaţi de aceeaşi

burghezie românească, întărită, şi cu unele elemente basarabene, burghezie lacomă şi lipsită de prevedere socială, la care partidul a deviat de la scopul său principal – *buna stare economică şi culturală a întregului* popor.

CAPITOLUL II

REPUBLICA MOLDOVENEASCĂ INDEPENDENTĂ ŞI SUVERANĂ

Autorii sovietici folosesc un limbaj extrem de violent când vorbesc despre sosirea trupelor româneşti în Basarabia. După ei, a fost o ocupaţie „silnică", exploatatoare, care „teroriza" populaţia, iar Sfatul Ţării chemând aceste trupe, a „trădat" poporul basarabean, l-a „vândut" capitaliştilor şi moşierilor români, în timp ce clasele conducătoare româneşti, „şovine" şi „imperialiste", „pândeau de mult să pună mâna pe această provincie mănoasă".

La autorii sovietici străbate printre rânduri acelaşi regret că românii îi împiedică prin prezenţa lor geografică în expasiunea spre sud, cu toate că situaţia în lume s-a schimbat şi asemenea expansiuni ar fi condamnate şi de opinia mondială şi de toate statele lumii în forumul lor suprem – Organizaţia Naţiunilor Unite.

Aceşti autori uită două, lucruri principale şi trec sub tăcere şi altele aproape tot aşa de grave. În primul rând, politica vicleană de deposedare a ţăranilor moldoveni de pământurile lor de către regimul ţarist, politica de colonizare şi de rusificare dusă de acelaşi regim ţarist, astăzi este practicată cu mai multă perfecţiune de ei \ În al doilea rând, autorii sovietici se prefac că uită ceea ce comiteau trupele ruseşti dezmăţate, lipsite de disciplină şi de conştiinţă cu adevărat revoluţionară. Aceste trupe prădau pe moşieri, ceea ce nu-i impresiona pe fruntaşii politici basarabeni, fiindcă ei nu erau nici moşieri, nici fii de moşieri, ci în zdrobitoarea lor majoritate, fii de ţărani, şi fiindcă ei ştiau că moşierii aveau mijloace ca să se

retragă în anonimatul existenţei citadine. Dar pe ei îi impresiona altceva. Aceleaşi trupe ruseşti după ce prădau pe moşieri începeau debandada prădării ţăranilor şi a târgoveţilor mijlocii şi săraci. Începeau sarabanda dezordinelor şi a orgiilor, spargerea beciurilor cu vinuri şi alcooluri, beţia colectivă; şi deveniţi fiare, terorizau oraşele şi târgurile, ca şi satele mai mari pe unde treceau; batjocoreau femeile şi fetele întâlnite în cale sau chiar de prin sate, omorau bărbaţii care săreau *fin* ajutorul femeilor, prădau şi distrugeau bunurile materiale şi vieţi omeneşti, într-o provincie cu populaţie paşnică. Toate acestea provocau o revoltă legitimă în sufletele conducătorilor moldoveni.

Trupele ruseşti în retragere s-au comportat în România şi în Basarabia, în 1917 şi la începutul anului 1918, în acelaşi fel cum s-au comportat ruşii în 1808 – 1812. Când generalul rus Kutuzov a fost sesizat de delegaţia românească formată din reprezentanţi ai tuturor categoriilor sociale că trupele ruseşti de ocupaţie pradă şi terorizează populaţia românească, a răspuns: „Vă voi lăsa numai ochii să plângeţi!”

În acelaşi fel s-au comportat trupele ruseşti în timpul războiului din 1827 – 1828, despre care vorbeşte cu revoltă Karl Marx în notele sale despre istoria poporului român. La fel s-au purtat ei cu populaţia Principatelor ocupate în 1853 – 1854, jefuind-o şi dispreţuind-o. În 1878, după ce armata română de peste 40.000 combatanţi le-a dat ruşilor un substanţial ajutor, pe care ei, la strâmtoare, l-au solicitat în mod disperat, guvernul român şi regele Carol I au trebuit să se retragă în Oltenia pentru a organiza o rezistenţă, fiindcă au aflat intenţiile anexioniste ale ruşilor. Şi aceştia au fost foarte revoltaţi că au trebuit să se mulţumească numai cu cele trei judeţe basarabene… Şi asta după ce ţarul Alexandru al II-lea garantase intangibilitatea graniţelor româneşti!

Peste tot numai jaf! la o continuare a obiceiurilor primilor *Kneji varegi din B.Rusia Norvegiană* şi apoi

Kieveană!…

Noi. românii, n-am notat cu meticulozitate toate aceste prădăciuni, toate fărădelegile strigătoare la cer, nu le-am evaluat nici în bani, nu le-am păstrat nici în resentimente adânci şi durabile cum au făcut sovieticii cu distrugerile provocate de armatele germane în timpul celui de-al doilea război mondial.

Atunci, în 1917, evenimentele se precipitau într-un asemenea ritm. Încât nu aveam timpul s-o facem. Iar arhivele basarabene nu le mai avem la dispoziţie, sovieticii ne-au jefuit şi de acestea. Ele ar-releva o stare de lucruri de-atunci, care ar îngrozi pe cei ce le-ar constata. E de-ajună (Să citäm o cuvântare a lui Pan Halippa, la sărbătorirea unui an de la declararea autonomiei Basarabiei, sărbătorirea din 20 octombrie 1918: „Jafurile bandelor de dezertori ruşi au trezit conştiinţa naţională a maselor şi deviza noastră a fost îmbrăţişată de trupele noastre de pe front” \ Repetatele proteste ale Comitetelor militare şi chiar ale adunărilor de soldaţi moldoveni contra dezmăţului trupelor ruseşti, şi dorinţa lor de-a-şi apăra familiile, a fost unul dintre cele mai active imbolduri de a se organiza o armată moldovenească. Nu era un singur număr măcar, al ziarului *Soldatul moldovean3* organ al Comitetului Central al militarilor moldoveni, în i

1 România Nouă, nr. 197 din 23 octombrie 1918.

care să nu se publice noi amănunte despre dezmăţul îngrozitor declanşat de trupele ruseşti în ţară.

Pentru a-şi crea avantaje, sovieticii – după cel de-al doilea război mondial, când au dictat României pacea aşa cum au vrut ei, şi când în genere nu s-a putut, din cauza lor, să se încheie o pace generală, dar s-a instalat o pace în felul lor, instabilă, veşnic ameninţată, o adevărată *pax rusa9* – au golit arhivele noastre de documente privitoare la Basarabia. Numai de la Arhivele Statului din Iaşi, ei au ridicat mai mult de două vagoane de acte, dosare, dări de seamă, statistici etc., privind teritoriul dintre Prut şi

Nistru. Aşa că acum noi, românii, nu avem acces la aceste materiale. De asemenea, tot ce s-a consemnat în actele din Basarabia a rămas tot acolo, pe loc, şi tot în afara posibilităţilor noastre de cercetare.

Fapt e că după intrarea armatei române în Basarabia, atmosfera s-a liniştit şi această stare de spirit a dat populaţiei ocazia să-şi reia activitatea economică cu deplină siguranţă, că produsul muncii ei nu va fi jefuit.

Este adevărat, germanii impunându-ne Pacea de la Buftea, au prevăzut şi condiţiunea ca România să le predea 20.000 vagoane de grâu din Basarabia, pentru nevoile armatei şi a populaţiei civile germane, la care se adăugau şi vreo 2000 de vagoane de grâu livrat bulgarilor. Să nu uităm că şi populaţia şi armata română nu puteau fi îndestulate numai din producţia agricolă a Moldovei.

Dar Basarabia avusese din recolta 1917 un surplus de aproape 45.000 vagoane de grâu. Şi totuşi rechiziţiile, care cădeau în sarcina armatei române, fiind dirijate de generalul A. Văitoianu, au creat multe nemulţumiri. S-au produs şi manifestări de opunere şi începuturi de răscoală.

Şi iarăşi, trebuie să apelăm la memoria slabă a autorilor sovietici. Slabă, când ceva nu le convine. Se pot oare compara rechiziţiile care s-au făcut în Basarabia, cu cele efectuate în acelaşi timp în Rusia şi Ucraina? Acele rechiziţii e de grâu, din care o parte trebuiau şi ei să livreze Germaniei şi Austro-Ungariei conform Tratatului de la Brest-Litovsk, au provocat răscoale întinse ale ţăranilor din Rusia şi i-au aruncat în braţele albgardiştilor. S-au produs atunci lupte grele, în care şi sovieticii, şi ţăranii răsculaţi au folosit toate armele, inclusiv artileria!

Prodrozverstica9 adică impunerea ţăranilor de a ceda statului cea mai mare pare din produsele lor, pe preţuri de nimica, pentru care nici măcar nu li se achitau

banii imediat, şi vânzarea produselor industriale cu preţuri excesive i-au îndepărtat atunci pe ţărani şi pe cazacii de pe Don, tot ţărani, mai înstăriţi – de puterea sovietică, far ca să se cunoască la ce cruzimi se ajungea în acele lupte dintre sovietici şi ţărani – să se recitească romanul *Donul liniştit9* al lui M. Şolohov!

Şi încă ceva. Cu toate greutăţile prin care au trecut ţăranii basarabeni în vara şi iarna anului 1918, când la toate nevoile s-a adăugat şi un an secetos cu o recoltă extrem de slabă, nimeni dintre ei n-a murit de foame. Rezervele din 1917 i-au salvat şi pe ei şi pe fraţii lor români din regat. Au murit mulţi de tifos şi de alte boli, dar nu de foame.

Pe când ţăranii din Rusia, în anii aceia mureau ca muştele şi în multe părţi se ajungea la antropofagie

O învăţătoare de peste Nistru, ucraineană de origine, venită la Chişinău în toamna anului 1941 ca să-şi ia mobila ce o cumpărase cât a funcţionat sub sovietici, mobilă ce rămăsese la nişte rude ale mele, îmi povestea scene înfiorătoare de foame. Părinţii ei muriseră. E de relevat că în anii de foamete deseori mor mai repede oamenii valizi, fiindcă ei depun eforturi mai mari ca să-şi salveze familia. Aşadar rămasă orfană, la 6 – 7 ani, viitoarea învăţătoare mai trăise câtva timp cu bunicii. Dar şi bunicului i-a venit sorocul să moară. În timp ce el era în comă, bunica, de la o vreme, se uita la nefpoată-sa, o biată copilă, cu nişte ochi lacomi de om înfometat, încât ea, care auzise în sat vorbindu-se că cutare şi cutare şi-a mâncat propriii copii, a fugit de la bunica ei la nişte rude mai înstărite în satul învecinat. Îmi pare rău că n-am notat atunci numele învăţătoarei!

*

Revin însă la aceeaşi problemă: însemnătatea venirii trupelor române în Basarabia.

Faptul că trupele ruseşti şi mai ales conducerea lor, pătrunsă nu numai de spirit revoluţionar, şi acesta haotic, fiindcă foarte rari erau oamenii cu stăpânire de

sine şi cu gândirea clară, cei mai mulţi nu depăşeau în cultură şi inteligenţă masa trupei – dar pe deasupra rămăseseră ataşaţi în bună parte de vechile idei imperialiste din timpul ţarismului – faptul că totuşi ele au părăsit Basarabia, a dezlegat limbile moldovenilor basarabeni şi le-a dat posibilitatea să vorbească liber despre cea mai scumpă dorinţă a lor, despre unire.

Cine parcurge paginile ziarelor *Cuvântul Moldovenesc* şi *România Noua*, din lunile ianuarie, februarie şi martie 1918, va fi copleşit de trăinicia sentimentelor naţionale care s-au revărsat atunci din sufletele numeroşilor intelectuali, învăţători, profesori, studenţi, elevi, preoţi, militari şi ţărani de rând moldoveni; de mărturisirile lor de credinţă unionistă, că toţi românii, printre care se numără şi basarabenii, trebuie să formeze un singur stat naţional.

De fapt, *intrarea armatei române în Basarabia a instaurat adevărata libertate de cuvânt, de presă şi de întruniri pentru moldovenii basarabeni*. După o sută şi mai mulţi ani de opresiune, ei s-au trezit deodată că pot să-şi exprime liber ceea ce cred şi gândesc.

Şi nu se poate spune că nu li se opuneau vechile idei ruseşti. La Chişinău mai rămăseseră, în 1918, mulţi învăţători, profesori şi mai ales funcţionari ruşi. În oraş funcţionau patru licee ruseşti pentru băieţi, cinci licee de fete, plus alte şcoli medii – două şcoli normale, un seminar teologic, un institut superior pedagogic, şcoală de viticultură cu profesori ruşi şi o bună parte de elevi ruşi.

În oraş apăreau patru ziare în limba rusă, din care trei erau de opoziţie faţă de prezenţa românilor. (*Bessarabskaja jizni*, *Svobodnaia Slova*, *Golos Bessarabii*); iar unul, oficiosul *Sfatul Ţării*, încă manifesta câteodată simpatii excesive pentru cultura rusă, ceea ce în împrejurările de-atunci, am putea spune, era o imprudenţă „fiindcă dădea sprijin „rusofililor”.

În orice caz, presa rusească continua să

proslăvească cultura rusă, prezenta lucrurile în această privinţă în cele mai trandafirii culori: „o mare cultură, a cărei substanţă este iubirea atotcuprinzătoare de oameni, care aduce un mesagiu de pace şi fericire pe pământ” etc.! Era vădit că aceste osanale loveau pieziş dar simţitor în prezenţa armatei române, de care imediat se asocia cultura română, pe care însă ruşii din Basarabia o ignorau complet şi tocmai de aceea aveau o desconsiderare pentru ea; ceea ce se oglindea în toate atitudinile lor şi în toate sublinierile lor din note, articole şi foiletoanele publicate. Dar, mai ales, asemenea aluzii adresate culturii şi sufletului larg rusesc căutau să fie asociate cumva defavorabil, cu „şovinismul zoologic” al generaţiei unioniste basarabene.

După venirea trupelor româneşti am şi pus în ziarul *Cuvântul Moldovenesc* problema unirii. Am precizat că există trei curente:

1) împotriva unirii şi pentru rămânerea în cadrul Rusiei. Dar acest curent era împărtăşit numai de ruşii din Basarabia, element venit recent, nu autohton, ca moldovenii, ruşii fiind un element minoritar, de numai nu majoritar ca moldovenii care constituie 70% din populaţie. Şi încă dintre aceştia sunt unii aşa de sătui de revoluţia într-adevăr „rusească”, încât ar accepta orice stăpânire, numai ca să-şi poată căuta de interesele lor. Şi apoi, după separarea completă a Ucrainei, care s-a declarat independentă de Rusia, cine ar mai putea susţine că Basarabia trebuie să rămână în cadrul Rusiei, chiar federativă?

2) Cei care doresc Basarabiei să rămână independentă. Dar e o ţară prea mică şi redusă numai la agricultură, nu poate suporta luxul de a întreţine aparatul statal propriu şi o armată costisitoare.

3) Cei care doresc unirea, cu încrederea fermă că în cadrele statului român, basarabenii se vor ridica la o stare materială şi culturală superioară faţă de aceea pe care au avut-o în Rusia.

În curând însă am părăsit ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, m-am mutat din oraş şi am luat parte la întemeierea ziarului *România Nouă*, în calitate de redactor şi membru în comitetul de redacţie. Iniţiativa înfiinţării acestui ziar a avut-o O. Ghibu, care a devenit şi directorul lui. Dar comitetul de redacţie era compus din reprezentanţii tuturor regiunilor locuite de români: doi basarabeni – Vlad Cazacliu şi Vasile Harea; doi transilvăneni – O. Ghibu şi Ion Matei; un regăţean – D. Munteanu-Râmnic; un bucovinean – Gheorghe Tofan; un macedonean – Constantin Noe şi un reprezentant al românilor din Valea Timocului, Serbia – Athanasie Popovici. Ziarul a apărut la 24 ianuarie 1918. Nu întâmplător a fost stabilită această dată a apariţiei. Ziarul era menit să lupte pentru *Unirea tuturor românilor într-un singur stat naţional*. Evident, nu se punea această problemă decât pentru românii de la nord de Dunăre, pe când ceilalţi, din Macedonia, Serbia, şi firește, din Bulgaria, puteau să-şi realizeze dorinţa de a deveni cetăţeni ai statului român pe calea obişnuită, a stabilirii în ţară şi a obţinerii cetăţeniei, a cărei procedură pentru dânşii prevedea multe înlesniri.

Şi în concepţia cercului de la ziarul *România Noua*, într-adevăr, noul stat al tuturor românilor trebuia să fie *nou* şi din punct de vedere *politic*, *social şi etic*, *o* Românie Nouă, cu un regim politic larg democratic. (Evident, nu se punea atunci problema unei democraţii socialiste, ci a unei democraţii larg-populare, fiindcă toţi cei din cercul ziarului nu depăşeau ideologia mic-burgheză.)

În al doilea rând, statul român unit va trebui să fie, după concepţia lor, un stat în care să nu se producă antagonismul dintre clase, fiindcă în el, posibilitatea va fi dominantă, prin votul universal, tot mica burghezie, care tinde şi acceptă o situaţie materială oarecum egalitară, care deci nu va permite formarea unei mari burghezii şi a capitaliştilor mari, ce ar dori să dicteze. Drept corectiv

împotriva acestei tendinţe către capitalism, se credea cam naiv, vor putea fi impozitele progresive pe capitaluri şi venituri, care să lovească în tendinţa de îmbogăţire, apoi salariile ridicate ale muncitorilor şi angajaţilor titraţi, care iarăşi vor coborî veniturile patronilor.

În al treilea rând, România cea Nouă ar trebui să fie un stat al unor oameni de a cinste ireproşabilă, de un patriotism dezinteresat şi devotat, al unor cetăţeni cu o etică ridicată, datorită căreia totdeauna interesul de stat, interesul obştesc va prevala asupra interesului personal.

Evident, toate aceste speculaţii au fost poate prea optimiste. Dar ele au dăinuit câtva timp în sufletele noastre, chiar şi la O. Ghibu, cu tot spiritul său de sibian. În orice caz, I. Matei era un om de probitate morală deosebită. La fel era Gh. Tofan, Vlad Cazacliu şi Athanasie Popovici. Nu l-am cunoscut îndeaproape pe D. Munteanu-Râmnic, şi nu mă pot pronunţa, deşi ştiu că a murit om sărac aşa cum a trăit toată viaţa lui din salariul său de profesor secundar. În ce-l priveşte C. Noe, macedoneanul, am colaborat cu el doi ani, zi de zi, la redacţia ziarului *Sfatul Ţării*. Se arăta atunci foarte convins patriot în vsensul în care înţelegeam eu noţiunea de patriotism şi caracterul unui patriot. Dar după ce domnia sa s-a înscris în Partidul liberal, o dată eu gruparea lui I. Inculeţ, şi s-a mutat la Bucureşti, am pierdut orice contact cu acest om, foarte inteligent şi totuşi parcă întrucâtva aplecat spre confort şi viaţă tihnită. N-am auzit să se fi pretat la combinaţii veroase. Nici nu avea nevoie. Se căsătorise cu o persoană care moştenise la Bucureşti câteva case.

În orice caz, deocamdată, în ziarul *România Nouă* aveam o tribună liberă pentru a ne spune pe faţă tot ce gândeam despre unire, despre raporturile Basarabiei cu celelalte provincii româneşti, despre relaţiile dintre români şi ruşi, şi pentru a milita în vederea realizării integrale a tuturor aspiraţiilor naţionale ale basarabenilor, reflectate în conştiinţa unui tânăr

intelectual.

*

Mersul implacabil al evenimentelor determina, am putea spune1, aproape mecanic, direcţia spre singura soluţie plauzibilă atunci pentru Basarabia – spre unirea ei cu România.

Este adevărat, şi O. Ghibu şi-a exprimat regretul în lucrarea *cu gândul la Basarabia* – că era preferabil dacă unirea Basarabiei s-ar fi proclamat odată cu unirea Transilvaniei, Banatului, Maramureşului şi a Bucovinei. Ar fi fost omanifestare concomitentă şi mai masivă a dorinţei de unire a tuturor românilor din Dacia antică. Poate că i-ar fi impresionat şi pe regăţeni mai mult acest fast şi ar fi fost mai puţin pretenţioşi în exercitarea guvernării statului. Dar rezultatul, în 1940, ar fi fost acelaşi. Uniunea Sovietică, păstrătoare a tezaurului de cuceriri făcute de ţarism, n-a renunţat niciun moment la teritoriile pierdute în timpul revoluţiei, chiar când a semnat tratate de pace cu ţările ce s-au separat de Rusia – Finlanda, Ţările Baltice, Polonia. După 1940, toate acestea s-au dovedit simple „petice de hârtie4, şi ea fie că a înghiţit din nou integral aceste ţări (cele baltice), fie că le-a răpit teritorii mai mari sau mai mici, ca Finlandei, Poloniei. Chiar faţă de Cehoslovacia a comis raptul Ruteniei Carpatice, care niciodată n-a aparţinut Rusiei; de la români a mai răpit şi nordul Bucovinei şi ţinutul Herţei, care, de asemenea, niciodată n-au fost pământ rusesc. Aşa că nu e de mirare că ne-a smuls pentru a treia oară şi Basarabia din trupul nostru naţional.

Dar dacă spunem că nu e de „mirare”, nu înseamnă însă că ne dăm definitiv adeziunea la această tendinţă permanentă de „rapt” cum spune Karl Marx!

Aşadar, să revenim la subiect.

La 9 ianuarie a fost publicat al patrulea „Universal” al Radei Centrale ucrainene, prin care Ucraina a fost proclamată stat independent şi suveran, deci complet despărţit de Rusia, având intenţia – pe care a şi realizat-o

– de a încheia o pace separată cu Puterile Centrale.

Evenimentul s-a produs în perioada luptei dintre Sfatul Ţării şi Secţia Frontului Românesc, aşa că, chiar dacă a fost cunoscut, nu s-au putut trage practic, pentru Basarabia, consecinţele politice ale acestui act.

Dar după 13 ianuarie s-a pus imediat problema existenţei Republicii Moldoveneşti Autonome în cadrul Republicii Federative Ruseşti. Această Republică Federativă Rusească – era de fapt pur-fictivă, fiindcă niciodată n-a fost realizată, iar ceea ce ulterior s-a numit Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste – nu concorda deloc cu acea Federaţie ideală, pe care şi-o imaginaseră toate înjghebările de republici autonome naţionale, desprinse din Rusia de altă dată.

Ucraina însă despărţea Basarabia de Republica rusească care se zbătea în spasmele revoluţiei şi ale contrarevoluţiei sociale retrograde, prevestitoare ale unui război civil fără precedent în istoria umanităţii, război civil în care s-au pierdut milioane de vieţi omeneşti!

În această nouă situaţie politică – Basarabia complet izolată – nu numai Ucraina îi recunoscuse dreptul la existenţă proprie (deşi a oscilat în această problemă), dar şi Rusia Sovietică, la Tratativele de la Brest-Litovsk recunoscuse Basarabiei statutul de stat independent K

Logica evenimentelor impunea deci o luare de poziţie. Ca urmare, în Sfatul Ţării se ia decizia ca să se proclame şi independenţa Republicii Moldoveneşti. În ziua de 22 ianuarie chestiunea este, după discuţii, pusă la vot, proiectul de declaraţie este votat în *unanimitate de voturi*? inclusiv voturile minorităţilor naţionale din Basarabia. Insistăm asupra acestei unanimităţi realizată în Parlamentul basarabean pentru prima dată după deschiderea lui, când, de asemenea, declaraţia publicată de Sfatul Ţării, precum şi alegerea preşedintelui au întrunit unanimitatea voturilor. Înseamnă că într-o problemă atât de importantă cum era separarea de

Rusia, toţi deputaţii Sfatului Ţării au considerat că au plenipotenţă

— V.A. Marghiloman, *Note politice*, vol. IV, p. 488. Omul politic român notează că diplomatul german Griege, principalul redactor al Tratatului de la Buftea (de fapt, semnat la Bucureşti), i-a spus: „La *Brest-Litovsk* Rusia recunoscuse Basarabia ca stat independent". Era o recunoaştere oportunistă, pentru ca o parte din contribuţia de război să fie scăzută Rusiei şi atribuită Basarabiei. Dar oricum, era o recunoaştere pe care sovieticii nu o pot nega. De altfel, acelaşi lucru l-au recunoscut şi reprezentanţii Ucrainei.

de a lua o hotărâre, că alegătorii lor nu le vor obiecta, nu le vor da blam pentru această decizie.

Declaraţia respectivă a Sfatului Ţării a fost publicată în ziua de 24 ianuarie – ziua sărbătoririi Unirii celor două Principate române – Moldova şi Muntenia, aleasă anume de „Blocul Moldovenesc" şi guvernul basarabean ca o zi simbolică, sugerând o nouă unire. În acea zi s-a organizat o mare sărbătoare populară cu slujbă bisericească, defilarea trupelor şi „Hora Unirii", în care s-au prins, alături de cetăţenii şi autorităţile civile şi militare ale Republicii şi comandanţii, ofiţerii şi soldaţii trupelor româneşti din Chişinău. Eu m-am nimerit în această horă alături de arhimandritul Gurie, viitorul mitropolit al Basarabiei, şi colonelul Athanasiu – viitorul general de Corp de Armată.

Dar semnificaţia proclamării Republicii Moldoveneşti, independente şi suverane, era interpretată în mod diferit atât de fracţiunile Sfatului Ţării, cât şi de cei din afara Parlamentului basarabean.

Pentru moldoveni, independenţa şi asumarea suveranităţii era o etapă spre unire. Pentru minorităţi – ruşi, ucrainenii, rusificaţi şi bulgari – independenţa constituia, dimpotrivă, o posibilitate în perspectivă, contra unirii, ea dovedea că nu se va realiza practic unirea, şi adăugăm noi, le menţinea speranţa unei noi

anexiuni la Rusia.

În lucrarea sa, *Moldova dintre Prut şi Nistru*, Dr. P. Caz acu se exprimă chiar în sensul că „era în cuvântul independenţă şi o putere mistică «fiindcă Republica Moldovenească va fi independentă, ea nu va fi anexată» la România.

Aşadar, proclamarea independenţei a unit pe toţi: «*Şi* pe cei care se temeau ele anexarea la Rusia şi Ucraina, şi pe cei care se temeau de unirea cu România»".

Dar însăşi motivarea din Declaraţia de independenţă lasă o portiţă deschisă pentru aspiraţiile atât de contrare ale unora şi altora. Iată această motivare:

„Republica democratică a Ucrainei, vecina noastră de peste Nistru, s-a proclamat neatârnată, şi noi astfel ne-am văzut despărţiţi de Rusia şi republicile celelalte în vechile ei hotare".

„În astfel de împrejurări şi noi suntem nevoiţi să ne proclamăm, în unire cu voinţa norodului, Republică democratică moldovenească slobodă, de sine stătătoare şi neatârinată, *având ea singură dreptul de a-şi hotărî soarta în viitor*".

Problema aceasta ajungând la o soluţie care a fost decisă în unanimitate, Sfatul Ţării a continuat să rezolve o serie de alte probleme ce se impuneau cu stringenţă. Prima era aceea a imunităţii deputaţilor Sfatului Ţării... Se întâmplase că trupele române au arestat pe unii deputaţi şi chiar, se spunea, i-ar fi executat pentru atitudinea duşmănoasă şi defăimătoare faţă de ele. Ca să nu se mai întâmple asemenea fapte, dar ca să ridice şi nivelul de conştiinţă cetăţenească şi de răspundere politică a deputaţilor, s-a votat tot cu unanimitate de voturi legea care prevedea imunitatea deputaţilor Sfatului Ţării. Ei nu mai puteau deci să fie deferiţi nici justiţiei civile, nici celei militare, decât în urma unui vot al acestui for. Şi notăm că parlamentul Basarabiei n-a fost pus în situaţia de a rezolva vreun caz din această

speţă.

Apoi s-a votat regulamentul interior al Sfatului Ţării, s-a stabilit cuantumul diurnelor ce se cuveneau deputaţilor Sfatului Ţării şi al salariilor pentru miniştrii guvernului moldovenesc.

S-a format la 19 ianuarie un nou guvern al republicii, un nou cabinet de directori generali, emanaţie a Sfatului Ţării. Preşedinte al noului cabinet a devenit Daniel Ciugureanu, recomandat cu căldură de Pan Halippa. Preşedintele guvernului deţinea şi portofoliul Agriculturii, fiindcă în împrejurările grele, nimeni nu accepta acest portofoliu. Dar D. Ciugureanu, unionist, prevăzând că va a\<ea mult de lucru în lupta pentru realizarea unirii, şi că nu va putea să se ocupe în mod regulat de departamentul Agriculturii, şi-a luat ca director-adjunct pe tânărul, inteligentul şi bine pregătitul deputat Anton Crihan, care în calitate de inspector al cohortelor militare moldoveneşti a fost nevoit să intervină, de obicei, cu succes în conflictele agrare dintre ţărani şi moşieri.

Ucraineanul Savenko a fost numit la Justiţie. După Congresul ţărănesc din 18 – 22 ianuarie el a demisionat însă, fiind înlocuit cu magistratul moldovean P. Grosu, preşedinte de secţie la Tribunalul Chişinău. VI. Cristi a fost numit în continuare la Interne, colonelul Brăilescu (pe urmă promovat general) – la Război; T. Ioncu a rămas în continuare la Finanţe; N. Codreanu – la Lucrări Publice şi Comunicaţii, I. Pelivan – la Externe, P. Erhan – la Instrucţie, Podvolski (ucrainean) – la Control.

Pe agenda Sfatului Ţării mai figurau o serie de probleme, dintre care Linele au fost soluţionate, altele au rămas însă în suspensie. Iată problemele puse în discuţie:

1) Introducerea Zemstvei; în judeţul Cahul şi judeţul Ismail (rămasă moştenire de la perioada precedentă când Republica Moldovenească făcea parte din Federaţia Republicilor Ruseşti. Problema n-a mai fost însă

abordată, deoarece au intervenit unirea şi introducerea instituţiei româneşti a comisiilor judeţene;

2) Crearea direcţiei poştelor, telegrafului şi telefoanelor;

3) Impozitul pe tutun;

4) Crearea Băncii Naţionale Moldoveneşti din sucursala Chişinău a Băncii Imperiale Ruseşti şi deschiderea filialelor ei în judeţe;

5) Trecerea liniilor ferate de pe teritoriul Basarabiei la statul moldovenesc. (în Rusia, aproape toată reţeaua de cale ferată aparţinea unor societăţi particulare pe acţiuni. Căile ferate din Basarabia erau administrate de Societatea căilor ferate ruseşti de sud-vest, cu sediul la Kiev.) Această trecere a fost decretată;

6) Naţionalizarea justiţiei (a fost efectuată abia în vara şi toamna 1918, de către guvernul condus de dr. P. Cazacu) şi crearea Curţii de Casaţie (în locul Curţii de Casaţie a fost creată în cursul anului 1918, după urnire, Curtea de Apel, deoarece s-a decis că în România va fi o singură Curte de Casaţie);

7) Convenţia cu România asupra căilor ferate;

8) Mărirea taxelor de timbru;

9) Convocarea Constituantei Republicii Moldoveneşti şi votarea Constituţiei statului moldovenesc. Se elaborase şi un proiect de Constituţie, care însă a rămas în suspensie, deoarece după Unire a apărut nevoia convocării unei Adunări constituante a României întregite;

10) Credite pentru armată, căi ferate, funcţionari, învăţământ;

11) Trecerea Teatrului „Puşkin”, pe care puseseră mâna, încă sub ţarism, „sutele negre”, în proprietatea statului moldovenesc, pentru a fi transformat în Teatru Naţional. Mai târziu, prin anii 1925 – 1926, teatrul a fost mistuit de un incendiu şi n-a mai fost refăcut. Incendiul s-a produs în timpul direcţiei prof. Peretz, nu se ştie din ce cauză.

Cea mai urgentă problemă de rezolvat pentru Sfatul Ţării a fost problema agrară. Ea era cu atât mai urgentă, că trebuiau asigurate condiţiile normale ale lucrărilor agricole din primăvara anului 1918.

Cum mai înainte Sfatul Ţării declarase că toate problemele locale în legătură cu chestiunile agrare vor trece în competenţa Comitetelor agrare de voloste şi săteşti, s-au elaborat instrucţiuni pentru aceste comitete. Autorul instrucţiunilor a fost A. Crihan, director adjunct la Agricultură. Sfatul Ţării le-a discutat şi le-a votat cu unele amendamente.

Potrivit acestor instrucţiuni, s-a lăsat moşierilor care aveau de la 100 până la 600 ha, cel mult jumătate din terenurile lor, după mijloacele lor de a le cultiva, fiindcă principala grijă era ca toate terenurile să fie cultivate. Pentru moşierii. care aveau mai mult de 600 ha, li se lăsa până la un sfert din terenuri. La instrucţiuni se ataşase o scară progresivă care stabilea terenurile atribuite moşierilor pentru a le cultiva şi terenurile ce trebuiau să le cedeze ţăranilor. Dar nici într-un caz din moşiile mai întinse nu puteau să rămână moşierilor mai mult de 100 ha. Restul terenurilor rămâneau la dispoziţia Comitetelor agrare pentru a fi împărţite ţăranilor.

257

Autorii sovietici afirmă, pur şi simplu, că moşierilor li s-a lăsat câte o mie de hectare, şi nu numai provizoriu.

Oda 40162 coala 17

pentru anul 1918, ci chiar prin reforma agrară! E o acuzaţie de rea-credinţă vădită, fiindcă ei au la dispoziţie toate arhivele şi ştiu foarte bine că prin reforma agrară votată de Sfatul Ţării în noiembrie 1918, moşierilor li s-au lăsat numai 50 ha arabil, iar prin votul Parlamentului român din 1920, acest cuantum a fost sporit la 100 ha. Atâta şi nimic mai mult.

La împărţirea provizorie a terenurilor moşiereşti se ţinea seama în primul rând de acei ţărani care nu aveau deloc pământ, apoi, în al doilea rând, ţăranii care aveau

pământ insuficient pentru întreţinerea unei familii. Şi după acea, abia, se puteau atribui terenuri şi ţăranilor mijlocaşi. Se înţelege, toţi erau obligaţi să cultive terenurile atribuite – şi ţăranii săraci, şi ţăranii mijlocaşi, şi moşierii – părţile rămase în folosinţa lor până la votarea reformei agrare.

Trebuie să notăm însă că puhoiul armatelor ruseşti în retragere a distrus în Basarabia vitele de muncă, în special bovinele. Aşa că în anul 1918 multe terenuri, şi din cele atribuite ţăranilor şi din cele lăsate moşierilor (aproape 1 /4 în total), au rămas pârloage.

În chestiunile raporturilor dintre moşieri şi ţărani, armata română avea ordin de a nu interveni. Unii ofiţeri, care au încercat totuşi s-o facă, au fost imediat sancţionaţi. Pentru a evita orice intervenţii samavolnice, ordinul general (nr. 3 106 din 31 ianuarie) a fost repetat, fiind semnat de şeful adjunct al Marelui Stat-Major al armatei, generalul Lupescu.

Pe lângă ordinul amintit, generalul Broşteanu a amintit despre acest neamestec al armatei atât în apelul către populaţia civilă din Basarabia, la sosirea trupelor, cât şi prin ordin trupelor, repetând dispoziţia şi la plecarea sa. din comanda lor, subliniind că armata română a venit numai ca să asigure ordinea şi liniştea atât de necesare mar ales gospodarilor de la ţară, dându-le posibilitatea să-şi lucreze fără grijă ogoarele.

În multe locuri, ţăranii moldoveni forţaţi de soldaţii ruşi să ridice de la moşieri cereale, vite şi chiar mobilă şi obiecte de uz casnic, le-au restituit moşierilor din proprie iniţiativă. Iar în alte locuri, înainte de venirea armatei române, mulţi moşieri singuri au împărţit vitele, contra cost, ţăranilor. Cazurile le cunosc din spusele ţăranilor înşişi. În satul nostru, moşierul Corpuşa Bagdasar şi-a desfăcut o târlă de oi, vânzându-le câte 10 – 20 pe preţ convenabil oamenilor, numai ca să nu fie prădat de bandele de dezertori ruşi, iar după plecarea ruşilor şi intrarea armatei române nu le-a mai cerut înapoi, ci şi-a

procurat alte oi prin cumpărare la târgul de vite din Orhei.

În ce priveşte atitudinea armatei române faţă de ţărani, mai menţionăm faptul că noul comandant al trupelor române din Basarabia, generalul Râşcanu, care l-a înlocuit pe generalul Broşteanu, a făcut încă un pas pentru a obţine încrederea populaţiei ţărăneşti în armata română. El dă o dispoziţie ca trupele române să ajute ţăranii la lucrările agricole, în ordinea preferinţelor fiind: 1) Invalizii de război; 2) Văduvele şi orfanii de război; 3) Sătenii bolnavi şi lipsiţi de mijloace de tracţiune; 4) Gospodarii şi proprietarii lipsiţi de mijloace de muncă. (v. *România Nouă* nr. 45 din 14 martie 1918). Preţul muncilor e acela stabilit de Sfatul Ţării în instrucţiunile către Comitetele agrare. Nu se impunea nicio condiţie de vânzare a produselor agricole către unităţile militare ce dau ajutor la muncile agricole. Hrana oamenilor şi a animalelor se dădea de la unităţile militare respective.

Singurul apel pe care-l face generalul Râşcanu este acela că gospodarii care au un prisos de furaje vor face un bine să-l vândă unităţilor militare, îmbunătăţind în felul acesta hrana animalelor de muncă.

Locuitorii care au nevoie de acest ajutor trebuie să se adreseze cu cereri către comisarii judeţeni ai Sfatului Ţării, sau către consilierii agricoli judeţeni şi aceştia, în înţelegere cu comandanţii trupelor cantonate în judeţul respectiv vor stabili ajutorul ce trebuie acordat.

Munca agricolă pentru soldaţii români dornici de a se întoarce la pământ şi înfrăţirea cu basarabenii în timpul lucrărilor agricole au făcut mult pentru apropierea dintre ţăranii basarabeni şi ţăranii mobilizaţi de peste Prut, printre care erau mulţi din Muntenia şi Oltenia, neputând să se întoarcă acasă din cauza ocupaţiei germane.

Bineînţeles, sovieticii trec sub tăcere aceste măsuri ale Comandamentului trupelor române din Basarabia!

*

Trebuie să accentuăm cu deosebită insistenţă faptul că armata română a fost întâmpinată la sate, de către ţărănimea basarabeană cu deplină linişte. Autorii sovietici ţipă în gura mare că toată Basarabia a luptat contra românilor. Dar în cele două volume ale lor – de documente privitoare la perioada 1917 – 1920 – rezultat al unor cercetări de peste 20 de ani, nu întâlnim decât 23 localităţi care s-ar fi opus armatei române, inclusiv oraşele Bălţi, Tighina, Hotinul, Ismailul şi Cetatea Albă. În unele s-a încercat numai o opunere, ca la Bălţi, Ismail, Cetatea Albă; în altele au fost unele ciocniri ca la Hotin şi Tighina. Opunerea faţă de trupele româneşti au făcut-o însă trupele ruseşti şi foarte rar s-a întâmplat să se angajeze şi localnicii, ca la Tighina sau Hotin şi Ataci, de obicei ruşi, ucraineni şi evrei. Dacă ţinem seama că cele 23 de localităţi, faţă de peste 1 100 localităţi din Basarabia, nu constituie nici a 50-a parte, şi dacă mai ţinem seama că basarabenii care au luptat de partea ruşilor (inclusiv ruşii, ucrainenii şi evreii) n-au depăşit numărul de 5.000 – din peste 2.500.000 locuitori ai Basarabiei, ceea ce constituie 0,002%. din populaţie, sau 0,02 din bărbaţii apţi de a purta armele, se poate judeca în ce fel „toată Basarabia” s-a opus venirii românilor!

De fapt, de obicei, în sat venea un grup mic de soldaţi, uneori de jandarmi români. Luau contactul cu oamenii, se instalau în sat, iar oamenii îşi căutau de treburile lor. Trebuie să avem în vedere că oamenii nu avuseseră răgaz şi posibilitate de a-şi cultiva ogoarele în răstimpul când în Basarabia au bântuit bandele de soldaţi ruşi care părăseau frontul. Acestea prădau întâi conacele moşierilor – care se refugiaseră cu toţii în oraşe, dar apoi se apucau să jefuiască pe oameni, sau să-i forţeze ca să participe şi ei la jafurile lor. Şi la acestea se adăuga necunoaşterea limbii ruse şi imposibilitatea de a se înţelege în vorbă cu aceste bande, care imediat utilizau armele şi omorau pe cei ce nu le executau ordinele, sau îi răneau grav schilodindu-i şi scoţându-i

din rândul celor ce puteau munci.

Cu totul alte raporturi se stabileau cu trupele române. Căci cu soldaţii şi ofiţerii români oamenii se puteau înţelege uşor. Chiar cu cei din Muntenia, care-i frapau uneori pe moldovenii basarabeni prin unele cuvinte, se stabileau repede înţelegeri, după ce primii arătau obiectele respective denumite altfel, sau le explicau sensul cuvântului. De asemenea, cuvinte regionale erau foarte rare.

În armata română erau mobilizaţi, ca ofiţeri de rezervă, foarte mulţi profesori şi învăţători cu orientare largă democratică şi buni cunoscători ai mentalităţii şi sufletului ţăranilor, ai vieţii lor, şi nevoilor lor.

Ajunşi în satele basarabeane, ei au început imediat o activitate culturală care a trezit interesul ţăranilor basarabeni. S-au organizat şezători cu lecturi din I. Creangă, M. Sadoveanu şi alţi scriitori care au prezentat în operele lor viaţa ţăranilor. Apoi, reprezentaţii cu coruri, cu mici piese ce nu aveau nevoie de montări costisitoare, în această operă de culturalizare s-au relevat îndeosebi profesorul Spiridon Popescu, talentatul scriitor cu teme din viaţa ţăranului (cumnat cu C. Stere), D. Cădere, conferenţiar universitar, Tudor Pamfile, cunoscut folclorist român, S. Teodorescu-Kirileanu şi el folclorist, I. Mihalaehe, Ov. Mironescu, L. Mrejeriu, Apostol Culea, Gr. Şoltuz, I. Golovan, Al. Vasiliu – excelent flautist, Al. Nicula, I. Teodorescu, N. Botez, Gh. Ionescu, N. Grozea, M. Ciobanu, I.C. Petraşcu (viitor profesor universitar), I. Mitrea, folclorist, autor de manuale şcolare şi de lucrări de istorie popularizată, I. Ţintilă, M. Vlădescu, V. Petrovanu şi mulţi alţii.

Pentru orăşeni au venit de la Iaşi echipe de artişti ai Teatrului Naţional, în frunte cu actori de prestigiu, ca basarabeanul Dragomir, artistele Maria Ventura şi Agatha Bârsescu, grupa actorilor conduşi de Bulandra etc. – care la Chişinău, Bălţi, Soroca, Orhei, Tighina, au montat piese ca *Răzvan şi Vidra* de B.P. Haşdeu, *Fântâna*

Blanduziei de V. Alecsandri, *Apus de soare* de B. Ştefănescu-Delavrancea etc.

A venit, de asemenea, de la Iaşi Orchestra simfonică dirijată de George Enescu, care a dat o serie de concerte la Chişinău şi Bălţi. Au ţinut conferinţe profesorii universitari ca: P. Munteanu-Murgoci de la Institutul Politehnic din Bucureşti, I. Răducanu, rectorul Academiei de comerţ din Bucureşti, I. Nistor profesor de la Universitatea din Cernăuţi, N. Cădere de la Universitatea din Iaşi şi alţii. Conferinţele lor au fost ascultate cu mult interes de intelectualii basarabeni. Iar M. Sadoveanu, la mai multe şezători literare a citit cu măiestria-i cunoscută din operele lui Ion Creangă şi din ale sale. Tot aşa au citit sau declamat din operele lor, nuvele şi poezii – N. Beldiceanu, N. Dunăreanu, D. Iov, A. Beldiman, N. Crainic, V. Tempeanu şi alţii.

O mare importanţă s-a acordat solemnităţii prilejuite de deschiderea universităţii populare din Chişinău, care, în intenţia iniţiatorilor, trebuia să se transforme într-o instituţie, universitară de învăţământ superior. Mijloacele financiare ale României sărăcite de război n-au permis realizarea acestui deziderat al moldovenilor basarabeni. Un motiv de a nu înfiinţa un centru universitar la Chişinău l-a constituit şi apropierea universităţii ieşene, cu o tradiţie şi un prestigiu ştiinţific bine stabilite. Un alt motiv a fost acela că era nepotrivită o instituţie universitară într-un centru atât cu o populaţie preponderentă de origine străină cum era Chişinăul, în care locuiau peste 40 de mii de ruşi, peste 40 de mii de evrei şi restul alte naţionalităţi – greci, armeni, polonezi, bulgari etc., dintre care numai vreo 5 – 6.000 moldoveni! A fost însă un argument fals, fiindcă rezultatele pe care le-a dat universitatea românească din Cluj, înfiinţată într-un centru dominat de populaţie maghiară, a oferit un sprijin pentru basarabeni de a pretinde şi ei instituţii româneşti de învăţământ superior.

Un început de realizare a acestei doleanţe l-a

constituit înfiinţarea în 1926 la Chişinău a Facultăţii de Teologie, iar în 1932 transferarea din Iaşi a Institutului de Agronomie. Autorul sovietic A.M. Lazarev afirmă că Facultatea de Agronomie a funcţionat în condiţii materiale mult mai reduse, („mizerabile”), decât Facultatea de Teologie. Nu este adevărat!... Partea adevărată este că studenţii Facultăţii de Teologie, fii de preoţi sau chiar tineri preoţi, aveau o situaţie materială mai bună decât studenţii de la agronomie, în covârşitoarea lor majoritate fii de ţărani, unii chiar de ţărani săraci. Scriitorul Lupan, originar din satul Mihuleni, jud. Orhei, notează într-o nuvelă cu caracter autobiografic că a trebuit să vândă seminţe de floarea-soarelui pe stradă, sau să lucreze la gară ca hamal, pentru ea să-şi procure mijloace de trai ca student la agronomie.

A fost poate o slabă preocupare a conducerii Facultăţii în această direcţie. Dar Facultatea de Agronomie funcţiona într-un local tot aşa de încăpător ca şi Facultatea de Teologie – şi anume în fostul local al Sfatului Ţării, pe când Facultatea de Teologie funcţiona în fostul local al Seminarului Teologic.

Facultatea de Agronomie a fost transferată la Chişinău şi pentru motivul că a Crihan, care era atunci subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii, i-a oferit substanţiale mijloace de cercetări şi practică pe teren, prin dotarea din rezervele statului. Aceste anexe numeroase şi aducătoare de venituri au asigurat atât activitatea didactică în cadrul facultăţii, cât şi activitatea ştiinţifică. Şi notăm că transferarea facultăţii s-a făcut prin decizia cadrelor ei didactice, în opoziţie cu dorinţa Ministerului Instrucţiunii Publice ca ea să rămână la Iaşi.

În sfârşit, mai menţionăm încă un lucru: la ocuparea Basarabiei în 1940, sovieticii au propus profesorilor să rămână şi să-şi continue munca lor, dar nici M. Vasiliu – decanul facultăţii, nici A. Cardaş, nici alţi profesori, chiar basarabeni, n-au acceptat propunerile. Au rămas atunci

unii şefi de lucrări şi asistenţi de origine basarabeană, care ştiau ruseşte şi care au fost promovaţi profesori, desigur, unii dintre ei manifestându-se ca valoroşi oameni de ştiinţă.

*

Spuneam mai sus că problema agrară se impunea Sfatului Ţării ca una dintre cele mai urgente.

Dar rezolvarea ei, la începutul anului 1918, au încercat s-o tulbure unii minoritari ruşi şi ucraineni sau chiar unii moldoveni rusificaţi, prin convocarea aşa-numitului al treilea Congres Ţărănesc din Basarabia şi prin imprimarea unei direcţii antiromâneşti discuţiilor la acest congres, în loc de a discuta chestiunile specific agrare.

Convocarea lui s-a făcut încă înainte de intrarea armatei române în Chişinău. Organizatorii lui au recurs încă la anumite discriminări. De exemplu, nu s-au trimis deloc invitaţii în judeţul Soroca, cunoscut ca fiind cel mai „românofil”. Nu s-au trimis invitaţii în toate comunele nici din judeţul Cahul, unde era vie încă amintirea apartenenţei la România până în 1878.

De altfel, la congres nu venise nici a treia parte dintre delegaţii convocaţi. În special din satele moldoveneşti au lipsit foarte mulţi delegaţi moldoveni, care nu voiau să se expună în timpul când pe de o parte, se retrăgeau trupele ruseşti, iar, pe de altă parte, înaintau trupele româneşti. Moldovenii basarabeni, din experienţa pe care le-a dat-o contactul cu ruşii, ştiau că aceştia la supărare foarte repede recurg la violenţe!

În schimb la congres au venit un număr destul de mare de delegaţi ruşi, ucraineni şi bulgari, din sudul Basarabiei, care au constituit majoritatea din totalul de 118 participanţi. Evident, atitudinea lor era ostilă prezenţei oştirii româneşti.

De această atmosferă au căutat să beneficieze unii demagogi ca Rudiev, Sariciuc, Prahniţki, Cotoros şi Panţâru, aleşi în prezidiu. Ei au proferat injurii la adresa

armatei române, deşi ştiau că asemenea atitudini erau susceptibile de sancţiuni din partea unei armate aflate pe picior de război cu ruşii, care la data de 14 ianuarie au publicat în *Izvestia* din Petrograd decizia Sovietului Comisarilor Poporului din 13 ianuarie de a rupe relaţiile diplomatice cu România şi au declarat starea de război între cele două state.

Ca o consecinţă a acestei atitudini, la congres a apărut maiorul Boierescu, comandantul pieţii Chişinăului, însoţit de soldaţi înarmaţi şi a atras atenţia congresiştilor că orice atitudine ostilă faţă de armata venită pentru a restabili ordinea şi liniştea va fi pedepsită conform legilor de război, făcând apel la congresişti ca să se ocupe numai de problemele agrare pentru rezolvarea cărora au fost convocaţi. Totuşi, persoanele mai sus amintite n-au urmat sfatul reprezentantului armatei române. Rudiev a chemat la răscoală şi luptă pentru ca „în 24 de ore românii să fie izgoniţi”. Ca urmare, s-au produs arestări şi se zvonea că au fost şi expulzări peste Nistru.

După aceste măsuri, peste o zi sau două, congresul s-a autodizolvat fiindcă ţăranii au plecat. De fapt, înşişi delegaţii, în frunte cu prezidiul ales n-au îndrăznit să intituleze adunarea lor „congres”, ci numai „consfătuire”. Congresul n-a fost recunoscut de către „Blocul Moldovenescu majoritar, al Sfatului Ţării. Totuşi, nu s-a luat nicio măsură pentru a-l dizolva.

În schimb, Asociaţia studenţilor moldoveni din Basarabia, într-o documentată declaraţie depusă la dosarul lucrărilor congresului, a contestat valabilitatea ei şi însuşi valabilitatea congresului. Argumentul principal a fost acela că după numărul volostelor (plăşilor) din Basarabia, trebuia să vină la congres 339 delegaţi din judeţele unde s-au înfiinţat, prin lege, Zemstvele de plasă. Pe lângă aceştia, din judeţele Ismail şi Cahul, unde nu erau Zemstve de plasă, ci comune, trebuiau să vină încă 45 delegaţi din comunele acestor două judeţe. În

total deci, congresul trebuia să se deschidă cu 384 delegaţi. Ori, în realitate, din trei judeţe au venit, respectiv, câte 24, 20, 30 delegaţi, dintr-un judeţ 15, iar din celelalte judeţe între 2 şi 5 delegaţi. În total au venit 118 delegaţi, în această situaţie adunarea trebuia să pună întâi problema valabilităţii sale. Dar această chestiune nu s-a pus, deşi prezidiul a precizat că e o „consfătuire”, nu congres.

În schimb, adunarea s-a considerat în drept să aleagă pentru Sfatul Ţării noi deputaţi, pentru a-i înlocui pe cei vechi. Studenţii au contestat această alegere pe care adunarea nu avea dreptul s-o facă.

Declaraţia studenţilor scotea în evidenţă faptul că iniţiatorii lui urmăreau influenţarea delegaţilor ţărani care să răspândească în Basarabia ura contra armatei române şi să provoace răscoale. Ca urmare, studenţii s-au retras din Congres.

Cu toate acestea, Sfatul Ţării nu s-a opus ca cei 29 delegaţi aleşi la această adunare ţărănească să-şi ia locurile ca deputaţi şi să participe la şedinţele lui.

Comisia de validare n-a formulat obiecţii şi Parlamentul basarabean i-a validat. Prin această alegere unii deputaţi ai Sfatului Ţării din prima mandatare au fost confirmaţi. Printre ei citǎm pe Savriuc, Diaconovici, Ţurcan, Cocârlă, Galiţchi, Găină, Ciorăseu, Budişteanu, Erhan, Cotoros. Printre cei noi intraţi în Sfatul Ţării au fost: Ţiganco, Buciuşcan, Brinici, Stevric, Bârea, Sârbu Gh. şi alţii.

Dintre aceşti deputaţi ai grupării ţărăneşti, în ziua de 27 martie, doisprezece au votat Unirea, iar cinci au absentat, dintre care dacă erau prezenţi, ar fi votat Unirea încă trei deputaţi: Herţa Ion, Rugină Anton şi Sârbu Gheorghe.

*

Perioada dintre 24 ianuarie şi 27 martie 1918, este foarte interesantă prin frământările ei.

De data aceasta Sfatul Ţării nu avea de luptat cu

organizaţii ruseşti rivale, ca Front Ordel-ul, Sovietul gubernial şi Sovietul Chişinăului, fiindcă toate acestea dispăruseră din Basarabia.

Neputând lupta deschis, ruşii de peste Nistru au încercat să înfiinţeze organizaţii ilegale, în conspiraţie. Conducătorul principal al acestor înjghebări a fost Starîi, care ulterior a fost preşedinte al Consiliului comisarilor Republicii Autonome Sovietice Moldoveneşti dintre Nistru şi Bug, afiliată Republicii Ucrainene Sovietice, şi care în timpul luptelor fracţionare din Uniunea Sovietică a fost „lichidat”.

Lupta principală, deschisă, s-a dat deci în sânul Sfatului Ţării, între Fracţiunea minorităţilor, pe de o parte, şi „Blocul Moldovenesc”, pe de altă parte, în timp ce Fracţiunea ţărănească a oscilat în atitudinile ei.

În fond, problema principală care despărţea aceste două tabere de deputaţi, fără să se fi mărturisit direct, a fost aceea a Unirii. „Blocul moldovenesc” milita în mod hotărât pentru Unire. Fracţiunea minorităţilor se împotrivea. De aceea, orice chestiune se punea, deseori nu ajungea la rezolvare liniştită. Se încingeau discuţii violente şi în cele din urmă se recurgea la procedeul trimiterii problemei ridicate, în discuţii suplimentare, comisiilor speciale sau chiar a fracţiilor. Dar în comisii, minorităţile naţionale, în special ruşii, ucrainenii, evreii şi bulgarii, organizau adevărate obstrucţii ale discuţiilor.

Singurele decizii care s-au luat cu unanimitate de voturi şi cu cvasiunanimitate au fost în problema independenţei Republicii Moldoveneşti şi în problema agrară. Şi subliniem acest lucru: în problema agrară, în Sfatul Ţării nu au fost atitudini ireconciliabile, fiindcă toată lumea din acest organ împărtăşea programul agrar al socialiştilor revoluţionari. În schimb, în problemele de organizare a vieţii de stat, minorităţile, în speranţa că ruşii sovietici vor reveni în Basarabia, puneau tot felul de obstacole în calea discuţiilor şi luării de decizii.

O luptă mai deschisă între tendinţa de unire şi

opoziţia ei s-a dat în afară de Sfatul Ţării, în presă. În legătură cu această problemă generală s-au discutat deseori în contradictoriu între presa românească din Chişinău şi cea rusească, următoarele probleme:

1) Limba oficială în Republica Moldovenească;

2) Naţionalizarea instituţiilor de stat, şi în genere a vieţii obşteşti din republică;

3) Şovinismul rusesc al ruşilor şi rusificaţilor din Basarabia;

4) Pretenţiile Ucrainei asupra Basarabiei;

5) Raporturile dintre Rusia Sovietică şi Republica Moldovenească;

6) Pacea de la Buftea şi Republica Moldovenească;

7) Problema Unirii şi guvernul Marghiloman.

Problema naţionalizării întregii vieţi din Basarabia s-a pus fiindcă ruşii şi cei rusificaţi se opuneau din răsputeri chiar acelor măsuri, uneori prudente, de cele mai multe ori chiar timide, pe care le lua guvernul Republicii Moldoveneşti. De exemplu, în cele mai multe instituţii se folosea limba rusă şi mulţi o considerau limbă oficială, fiindcă lumea, chipurile, nu cunoştea limba moldovenească. Bazându-se pe acest fapt, reprobabil mai ales pentru salariaţii statului care lucrau în mediul moldovenesc, ruşii conchideau că limba oficială trebuie să fie cea rusească.

Într-un reportaj consacrat unei discuţii în Sfatul Ţării se remarca o apostrofare autoritară a lui Ţiganko, liderul Fracţiei ţărăneşti, adresată unui deputat moldovean din această fracţie, care îşi începuse cuvântarea într-o frumoasă limbă moldovenească arhaică. „Govorite po ruski” – („vorbiţi ruseşte”) – îi spusese el vorbitorului pe un ton imperativ. A urmat o bâiguială încâlcită a bietului deputat într-o limbă rusească pocită. Din acest incident se vedea cât de colo tendinţa de a ignora limba populaţiei majoritare din Republica Moldovenească.

De aceea, ziarul *România Nouă* a consacrat câteva

articole acestei probleme (dintre care două scrise de mine), arătând că limba rusească nu mai poate fi considerată ca limbă oficială obligatorie pentru alte naţionalităţi. Ea rămâne o limbă egal îndreptăţită în Basarabia, fiindcă există o minoritate de 8%., alături de alte limbi minoritare, la fel de îndreptăţite, iar funcţionarii care lucrează în mediile minoritare, trebuie să cunoască în primul rând limba moldovenească, limbă oficială a republicii şi limba minorităţii naţionale respective.

Problema învăţării unei limbi nu este nici insolubilă, nici chiar grea, când este bunăvoinţă. Exemplu ni-l poate oferi Transilvania, unde în mediile de convieţuire a mai multor grupuri etnice, cu localităţi de diferite limbi intercalate unele în altele, şi chiar cu localităţi în care se vorbesc mai multe limbi, sunt.

foarte mulţi bilingvi şi chiar trilingvi. De fapt, şi în Basarabia există oameni care cunosc cel puţin două limbi, iar deseori întâlnim şi oameni care vorbesc câte trei-patru limbi.

Numai dispreţul ruşilor pentru naţionalităţile alogene îi împiedică să le înveţe. Ca exemplu de asemenea slujbaş, rusificator şi dispreţuitor al limbii moldoveneşti, *România Nouă* s-a referit la un fapt uluitor: directorul Institutului Superior Pedagogic din Chişinău, institut înfiinţat de ruşi, deci şi el, directorul, rus, a afirmat, într-o convorbire cu studenţii institutului, că limba moldovenească are numai vreo 200 de cuvinte! Şi asta a. spus-o un şef al unei instituţii de învăţământ superior! (*România Nonă*, nr. 53 din 23 martie 1918). Desigur, a fost ori o crasă ignoranţă, ori, mai curând o perfidă atitudine rusească.

Într-un articol din 11 martie (*Romăna Nona*, nr. 43) demonstram că atâta timp cât în fruntea instituţiilor de stat stau încă vechii şefi ruşi, ori chiar moldoveni rusificaţi, nu se poate realiza naţionalizarea aparatului administrativ, mai ales că, după obiceiul rusesc foarte

răspândit şi puternic înrădăcinat al nepotismului, toate instituţiile administrative sunt impregnate de rudele şefilor.

Vorbeam cu indignare că sunt chiar moldoveni rusificaţi şi fără să-l numesc, făceam aluzie în mod special la Cociorva, membru permanent, confirmat pe viaţă, în Comitetul administrativ gubernial, care, moldovean fiind, nu folosea niciodată limba părinţilor săi.

La această campanie s-a asociat şi oficiosul *Sfatul Ţării*, editat atunci numai în limba rusă, *România Nouă* citează în numărul 50 din 20 martie, articolul „Fala robului" publicat în ziarul oficios. Articolul persifla pe unii moldoveni rusificaţi care justificau atitudinea lor prin ataşamentul la marele stat rus, la marea cultură rusească etc. „Da, scria ziarul amintit, totul în Rusia era mare, numai că sufletul moldovenilor, care admirau tot ce este rusesc, era extrem de mic, era sufletul robului care se laudă cu averea şi puterea stăpânului său şi nici măcar nu-i trece prin gând că el însuşi are o situaţie de completă înjosire umană."[9]

---

9 Această propagandă a ofiţerilor ruşi nu s-a desfăşurat numai la Chişinău, ci şi în alte oraşe şi chiar la sate, unde învăţătorii, preoţii, moşierii sau arendaşii ruşi şi rusificaţi îi găzduiau ca fiind „rude". Propaganda lor a avut succes printre elemente ruse sau rusificate, chiar printre moldovenii rusificaţi. Aşa că mulţi tineri, lipsiţi de experienţă şi prea influenţaţi de şcoala rusească, atraşi de mirajul faptelor eroice în sprijinul „Sfintei Rusii", s-au înregistrat în mişcarea alb-gardistă, ca sa termine cu un eşec lamentabil şi cu distrugerea dureroasă a iluziilor lor, ca să a- jungă, în cele din urmă, internaţi în insulele turceşti din Marea Egee, să guste din plin din fructul amar al expatrierii.
În urma aprobării guvernului Averescu din 1921, ei au putut să fie repatriaţi în Basarabia. Citez aici câteva nume dintre foştii mei colegi de seminar: Belinski, Belodanov, doi fraţi Berov şi alţii, dintre care unii şi-au pierdut viata în războiul civil. Oricum, cei repatriaţi, după o experienţă tristă şi-au putut face loc în societate, unii preţuind cu atât mai mult posibilităţile ce le-au fost oferite de către noua lor patrie, România (spun „patrie", fiindcă erau basarabeni, iar Basarabia făcea parte din România), încât în 1940 s-au retras în ţară şi unii încă continuă să lucreze aici ca buni cetăţeni. Însă aceia dintre foştii

Ziarul cerea, de altfel, ca să se procedeze la o naţionalizare integrală: folosirea limbii moldoveneşti în Sfatul Ţării, publicarea ziarului oficios în limba română (a început să fie editat abia din luna iunie), trecerea cât mai energică la naţionalizarea învăţământului secundar, naţionalizarea instituţiilor de stat, în primul rând schimbându-li-se denumirile cu cele româneşti etc.

Era nevoie până şi de naţionalizarea aspectului capitalei republicane: străzile să-şi capete denumiri româneşti, clădirile, parcurile, de asemenea, înlocuirea monumentelor ruseşti cu cele româneşti etc. Ca exemplu, se cita monumentul lui Alexandru I, anexa torul Basarabiei la Rusia, cu inscripţia rusească: „Basarabia recunoscătoare”, ceea ce jignea sentimentul naţional al moldovenilor basarabeni. Dimpotrivă – spune ziarul, „Basarabia e nemulţumită că asemenea lucruri nu sunt înlăturate”, cerând îndepărtarea monumentului, ceea ce s-a făcut în anul următor.

O altă problemă atacată a fost aceea a armatei moldoveneşti, în special, a cadrelor ofiţereşti, în mare parte de provenienţă ruşi, care s-au grăbit să se pună la adăpost, devenind dintr-odată „ofiţeri moldoveni”.

În general, ziarul a adoptat ideea fostului comisar al Sfatului Ţării pentru armată, V. Cijevschi, ca trupele moldoveneşti să fie dizolvate, fiindcă soldaţii, după patru ani de război şi, unii, după mai mulţi ani de serviciu militar, sunt sătui de cazarmă, iar la ţară e nevoie de braţele lor de muncă. Nu e nevoie să se cheltuiască cu două armate – cea română venită să restabilească ordinea şi cea locală, care nu mai are niciun rost deoarece n-a fost capabilă să-şi îndeplinească misiunea. Dacă ne bazăm numai pe trupele româneşti, de ce nu se procedează cât mai repede la proclamarea unirii, ca să

---

voluntari alb-gardişti care în 1940 au rămas în Basarabia n-au fost „uitaţi" de autorităţile sovietice şl toţi au fost deportaţi şi puşi la munci grele în locurile cele mai depărtate ale Siberiei din care nimeni nu s-a mai întors.

fie o singură armată (*România Nouă*, nr. 43, din 11 martie).

j Nu-mi aduc aminte clacă articolul din *Sfatul Ţării* a fost semnat sau nu, dar probabil a fost scris de V. Cijevski, care fiind militar, era totodată şi un foarte distins publicist.

E adevărat că atâta timp cât a existat Republica Moldovenească Independentă (52 zile!), trupele moldoveneşti n-au fost trimise la vatră. Soldaţii căpătau însă concedii cu multă largheţe, iar după actul Unirii din 27 martie 1913, curând soldaţii armatei moldoveneşti au fost trimişi la vatră, iar ofiţerii de origine basarabeană, precum chiar şi cei de origine rusească, dacă făceau formele de încetăţenire, au fost încadraţi în armata română. Menţionăm că această încetăţenire se făcea prin simple declaraţii în cererea respectivă – că se recunosc cetăţeni români.

O problemă care a suscitat multă atenţie a fost atitudinea intelectualilor ruşi din Basarabia care nu renunţau încă la şovinismul lor rusesc. De exemplu, un inspector şcolar rus, din judeţul Chişinău, refuza să predea arhiva inspectorului şcolar („instructor”) numit de Ministerul moldovenesc al învăţământului.

Un alt fapt. Intelectualii ruşi din Chişinău găzduiau ofiţeri ruşi care nu erau basarabeni de origine şi care făceau o propagandă, ba chiar şi recrutări printre basarabenii voluntari, pentru armata alb-gardistă condusă de Alexeev, Kornilov şi Denikin. Ziarul *România Nonă* atrăgea atenţia că toţi aceştia încă visează Rusia Mare, unită, indivizibilă, de la Baltica la Pacific, de la Arctica la Transcaucazia şi Balcani! în acelaşi timp, atitudinea acestui ziar, ca şi ulterior al ziarului *Sfatul Ţârii*, ediţia românească, era aceea că românii nu trebuie să se amestece în fierberea revoluţionară din Rusia

În patru numere din *Roviânia Nouă* au fast reproduse fragmente din cartea lui D. Moruzzi despre Rusia, în care se făceau caracterizări critice ale politicii

ruseşti, ale spiritului rusesc impregnat de imperialism şi şovinism, dar se scotea în evidenţă şi şubrezenia „absurdului geografic” atât de gigantic al statului rus.

Tot aşa au fost publicate o serie de articole despre Rusia şi România, despre poporul rusesc şi ponorul român, despre conduita armatei ruseşti în 1916 – 1917, întâi ţaristă, care se retrăgea mereu aproape fără lupte, descoperind flancurile armatei române, şi apoi „revoluţionară”, care a părăsit în mod efectiv frontul, lăsând România sângerândă şi eroică să ţină piept, singură, ofensivei germane din luna august 1917. E adevărat, prin contraofensiva românească de la Mărăşeşti, acţiunea armatelor austro-germane s-a transformat în dezastru \ Şi totuşi, România încă atârnă de un fir de păr în triunghiul din Moldova, devenit triunghiul morţii, din cauza atitudinii „aliatului rus”.

Până atunci ziarele ruseşti din Chişinău, care trecuseră de la optimismul cel mai tineresc la începutul revoluţiei, la pesimismul cel mai descurajator în toamnă, iar spre iarnă începuseră să ofteze, să-şi aducă aminte cu nostalgie de „marea şi generoasa literatură rusă” şi de alte calităţi ale omului rus, cu sufletul său „larg şi atotcuprinzător”, ziarele care au atacat mereu mişcarea naţională suspectând-o de „vandeism” şi „separatism”, iar în perioada dintre 1-13 ianuarie chiar pe tema „vânzării” şi „înrobirii”, la moşierii români – încât deputatul Sfatului Ţării, E. Sinicliu, în calitate de preşedinte al Comitetului central al militarilor moldoveni, a trebuit să pătrundă în tipografia ziarului rus *Viaţa Basarabiei* (*Bessarabskaja jizni*), să confişte şi să distrugă exemplarele care cuprindeau însemnări ce puneau în primejdie viaţa fruntaşilor moldoveni – această presă şi-a arătat adevărata ei faţă chiar şi în luna februarie 1918, când spiritele parcă se liniştiseră şi lumea privea viitorul cu speranţe mai sănătoase.

Se vede însă că adevărul spus de ziarul *România Nouă* cu privire la imperialismul şi şovinismul rusesc le-a

atins ruşilor din Chişinău coardele cele mai tăinuite ale sufletului şi ei şi-au dezvăluit, în lamentaţiile lor, cele mai intime sentimente. Ziarul *Svobodnaja Bessarabia* din 24 februarie 1918, ca o replică la campania ziarului *România Nou*ă, publică un articol semnat de A. Faresov, profesor de literatură rusă şi directorul liceului real rusesc din Chişinău, articol intitulat „Conceno!”… („S-a isprăvit!”…). Din acest articol citez următoarele rânduri care prezintă esenţa conţinutului său:

„Cineva a hotărât soarta Rusiei, a vândut-o cu ridicata şi cu amănuntul. „Absurdul geografic” nu mai există, spre bucuria geografilor politicieni şi politico-geografilor, şi în locul geografiei a venit *zoologia* (sublinierea noastră), ca principiu al alcătuirii unei vieţi noui, fără avânturi şi cântări sentimentale, dar cu o poftă de ură şi de minunată digestie”…

273

Mai departe, autorul articolului dă toată vina pe ţarism şi la sfârşit, zugrăvind în culori foarte întunecate starea sufletelor ruseşti, pune întrebarea dacă nu se poate trăi în înţelegere şi frăţie.

a?

La acestea i-am răspuns în ziarul *România Noua* m\ 32, din 27 februarie, că de vină pentru starea de azi a Rusiei nu e „zoologia” şi nici numai ţarismul. Da, vina nu este atât a poporului rus, ţinut în ignoranţă de ţarism, ci mai mult a conducătorilor intelectuali, care au aprobat în fond politica ţarismului, iar după revoluţie au continuat, prin Miliukov şi adepţii săi, aceeaşi politică de expansiune teritorială şi de nerecunoaştere a drepturilor naţionalităţilor subjugate, fie cucerite prin războaie şi crunte vărsări de sânge, fie oprimate chiar atunci când ele s-au declarat de bunăvoie sub oblăduirea Rusiei, ca de exemplu, Georgia. Iar sovietele de astăzi. – scriam – în fond continuă politica de nesocotire a drepturilor de autodeterminare a populaţiilor naţionale ale Rusiei.

Ca exemplu elocvent că intelectualii ruşi au aprobat

politica ţaristă l-am dat pe Puşkin, care în 1831, anul înăbuşirii sângeroase a răscoalei poporului polonez, prin poeziile sale şi-a exprimat satisfacţia sa de rus, de „mândrul ross” faţă de înăbuşirea glasului „leahului trufaş” şi se arăta foarte revoltat că „tribunii” popoarelor europene se amestecă în această ceartă între două popoare „frăţeşti”!

Învinovăţeam în acel articol pe ruşi pentru faptul că ei nu sunt funciarmente capabili să înţeleagă un adevăr elementar, că alături de drepturi şi libertăţi politice, alături de dreptate socială, popoarele din Rusia sunt însetate şi de drepturi şi de libertate naţională. Iată de ce un mare poet ca Puşkin dă cufs manifestării unor fraze patriotarde cât mai zgomotoase în poezia: „Ce-i cu gălăgia voastră, tribuni ai popoarelor…” şi prin aceasta rupe relaţiile sale prieteneşti cu Adam Micidevicz, care în străinătate deplângea înjosirea poporului polonez, şi exemple de acestea, scriam, se pot servi multe de tot.

Asemenea atitudini au provocat deseori „în sufletele luptătorilor pentru idealul naţional, ura contra ruşilor şi simţământul de răzbunare”.

Şi, deoarece *Svobodnaja Bessarabia* a răspuns, deformându-mi textul, am revenit asupra discuţiei în numărul 39 al *României Noi*, din 7 martie 1918, demascând procedeul ziarului rusesc, arătând ceea ce el a adăugat de la sine pentru a combate apoi ideile, cu intenţia de a deruta pe cititori. În felul acesta s-a încheiat polemica, deoarece *Svobodnaja Bessarabia* nu mai avea ce răspunde la această învinovăţire.

Tot acolo i-am răspuns şi ziarului rusesc din Iaşi *Respublikaneţ*, care ne acuza că înjurăm pătura intelectuala rusă, somându-l să-şi demonstreze afirmaţia prin citate, atrăgându-i atenţia că una este critica şi alta este injuria, pe care ruşii adeseori le confundă.

Au avut loc atunci şi discuţii pe tărâm internaţional, diplomatic, punând sub semnul întrebării chiar existenţa Republicii Moldoveneşti Independente. În orice caz însă

s-au depus insistenţe pentru demolarea integrităţii ei teritoriale.

Sfatul Ţării a trebuit să facă faţă unor pretenţii ale Ucrainei. Din momentul când la Kiev s-a instalat un guvern condus de Golubovici, ucrainean şovin, originar din Galiţia, acest guvern a pretins că întreaga Basarabie trebuie să fie încorporată în teritoriile statului ucrainean. Răspunsul a fost acela al votului unanim din Sfatul Ţării în ziua de 22 ianuarie 1918, prin care se proclama Republica Moldovenească Independentă şi Suverană – proclamare făcută cunoscută prin declaraţia din 24 ianuarie. Totuşi, guvernul Golubovici n-a renunţat la pretenţiile sale anexioniste. E adevărat, mai micşorate. Deşi la Brest-Litovsk, Ucraina acceptase ca graniţă de sud-vest Nistrul, ea ridica din nou chestiunea, în două rânduri, cu ocazia Tratativelor de la Buftea. Cum la Buftea fuseseră invitaţi şi delegaţii Republicii Moldoveneşti, Ucraina cere delegaţiilor reprezentante ale Puterilor Centrale, să dea Ucrainei teritoriile a doua judeţe: Hotinul şi Cetatea Albă.

Evident, această pretenţie a fost respinsă de delegaţii Puterilor Centrale, mai ales că în primele zile ale lunii martie 1918, veniseră delegaţi reprezentând cele două judeţe, care au declarat în şedinţa Sfatului Ţării *că populaţia acestor judeţe vrea să rămână ca parte alcătuitoare a Republicii Moldoveneşti şi nu vrea să fie alipită la Ucraina* (*România Nouă*, nr. 38 din 6 martie).

Astăzi se ştie că răspunsul delegaţiilor germană şi austro-ungară a fost atunci, că din moment ce Ucraina a acceptat la Brest-Litovsk fluviul Nistru ca graniţă cu Republica Moldovenească, nu se mai revine asupra problemei. Dar după câtva timp, ucrainenii au revenit pe lângă diplomaţii Puterilor Centrale, în problema teritoriilor. Atunci, delegaţiile germană şi austro-ungară au declarat că pentru a nu complica lucrările, ei nu admit nici prezenţa delegaţiei ucrainene, dar nici prezenţa unei delegaţii a Republicii Moldoveneşti.

Totodată, au comunicat delegaţiei româneşti că ei nu se vor opune unirii Republicii Moldoveneşti cu România.

Această luare de atitudine a delegaţiilor Puterilor Centrale n-a fost făcută însă publică, aşa că nu se ştia nimic despre ea; lumea fiind nedumerită de ce delegaţia Sfatului Ţării nu mai pleacă la Buftea pentru tratative şi nici la Bucureşti pentru semnarea păcii.

Ziarul *România Nouă* a protestat şi de această dată contra pretenţiilor ucrainene printr-un articol semnat de D. Bogos, „Ce vrea Ucraina?” (*România Nouă*, nr. 53 din 23 martie).

O altă problemă de ordin internaţional a fost aceea a raporturilor dintre România şi Rusia, complicată şi prin problema refugiaţilor români pe teritoriul de dincolo de Nistru, în special la Odessa, Nicolaev, Ecaterinoslav, Cherson şi Crimeea.

Evident, *România Nouă* considera că Republica Moldovenească nu mai are propriu-zis niciun litigiu cu Rusia, din moment ce, prin Ucraina independentă şi suverană, era despărţită de statul rus, devenit stat sovietic.

Numai că existenţa statului ucrainean s-a dovedit foarte efemeră. La un moment dat sovieticii ocupaseră Kievul şi stabiliseră o legătură cu Odessa, unde se instalase C. Racovski, cu aşa-zisul „guvern sovietic românesc44, unde s-a produs o răscoală a *Rumcerod*-ului contra Radei ucrainene şi unde, ca urmare, Racovski devenise conducătorul unui comitet de „eliberare a Basarabiei”, iar în cele din urmă, preşedintele filialei din Odessa a aşa-zisului „Comitet pentru problemele ruso-române”, preşedinte al Comitetul central fiind Cicerin.

România Noua avea o atitudine de adversitate faţă de Racovski, pe care îl considera ca pe un fel de aventurier „cosmopolit”, îi consacrase un articol în care prezicea că va fi exterminat în cele din urmă de prietenii săi bolşevici, ceea ce de altfel s-a şi întâmplat.

Dar, principala problemă pe care o urmărea şi o

dezbătea ziarul *România* Nouăi era aceea *a unirii tuturor românilor de la nord de Dunăre*. Din acest punct de vedere se discuta în ziar şi evoluţia războiului, mărturisind făţiş – cu toate că România era practic la bunul plac al Puterilor Centrale – că speră în victoria aliaţilor apuseni, nu a Triplei Alianţe, fiindcă numai în cazul acesta România va deveni întregită, reunind toate teritoriile în care populaţia românească era în majoritate covârşitoare.

Tot din acest punct de vedere a privit ziarul şi tratativele de pace de la Buftea, încheiate cu Pacea semnată la Bucureşti, de guvernul progerman al lui Al. Marghiloman.

Iar cât priveşte unirea Basarabiei cu România, care se impunea din ce în ce mai mult în atmosfera timpului, ziarul consemna cu atenţie toate evenimentele care aprobau sau împiedicau acest deziderat şi reacţiona cu promptitudine, fie în sens pozitiv, fie în sens negativ, după natura evenimentului respectiv.

Iată un exemplu. Guvernul lui Petliura din Ucraina a pretins ca să participe la tratativele cu germanii de la Brest-Litovsk şi germanii au admis delegaţii ucraineni. Dar guvernul ucrainean a propus ca şi Sfatul Ţării să-şi trimită acolo delegaţii. Sfatul Ţării a desemnat pentru aceste tratative pe I. Inculeţ, î. Pelivan şi V. Cristi. Dar de jegaţia n-a putut pleca, fiindcă pestei Nistru era o situaţie neclarificată. La Odessa se dădeau lupte între ucraineni şi ruşii bolşevici. Faptul că Sfatul Ţării a cerat ajutorul armatei române era privit de către trupele ruseşti din stânga Nistrului ca o trădare a revoluţiei şi fruntaşii basarabeni delegaţi la Brest-Litovsk ar fi fost arestaţi imediat ce ar fi trecut Nistrul, poate chiar executaţi.

De aceea, ei au renunţat la plecare. De altfel, despre această imposibilitate de a pleca la tratativele de la Brest-Litovsk a vorbit în Sfatul Ţării D. Ciugureanu, răspunzând la o întrebare a minorităţii ucrainene, în

şedinţa din 15 martie.

Ziarul *România Nouă* a înregistrat alegerea delegaţiei de către Sfatul Ţării, dar n-a insistat ca ea să plece şi nici măcar n-a pus întrebarea de ce nu pleacă. De altfel, se ştie că germanii au impus Rusiei bolşevice şi Ucrainei naţionaliste condiţii de pace extrem de grele şi erau de aşteptat condiţii la fel de grele şi pentru Republica Moldovenească, dacă diplomaţii germani ar fi recunoscut-o în mod oficial ca stat independent şi ar fi tratat-o ca atare la negocierile de pace de la Brest-Litovsk.

Când România ducea tratativele de pace cu germanii, întâi prin guvernul Averescu şi apoi prin guvernul Marghiloman, ziarul *România Nouă* se ocupa mereu de condiţiile economice şi teritoriale, înjositoare şi extrem de greu de suportat de către o ţară în urma unui război pustiitor: plusul de cereale cedat Germaniei şi Austro-Ungariei la preţuri stabilite de către aceste ţări, petrolul şi căile ferate considerate pe 30 de ani ca plată de contribuţie etc. etc. S-au consemnat în ziar şi acele amputări teritoriale pe care le-au impus Puterile Centrale: aşa-zisele rectificări ale frontierelor din Carpaţi însumând mai multe zeci de mii de kilometri pătraţi, foarte dureroase pentru o ţară mică; apoi, cedarea Dobrogei şi a Constanţei, României rămânându-i doar gurile Dunării; instalarea germanilor în porturile dunărene etc.

Din punct de vedere moral aceste pierderi erau greu resimţite nu numai de cei din Regat sau de refugiaţii transilvăneni şi bucovineni, ci şi de către basarabeni. Poetul Nica Romanaş (pseudonimul lui I. Buzdugan) publică în *România Nouă* poezia „Carpaţii blestemaţi”, în care-şi strigă durerea sa sfâşietoare din cauza amputărilor de către germani.

În articolul „Politica germană din răsărit şi Basarabia”, semnat de mine (*România Noua9* nr. 35 din 2 martie 1918), se făcea constatarea că Puterile Centrale

practică o politică de recunoaştere a independenţei diverselor state create pe ruinele fostei Rusii, fiindcă le este mai uşor să le impună condiţii economice prin care să le stoarcă toată avuţia lor.

De aceea, scriam, Republica Moldovenească nici nu trebuie să se grăbească a lua parte la negocieri de pace cu Puterile Centrale. E mai convenabil pentru tânărul stat să fie înglobat ca parte componentă teritorială a României, care va încheia pace cu aceste puteri. Fără îndoială, condiţiile de pace vor fi foarte grele, dar există speranţe că la tratativele definitive de pace, între puterile Antantei şi cele Centrale, aceste condiţii vor fi revizuite, iar România va ieşi din acest război întregită.

Încheierea acestor consideraţii a fost aceea că *Scăparea Basarabiei din ghearele germane e numai în unirea cu România*, (sublinierea mea din articol) şi ceream conducătorilor tinerei republici ca „să nu se mai lase târâţi de evenimente, ci ei singuri să creeze evenimentele, făcând paşi reali pentru unire. Aceasta e cea mai sfântă datorie a lor”!

Problema unirii se impunea cu stringenţă. Înseşi evenimentele o puneau la ordinea zilei. Idealul Unirii anima toată generaţia basarabeană a anului 1918.

A. Averescu, în *Notiţele zilnice din război* (Bucureşti, 1937, ed. a III-a, p. 309), consemnează la data de 28.11.1918: „Seara am avut masa la Cercul Militar, la care au luat parte doi fruntaşi basarabeni, Preşedintele Republicii (Domnul Inculeţ) şi Preşedintele Consiliului de miniştri (Domnul Ciugureanu). În privinţa fruntaşilor basarabeni trebuie următoarele lămuriri. Acum câteva zile a venit la mine Inculeţ, preşedintele republicii, să-mi spună că Parlamentul lor (Sfatul Ţării) este aproape în unanimitate pentru unirea cu România. Când voim să venim, se va face imediat, căci ei sunt gata””. I-am spus că trebuie mai întâi începute demersurile necesare pentru a li se recunoaşte calitatea de stat independent, putând a dispune, cu deplină libertate, de sine însuşi”.

„Pentru aceasta voi da pe de o parte instrucţiunile necesare comisarului nostru de la Chişinău (Duiliu Zamfirescu, de profesie diplomat), ceea ce am şi făcut, şi comisarul a dat instrucţiunilor guvernului cursul necesar – adică recunoscând oficial independenţa Basarabiei – iar pe de altă parte, voi face să fie invitaţi la Buftea pentru a participa la negocierile de pace, în calitate de reprezentanţi calificaţi ai Republicii, ceea ce echivalează cu o recunoaştere de fapt a suveranităţii Basarabiei”.

„Am dispus şi în această privinţă prin Argetoianu Cei doi fruntaşi au primit invitaţia formală”.

Asupra semnificaţiei acestei invitaţii „formale”, despre care A. Averescu afirmă că basarabenii au primit-o, vom reveni atunci când vom discuta importanţa internaţională a actului de Unire a Basarabiei cu România.

Dar ceea ce am dorit să scot în evidenţă este că atunci delegaţii basarabeni au fost primii care au propus unirea. Convorbirea cu generalul Averescu, atunci preşedinte al Consiliului de Miniştri al României, a avut loc, după o informaţie a ziarului *România Nouă*, luni. 26 februarie, în prima zi când ei au venit de la Chişinău la Iaşi, şi în după-amiaza aceleiaşi zile au fost primiţi de către generalul Averescu la Consiliul de Miniştri. (*România Noua*, nr. 35, din 2 martie 1918).

Dar guvernul Averescu n-a rămas la putere. Dezamăgit de condiţiile grele de pace, pe care le-au formulat germanii, după ce la prima întrevedere cu mareşalul Mackensen acesta l-a asigurat pe primul-ministru al României, că Germania nu va încheia o pace vindicativă, generalul Averescu demisionează făcând loc guvernului A. Marghiloman.

Prin numirea acestui nou guvern, pentru fruntaşii politici basarabeni, cât şi pentru presa basarabeană, datele problemei unirii s-au schimbat în mod radical. Un guvern conservator al României, compus aproape exclusiv din moşieri latifundiari, în condiţiile de atunci

putea constitui într-adevăr o piedică pentru unire. Dr. P. Cazacu, în lucrarea sa *Moldova dintre Prut şi Nistru*, arată că I. Inculeţ, în preajma unirii a avut momente de ezitare, dar în urma discuţiilor cu reprezentanţii diplomatici ai aliaţilor din Apus şi cu bărbaţii politici români din opoziţie, a acceptat unirea. Dar Dr. P. Cazacu făcea abstracţie de motivele ezitării lui Inculeţ.

Preşedintele Sfatului Ţării s-a format ca luptător politic încă în grupul de la ziarul *Basarabia*, editat în 1906 – 1907, de către naţionalistul democrat Emanoil Gavriliţă. Concepţia politică a acestui grup, mult influenţat de prezenţa atunci la Chişinău a lui C. Stere, deşi nu era de un radicalism politic pronunţat, era totuşi însufleţită de un cald, profund şi foarte democratic unionism.

Aşa că pentru I. Inculeţ în martie 1918 nu se punea în mod principial, însăşi problema unirii. El, după cum o declarase generalul Averescu în luna februarie, era definitiv pregătit pentru unire.

Dar Inculeţ îşi punea problema oportunităţii de a proclama unirea în timpul când în România prezida un guvern conservator, deci adversar al unei reforme agrare radicale şi în genere a unor reforme sincere şi serioase pentru democratizarea vieţii politice a României şi Inculeţ însuşi îşi punea întrebarea: ce vor spune aliaţii din Apus, care după părerea sa justă, vor dicta în cele din urmă pacea.

I. Inculeţ mărturiseşte el însuşi aceste frământări ale sale în volumul *Hommage à mémoire de Saint-Aulaire* (Bucureşti, 1920, imprimeria Socec), unde în „Ma première rencontre avec M. de Saint Aulaire”, p. 47 – 48, povesteşte, prima întâlnire a sa cu ministrul Franţei în România, în anul 1918.

Şi numai după ce reprezentanţii diplomatici ai Angliei, Americii şi Franţei i-au dat asigurări că aprobă unirea chiar cu guvernul Marghiloman în fruntea ţării, ezitările sale au luat sfârşit şi el a acceptat, alături de D.

Ciugureanu – acesta mai decis – să procedeze la pregătirile pentru unire.

Asemenea frământări au avut atunci toţi unioniştii, tot din cauza instalării unui guvern reacţionar şi germanofil. Şi nu numai din teama că aliaţii apuseni n-ar recunoaşte unirea înfăptuită sub un guvern germanofil. Erau şi alte cauze. După venirea guvernului Marghiloman au început să activeze foarte intens marii latifundiari basarabeni, sperând că vor scăpa de expropriere şi făcând peste tot o propagandă împotriva Sfatului Ţării. În aspiraţiile lor ei erau, evident, sprijiniţi de moşierii din România.

România Nouă a sesizat această schimbare de atitudine. Iată de ce în coloanele ziarului apar articole care se ocupă de ceea ce s-a făcut în ţară pentru ţărani, se discută principiul autodeterminării popoarelor, lansat nu numai de revoluţia rusească, ci şi de preşedintele Statelor Unite, W. Wilson. Articolul meu „Unire sau Anexiune”, analizează esenţa discuţiilor asupra modalităţii de a încorpora Basarabia în graniţele statului român.

În articolul acesta publicat în numărul 44 din 13 martie al ziarului, după o scurtă trecere în revistă a situaţiei românilor din toate provinciile româneşti, arătam că românii din Basarabia şi-au îndreptat întotdeauna privirile spre România. Revoluţia rusească le-a dat posibilitatea să încerce a ieşi de sub „ocrotirea” rusească. Dar moldovenii n-au avut forţe armate sigure ca să încerce o luptă deschisă pentru desprinderea de Rusia. Trupele române sosite însă în provincie au oferit basarabenilor posibilitatea de a-şi spune deschis cuvântul.

În concepţia lor democratică, basarabenii îşi făceau planul convocării unei adunări constituante, aleasă de întreg poporul basarabean şi care să proclame unirea. Acelaşi lucru se aşteaptă să se facă după război, în care Aliaţii din Apus vor fi victorioşi, şi în Transilvania şi

Banat, deci în provinciile cotropite de unguri şi în Bucovina, care a fost anexată, de aproape un secol şi jumătate direct la Austria.

*

În cursul lunii martie 1918, devenea din ce în ce mai evident faptul că unirea Basarabiei cu România se impunea ca o singură ieşire din slăbiciunea tinerei republici moldoveneşti, dată fiind şi situaţia instabilă în estul Europei. Pătura intelectuală moldovenească îşi dădea seama din ce în ce mai mult şi mai hotărât că fără unire, soarta Basarabiei se pune sub un mare semn de întrebare.

Statul sovietic nu se închegase încă. Rusia era bântuită de un uragan social fără seamăn în istorie. „Purga" – furtuna de iarnă a stepelor ruseşti ameninţa într-atâta Basarabia, încât se cerea o hotărâre ca ea să fie plasată la adăpost. „Purga" era titlul unui cântec popular atunci în Rusia. Ce se va alege de o provincie fertilă, cu o populaţie paşnică, dacă această „purga" o va atinge cu aripile ei ucigătoare? O va îngheţa, o va transforma într-un cimitir!

Iată de ce nu numai un cerc restrâns de moldoveni unionişti – cum afirmă lucrările autorilor sovietici, ci pături largi reprezentate în adunări cetăţeneşti, cele ale Zemstvelor democratizate, cele ale corpului didactic şi consfătuirilor largi ale unioniştilor, cuprinzând toate categoriile de cetăţeni, se pronunţă mereu pentru unire.

Adunările populare de la Bălţi, Soroca, Orhei, Chişinău, Tighina, Cahul, au cerut venirea armatei române încă din decembrie 1917 – insistând ca Sfatul Ţării să ia atitudine.

Şi Sfatul Ţării se pronunţă la 27 martie 1918. A fost o hotărâre istorică. Ea depăşeşte aparenţele create prin intervenţia brutală a Uniunii Sovietice în 1940, care concentrase la Nistru foste armate, înzecit mai puternice decât acelea de care dispunea România.

După cum Unirea celor trei principate sub Mihai

Viteazul a fost o stea polară timp de peste trei secole pentru toţi românii, tot aşa, Unirea din 1918 a întregului popor românesc, inclusiv populaţia din Basarabia, va fi steaua călăuzitoare pentru acţiunile românilor în viitor, până când unirea completă nu va fi din nou refăcută.

Acesta e sensul actului din 27 martie 1918!

VASÂLE HAREA <1895 – 1987)

— *Născut la 13 iulie 1895*, într-o familie de ţărani răzeşi, în satul Susleni, din părţile Orheiului. A fost cel de-al şaptelea copil din cei 12 născuţi de Maria Harea între anii 1884 – 1904. Dintre cir unul a murit din pruncie şi alţi trei la vârste fragede, de scarlatină, iar din cei opt rămaşi, doar Vasile a reuşit să urmeze o facultate şi apoi să îmbrăţişeze cariera didactică şi ştiinţifică. Tatăl său, Gheorghe Harea, practica şi tâmplăria, dar nu avea o anume calificare în această meserie. În mod eronat s-a scris că ar fi fost maistru tâmplar. (Vezi: Titus Raveica – „Cu Vasile Harea în lumea tainică a cărţilor”, în *Cronica*, Iaşi, an. XXII, nr. 45, 6 nov. 1987.)

— De *la vârsta de 7 ani* este dat la învăţătură şi întreţinut de către unchiul său, ieromonahul Vichentie (după numele de botez: Vasile) Harea, stareţul unei mici mănăstiri aparţinând de Mitropolia Chişinăului, căruia îi va păstra permanent o vie amintire şi recunoştinţă. A fost instalat în gazdă la o familie de ruşi cu întinse relaţii în Chişinău, pentru a deprinde bine limba rusă.

— *Între 1909 – 1917* urmează cele două cursuri (inferior şi superior) ale Seminarului Teologic din Chişinău. La formarea sa au contribuit câţiva profesori, dintre care se detaşează Constantin Popovici, nu prin ceea ce preda – liturgica şi omiletica – < i prin dragostea ce i-a insuflat-o pentru limba maternă şi pentru întregul popor român. Tot în seminar a avut ocazia să studieze o carte rară, lucrarea despre români a cercetătorului bulgar Spiridon Palauzov, care, iarăşi, a contribuit mult la dezvoltarea conştiinţei sale naţionale. Încă din ultimul an de seminar (1916) devine colaborator, iar apoi

redactor al ziarului *Cuvântul Moldovenesc*, la conducerea căruia se afla Pantelimon Halippa.

— *Evenimentele revoluţionare din 1917* vor determina o cotitură în viaţa şi activitatea sa. Vasile Harea va absolvi seminarul, dar nu va îmbrăca haina preoţească, ci se va consacra definitiv mişcării naţionale a românilor din Basarabia, mişcare ce pe parcurs a devenit unionistă.

— *Între 1917 – 1918* devine unul dintre cei mai combativi ziarişti ai presei româneşti din Chişinău. Atât la *Cuvântul Moldovenesc* (ca redactor şi, apoi, prim-redactor), cât şi la *România Nouă*

— Publicaţie editată de Onisifor Ghibu, începând de la 24 ianuarie 1918, din al cărui colegiu de redacţie a făcut parte de la început – Vasile Harea va semna articole şi reportaje în care prevede ca finalitate a mişcării naţionale a românilor basarabeni

— Unirea cu PatrU-mamă. După Actul de la 27 martie 1918, va fi redactor la oficiosul *Sfatul Ţării*, iar din toamna aceluiaşi an va deveni deputat în Sfatul Ţării şi va vota – în sesiunea din noiembrie – unirea fără condiţii.

— *În vara anului 1917* se va înscrie la Universitatea „Sf. Vladimir” din Kiev, dar nu va urma cursurile Facultăţii de Litere. Scopul înscrierii a fost obţinerea amânării încorporării în armata rusă. În vara următoare, de altfel, îşi va ridica actele. În urma celor două călătorii la Kiev, a cules însemnate date referitoare la românii din Odessa şi din Transnistria.

— *În perioada 1917 – 1919*, prin însăşi activitatea sa de ziarist şi apoi de „sfătulist”, va cunoaşte numeroase personalităţi ce s-au perindat pe firmamentul politic şi cultural al Basarabiei acelor ani. A cunoscut îndeaproape pe Octavian Goga, Onisifor Ghibu, Ale cu Matcevici, Romulus Cioflec, Pan Halippa, Ion Inculeţ, C. Stere, Ştefan Ciobanii, Anton Crihan, Gh. Năstase ş.a., cu unii dintre oi legând trainice prietenii.

— *În 1919*, se înscrie la Universitatea Mihăileană din Iaşi, la început la Facultatea de Istorie şi Litere, prezentându-se la toate examenele din primul an.

— Dar, în *1920*, primul său studiu de amploare – „Legislaţia rusească în legătură cu învăţământul din Basarabia" – îi va fi publicat de către Dimitrie Gusti în prestigioasa revistă pe care acesta o fondase, *Arhiva pentru studiul şi reiorma socială*. Eminentul profesor de sociologie şi etică de la Universitatea ieşeană D. Gusti a fost transferat în acelaşi an la Universitatea din Bucureşti, Vasile Harea îl urmează acolo. Un timp, a stat în gazdă la îl va convinge să se înscrie la Facultatea de Filosofie. Cum însă profesorul G. Munteanu-Murgoci, reputatul geolog. La Universitatea bucureşteana, pe lângă cursurile lui D. Gusti, va audia cu un interes deosebit prelegerile de psihologie ale profesorului I. Rădulescu-Motru.

— *În 1922*, însă, nemaiputându-se întreţine în Capitală – singurele speze financiare fiind anemicele drepturi de autor primite de la diverse ziare şi reviste – va reveni la Iaşi, unde continua studiile până în 1924. Greutăţile materiale îl determină ca între anii 1923 – 1926 să ocupe în câteva rânduri postul de bibliotecar la Biblioteca Centrală Universitară (care funcţiona în corpul Universităţii).

— *Dintre studiile publicate de* V. *Harea între 192*0 – 1922 menţionam: „Bazele sociale ale cooperaţiei" – o analiză critică a lucrării cu acest titlu a economistului rus M. Tugan-Baranovski (în *Arhiva pentru studiul şi reforma socială*, nr. 4, 1920); „Gândirea şi formarea ei prin instrucţie" (în *Şcoala Basarabiei*, nr. 5, 1920); „Politica şcolară şi pedagogia socială" (în *Şcoala Basarabiei*, nr. 4, 1921)? „Din defectele învăţământului primar din Basarabia" (în *Lamura*, nr. 3 – 4, Bucureşti, 1921); „în jurul unificării învăţământului din România întregită" (în *Lamura*, nr. 5, Buc., 1922); „Avântul învăţământului superior în România întregită" (în Şcoala

Basarabiei, nr. 8, 1922).

Tot în această perioadă semnează recenzii şi traduceri din limba rusă în revista *Lamura* şi în ziarele *Adevărul*, *Glasul Ţării* şi *Lumea*.

— *În 1923* publică în broşură studiul *Românii de peste Nistru*, în Colecţia Biblioteca de cunoştinţe folositoare (Bucureşti, 1923), al cărei editor era profesorul I. Simionescu, distinsul geolog şi paleontolog. Studiul este fructul cercetărilor întreprinse între 1917 – 1918 la Kiev, Odessa şi în Transnistria. S-a bucurat de o largă* apreciere.

— *Între anii 1923 – 24* participă la editarea ziarului *îndrumarea*, alături de R. Cernătescu, Horia Hulubei, O. Franke, Şt. Bârsănescu ş.a. – în cadrul orientării împotriva mişcărilor legionară şi cuzistă.

— *Din* 1925 începe şi colaborarea ai prestigioasă revistă *Viaţa Românească*, semnând mai ales recenzii şi traduceri din limba rusă. Unele din aceste traduceri au fost mult apreciate de către Mihail Sadoveanu. Din acest an încep relaţiile sale de prietenie cu Mihai Ralea, Şt. Bârsănescu, Mihail Sevastos, Gh. Năstase (cu ultimul cunoscându-se încă din Sfatul Ţării).

— *În 1926* devine licenţiat *Magna cum laude* în filosofie, susţinând tema: „Raportul dintre judecăţile şi categoriile kantiene”. (Mai târziu, pe când era asistent al lui Petre Andrei, profesorul i-a povestit că între el şi profesorul C. Fedeleş a existat o controversă cu privire la această temă, pe care ultimul o considera numai de doctorat, nu şi de licenţă. Petre Andrei şi-a menţinut părerea că tema va fi onorată cum se cuvine. Ceea ce s-a şi întâmplat. De altfel, legăturile dintre Vasile Ilarea şi Petre Andrei s-au statornicit încă de când studentul i-a prezentat profesorului un amplu referat, având ca temă şcoala filosofică a lui O. Külpe din Würzburg.)

— *În 1926 şi prima parte a anului 1921* îşi continuă activitatea de biblioiecar. În revista *Lamura*, publică articolul „Rolul cultural al tinerimii basarabene”

(*Lamura*, nr. 2, 1926).

— *În 1927* susţine examenul de capacitate pentru specialitatea filosofie.

— *Între anii 1927 şi 1929* predă filosofia la Seminarul teologic din Huşi, la Liceul de fete „Elena Doamna" şi apoi la Liceul de băieţi „Al. I. Cuza" din aceeaşi localitate, fiind în ultima perioadă şi director al acestuia. Îmbolnăvindu-se de pneumonie, în primăvara anului 1929 demisionează din direcţie.

— *În anul 1929* se căsătoreşte cu profesoara de matematică Maria Andronic, fiica unui cunoscut preot basarabean, protoiereul Ioan Andronic.

— *Tot în 1929*, este numit de către Ministerul învăţământului asistent la catedra profesorului Petre Andrei, evident, în urma propunerii făcute de eminentul filosof şi sociolog ieşean.

— *Între anii 1927 – 1930* publică studii, articole şi recenzii în revista *Minerva*, condusă de P. Andrei şi consacrată problemelor filosofice şi de ştiinţă socială. Menţionăm dintre studii: „Messianismul rusesc din sec. XV şi XVI" (1927) – apărut şi în broşură? „Ideile gnoseologice ale lui L.N. Tolstoi" (1930) şi „Metafizica lui Tolstoi" (1930).

— *În anul 1930*, susţinut de D. Gusti şi P. Andrei, obţine o bursă de studii la Paris, unde pleacă imediat, fiind urmat, peste un an, de soţia sa. La Paris, timp de aproape doi ani, V. Harea va urmări, la Sorbona şi Şcoala Normală Superioară, cursurile sociologului Ch. Bouglé. De asemenea, se va implica în activităţile Institutului de Etnografie, condus de A. Mauss. Dar, din cauza crizei financiare şi datorită faptului că bursa îi venea cu întârziere de câteva luni, va fi constrâns să se întoarcă în ţară.

— *Între – ¡932 – 1936* îşi reia activitatea de asistent universitar, susţinând la catedra lui P. Andrei seminariile: Tractatus politicoleoao jicus de B. Spinoza; Imm. Kant şi neokantianismul; Aspectele sociale ale

neokantianismului? Problema naţiunii; Problema muncii în timpurile noastre.

— Concomitent cu activitatea universitară, între *1932 şi 1933* va fi şi profesor de pedagogie la Şcoala Normală „V. Lupu" din Iaşi, iar pentru scurt timp (iulie-decembrie 1933) şi director al acestei prestigioase instituţii de învăţământ. În cursul directoratului său, la Şcoala Normală „V. Lupu" s-a înfiinţat o fermă zootehnică şi s-a repus în funcţiune brutăria, care aproviziona nu numai cantina unităţii, dar şi internatele altor licee din Iaşi. În noiembrie 1933, D. Gusti, ministru al Instrucţiunii Publice, vizitând Şcoala Normală, scrie: „... M-a impresionat tendinţa de înnoire a şcolii prin realizări cum ar fi, între altele, înfiinţarea cooperativei şcolare, realizare datorată distinsului meu elev, astăzi director al acestei şcoli". (Din Cartea de Aur, f. 67/1933)

— Tot în 1933, publica în revista din Chişinău *Viaţa Basarabii* un mic studiu – dar foarte comentat în presa timpului – „Variantele poeziei – Limba noastră" (Viaţa *Basarabiei*, nr. 6, 1933), V. Harea fiind cel care a publicat prima variantă a capodoperei bardului basarabean Alecu Mateevici în ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, în 1917.

— *Între anii 1934 – 1937*, face parte din colectivul redacţional ai manualelor de pedagogie, filosofie, sociologie şi datoriile învăţătorului – pentru licee şi şcoli normale, împreună cu Petre Andrei, Şt. Bârsănescu, Mihai Ralea şi I. Popescu-Teiuşan. V. Harea este colaborator al lui P. Andrei la elaborarea manualului de sociologie, precum şi autorul singurului manual de „Datoriile înv aţa torului" care a apărut în România. (Publicat în prima ediţie în 1935, la Editura „Scrisul Românesc" din Craiova, manualul va fi reeditat de câteva ori până în 1945.)

— Tot în aceeaşi perioadă, va fi colaborator al profesorului Ştefan Bârsănescu la organizarea cursurilor de vară pentru învăţători, în mai multe judeţe ale ţării (Iaşi, Bălţi» Soroca, Hotin). Parte din prelegerile

susţinute de V. Harea la acele cursuri, apar în cartea *Aspecte din problema munc Ji* (1934).

— *În anul 1936*, adresează Ministerului Instrucţiunii Publice cererea de transfer la Chişinău, cerere care îi este aprobată. Faptul a surprins pe mulţi, mai ales că însuşi profesorul Andrei s-a arătat afectat de plecarea principalului său colaborator de la catedră. Mobilul acestei opţiuni neaşteptate a fost însă legat de tema pentru teza de doctorat, „Filosofia lui Tolstoi", pentru elaborarea căreia V. Harea avea nevoie (după cum specifică în memoriile sale) nu numai de liniştea pe care climatul universitar ieşean nu i-o putea oferi în momentul acela, dar şi de vasta bibliografie pe care i-o puteau pune la dispoziţie bibliotecile din Chişinău.

— *În 1938* este numit director al Liceului „A. Donici" din Chişinău, iar în anul următor – director al liceelor „A. Donici" şi „B. P. Haşdeu", contopite sub acelaşi nume: „B. P. Haşdeu".

— *În perioada 1937 – 1940*, la Chişinău, publică (în broşuri) multe studii, conferinţe – majoritatea pe tema Basarabiei ca pământ românesc. Întreţine relaţii de prietenie cu Gala Galaction (în acea perioadă Gr. Pişculescu fiind profesor la Institutul Teologic din Chişinău), cu Ştefan Ciobanu ş.a.

— *În anal 1940*, la 28 iulie, zi de doliu pentru români, părăseşte Chişinău! într-un prim refugiu. Deşi lucrarea de doctorat este terminată, n-o poate susţine la Iaşi, din pricina sfârşitului tragic al lui Petre Andrei. Se stabileşte, temporar, cu familia la Bucureşti, unde va fi numit profesor la Liceul „Gh. Lazăr".

— *În 1941*, după înăbuşirea rebeliunii legionare, la sfatul lui Mihai Ralea, transferă susţinerea tezei de doctorat la Universitatea din Bucureşti.

— Publică celebrul studiu „Panslavismul, bolşevismul şi România" (în *Revista Fundaţiilor Regale*, Bucureşti, 1941).

— După revenirea la Chişinău, *între 1941 şi 1944*, din nou va fi numit director al Liceului „B. P. Haşdeu” şi, fiind timp de război, va fi mobilizat pe loc.

C-da 40102 coala 19

— *În Juna iunie 1042*, la Universitatea din Bucureşti, susţine teza „Filosofia lui Tolstoi”, în faţa comisiei compuse din D. Gusti, M. Ralea, Şt. Ciobanu, C. Narly şi G. Brătianu, fiind declarat doctor în filosofie şi litere Magna *cum laude*.

Lucrarea va fi editată, însă, mai târziu – V. Harea: „Filosofia lui Tolstoi”. Ed. Casa Şcolilor, Bucureşti, 1944 (540 pag.).

Monumentală, această monografie filosofică a constituit, la apariţie, nu numai un eveniment în viaţa ştiinţifică şi literară a epocii, dar şi în istoria gnoseologiei româneşti. (Cu atât mai mult este de neînţeles, chiar condamnabilă, atitudinea de indiferentă a editurilor de astăzi, cărora li s-a propus reeditarea acestei lucrări.)

Despre „*Filosofia lui Tolstoi*”, lucrare unică în cultura europeană, la vremea respectivă, s-a scris puţin după 1944, în condiţii de ocupaţie sovietică. Totuşi, în revista *Ethos* (Iaşi-Bucureşti, 1945, nr. 1 – 2) Şt. Bârsănescu scrie: „... Cercetând-o, lectorul rămâne nu numai cu convingerea că e cel mai bun studiu în româneşte asupra lui Tolstoi, dar că este una din cele mai complete lucrări ce s-au scris până astăzi despre cugetarea marelui literat rus”.

Parte din tirajul cărţii va fi trimis la topit, după 1945. Cartea va fi interzisă în 1952.

De-abia în 1978; Galina Oprea şi Al. Oprea, în cartea *J. j. Rousseau şi L.N. Tolstoi – în căutarea vârstei de aur* (Ed. Univers, Buc., 1978) – reuşesc referiri la această carte de căpătâi a filosofiei monografice româneşti.

— *În luna aprilie 1944*, Chişinăul a fost din nou evacuat, ameninţat fiind de înaintarea rapidă a armatei sovietice. După ce şi-a trimis familia la Bucureşti, Vasile

Harea s-a preocupat intens de refugierea elevilor interni care nu aveau posibilitatea de a ajunge la părinţi din cauza extinderii liniei frontului, precum şi de expedierea averii materiale a Liceului „B. P. Haşdeu” în ţară, iar el a părăsit Chişinăul cu ultimul tren oficial, cel al personalului căilor ferate. Elevii de la „Haşdeu” au fost plasaţi la licee cu internat din Buftea (majoritatea), Bucureşti, Piteşti şi Găieşti. După terminarea războiului, marea lor majoritate, peste 130, au rămas în ţară, aproape toţi din aceştia urmând institute de învăţământ superior.

— *În perioada 1944 – 1946*, Vasile Harea va fi mai întâi director al Liceului „Barbu Ştirbei” din Buftea, apoi profesor la Liceul „Aurel Vlaicu” din Bucureşti.

— *În anul 1947*, V. Harea a fost din nou numit la Universitatea din Iaşi, în postul de şef de lucrări la Catedra de pedagogie, în urma unui examen de concurs, iar un an mai târziu, *în 1948*, a fost avansat conferenţiar. La catedra de pedagogie, a colaborat cu mai vechiul său prieten – prof. Şt. Bârsănescu, precum şi cu profesorul Vasile Pavelcu. În această perioadă, predă cursurile: Istoria pedagogiei şi Legislaţia şcolară, susţinând şi seminarul de Istoria pedagogiei.

— *Din anul 1949*, a fost numit profesor suplinitor de literatură rusă şi obligat, totodată, să preia şefia Catedrei de slavistică, ce era vacantă încă de la epurarea profesorului Petru Caraman (1947). Numirea s-a făcut împotriva voinţei sale, exprimată în faţa rectorului de atunci – politrucul Jean Livescu. Neacceptând postul, ar fi fost îndepărtat pe loc din învăţământul universitar, căci refuzul ar fi indispus oficialităţile P.M.R.-ului. Vasile Harea şi-a îndeplinit totuşi obligaţiile de şef de catedră cu toată scrupulozitatea. Iar ca profesor de literatură rusă, în redactarea cursurilor, de mare ajutor i-a fost întinsa şi adânca sa cultură în acest domeniu, precum şi faptul că studii şi eseuri privitoare la scriitorii ruşi mai publicase şi înainte. Oricum, această „reprofilare” a sa

pe tărâm ştiinţific a determinat ca, în scurt timp, să devină cunoscut nu numai ca filosof, pedagog şi sociolog, ci şi ca istoric şi critic literar.

— Cu toate acestea, *la sfârşitul lunii mai 1952*, în plină perioadă stalinistă, va fi alungat din Universitatea ieşeană. Acţiunea s-a înscris într-un şir de noi epurări (V. Harea, Gh. Ivănescu, Maria Celan, N. Lupu ş.a.), care au urmat epurărilor universitare din anii 1945 – 1947. Astăzi, datorită publicării unor documente de arhivă, cunoaştem şi „capetele de acuzare" ce i s-au adus în şedinţa respectivă de „licenţiere", la care, evident, n-a avut dreptul să participe şi să se apere: „reacţionarism", „naţionalism exacerbat" şi „activitate antisovietică". Principalii săi epuratori au fost: rectorul-politruc Jean Livescu, politrucul Leo Bartfeld şi conferenţiarul Gavril Istrate.

— *În vara 1952*, timp de mai multe săptămâni devine ţinta anchetatorilor securişti. Locuinţa îi este percheziţionată în două rânduri şi unele manuscrise şi publicaţii – confiscate. A fost chiar ameninţat cu deportarea la Canal!

— *Din toamna anului 1952* este totuşi încadrat ca lector de limba rusă la Institutul de Industrie Uşoară, ulterior fuzionat cu Institutul Politehnic Iaşi, unde va funcţiona până în 1958.

Semnificativ este însă faptul că, deşi fusese epurat din Universitate, profesorul Vasile Harea va fi urmărit, mai ales în cursul primilor ani, de însuşi Comitetul Central al P.M.R., care, aşa cum ne-au dezvăluit documentele de arhivă cercetate şi publicate, va ordona o nouă anchetare a sa în anul 1954.

— *În anul 1958* a fost rechemat la Universitatea din Iaşi, dar numai în postul de conferenţiar la literatura rusă.

— *În 1966* a fost pensionat pentru limită de vârstă, dar va continua activitatea ştiinţifică şi într-o măsură şi cea didactică – în calitate de consultant, pentru

conducerea doctoratelor în literatura rusă.

— *În anul 1919*, în vârstă de 84 de ani, profesorul Vasile Harea va cere senatului Universităţii să fie dispensat şi de această sarcină.

— *Preocupările sale ştiinţifice din* 1957 *încoace* s-au materializat prin studii publicate în diferite reviste, precum şi prin cărţi apărute în Editura Didactică şi Pedagogică. Dintre acestea menţionăm: „Începuturile activităţii literare a lui M. Şolohov" (în *Iaşul literar*, nr. 10, 1957); „Pe marginea fragmentelor din volumul II al romanului *Pământ desţelenit*" (*Iaşul literar*, nr. 6, 1957); „Povestirile autobiografice ale lui F. Gladkov" (*Iaşul literar*, nr. 2, 1958) f „L. N. Tolstoi despre poporul român" (*Iaşul literar*, nr. 2, 1960); „I. Turgheniev şi M. Sadoveanu" (*Iaşul literar*, nr. 11, 1960); „N. A. Dobroliubov despre poporul român" (*Analele ştiinţifice ale Univ. „Ai. I. Caza"*, secţia III, istorie-filologie, 1962); „Influenţa lui Dimitrie Cantemir asupra lui Antioh Cantemir" (*Revista de istorie şi teorie literară*, Bucureşti, tom 16, nr. 1, 1967); „Ch. de Montesquieu şi Antioh Cantemir" (*Revista de istoric şi teorie literară*, Bucureşti, 1973 – un rezumat, de fapt, al unui studiu mult mai amplu) – dintre studiile publicate în reviste, iar dintre cărţi – „N. A. Dobroliubov. Texte pedagogice alese" Studiu introductiv, note şi comentarii de V. Harea, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1962, 441 pagini (din care 77 pagini – studiul introductiv); „N. G. Cernîşevski. Texte pedagogice alese" Studiu introductiv, note şi comentarii de V. Harea, Ed. Didactică Pedagogică, Buc., 1963, 362 pagini (din care 96 pagini – studiul introductiv).

— De menţionat, cu privire la studiul r/Pe marginea fragmentelor din romanul *Pământ desţelenit* „vol. II" (*Iaşul literar* nr. 6, 1957), în care se ocupă de procedeele de creaţie şi de stilistică ale lui Şolohov, că literaturologii sovietici au scris pe aceeaşi temă ulterior acestui studiu.

— Ultima lucrare publicată de profesorul Vasile

Harea în timpul vieţii reia o temă mai veche: „L. N. Tolstoi despre poporul român” (*Romanosâavica*, XX, Bucureşti, 1981).

— *Între anii 1975 şi 1981*, Vasile Harea şi-a redactat în prima formă memoriile, pe care le-a structurat astfel: a. Autobiografie b. Trezirea conştiinţei naţionale la românii din Basarabia şi anii primei revoluţii ruseşti din 1905 – 1907; c. Mişcarea unionistă din Basarabia în anii 1917 – 1918. Amintiri şi comentarii.

— *În urma revizuirii eicctuate între 1982 şi 1985*, memoriile vor fi redactate definitiv. Astfel, numai *Basarabia pe drumul Unirii 1917 – 1918. Amintiri şi comentarii* însumează peste 800 de pagini dactilografiate, în două volume. Câte un exemplar din fiecare a fost depus la: Arhivele Statului din Iaşi, Biblioteca Academiei din Bucureşti şi Biblioteca Centrală Universitară din Bucureşti (exemplar care a ars în cursul evenimentelor din 22 decembrie 1989).

— Un important ajutor în procurarea unor documente (necesare redactării memoriilor sale) profesorul Vasile Harea l-a primit din partea domnului dr. Vlad Bej an, fost elev al său la Liceul „B. P. Haşdeu” din Chişinău, astăzi vicepreşedinte al P.U.N.R.

— *În anul 1986*, redactează ultima lucrare: „Alecu Mateevici. Viaţa şi opera” (manuscris dactilografiat).

— *La 30 ianuarie 1987*, se stinge din viaţă, la Iaşi, în urma unei scurte dar grele suferinţe, la vârsta de 91 de ani. A fost înmormântat la cimitirul „Sf. Vasile”, pe Dealul Galata, unde îşi alesese locul de veci.

În afară de lucrările memorialistice amintite, de la Profesorul Vasile Harea au rămas, în manuscris, numeroase lucrări ştiinţifice. Unele pregătite pentru tipar, dar neapărute, altele – pe care nici n-ar fi putut să le publice în condiţiile regimului comunist – în manuscris ograf. Unele se află la Arhivele Statului din Iaşi, altele în custodia fiului său – Mihail Harea.

Amintim câteva: „*D. [. Pisarev. Texte pedagogice*

alese. Studiu introductiv, note şi comentarii de V. Harea" (carte predată cu contract la Ed. Didactică şi Pedagogică, în 1964, care între timp şi-a restrâns planul editorial; un exemplar se află şi la Biblioteca Centrală „M. Eminescu"; 410 pagini dactilografiate, din care 100 pagini – studiul introductiv); „O *critică a traducerii Cronicii lui Nestor*" – manuscris dactilografiat; „*Activitatea diplomatică şi concepţia politică a lui Antioh Cantemir*" – manuscris dactilografiat; „*Concepiia monarhică la Dimitrie Cantemir şi Antioh Cantemir*" – manuscris dactilografiat; „*Traducerile româneşti din opera lui A. Cantemir*" – manuscris dactilografiat (studiu trimis *Revistei de istorie şi teorie literară*, care între timp şi-a întrerupt activitatea); „*Catalogul bibliotecii lui A. Cantemir*" – manuscris dactilografiat; „*Primele trei biografii ale lui Dimitrie Contemir*" – manuscris dactilografiat; „O *nouă interpretare a scriitorului rus I. Bunin*" – manuscris dactilografiat; „*N. G. Cernîşevski şi L.N. Tolstoi*" – manuscris dactilografiat; „*întâlnirile lui I.*A. *Bunin cu L. N, Tolstoi*" – manuscris dactilografiat; „*Povestirile despre Vlad Ţepeş*" – manuscris dactilografiat; „*ideea de pace în °prea lui L.* iv. *Tolstoi*" – manuscris ograf; „O *legendă basarabeană despre A.S. Puşkin*" – manuscris ograf; „*Despre familia răzăşească Harea*" – manuscris ograf; „*Teritoriile răpite de către Uniunea Sovietică după* cel de-al doilea *război mondial de la vecinii săi*" – manuscris ograf; „*Educaţia, învăţământul şi gândirea pedagogică în răsăritul Europei în orânduirea feudală*" – manuscris ograf ş.a.

Tot în custodia lui Mihai 1 Harea se află şi corespondenta pe care profesorul şi unionistul basarabean a întreţinut-o cu Pan Halippa, Anton Crihan şi cu alte personalităţi între anii 1960 – 1970.

Cu excepţia unor referiri tangenţiale asupra vieţii şi activităţii sale, apărute în unele cărţi, ca şi în recenziile din reviste privitoare la cărţile şi studiile sale, despre puternica personalitate a profesorului Vasile Harea s-a

scris foarte puţin. Amintim doar trei medalioane apărute în timpul vieţii sale: *Vasile Harea* (în vol. Liceul Pedagogic „Vasile Lupu” din Iaşi, 1855 – 1980, apărut la Iaşi 111 1980) – pagini nesemnate, clar care ştim că se datorează prof. Gh. Buga; *„Profesorul Vasile tlarca la 85 de ani”* de Ariton Vraciu (în *Analele ştiinţifice ale Univ. „Al.* I. *Cuza” din Iaşi*, secţiunea III – literatură, 1981); *„Profesorul Vasile Marea la 90 de ani”* de Mihai Panâru (în vol. *Universitatea „Al. I. Cuza” din Iaşi*, 1985).

După stingerea sa din viaţă, au apărut: *„Cu Vasile Harea* în *lumea tainică a cărţilor”* de Titus Raveica (în Cronica, Iaşi, nr. 45, 6 nov. 1987); *„Reconstituiri. Un exilat din istorie – Vasile Harea”* de Constantin Bobeică (în *Nistru*, nr. 6, 1990, Chişinău); *„Anotimpul amintirilor. Vasile Harea, un combatant pentru cauza românismului”* de C. Bobeică (în ziarul *Moldova Suverană*, nr. 114, 31 mai 1991, Chişinău). La acestea adăugăm şi prezentările făcute de dr. Vlad Bejan şi Mihail Harea la fragmentele din memorii publicate în revistele ieşene *Timpul* (nr. 11, 1990) şi, respectiv, *Cronica* (nr. 2 şi G, 1993).

—

Fragmente din memoriile sale au apărut în revistele: *Timpul* (Iaşi, nr. 11 şi 12, 1990), *Nistru* (Chişinău, nr. 6, 1990), *Basarabia* (Chişinău, nr. 10, 1992), *Cronica* (Iaşi, nr. 2 şi 6, 1993), *Convorbiri literare* (Iaşi, nr. 4, 1993).

În revista *Cronica*, în cadrul suitei de materiale ample, intitulate „Elita universitară ieşeană în anii regimului totalitaristeomunist (1950 – 1960)”, dl. Dănuţ Doboş prezintă – în nr. 22, 1992, în cadrul paragrafului „Cazul Harea” – pe baza unor documente de arhivă, condiţiile în care s-a produs îndepărtarea profesorului din Universitate, în mai 1952.

ANEXE

1. În afară de cărţile şi studiile menţionate, profesorul Vasile Harea a publicat, în îndelungata sa activitate ştiinţifică, *numeroase recenzii* asupra unor opere filosofice, pedagogice, sociologice, de istorie

literară şi beletristice – unele concepute ca adevărate studii critice – în revistele: *Şcoala Basarabiei*, *Lamura*, *Minerva*, *Viaţa Românească*, *Ethos*, *Iaşul literar*. De asemenea, a semnat medalioane şi portrete de scriitori, articole comemorative în numeroase ziare.

2. De asemenea, nu poate fi stabilit *numărul conferinţelor* pe tome ştiinţifice, literare sau politice pe care le-a ţinut, începând din anii ’20, la Chişinău, Iaşi, Bucureşti şi în alte localităţi.

3. În 1937, în urma unor consfătuiri cu profesorii de filosofie din Chişinău, *la iniţiativa lui V. Harea se redactează un memoriu* adresat Ministerului Instrucţiunii Publice, în care se propune o nouă încadrare a profesorilor de filosofie din licee. Memoriul a avut şi sprijinul profesorului I. Rădulescu-Motru, consilier la minister, astfel că, în noua încadrare, profesorul de filosofie urma să predea 9 ore de filosofic şi drept, iar restul de 6 ore să fie împărţit între activităţile laboratorului de psihologie (înfiinţat atunci în toate liceele şi şcolile normale) şi controlul studiului individual al elevului.

4. Profesorul Vasile Harea a redactat şi *referate asupra unor teze de doctorat*. Au beneficiat de asemenea referate, printre alţii: Natalia Cantemir, Şt. Popa, Livia Cotorcea, Al. Zacordoneţ, Adriana Uliu, Leonida Teodorescu, prof. univ. Tatiana Nicolescu (pentru obţinerea titlului de doctor docent), Lidia Maliţa.

5. În perioada 1960 – 1970, profesorul V. Harea a primit invitaţii ele *participare la unele congrese* ştiinţifice internaţionale, în special de slavistică (M. Britanie – Cambridge, Italia – Milano, Bologna). Evident, chiar dacă ar fi avut spezele necesare deplasării, n-ar fi putut obţine paşaportul.

6. Vasile Harea n-a fost omul de ştiinţă care să excludă orice nu avea tangentă cu cabinetul său de lucru, cu biblioteca, l-au plăcut mult *călătoriile*, drumeţiile şi chiar ascensiunile montane, în perioada

studenţiei a efectuat o croazieră pe Mediterana, vizitând Grecia şi Italia (Sicilia, Neapole). Mai târziu, în perioada studiilor la Paris, a găsit, în câteva rânduri, răgazul să viziteze, împreună cu solia, staţiuni din Normandia, Prealpii cu Grenoble şi chiar plajele sudice de la Atlantic (Biarrilz). A vizitat, de asemenea, Berlinul şi Praga. În ţară – în afară de numeroasele staţiuni balneoclimaterice vizitate, a călătorit cu pluta pe Bistriţa, a urcat masivele Rarău, Giumalău, Ceahlău, Ciucaş, a efectuat excursii pe Valea Prahovei, Valea Dâmboviţei, Valea Oltului, în Munţii Cernei şi în Apuseni. A vizitat aproape toate mănăstirile celebre din Bucovina şi din jud. Neamţ. Singur recunoştea, însă, că n-are vocaţia însemnărilor de călătorie.

7. Deşi n-a avut răgazul să devină un pasionat meloman, Vasile Harea a apreciat întotdeauna muzica bună. La Grandei-Opera din Paris l-a ascultat pe Şaliapin, iar la Ateneul bucureştean şi la Iaşi – pe Enescu, Alfred Alessandrescu, Th. Rogalski, Antonin Ciolan, Vladimir Orlov, Zenaida Pally. A fost profund impresionat de arta lui Sviatoslav Richter, în urma concertului acestuia cu sonate de Beethoven. Apoi, de fiecare dată când violonistul Mihai Constantinescu (fost elev al său, la Chişinău) concerta la Iaşi, profesorul era prezent în sala Filarmonicii.

8. Profesorul Vasile Harea a donat, începând din 1980, numeroase volume din biblioteca sa personală atât Bibliotecii Centrale „M. Eminescu”, cât şi Bibliotecii Catedrei de limba şi literatura rusă de la Universitatea ieşeană.

9. În numărul său din martie 1993, revista *Magazin istoric publică o fotografic inedită*: grupul tinerilor unionişti din Chişinău (1917). Vasile Harea apare în rândul de jos, încadrat de Vlad Bogos şi Ion Vălulă. (întregul grup: Petre Stihi. Anton Crihan, Nicolae Grosu, Dumitru Cărăuş, Alexandru Vălean, Vlad Cazacliu, Vlad Bogos, Vasile Harea, Ion Valută, Grigore Cazacliu.)

Data redactării: 29 iunie 1993

CUPRINS

Cuvânt înainte de Vlad Bej an – Iaşi... 5

Partea I

Mişcarea unionistă din Basarabia în anii 1017 – 1910.13

I. Primăvara revoluţiei ruseşti 15

II. Trezirea „Viteazului din Poveste”... 29

III. Cristalizări. Partidul National-Moldovenesc – forţa mobilizatoare a mişcării naţionale moldoveneşti... 59

Anexa nr. 1

Anexa nr. 2 113

Partea a II-a

Republica Democrată Moldovenească...117 Partea a III-a

Realizarea Unirii cu România 179

I. Zile de cumpănă – 6 – 13 ianuarie 1918... 181

II. Republica Moldovenească Independentă şi Su verană 243

Vasile Hareu (1395 – 1937) 284

Lector: IOANA CRACA Tehnoredactor: CARMEN ILIE

Bun de tipar: I9.03. 19 y:) Apărut 1995; Coli tipar 18, 75

Tiparul executat sub cd. nr. 40162 la Societatea Comercială – Editură şi Imprimerie „Porto-Franco” S.A. Galaţi B-dul George Coşbuc nr. 223 A ROMÂNIA

În cursul lunii martie 1918, devenea din ce în ce mai evident faptul că unirea Basarabiei cu România se impunea ca o singură ieşire din slăbiciunea tinerei republici moldoveneşti, dată fiind şi situaţia instabilă în estul Europei. Pătura intelectuală moldovenească îşi dădea seama din ce în ce mai mult şi mai hotărât că iară unire, soarta Basarabiei se pune sub un mare semn de întrebare.

Statul sovietic nu se închegase încă. Rusia era

bântuită de un uragan social iară seamăn în istorie. „Purga” – furtuna de iarnă a stepelor ruseşti ameninţa într-atâta Basarabia, încât se cerea o hotărâre ca ea să fie plasată la adăpost. „Purga” era titlul unui cântec popular atunci în Rusia. Ce se va alege de o provincie fertilă, cu o populaţie paşnică, dacă această „purga” o va atinge cu aripile ei ucigătoare? O va îngheţa, o va transforma într-un cimitir!

Iată de ce nu numai un cerc restrâns de moldoveni unionişti – cum afirmă lucrările autorilor sovietici, ci pături largi reprezentate în adunări cetăţeneşti, cele ale Zemstvelor democratizate, cele ale corpului didactic şi consfătuirilor largi ale unioniştilor, cuprinzând toate categoriile de cetăţeni, se pronunţă mereu pentru unire.

Adunările populare de la Bălţi, Soroca, Orhei, Chişinău, Tighina, Chişinău – Cahul au cerut venirea armatei române încă din decembrie 1917 – insistând ca Sfatul Ţării să ia atitudine.

Şi Sfatul Ţării se pronunţă la 27 martie 1918. A fost o hotărâre istorică. Ea depăşeşte aparenţele create prin intervenţia brutală a Uniunii Sovietice în 1940, care concentrase la Nistru foste armate, înzecit mai puternice decât acelea de care dispunea România.

După cum Unirea celor trei principate sub Mihai Viteazul a fost o stea polară timp de peste trei secole pentru toţi românii, tot aşa, Unirea din 1918 a întregului popor românesc, inclusiv populaţia din Basarabia, va fi steaua călăuzitoare pentru acţiunile românilor în viitor, până când unirea completă nu va fi din nou refăcută.

Acesta e sensul actului din 27 martie 1918!

3800 lei

76 TL se virează la Societatea Scriitorilor „C. Negri” Galaţi Cont 4072996062209 3876 lei b. R.D. Galaţi

— J.J. Rousseau, I. Kant, W. Hegel, din modernii Ostwald –, Bergson şi alţii. Bineînţeles, îl cunoştea pe K. Marx.

În parlamentele ţării, Moş Ion Codreanu nu era

numai o figură pitorească, ci lua deseori cuvântul, aducându-şi contribuţiile la clarificarea multor probleme.

În 1940, a fost surprins de sovietici pe câmp. El nu ştia nimic de cedarea Basarabiei, aflându-se la munca câmpului. Arestat şi ţinut în închisoare, a fost adus în ţară prin schimb cu Ana Pauker. A murit la Bucureşti, după 1950.

1 Ion Pelivan provenea din răzeşii satului Rezeni, jud. Chişinău, evident mult sărăciţi. A studiat la Seminarul Teologic din Chişinău, fiind coleg de clasă cu viitorul mitropolit Gurie, cu preotul I. Andronic şi cu alţii, deveniţi în timpul revoluţiei fruntaşi ai mişcării moldoveneşti. Ca elev, mijloacele de existenţă şi le procura prin meditaţii cu elevi slabi. Tot aşa, dând meditaţii.

1 Nota figurează sub text în volumul *Bor baza vlast sovietov* v *Moldavii*, p. 287, după care redăm informaţia din ziarul *i. lupta*, precizează că e vorba de Secţia Frontului din Chişinău.

1 Nota sub text din voi. *Bor baza vlasti sovietov v Moldavii* dezminte această afirmaţie: „Informaţia nu este exactă, deoarece Sfatul Ţării lupta împotriva Secţiei Frontului”, p. 287. Şi totuşi documentul este din/nou reprodus numai în limba rusă, sub semnătura lui Pe sper şi Kaabak, în volumul *Bor ba trudeaşcihsja Moldavii protiv intervenţii*, pp. 35 – 36, apărut peste 10 ani după primul. volum citat. De data aceasta documentul n-a mai fost însoţit de niciun comentariu sub text.

1 Istoria Republicii Moldoveneşti regretă că în timpul stăpânirii sovietico, după 1950, a fost adusă în Basarabia, deci colonizată, populaţie din Galiţia şi Ucraina, când ar fi fost mai raţional o redistribuire mai justă a populaţiei basarabene, prin aducerea clementelor din judeţele dense, precum cel al Hotinului sau Bălţilor, în judeţele mai puţin populate, în special, adăugăm noi, în locul coloniştilor germani repatriaţi în Germania (V.H.).

1 Menţionăm că în luptele de la Mărăşeşti, artileria rusă compusă însă efectiv din contingente moldoveneşti basarabene a dat un sprijin foarte eficace contraofensivei româneşti, iar generalul rus Grigorievt care a comandat artileria, a căzut în acele1 lupte şi este înmormântat în mausoleul de la Mărăşeşti alături de generalul Ieremia Grigorescu.